

ଶ୍ରୀ ଉଷାହରୀ କୋହ୍ଲୁରୀ

ଶ୍ରୀ ଉଷାହରୀ କୋହ୍ଲୁରୀ

ଶ୍ରୀ ଭଞ୍ଜଭୂମି କେନ୍ଦୁଝରୀ

SRI BHANJABHUMI KENDUJHARI

ପ୍ରଥମ ଭାଗ

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ—୧୯୫୦

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ—୧୯୮୮

ପ୍ରଣେତା—ଶ୍ରୀ ବିପିନ ବିହାରୀ ଦାସ

ଶ୍ରୀ ଭଞ୍ଜଭୂମି କେନ୍ଦୁଝରୀ

ପ୍ରଣେତା — ଶ୍ରୀ ବିପିନ ବିହାରୀ ଦାସ

ପ୍ରକାଶକ

ଶ୍ରୀ ବିପିନ ବିହାରୀ ଦାସ
ମାଳାଚଳ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ ଓ ପ୍ୟାର୍ଜସ
କଟକ-୭୫୮୦୩୫
କେନ୍ଦୁଝର

ମୁଦ୍ରାକର

ଶ୍ରୀ ବିପିନ ବିହାରୀ ଦାସ
ମାଳାଚଳ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ ଓ ପ୍ୟାର୍ଜସ
କଟକ-୭୫୮୦୩୫
କେନ୍ଦୁଝର

— ପ୍ରାପ୍ତି ସ୍ଥାନ —

ମାଳାଚଳ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ ଓ ପ୍ୟାର୍ଜସ
କଟକ, କେନ୍ଦୁଝର

ମୂଲ୍ୟ-ଦଶଟଙ୍କା

ବନ୍ଧାଉ—ବାଉଟଙ୍କା

ମୁଖବନ୍ଧ

ପ୍ରଥମ ଭାଗ । ପଥମ ସଂସ୍କରଣ

ଦେବ ସ୍ଥାନ ପୃଷ୍ଠିମା ୧୮୮୦

ନଗ-ନଦ-ନଦୀ-ନଗର ପରିଗୋରୁକ “ଶ୍ରୀ ଭଞ୍ଜଭୂମି କେନ୍ଦୁଝର” ପୁସ୍ତକର ଲେଖକ ଭାବରେ ମୁଁ ତାହାର ମୁଖବନ୍ଧ ଲେଖୁଅଛି । କାରଣ ଏକ ଅନାମଧେୟ ଲେଖକ ଭାବରେ ଗୋଟିଏ ଅଜ୍ଞାତ ଅଞ୍ଚଳର ଇତିହାସ ରଚନା କରି ତାହାର ପ୍ରଶଂସା ମୂଳକ ମୁଖବନ୍ଧ ଜଣେ ସୁନାମଧେୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଠାରୁ ଲେଖାଇ ନେବାକୁ ମୁଁ ଶ୍ରେୟ ମନେ କରନାହିଁ । ଏହି ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିବାକୁ ମୁଁ ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତାତ୍ମକ ଉଦ୍ୟମ କରିଛୁ ତାହାର ମୂଳରେ ଉଦ୍ଧୃତ ପୁଣ୍ୟତୋୟା ବୈତରଣୀ ନଦର ସୁନ୍ଦରାଗାର ଗୋନାସିକା ପଟ୍ଟଚର ସର୍ପଗୁମ୍ଫା ଭିତରୁ ମିଳିଥିବା ଶାଶ୍ବତ ପ୍ରେରଣା ।

କୃଷିଭଦ୍ରା ନଦୀ ଉପକଣ୍ଠରେ ଅବସ୍ଥିତ ମୋର ଶ୍ରୀୟ କର୍ମଭୂମି କେନ୍ଦୁଝର ଗ୍ରାମ ଠାରୁ ମୁଁ ଆରମ୍ଭ କଲି ପଦଯାତ୍ରା ।

କେନ୍ଦୁଝର ଜିଲ୍ଲାର ଭୟାବର ଦାନ ବନ ପଦେଶରେ ନିର୍ଜନ ପଦଯାତ୍ରା । ଗ୍ରାମ ଗିରି ଗହ୍ବରରେ ସତ୍ୟର ସନ୍ତାନ । ଝରଣାର ଜଳ, ଦକ୍ଷିଣା ଅର୍ପିତା ପବନ ପଲର ଶ୍ରେତନ ଓ କେବେ କେବେ ଗିରିଜନ ବସ୍ତିରେ ଅଳ୍ପ ଆହାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ଏହିପରି ପ୍ରାୟ ଏକମାସ କାଳ ବନ ପଦେଶରେ ପଦଯାତ୍ରା କରି ମୁଁ ଫାଲ ଗୁନ୍ ସଂହାରୀବନ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଗୋନାସିକା ଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ୩୨୧୯ ଦୁଇ ଉଚ୍ଚତା ବର୍ଣ୍ଣିତ ଗୋନାସିକା ଗିରିର ପାଦ ଦେଶରେ ଗୋନାସିକା ଗ୍ରାମ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ଗ୍ରାମରେ ଭୂୟାଁ ଜାତିର ଲୋକେ ଚଣେଶ ଶ୍ରବରେ ବାସ କରନ୍ତି । ଏହି ଗୋନାସିକା ଗ୍ରାମରେ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ବର ବିଗ୍ରହ, ମନ୍ଦିର ଓ ବ୍ରହ୍ମକୁଣ୍ଡ ଅବସ୍ଥିତ । ବୈତରଣୀ ନଦୀ ଗୋନାସିକା ପଟ୍ଟଚର ୩୧୦୦ ଦୁଇ ଉଚ୍ଚତା ନିମ୍ନକୁ ବହି ଆସି ପଟ୍ଟଚର ପାଦ ଦେଶରେ ବ୍ରହ୍ମକୁଣ୍ଡ ଠାରେ ସମ୍ପାତ ହେଉଅଛି । ଏହା ଆଦ୍ୟ ବୈତରଣୀ ଶୀର୍ଷ କ୍ଷେତ୍ର ଅଟେ ।

ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ବରଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଠାରୁ ପ୍ରାୟ ୩୧୦୦ ଦୁଇ ଉଚ୍ଚତା ଶୀର୍ଷ ବୈତରଣୀ ଶୀର୍ଷ ଅବସ୍ଥିତ । ସେହିଠାରୁ ବୈତରଣୀର ସଂହାର ଜଳଧାର ଗୋନାସାରୁ କୁଶାଗ୍ର ପରିମାଣ ନିର୍ଗତ ହୋଇ ସୀବେଶୀ କୂଣ୍ଡରେ ସମ୍ପାତ ହୋଇ ସଖର ଗଭୀରେ ବହିଯାଇ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ବରଙ୍କର ନଟାକୃତ ପ୍ରସାଳନ କଟି ଶ୍ରୀ ବିଭେକା କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଗମନ କରୁଅଛି । ସେହି ସୀବେଶୀ କୁଣ୍ଡର ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ବରେ ସର୍ପଗୁମ୍ଫା ନାମରେ ଏକ ଅନ୍ୟତ୍ର ପ୍ରାକୃତିକ ପଥର ଗୁମ୍ଫା ଉଦ୍ଧୃତ । ଏହି ସର୍ପଗୁମ୍ଫାର ସମ୍ମୁଖରେ ଲୋକ ଲୋଚନର ଅନୁଗ୍ରହରେ

ମାଟି ଭିତରେ ଯୋଗ ହୋଇ ରହିଅଛି ଶ୍ରୀ ବୈତରଣୀ ଦେବୀଙ୍କର ସତମୂର୍ତ୍ତି । ସେହି ପ୍ରତୀକର ଅବକଳ ରୂପ ପୃଷ୍ଠକର କରୁର ପୃଷ୍ଠାର ବୁଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି ।

ଗୋନାମିକା ବା ଗୁପ୍ତଗଙ୍ଗା ଗିରିର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ଶ୍ରୀବୈତରଣୀ ଗର୍ଭ ଶେଷ ନୈସର୍ଗିକ ଶୋଭା ସମ୍ଭାରରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ । ନିଜ୍ଜନ ବନ ପ୍ରଦେଶରେ ଗିରି ନିର୍ଦ୍ଦେଶୀ ପୁଣ୍ୟତୋୟା ବୈତରଣୀର କଳ କଳ ନାଦ ଦର୍ଶକର ମନରେ ନବ ଝଙ୍କାର ସୃଷ୍ଟି କରେ । ମୁଁ ସର୍ପ ଗୁମ୍ଫା ଠାରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲି ଜଣେ ଗର୍ଭ ଶୀର୍ଷ କାୟ ବୃଦ୍ଧ ସାଧୁ ବସି ଚଳମ ନାଶୁ ଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କ ନମସ୍କାର କଲି । ସେ ମୋତେ ବସିବା ସାଇଁ ସଜେତ ବେଳେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ବସିଲି । ସାଧୁ ଜଣକ ହସ୍ତରେ ଗୋଟିଏ ଚଥରର ମଞ୍ଚକ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କର ନାମ ଶକ୍ତିଶୂଳ ରଖି ବୋଲି ସେ କହିଲେ । ସାଧୁଙ୍କର ଅସ୍ଥିମାଳ ଶରୀରରୁ ବ୍ୟାଘ୍ୟାକ ବକିରତ ହେଉଥିବା ମୁଁ ଗୁମ୍ଫା ଉପଲବ୍ଧ କରୁଥିଲି । ସେହି ସର୍ପ ଗୁମ୍ଫା ଠାରେ ମୁଁ ସେହି ସାଧୁବାବାଙ୍କ ଠାରୁ ଯେଉଁ ସବୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିଲି ତାହାହିଁ ହେଉଛି “ଶ୍ରୀ ଭଞ୍ଜଭୂମି କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥ” ପୁସ୍ତକର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଓ ଶାସ୍ତ୍ର ଗ୍ରହଣ ।

ଏହାଛଡ଼ା ପଦଯାତ୍ରା ସମୟରେ ମୋର ହସ୍ତଗତ ହୋଇଥିବା ଗ୍ରାମର ଜାବଜାୟ କମ୍ବୁଦନୀ, କଥା, କାହାଣୀ, ଜନଶ୍ରୁତି, ଗଳ୍ପ, ଭଗ ଚମାଳ, ପ୍ରଭୃତିକୁ ପୁସ୍ତକର ବକ୍ଷସ୍ବବସ୍ତୁ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଅଛି । ଯେତେବେଳେ ଭୌଗଳିକ ବହିନୁତଳ ଭିତରେ ଐତିହାସିକ, ସାମାଜିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ, ଆର୍ଥିକ ଓ ରାଜନୀତିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବ୍ୟାପକ ସଂସ୍କୃତିର ରୂପାନ୍ତର ହୋଇଥାଏ, ସେତେବେଳେ ପଦ୍ୟୋକ ଅଞ୍ଚଳର ସ୍ବାତନ୍ତ୍ର୍ୟତା ରହିଅଛି । ଏଣୁ ଆଞ୍ଚଳିକ ଐକ୍ୟ ଓ ବୈବିଧ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ହେଉଛି ଲେଖକର ଅନ୍ତର ନିହିତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଏହି ପୃଷ୍ଠା ଭୂମି ଉପରେ “ଶ୍ରୀଭଞ୍ଜଭୂମି କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥ” ପୁସ୍ତକ ଆଧାରିତ ।

ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ସମୁଦ୍ରକୁ ଭର୍ତ୍ତିକରି ଭଞ୍ଜ ଗଜବଂଶର ସୁଦୃଢ଼ ରାଜନୀତିକ ସ୍ଥିତି ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇ ଭଗବାନ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଧର୍ମ ସମ୍ବରୁଦ୍ଧି ଭଞ୍ଜ ବଂଶର ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇଅଛି । ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ସ୍ବାୟ ୩୭୦୦ ବର୍ଷର ଧାର୍ମିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ, ସାମାଜିକ, ଆର୍ଥିକ ଓ ରାଜନୀତିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବ୍ୟାପକ ସଂସ୍କୃତିର ରୂପାନ୍ତର ହୋଇଅଛି ।

ଶିଳାଭିଲେଖ, ଶିଳା ଚିତ୍ରାଙ୍କନ, ଚାମ୍ର ଶାସନ, ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣ, କାଳ୍ପନିକ ଚିତ୍ର ଅତି ମାନସିକ ଚେତ୍ୟ ସମ୍ଭାରରେ ବକ୍ଷସ୍ବ ବସ୍ତୁ ରସାଣିତ ହୋଇ ଅଛି । ପୁରାତତ୍ତ୍ବ ସାମ୍ପ୍ରତିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ଅନୁସୂଚି ହୋଇଅଛି ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନତମ ଭଞ୍ଜ ଗଜବଂଶର ଇତିବୃତ୍ତି । କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅତୀତର ଭ୍ରମପୂର୍ଣ୍ଣ ସୂଚନା ଉପରେ କୁଠାରଦାତ କରାଯାଇ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଓ ଚିନ୍ତାର ଉନ୍ନେଷ

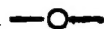
ହୋଇଅଛି । ଲେଖକ ଭବିତାବର ଧାରାବଦ୍ଧ ପରମ୍ପରାରୁ ଓଡ଼ିଆ ଯାଇ ପୁରାତନ ଓ ପୁରାତନ କରିବା ନିମନ୍ତେ କଥାବସ୍ତୁ ଗାଳ୍ପିକ ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ପରିବେଷଣ କରିଥିଲେ ହେଁ ଏହା ଭବିତାବର ଶାନ୍ତି ଅନୁଭାବୀ ରୂପାନ୍ତର ଅଟେ । ଅଭିରାଜନ, ଚୋରାମଳି, ସ୍ଵାର୍ଥସାଧନ, ପକ୍ଷପାତିକା ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ପାଇନାହିଁ । ଏହା ହେଉଛି ଓଡ଼ିଆ ଗଡ଼ଜାତ ସାହିତ୍ୟର ନିଜସ୍ଵ ଚିହ୍ନପତ୍ର । ଏହାର ଅବସ୍ଥିତି ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟାକାଶରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଛି କୁସୁମ ସ୍ଵରୂପ ଶୁଣା ଓ ଶ୍ରୀରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଅଛି ।

ସ୍ଵର୍ଗୀୟ କ୍ଷେତ୍ରମୋହନ ମିଶ୍ରଙ୍କ ରଚିତ କେନ୍ଦୁଝର ଭୂଗୋଳ ଓ ଭବିତାବର ଏବଂ କେନ୍ଦୁଝର ସାହିତ୍ୟ ମାଳାକୁ ସବିଶେଷ ସହାୟକ ପ୍ରାୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଅଛି । ଏହାଛଡ଼ା ପ୍ରାୟ ୨୦୦୦ ପୃଷ୍ଠକ, ପାଣ୍ଡୁଲିପି, ତାଳପତ୍ର ପୋଥି; ପଦ ସମିକା, ପ୍ରତ୍ୟାବଳୀ, ସରକାରୀ ଶିକ୍ଷାବଳୀ, ମୟୂରଭଞ୍ଜ; ସିଂହଭୂମି ଗେଜେଟିୟର ପ୍ରଭୃତିର ସାହାଯ୍ୟ ନିଆଯାଇଅଛି ।

ସବିଶେଷରେ ଏହି ପୁସ୍ତକ ରଚନା ସମୟରେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ଉଦୟପୁର ଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ବାଞ୍ଛାନିଧି ପାଠାଗାର ଓ ତାହାର ସମ୍ପାଦକ ମହୋଦୟଙ୍କର ମୂଲ୍ୟବାନ ପରାମର୍ଶ ଓ ପ୍ରେରଣା ଚୀରସ୍ଵର୍ଣ୍ଣୀୟ ଅଟେ ।

ମୁଁ ଏହି ପୁସ୍ତକର କେବଳ ଲେଖକ ବୁଝେଁ । ଏହାର ପ୍ରକାଶକ, ମୁଦ୍ରାକର, ପ୍ରଫୁଲ୍ଲତର ମଧ୍ୟ ଅଟେ । ଏଣୁ ସବୁ ଜାଣିଥିବା ଲୋକ କିଛି କାଣିନଥିବା ନ୍ୟାୟରେ ପୁସ୍ତକରେ ତ୍ରୁଟି ରହିଯାଇଥିବା ସ୍ଵୀକୃତି ଅଟେ । ଏହାକୁ ଏକ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଲେଖକ ତାହାର ସମସ୍ତ ଦୋଷ ତୁଟି ମାର୍ଜନୀୟ ମନେ କରି ଏହି ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ ନିମନ୍ତେ ସହୃଦୟ ପାଠକ ମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରାରେ ବନମ୍ ଅର୍ପଣ କରୁଅଛି ।

ପ୍ରଣେତା ।

-ସୁଚୀପତ୍ର-

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୧- ଭଞ୍ଜଭୂମି କେନ୍ଦୁଝର ଜିଲ୍ଲାର ଭୌଗଳିକ ଅବସ୍ଥିତି	୧
୨- ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା	୨
୩- ପ୍ରବାଚମାଳିନୀ କେନ୍ଦୁଝର	୩
୪- କେନ୍ଦୁଝର ସ୍ଥଳର ଉତ୍ପତ୍ତି	୫
୫- ମନ୍ଦିର ମାଳିନୀ କେନ୍ଦୁଝର	୫
୬- ଶିଳ୍ପ ନିପୁଣତା	୬
୭- ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ କେନ୍ଦୁଝର	୮
୮- ବୈତରଣୀ ସମ୍ବନ୍ଧୀ	୧୦
୯- କଳକୋଡ଼ୋକୋଳ	୧୧
୧୦- ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ବୈତରଣୀ	୧୩
୧୧- ବୈତରଣୀ ନାମର ଉତ୍ପତ୍ତି	୧୪
୧୨- ଶାକ୍ତ କ୍ଷେତ୍ର ଗୋନାସିକା	୨୦
୧୩- ବୈତରଣୀ ମାହାତ୍ମ୍ୟ	୨୦
୧୪- ବ୍ରହ୍ମ ତାଣ୍ଡବୀ	୨୩
୧୫- ଗୋରକ୍ଷ ସମାଜ ଗଠନ	୨୩
୧୬- ଗିରିନନ୍ଦିନୀ ତମ୍ବାବରଣୀ ବୈତରଣୀ	୨୫
୧୭- ବାହୁଣୀ ଯାତ୍ରା	୨୭
୧୮- ପ୍ରୌଢ଼ିକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ	୨୯
୧୯- ବୈତରଣୀ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ	୪୧
୨୦- ଶାବରୀ ସଂସ୍କୃତି	୪୫
୨୧- ଗାଉଁସିକ ଶ୍ରାବଣଭୂମି	୫୭
୨୨- ବରଦେବର	୫୮
୨୩- ଆଗଣିନେଶ୍ୱର	୫୮
୨୪- କୋଶଳେଶ୍ୱର	୫୯
୨୫- ଝାଡ଼େଶ୍ୱର	୬୧
୨୬- ରବିଶ୍ୟାମ	୬୩
୨୭- କପିଳେଶ୍ୱର	୬୭
୨୮- ଗଲିଚବୁଡ଼ ଘଟ	୬୮

୨୯-	ଶ୍ରୀ ମୁଖେଶ୍ବର	୬୯
୩୦	ଭୀମକୁଣ୍ଡ	୭୧
୩୧	ଜଳପ୍ରସାଦ	୭୧
୩୨	ଶ୍ୟାମାର ଜଳପ୍ରସାଦ	୭୧
୩୩	ବଡ଼ଦାଗର	୭୩
୩୪	ସାନଦାଗର	୭୩
୩୫	ଡାଣ୍ଡି ଭଙ୍ଗା ଜଳପ୍ରସାଦ	୭୪
୩୬	ଛେଳିଅଡ଼ିଆ	୭୪
୩୭	ଧାନବେଣୀ	୭୫
୩୮	ଭଞ୍ଜଭୂମି କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ବର ପ୍ରଭାତାତ୍ମିକ ପ୍ରସିଦ୍ଧି	୭୭
୩୯	ଅସନପାଟ ଶିଳାଭଲେଖ	୭୭
୪୦	ସୀତାବିଞ୍ଚି ଅଭିଲେଖ ଓ ଶୈଳ ବିସାକନ	୮୧
୪୧	ସୀତାବିଞ୍ଚି ପଟ୍ଟ	୮୧
୪୨	ଶଶୁଘର	୮୩
୪୩	ତଳେଇର ଫୁଡ଼ି	୮୩
୪୪	ପାଟହର	୮୩
୪୫	ଚନ୍ଦନପ୍ରେତ	୮୪
୪୬	ବୁଦି ପାଟ ପଟ୍ଟ	୮୪
୪୭	ଜଗନ୍ନାଥ ପାହାଳ	୮୪
୪୮	ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତମଣି	୮୫
୪୯	ଫୁଲବାଡ଼ି	୮୫
୫୦	ଡେଙ୍କିକୋଟ	୮୫
୫୧	ଭଣ୍ଡାରଘର	୮୭
୫୨	ରାଜ ଶିଖରୀ	୮୭
୫୩	ରଞ୍ଜିତପୁରୀ	୮୮
୫୪	ପୂର୍ଣ୍ଣଶା	୮୮
୫୫	ସୁବର୍ଣ୍ଣପୁରୀ	୮୯
୫୬	ସୀତାଦେବୀଶାଳ	୯୧
୫୭	ସୀତାବିଞ୍ଚିର ବିସାକନ	୯୨
୫୮	ସୀତାବିଞ୍ଚିର ଲିପି	୯୪
୫୯	ଚପସ୍ତ୍ର କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ବର	୯୮
୬୦	ଆଶ୍ରମ ବର୍ଣ୍ଣନା	୧୦୦
୬୧	ଭଞ୍ଜ ସଜବଣ	୧୧୧

ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଭଞ୍ଜଭୂମି କେନ୍ଦୁଝର ଜିଲ୍ଲାର ଭୌଗୋଳିକ ଅବସ୍ଥିତି ।

ସ୍ଵାଧୀନ ବକଳାଙ୍ଗ ଓଡ଼ିଶାର ତେର ଗୋଟି ଜିଲ୍ଲା ମଧ୍ୟରେ କେନ୍ଦୁଝର ଜିଲ୍ଲା ସମ୍ବୋଦିତମ ଜିଲ୍ଲା ଅଟେ । ଏହା ଉତ୍ତର ଅକ୍ଷାଂଶର ୨୧° ଓ ୨୨°୯ ଏବଂ ପୂର୍ବ ଦ୍ରାଘିମାର ୮୫°୩୨ ଓ ୮୬°୩୧ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଅଟେ । ଏହାର ବସ୍ତାର ପୂର୍ବ ଓ ପଶ୍ଚିମରେ ଜରଦାଠାରୁ କରବୁରୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାୟ ୧୨୦ ମାଇଲ ଓ ଉତ୍ତର-ଦକ୍ଷିଣରେ ୪୦ ମାଇଲ ଅଟେ । ଏହା ସମୁଦ୍ର ପତ୍ତନଠାରୁ ୧୫୭୫ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚରେ ଅବସ୍ଥିତ ଅଟେ । ଏହାର କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରାୟ ୩୨୧୭ ବର୍ଗ ମାଇଲ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରାୟ ୨୦୦୦ ବର୍ଗ ମାଇଲ ବୃଷୋପଯୋଗୀ ଜମି ଓ ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ ଘନବନ ପର୍ବତ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଶଶିଜ-ବନଜ ଅଞ୍ଚଳ ଅଟେ । ଏହି ଜିଲ୍ଲାର ଉତ୍ତରରେ ସିଂହଭୂମି ଓ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଜିଲ୍ଲା ପୂର୍ବରେ ବାଲେଶ୍ଵର ଜିଲ୍ଲା, ଦକ୍ଷିଣରେ କଟକ ଜିଲ୍ଲା ଓ ପଶ୍ଚିମରେ ଡେଙ୍କାନାଳ ଓ ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲା ଅବସ୍ଥିତ । ଏହା ଦେଶବାକୁ ଫିରୁଜାବାଦ ଅଟେ । ଏହି ଜିଲ୍ଲାର ଉତ୍ତରରେ ଶାଳୁଳୀ ଶୈଳ ସମ୍ଭବା ଶାଳୁଳୀ, ମଧ୍ୟ ଦେଶରେ ନାସା ସଦୃଶ ଅବସ୍ଥିତ ଗୋନାସା ଶୈଳ-ଚନ୍ଦ୍ରଜା ବୈତରଣୀ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ଵରେ ମେଘାସନ ପର୍ବତ ଉଦ୍‌ଗ୍ରବା କୁଶଭଦ୍ରା ନଦୀ ସହ ପ୍ରବାହିତ ହେଉ ଅଛନ୍ତି । ଇଅଁଳା, ପିଅଁଳା ଓ ସୁଷୁମା ନାଡ଼ୀ ସହ ଜୀବ ଶର୍କରକୁ ପୁଷ୍ଟି କଲପରି ଉପର ବସ୍ଥିତ ନଦୀ ସହ କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟର ପୁଷ୍ଟି ସାଧନ କରି ଏହି ପାବିତ୍ୟ-ସମତଳ ପ୍ରଦେଶକୁ ଏକ ନଦୀ-ମାତୃକା ଭୂମି ରୂପେ ଗଢ଼ି ତୋଳିଛନ୍ତି ।

ପ୍ରାକୃତିକ ଅବସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମଗ୍ର ଜିଲ୍ଲାଟି ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ଅଛି ।

ଯଥା :—

(୧)	ସମତଳ ପ୍ରଦେଶ — ଆନନ୍ଦପୁର ସବ୍‌ଡିଭିଜନ	—	୭୩୭ ବର୍ଗ ମାଇଲ
(୨)	ପାବିତ୍ୟ ” — ସଦର	,,	— ୧୯୯୦ ”
(୩)	,, ସମତଳ ,, — ଚଂପୁଆ	,,	— ୫୯୦ ”

ସମସ୍ତ ୩୨୧୭ ବର୍ଗ ମାଇଲ

ସଦର ଓ ଚଂପୁଆ ସବ୍‌ଡିଭିଜନ ଦୟାକୁ ଅପର କେନ୍ଦୁଝର ଓ ଆନନ୍ଦପୁର ସବ୍‌ଡିଭିଜନକୁ ଲେଅର କେନ୍ଦୁଝର ବୋଲି ଯାଏ ।

ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା

୧୯୭୧ ଜନଗଣନା ଅନୁସାରେ କେନ୍ଦୁଝର ଜିଲ୍ଲାର ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ୯୫୫୫୧୪ ଜଣ ଅଟେ । ଏହାର ସେତେବେଳ ବା ଆୟତନ ୮୨୦୦ ବର୍ଗ କିଲୋମିଟର ଅଟେ । ୧୯୦୧ ମସିହାରେ ଉକ୍ତ ଜିଲ୍ଲାର ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ୬୮୭୫୮ ଜଣ । ଏହା ବୃଦ୍ଧିପାଇ ୧୯୫୧ରୁ ୧୯୭୧ ମସିହା ଭିତରେ ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ଶତକଡ଼ା ୨୨.୩ ଭାଗ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । ମାତ୍ର ଏହି ସମୟ ଭିତରେ ଗାଁ ଗହଳର ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ଶତକଡ଼ା ୨୨.୮ ଭାଗ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ସହରାଞ୍ଚଳର ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ଶତକଡ଼ା ୨୪.୨ ଭାଗ ବୃଦ୍ଧି ପାଇ ଅଛି ।

ଜିଲ୍ଲାର ସର୍ବମୋଟ ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ୯୫୫୫୧୪ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ୪୪୮୭୫ ଜଣ ଓ ହରିଜନମାନଙ୍କର ୧୦୭୮୪୦ ଜଣ ଅଟେ । ଏହି ଜିଲ୍ଲାର ଶତକଡ଼ା ୨୦ ଭାଗ ଲୋକ ଆଦିବାସୀ ଓ ହରିଜନ ଶ୍ରେଣୀର ହୋଇଥିବାରୁ ଭାରତ ସରକାର ଏହାକୁ ଏକ ଅନୁଲତ ଜିଲ୍ଲା ଘୋଷଣା କରି ଅଛନ୍ତି ।

ଜନଗଣନା ସମୀକ୍ଷାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଏହି ଅନୁଲତ ଜିଲ୍ଲାରେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଆଦିବାସୀ ଅନୁଲତ ଶ୍ରେଣୀର ସଂଖ୍ୟା କମି ଯାଉଛି, ଏବଂ ଅପର ଦିଗରେ ଅତି ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ପାଉ ଅଛି ।

ଏହି ଜିଲ୍ଲାରେ କେନ୍ଦୁଝର ଓ ବଡ଼ଦଲ ପୌରପରିଷଦ ଓ ଯୋଡ଼ା ଆନନ୍ଦପୁର ନାମକ ଦୁଇ ଗୋଟି ବିଜ୍ଞାପିତ ଅଞ୍ଚଳ ରହି ଅଛି । ଜିଲ୍ଲାର ସଦର ମହକୁମା କେନ୍ଦୁଝର ପୌରପରିଷଦର ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ୧୯୩୪୦ ଜଣ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ଖଣି-ଶିଳ୍ପ ସହର ବଡ଼ଦଲ ପୌରପରିଷଦର ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ୨୪୩୫୫ ଜଣ ଅଟେ । ଆନନ୍ଦପୁର ବିଜ୍ଞାପିତ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ୧୨୦୦୦ ଜଣ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ଯୋଡ଼ା ବିଜ୍ଞାପିତ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ୧୭୩୫୩ ଜଣ ଅଟେ । ଏଥିରୁ ଅନୁମିତ ହେଉଅଛି ଯେ, ବଡ଼ଦଲ ଓ ଯୋଡ଼ା ଖଣି ଶିଳ୍ପ ସହରର ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ନିମ୍ନୋକ୍ତ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଅଛି । ଏଣୁ ଏହି ସହର ହେଉ ଆଦିବାସୀ ଅଧ୍ୟୁଷିତ ଅଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଥିଲେ ହେଁ ଏଠାରୁ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ନିମ୍ନୋକ୍ତ କମି ଯାଉଅଛି । ଏହା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଉଦ୍‌ଘୋଷଣା ଜନକ ଅଟେ ।

—: ୦ :—

ପର୍ବତମାଳିନୀ କେନ୍ଦୁଝରୀ

କେନ୍ଦୁଝର ଜିଲ୍ଲା ଗୋଟିଏ ପାଦତ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ଅଟେ । ରାଜ୍ୟରେ ପର୍ବତ ଗୁଡ଼ିକ ପୂର୍ବ ପଶ୍ଚିମ ଓ ଉତ୍ତର ଦକ୍ଷିଣ ଭାବରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ରହି ଥିବାରୁ ଜିଲ୍ଲାର ସମତଳ ଅଞ୍ଚଳ ଗୁଡ଼ିକ ପର୍ବତ ଗହ୍ବର ଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ଅଟେ । ପର୍ବତ ମାଳିନୀ କେନ୍ଦୁଝରରେ ଶୋଭା ପାଉଥିବା ପର୍ବତ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଗୋନାସିକା, ଖଣ୍ଡାଧାର, ମେଘାସନ, ମାଲ୍ୟଗିରି, ସନ୍ତୋରଞ୍ଜି, ବୋଉଳା, ଠାକୁରାଣୀ, ବଳୀ ଦୈତ୍ୟାସୁ ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନ ପର୍ବତ ଅନ୍ୟତମ ଅଟେ । ଏହି ସବୁ ପର୍ବତ ଗୁଡ଼ିକ ଖଣିଜ, ବନଜ ଓ ବନୌଷଧି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟନ୍ତି ।

କେନ୍ଦୁଝର ଗଡ଼ଠାରୁ ତିନି ମାଇଲ ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନ ପର୍ବତର ଉଚ୍ଚତା ୩୪୭୯ ଫୁଟ ଅଟେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଠାରୁ ଲୁହା ପଥର ଉଦ୍ଧାରଣ ହୋଇ ପାଷାଣ ପଦ୍ଧତିର ବାଟେ ବିଦେଶକୁ ପ୍ରେମା ହେଉଅଛି । ଏହି ପର୍ବତର ପାଦ ଦେଶରେ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଔଷଧ ବନ ରହିଅଛି । କଥିତ ଅଛି କୋଷ୍ଠ ଶ୍ରେଣୀର ଉପସମ ପାଇଁ ଏଠାରେ ଭ୍ରମରମାଣ ଔଷଧ ବୃକ୍ଷ ରହିଅଛି । ପୌରାଣିକ କମ୍ବଦନ୍ତୀରୁ ଜଣା ଯାଏ ଯେ, ସେତା ଯୁଗରେ ରାମ ରାବଣ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା ଯୁଦ୍ଧରେ, ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କର ଶକ୍ତିଭେଦ ସମୟରେ ବନ୍ୟ ପଶୁ ଜାମ୍ବବାନ ଓ ଶୁଷେଣ ବୈଦ୍ୟଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନିମ୍ନେ; ବାରହସ୍ପତିଙ୍କ ନାମ ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନ ପର୍ବତରୁ ବିଶାଳକରଣୀ ଓ ମୃତ ସଞ୍ଜିବନୀ ନାମକ ବନୌଷଧି ନେଇ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇ ଥିଲେ । ଏହି ପର୍ବତ ବନୌଷଧି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ଗନ୍ଧବମାନଙ୍କର ବାସ ସ୍ଥାନ ଅଟେ । ଏହାର ପବନ ସୁଗନ୍ଧମୟ ଓ ସ୍ବେଗ ନାସକ ଅଟେ । ତେଣୁ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି : —

“କେତେ ଥର ଦେଖି ଅଛି ଖଣ୍ଡଗିରି
ଦେଖିଛି ଉଦୟଗିରି ଚୁରୁଶିରି ।
ଦକ୍ଷିଣରେ ଭ୍ରମି ମହେନ୍ଦ୍ରର ଚନ୍ଦ୍ର
ଦେଖିଛି ଯା, ପୁଣି ନୟିବଇଁ ମନ୍ଦ୍ର ।
ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନର ଶିଖରେ ମୁଁ ଥରେ
ବସି କେତେ ଚନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ଥିଲି କରେ ।
କିନ୍ତୁ କାହିଁ କେବେ କହିଲେ ସୁନ୍ଦରୀ
ଦେଖିନାହିଁ ପୁଣି ଛବିଲ ତୋ ଶିରି ।
ଧନୁନ୍ତରୀକାର ପ୍ରିୟ ସ୍ଥଳ ଯେଣୁ
ନାନା ବନସ୍ପତି ଖେଳି ଅଛନ୍ତି ତେଣୁ ।
ତୋ ହୃଦେ ଲୁଚିଲ ରଖିଛୁ ରୂପତେ
ଔଷଧ ଆଳୟ ତୁ ସିନା ମରତେ ।
କୁଷ୍ଠ ଶ୍ରେଣୀଙ୍କର ଦୁଃଖନାଶ ପାଇଁ
କହିଲେ ରଖିଛୁ ଲୁଚିଲ ତୁ କାହିଁ ।
ଭ୍ରମର ମାରଣ ତୋ ଗର୍ଭ ପ୍ରଦେଶେ
ଦେଉଛୁ କଷ୍ଟେ ନୃପତି ଆଦେଶେ ।
କେତେ କେତେ ଦେଖୁଁ ଅଗଣିତ ଜନ
ବର୍ଷେ ବର୍ଷେ ଆସି ନିଅନ୍ତି ଏ ଧନ ।”

ପର୍ବତ ମାଳିନୀ କେନ୍ଦୁଝରର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପର୍ବତ ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନ ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଦରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ହେଁ, ବନସ୍ପତି ପ୍ରଦାନ କରିବାରେ ଏହା ଧନୁନ୍ତରୀକାର ଅବ୍ୟୟ ଔଷଧ ଭଣ୍ଡାର ଅଟେ । ଏହି ପର୍ବତର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ପ୍ରବାହିତ ପବନ ସୁଗନ୍ଧରାସ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ଭଞ୍ଜ ରାଜବଂଶର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ‘ଦଶଦେବୀ’ଙ୍କର ନୀତାସ୍ଥଳୀ ଅଟେ ।

ଏହି ରାଜ୍ୟକୁ ଉତ୍କଳ କମଳାର ଅବ୍ୟୟ ରହୁ ଭଣ୍ଡାର ଓ ଧନୁନାଶକର ଅମୂଲ୍ୟ ଔଷଧ ଭଣ୍ଡାର ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ ।

ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନ ପର୍ବତ ଭୂପୁଂ। ପୀତରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିବାରୁ ଏହା କେନ୍ଦୁଝରର ଆଦ୍ୟମ ଅଧିବାସୀ ଭୂପୁଂମାନଙ୍କର ବାସସ୍ଥଳୀ ଅଟେ ।

ରଣିରେଖା ତହୁଁ	ଧାଇଁ ଆସିଥିବ
	ପଲକେ ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନେ;
ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଅଧି-	ଶୁଦ୍ଧ ସେହି ଶୈଳେ
	ଶାଳ କାଠ କରି ଗଦା,
ଅନଳ ଲଗାଇ	ହୋଇଥିବେ ମଉ
	ସଙ୍ଗୀତେ ଭୂପୁଂ। ପ୍ରମଦା ।
ପ୍ରରେ ପ୍ରରେ ମାଳ	ଶୃଙ୍ଗମାନ ନଭେ
	ଟେକିଛନ୍ତି ଗିରି ଯହିଁ,
ଯାର ଭୁଜ ତଟେ	ବନସ୍ତତ ପୂର୍ଣ୍ଣ
	ତାର ପୁଞ୍ଜ ସଂଚରଇ ।”

ଏହି ରାଜ୍ୟଟି ପୁଣ୍ୟ ତୋପୁ ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଆବର୍ତ୍ତାବ ସ୍ଥଳୀ ଓ ସୁକ୍ଷମାସ ଶାଳନ୍ଦୀ ନଦୀର କ୍ଷୀତାସ୍ଥଳୀ ଅଟେ ।

“ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପାଳନା ବ୍ରାହ୍ମୀ, ଗୋନାସା ଶୈଳଜା,
ପୁଣ୍ୟତୋପୁ ବୈତରଣୀ (ସ୍ନାନ କରି ଯହିଁ
ଲଭନ୍ତି ପରମ ଗତି ବିନା ତତ୍ତ୍ଵଜ୍ଞାନେ ନରେ)
ଦେବଃ ମନ ପ୍ରାପ୍ତ ପୁର ସୁକ୍ଷମଜା,
ଶାଳନ୍ଦୀ ଶାଳନ୍ଦୀ ଶୈଳ ତନୁଜା ସୁନ୍ଦରା ।”

ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ କୁଶଭଦ୍ରା, ସେଣ୍ଡେଇ, ରେମାଳ, ଅରଡ଼େଇ, ସୀତା, ମୁଷଳ, ମୁହାଣ, ମାଛକାନ୍ଦଣା ଆଦି ଗିରି ନିର୍ଦ୍ଦେଶଣୀ ଗୁଡ଼ିକ ଏହି ରାଜ୍ୟକୁ ନଦୀମାତୃକା ରୂପେ ଗଠି ତୋଳିଛନ୍ତି ।

କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି

ଭୂତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ତମାନଙ୍କ ମତରେ ଭୂଗର୍ଭର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ପ୍ରଦେଶ ଉତ୍ତପ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥିବାରୁ କୌଣସି ଏକ ଭୂକଂପନ ସମୟରେ ଭୂଗର୍ଭ ମଧ୍ୟରେ ସଙ୍କଟ ଥିବା ତରଳ ପାତକ ପଦାର୍ଥ ସମୁଦ୍ର ଭୂସ୍ତରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୃତର ଗନ୍ତାଘର କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିବା ସ୍ୱାଭାବିକ ଅଟେ ।

ଏହିପରି ଏକ ଆବର୍ତ୍ତନ ଓ ବିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ପ୍ରାଚୀନ ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରେ କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟର ଇତିହାସ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ସ୍ୱଳ୍ପ ଆୟୁ ବିଶିଷ୍ଟ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ବସ୍ତୁତଃ ଅସମ୍ଭବ ହେଲେହେଁ; ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା-ସାହିତ୍ୟ ଉତ୍ତ୍ୟାନରେ ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ସୁଗନ୍ଧ କୁସୁମଭୂଷ୍ୟ ଅମୂଲ୍ୟ ଐତିହାସିକ ତଥ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକର ସଂଗ୍ରହ, ସମୀକ୍ଷା, ଓ ସାଧନ କରି ମୁଁ ମୋର ବିବେକ ସୁସ୍ଥରେ ମାଳା ଗୁନ୍ଥି ବିନମ୍ର ଭାବରେ ଉତ୍କଳ-କମଳାର କନକ ଉଗ୍ରି ଧନଶ୍ରୀ ଓ ବନଶ୍ରୀ କେନ୍ଦୁଝରର କଣ୍ଠ ମଣ୍ଡନ କରିଅଛି । ଇତିହାସ ବସ୍ତୁତଃ ଅସମ୍ଭବ ଘଟଣାବଳୀ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା କର୍ମୁନ କାଳେ ବ୍ୟକ୍ତି ସବସ୍ତ ହୋଇ ନପାରେ । ଏଣୁ ମୋର ରଚିତ ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଐତିହାସିକ ତଥ୍ୟାବଳୀ ସନ୍ଧିବେଷିତ ହୋଇଅଛି, ସେ ଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟକ୍ତି ସବସ୍ତ ନହୋଇ ପରନ୍ତୁ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଅଛି ବୋଲି କହିଲେ ଯଥାର୍ଥ ହେବ ।

ଆବତ୍ତମାନ କାଳରୁ ମଣିଷ ବାସ କରି ଆୟୁଥିବା ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରେ ଭାରତ ତଥା ଓଡ଼ିଶା ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ବିଶ୍ୱ ବିଖ୍ୟାତ ଶଶିଜ-ବନଜ-ଜଳଜ ବହୁଳ, ପ୍ରାକୃତିକ ଶୋଭା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ, ନଭରାତ୍ନୀ ମାଳ ଶୈଳ ବିମଣ୍ଡିତ, ନୈସର୍ଗିକ ଶୋଭା ସମ୍ଭାର ସୁଶୋଭିତ, ଶସ୍ୟ ଶ୍ୟାମଳା, ସୁଜଳା ସୁଜଳା ଗିରି ନିର୍ଜରଣୀ ଚଂପାବରଣୀ ବୈତରଣୀ, ଶାଳନ୍ଦୀ ଶାଳୁଳୀ ଶୈଳ ତରୁଜା ସୁନ୍ଦରୀ ନଦୀ ପ୍ରବାହିତା, ବନଗିରିବାସୀ ଅଧ୍ୟକ୍ଷିତା, ପରମସୁଜ୍ୟା, ବିଶ୍ୱବନ୍ଦନୀୟା, ଗତିମୁକ୍ତ ପ୍ରଦୀପ୍ତିମା ମାତୃ ଶ୍ରେଷ୍ଠା ଜନ୍ମଭୂମି କେନ୍ଦୁଝର ବିଶାଳ ବିଶ୍ୱ ବକ୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କେନ୍ଦୁ ହେଲେହେଁ ଏହାର ଐତିହ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ, ଜାତୀୟମାନ, ଗୌରବମୟ ଇତିହାସ ଯେପରି ପ୍ରାଚୀନତମ ସେହିପରି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମଧ୍ୟ ଅଟେ ।

ମନ୍ଦିରମାଳିନୀ କେନ୍ଦୁଝରୀ

ପୁଣ୍ୟତୋୟା ସୁରଗଙ୍ଗା ବୈତରଣୀ ସ୍ୱାତା କେନ୍ଦୁଝର ନାନା ଦେବଦେବୀଙ୍କର ଚୀରସ୍ଥାୟୀ ବାସସ୍ଥଳୀ ଅଟେ । ସମଗ୍ର ରାଜ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଶୋଭା ପାଉଥିବା ଅସଂଖ୍ୟ ଦେବ ଦେବୀ ମନ୍ଦିର ଗୁଡ଼ିକ ଏହାକୁ ଏକ ମନ୍ଦିରମାଳିନୀ ନରସ ରୂପେ ଗଢି ତୋଳିଛି । ଏହି ସବୁ ମନ୍ଦିର ଗୁଡ଼ିକରେ ଯେଉଁପରି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମୟ ପୂଜା ଆରାଧନାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆବତ୍ତମାନ କାଳରୁ ପ୍ରଚଳିତ ରହି ଅଛି, ତାହା ଅନ୍ୟସ୍ଥ କୌଣସି ଦେଶାଯାଏ । ଏହାହିଁ ହେଉଛି

ତଦା ଗଦା ହୋଇ ଲୌହମଳ ବହୁତ ଦିନରୁ ପଡ଼ି ରହିଛି । ଏପରିକି ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଜିଲ୍ଲାର ବହୁଳ ସ୍ଥାନରେ ଏହି ଲୁହର ଜାତିର ଲୋକମାନେ ବାସ କରି ପଡ଼ିଛନ୍ତି କିମ୍ବା ଲୁହାପଥର ସଂଗ୍ରହ କରି ତାହାକୁ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଗ୍ରାମ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଚରଳାଇ ତହିଁରୁ ଲୌହପିଣ୍ଡ ଉତ୍ପନ୍ନ କରି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରି ଆସୁ ଅଛନ୍ତି ।

ଗଜପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କର କାଞ୍ଚି ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରାରେ କେନ୍ଦୁଝର ରାଜକୁମାର ଗୋବିନ୍ଦ ଭଞ୍ଜଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ସେନାବାହିନୀର ସେନାପତିରୂପ ଗ୍ରହଣ ଓ ଆନନ୍ଦପୁର ସର୍ବତ୍ତ୍ୱଜନ ସହିତ ଶିରିପା ଓ ଜୟ ଗୋବିନ୍ଦ ଉପାଧି ପ୍ରାପ୍ତି, ରାଜା ବଳଭଦ୍ର ନାରାୟଣ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ବାମଣୀ ଓ ତେଜାନାଳ ସମର ସଙ୍ଗା, ରାଜା ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ନାରାୟଣ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ରାଜତ୍ୱରେ ଇଂରେଜ ଶାସନ ବରୁଣରେ ହୋଇଥିବା ସିପାହୀ ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ ପାଇଁ ପୋଡ଼ା-ହାଟର ରାଜା ଅର୍ଜୁନ ସିଂହଙ୍କୁ ଧରାଇ ଦେବା ପାଇଁ ଇଷ୍ଟଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀଙ୍କୁ ସୈନ୍ୟ ଓ ଅର୍ଥ ସହାୟ, ମହାରାଜା ଧନୁର୍ଜୟ ନାରାୟଣ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ରାଜତ୍ୱରେ ଭାରତର ସର୍ବ ପ୍ରଥମ ପ୍ରଜା ଆନ୍ଦୋଳନ ଧରଣୀ ବିଦ୍ରୋହ, କଟକରେ ଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଗୃହ ଓ ଛାତ୍ରା-ବାସ ନିର୍ମାଣ ଓ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଅଜସ୍ର ଅର୍ଥଦାନ, ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରସାର ପାଇଁ ସମଗ୍ର ରାଜ୍ୟରେ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ରଥଯାତ୍ରା ପ୍ରଚଳନ, ବେଦ ବିଧାନର ପୁରସ୍କା ପାଇଁ ଏକାଧିକ ଦ୍ରାଘ୍ନ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ନିଷ୍ଠର ଭୂମି ବଞ୍ଚନ ଭଞ୍ଜ ରାଜବଂଶର ବାରତ୍ତା ଓ ସ୍ୱଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟ ପରିରୂପକ ଅଟେ ।

“ଅନ୍ତତଃ ! କାହା ନାନ ପୁଣି ପଡ଼ିଗଲା ମନେ, ସର୍ତ୍ତୀୟ ରାଜନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଗୁଣ ବିଚକ୍ଷଣ,
ନୃପ ଧନୁର୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ଧନଞ୍ଜୟୋପମ, ପ୍ୟାସଏକାନ୍ତେମୀ ଗୃହ ତାର ଗୁପ୍ତବାସ,
ବାଳିକା ବିଦ୍ୟା ଆଗର ତିନିହେଁ କଟକେ ଧରିଛନ୍ତି ସେ କୃତର ଖଣ୍ଡିର ନିଶାଣ,
ସର୍ତ୍ତୀୟ ତେଜେ ତେଜସ୍ୱୀ ନଥିଲେ କେବଳ ରାଏ, ଜାଣିବୁ ତେଜର ସୁଦ୍ଧା ଥିଲା ସେହୁ
ସତତ ତେଜସ୍ୱୀ, ତେଣୁ ସ୍ୱଦେଶୀଙ୍କର ଥିଲା ପୂର୍ଣ୍ଣ ପକ୍ଷପକ୍ଷୀ, କରି ଥିଲା ଗୁଣ
ସ୍ୱଦେଶୀ ଗୁଣଗଣର ସମ୍ୟକ ଆଦର ।”

ସୀତାବଞ୍ଜି, ଅଶନପାଟ, ବରଦାଶିଆ, ଛେଳିଆଡ଼ିଆ, ସନ୍ତେଇଭଞ୍ଜ ଗୁମ୍ଫା ପ୍ରଭୃତି ଶିଳାଭୂତଳ ଓ ଶୈଳ ଚିତ୍ରାଙ୍କନ, କୁଶଳଶୈଳୀ, ସିଦ୍ଧିମଠ, ବାଇଆ ପାଗଳା ସାଧୁଙ୍କର ଜନ୍ମ ଓ ସିଦ୍ଧି ସ୍ଥାନ, ଅମ୍ବିକା ବିଳାସ ଭଞ୍ଜ ମହୋଦୟମ ପ୍ରଭୃତି ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ବାସ୍ତବରେ ଏହି ରାଜ୍ୟରେ ଗୌରବେଞ୍ଜୁଳ ଇତିହାସ ଅଟେ । ସ୍ଥଳତଃ କହିବାକୁ ଗଲେ ଅନ୍ୟ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକର ଇତିହାସଠାରୁ କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟର ଇତିହାସ ଉନ୍ନତ ଓ ପ୍ରାଚୀନତମ ହୋଇଥିଲା ହେଁ, ଏହା ବନଗିରିବାସୀ ଅଧ୍ୟୁଷିତ ଅଟକି ଅଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଏହାର ଗୌରବମୟ ଇତିହାସ ଓ ରାଜା ପ୍ରଜାଙ୍କର ଖର୍ଚ୍ଚିକାପ ଗିରିଗହ୍ୱର ଅତି-ସମ କରି ବାହାର ଜଗତରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ । ଏହି ରାଜ୍ୟର ଗୁପ୍ତ ତଥ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ଉନ୍ମୋଚନ କରି ଲୋକ ଲୋଚନକୁ ଆଣିବା ଏହି ଯୁଗର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅଟେ ।

ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ କେନ୍ଦୁଝର

ଧର୍ମୀୟ ଐତିହାସିକ କ୍ଷେତ୍ରମୋହନ ମିଶ୍ରଙ୍କ ରଚିତ କେନ୍ଦୁଝର ଇତିହାସ ପୁସ୍ତକରେ ଲେଖା ଅଛି ଯେ, ୧୧୨୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟ ଚାନ୍ଦାର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାଦ୍ରାଢ଼ି ରାଜ୍ୟ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ରାଜ୍ୟରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରାଜ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଏହାର ପ୍ରଥମ ରାଜା ହେଲେ ଜ୍ୟୋତିର୍ଭଞ୍ଜ ଓ ରାଜ୍ୟର ନାମ ହେଲା ଜ୍ୟୋତିପୁର । ତେଣୁ କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟର ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସ ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ ଆନୁମାନକୁ ଏହାର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାଦ୍ରାଢ଼ି ରାଜ୍ୟ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ରାଜ୍ୟର ଇତିହାସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମ୍ୟକ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିବା ବିଧେୟ ।

ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଜ୍ୟୋତିପୁର ଅନ୍ତର୍ଗତ ୨୧°୨୨ ଓ ୨୨°୩୪ ଏବଂ ପୂର୍ବଦ୍ରାଘିମାର ୮୫°୪୦ ଓ ୮୬°୧୦ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଅଟେ । ଏହାର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ୪୦୨୨ ବର୍ଗ ମାଇଲ ଅଟେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନର କେନ୍ଦୁଝର ଓ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଜିଲ୍ଲା ଦ୍ୱୟ ପୂର୍ବେ ଏକତ୍ର ମିଶିଯାଇ ଖିଜଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳ ନାମରେ ଏକ ବିଶାଳ ଭଞ୍ଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ରଚନ କରି ସମଗ୍ର ଉତ୍ତର ଓଡ଼ିଶାରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ଖିଜଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ଥିଲା ୭୨୩୯ ବର୍ଗ ମାଇଲ । ଏହି ରାଜ୍ୟର ରାଜଧାନୀର ନାମ ଥିଲା ଖିଜଙ୍ଗକୋଟ ବା ଆଧୁନିକ ଖିଜଙ୍ଗ ସହର ।

ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଗବେଷଣାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ପ୍ରାୟ ବିଗତ ପଚାଶ ସହସ୍ର ବର୍ଷ ଧରି ଏହି ଅଞ୍ଚଳରେ ମୈତ୍ର ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ବାସୀ ବସବାସ କରି ଆସୁଅଛନ୍ତି । ଖିଜଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳର ଆଦିମ ଅଧିବାସୀମାନେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରସ୍ତର ଯୁଗର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ଏସିଆ, ଯୁରୋପ ଓ ଆଫ୍ରିକା ପ୍ରଭୃତି ମହାଦେଶରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରସ୍ତର ଯୁଗର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରଠାରୁ ଅଧିକ ଉନ୍ନତ ଓ ମସୃଣ ଥିଲା ।

ଏହି ସଭ୍ୟତା ନଦୀମାତୃକା ଖିଜଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିବା ବୁଡାବଳଙ୍ଗ, ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା, ଶଇରାଭାଣ୍ଡା, ବୈତରଣୀ, ଶାଳନ୍ଦୀ, କୁଶଭଦ୍ରା ପ୍ରଭୃତି ନଦୀ ଅବବାହିକାରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲା । ନଦୀ ଅବବାହିକା ଗୁଡ଼ିକ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଳ୍ପ ଜଙ୍ଗଲପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବାରୁ ଏବଂ ନଦୀଗଡ଼ ଦେଶରେ ସ୍ଥାନପାନ ଭୋଜନ ପାଇଁ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ଜଳ, ମତ୍ସ୍ୟ ଓ ପଶୁପକ୍ଷୀ ମିଳୁଥିବାରୁ ଖିଜଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳର ଆଦିମ ଅଧିବାସୀ ନଦୀ ଉପତ୍ୟକାରେ ବାସ କରି ପ୍ରାକୃତିକ ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଥିଲେ । ହୁଏତ ସେମାନଙ୍କର ଆକୃତି ଆଜି କାଲିର ମଣିଷମାନଙ୍କ ପରି ନହୋଇ ମେରୁଦଣ୍ଡୀ ବନ୍ଧ ଥିଲା । ଏବଂ ସେମାନେ ସିଧା ଚାଲି ପାରୁ ନଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଚଳ ପାଟିରେ ହାତ ନ ଥିବାରୁ କଥା କହି ପାରୁ ନଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଦେହ ଘନ ଲେମ୍ବାବୃତ୍ତ ଥିଲା । ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ସେମାନଙ୍କର ମୁହଁ, କପାଳ, ମସ୍ତିଷ୍କ, ଶୁଦ୍ର ଶୁଦ୍ର ବାହୁ ଓ ଅଙ୍ଗୁଳ ଥିଲା । ଏହିମାନେ ଆଦି ମାନବ ରୂପରେ କଥିତ ଅଟନ୍ତି ।

ନମ ବିବର୍ତ୍ତନ ଓ ପ୍ରଯୋଜନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଫଳରେ ଆଦ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ନିମୋକ୍ତ
 ହୋଇ ପ୍ରକୃତ ମାନବ ରୂପ ଦେଖାଦେଇ ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ସହସ୍ର ବର୍ଷ ପୁରା । ଜୀବଜଗତର
 ବିବର୍ତ୍ତନ ଫଳରେ ପ୍ରକୃତ ମାନବର ସୃଷ୍ଟି ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଘଟଣା ଅଟେ । ସେମାନେ ପବିତ୍ର
 ଗୁହାରେ ଓ ବଣଜଙ୍ଗଲରେ ଗଛ କୋରଡ଼ରେ ପଶୁଙ୍କ ପରି ବାସ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ
 ବନ୍ୟ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ଓ ମୃତ ଜୀବର କଞ୍ଚା ମାଂସ ଉପରେ କର ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ ।
 ତେଣୁ ଉଲ୍ଲଗ୍ନ ରହୁଥିଲେ ବା ପଥ, ବଳଲ, ତମଡ଼ାକୁ ବସ୍ତୁ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ।
 ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତର ଓ ଠାର ଦ୍ଵାରା ସେମାନେ ଶ୍ରବ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଶିକାର କରିବା ଓ
 ଆରମ୍ଭ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ସେମାନେ ଯେଉଁ ସବୁ ପ୍ରସ୍ତର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ।
 ତାହା ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରସ୍ତର ଯୁଗର ଥିଲା । ସେମାନେ କାଳକ୍ରମେ ଦଳବଦ୍ଧ ହୋଇ ସାମାଜିକ
 ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାକୁ ଶିଖିଲେ । ନିଆଁର ବ୍ୟବହାର ଜାଣି ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁଙ୍କ ଆକ୍ରମଣ ଓ
 ଶୀତରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲେ । ସେମାନେ ପୋତଲାର ମାଲ ପିନ୍ଧୁଥିଲେ ଏବଂ ଦେହକୁ ବିଭିନ୍ନ
 ପ୍ରକାର ରଙ୍ଗମାଟିରେ ରଙ୍ଗାଉ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସଭ୍ୟତା ନିମ୍ନ ସ୍ତରର ଥିଲେ ମଧ୍ୟ
 ଚିନ୍ତାକଳା ଅନୁକୂଳ ନଥିଲା । କଳା, ଧଳା, ହଳଦିଆ, ନାଲି, ନେଲି ପ୍ରଭୃତି ରଙ୍ଗରେ
 ସେମାନେ ନାନା ପ୍ରକାର ଚିତ୍ର ପବିତ୍ର ଓ ପାତାତର ଗୁମ୍ଫାମାନଙ୍କରେ ଆଙ୍କିଥିଲେ । ସୀତା-
 ବିଞ୍ଜିଠାରେ ଥିବା ଶୈଳଚିତ୍ର ଏହାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ଅଟେ । ନିମ୍ନ ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟ
 ଉନ୍ନତ ହୋଇ ଶିକାର ଓ ବନ୍ୟ ଫଳମୂଳ ସଂଗ୍ରାହକ ନହୋଇ କୃଷି ଓ ପଶୁପାଳନ କରି
 ଉତ୍ପାଦକ ପଦବୀରାଜ ହେଲା । ତେଣୁ ସେମାନେ ଯାଜାବର ଜୀବନ ଚ୍ୟାଗ କରି ନଦୀ
 ଉପତ୍ୟକାରେ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ବସତି ସ୍ଥାପନ କଲେ । ଶିକାର ପରିବର୍ତ୍ତେ କୃଷି ପ୍ରଧାନ ଜୀବିକା
 ହେବାରୁ ତାହାର ଜୀବନ ଯାତ୍ରା ପ୍ରଣାଳୀରେ ଘୋର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା ଏବଂ ସ୍ଥାୟୀ ବସତି
 ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ଉନ୍ନତ ଘଟିଲା ।

ମନୁଷ୍ୟ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ବସବାସ କରିବା ଦ୍ଵାରା ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ସାମାଜିକ
 ସଂପର୍କ ଦୃଢ଼ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଜୀବନ ଯାପନ ପ୍ରଣାଳୀ ସଭ୍ୟ, ଉନ୍ନତ ଓ ସୁଖମୟ
 ହେଲା । ମନରେ ଧର୍ମ ବିଶ୍ଵାସ ଜାତ୍ରାତ ହୋଇ ପୂଜା ପଦ୍ଧତିର ବିକାଶ ଘଟିଲା । ସେମାନେ
 ନିମ୍ନ ଏକ ଗୁପ୍ତ କଳ୍ପନା କରି ସଂଗଠିତ ଶାସନ ପ୍ରାଣାଳୀର ଉଦ୍ଘିଷ୍ଟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ ।
 ଲେଖା ପଢ଼ା ପାଇଁ ଛବିଲିପି ଉଦ୍ଭାବନ କରି ମନର ଶ୍ରବ ପ୍ରକାଶ କଲେ ।

ବୈତରଣୀ ସଭ୍ୟତା

ଚୀନ, ମିଶର, ସୁମେରିଆ ଓ ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାଚୀନ ଉପତ୍ୟକାର ସଭ୍ୟତା ପରି କେନ୍ଦ୍ରରେ ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ନଦୀ ଉପତ୍ୟକା ସଭ୍ୟତା ଗଢି ଉଠିଥିଲା । ଏହି ସଭ୍ୟତା ବୈତରଣୀ ସଭ୍ୟତା ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଅଟେ ।

ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମତରେ ଆର୍ଯ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ବକାଶ ପୂର୍ବରୁ ଦ୍ରାବିଡମାନେ ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ସହସ୍ର ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସିନ୍ଧୁ ସଭ୍ୟତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ମେହେଙ୍ଗୋଦାରୋ ଓ ହରପ୍ପାଠାରେ । ସେହିପରି ବୈତରଣୀ ନଦୀ ଡେଇଁ ବାସ କରୁଥିବା ଆଦମ ଅଧିବାସୀ ମାନେ ସୀତାବିଜ୍ଞି, ଅଗନପାଟ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ ଉନ୍ନତ ନଗ୍ର ଗଠନ କରି ଶୈଳଗିରି ଓ ଶିଳାଙ୍କନ କରି ଅଛନ୍ତି । ଏହିପରି ଶୈଳଗିରି ଅନ୍ୟତ୍ର କୃତକ ଦେଖାଯାଏ ।

ଯେତେବେଳେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ମାନବ ସମାଜ ଉତ୍ତମ ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଥିଲା ଏବଂ ଯୌନ ପ୍ରବୃତ୍ତି ସାଧନ ପାଇଁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବାଧାବିରୋଧ ନଥିଲା, ସେହି ଉତ୍କୃଷ୍ଟତା ସମାଜର ଶୃଙ୍ଖଳାଗତ ବିଧାନ ପାଇଁ ଗୋନାସିକାଠାରେ ଦୀର୍ଘତମା ନାମକ ଜଣେ ରୁଷି ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ ମାନବ ସମାଜରେ ବୈବାହିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଚଳନ କରାଇ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସିନ୍ଧୁ ସଭ୍ୟତା ବକାଶର ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ଯେ ବୈତରଣୀ ସଭ୍ୟତା ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲା ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ପ୍ରୌଢ଼ଶିକ ବର୍ଷନାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଦକ୍ଷିଣ ସମୁଦ୍ର ବେଳାଭୂମିଠାରୁ ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଦକ୍ଷିଣ ଡେଇଁ ଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳ ମଧ୍ୟଦେଶ ନାମରେ ଓ ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଉତ୍ତର ଡେଇଁ ଦେଶରୁ ଗଙ୍ଗା ନଦୀର ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମୁଦ୍ରାୟ ଅଞ୍ଚଳ ମଧ୍ୟ ଦେଶ ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ଅଟେ । ବିରାଟ ପର୍ବରେ ବର୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା ଯେ, ମଦ୍ୟ-ମଧ୍ୟ ଗୁପ୍ତବ୍ୟୁତ୍ପାଦ ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶାସିତ ହେଉଥିଲା । ସେହି ଦିନଠାରୁ ମଦ୍ୟ-ମଧ୍ୟ ଗୁପ୍ତବ୍ୟୁତ୍ପାଦ ପରସ୍ପର ସହିତ ମିଶି ଯାଇ ଗୋଟିଏ ବିଶାଳ ରାଜ୍ୟ ଗଠନ କରିଥିଲେ । କାଳକ୍ରମେ ଏହି ମଦ୍ୟମଧ୍ୟ ଦେଶବ୍ୟୁତ୍ପାଦ ଶିଳ୍ପ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହୋଇଥିବା ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନର ମୟୂରଭଞ୍ଜ ରାଜ୍ୟ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ଯୁଗରେ ମଦ୍ୟଦେଶ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱରୂପ ଶିଳାଙ୍ଗଠାରେ ବିରାଟଗଡ଼ର ଧୂଶାବଶେଷ ଓ କଟକେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ଅଦ୍ୟାବଧି ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଅଛି । “ବିଶ୍ୱକୋଷ” ପୁସ୍ତକ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଅନ୍ତର୍ଗତ କୋଇଁସାରି ଗ୍ରାମ ବିରାଟପୁର ନାମରେ ପରିଚିତ ଅଟେ । କୋଇଁସାରିଠାରୁ ମାଲଗିରି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିରାଟ ବଂଶ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରୁଥିଲେ ।

ଅପର ପକ୍ଷରେ ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଅବସ୍ଥିତ ମଧ୍ୟଦେଶ ବନାମ ଆଧୁନିକ କେନ୍ଦ୍ରରେ ରାଜ୍ୟର ଚଂପୁଆ ନିକଟରେ ହସ୍ତୀନା, ଜଇନ୍ତା, ବାରୁଣା, ଯମପ୍ରସ୍ଥ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ନାମକ ପାଞ୍ଚ ଗୋଟି ଗ୍ରାମ ଅଦ୍ୟାବଧି ବିଦ୍ୟମାନ ରହି ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ନାମକୁ ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଉଛି । ଏତଦ୍ୱ୍ୟାଜୀବ ଅଗନପାଟଠାରେ ଥିବା ଶିଳା

ଲେଖରେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ପୁର ଯାତ୍ରାର ଚିନ୍ତାକଳ୍ପ ଦର୍ଶକର ଧାରଣାକୁ ଅଧିକ ଦୃଢ଼ କରୁଅଛି । ତେଣୁ ଦ୍ଵାପର ଯୁଗରେ ମଦ ମନ୍ତ୍ରୀ ଦେଶଦ୍ରବ୍ୟ କିଛି କାଳ ପାଇଁ ବିକଟ ଗଜାକ ନେତୃତ୍ଵରେ ଗୋଟିଏ ସାମ୍ରାଜ୍ୟଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ, ଇତିହାସ ଯୁଗର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଏହି ଦୁଇ ରାଜ୍ୟ ଶିଳ୍ପ ମଣ୍ଡଳ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହୋଇ ଦ୍ଵାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପରସ୍ପରଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ଯାଇ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଓ କେନ୍ଦୁଝର ନାମକ ଦୁଇ ଗୋଟି ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ରାଜ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଲେ ।

ମହାଭାରତରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ଯେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ପୂର୍ବ ୩୧୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟ କେତେବେଳେ କଳିଙ୍ଗ ବା କେତେବେଳେ ଉତ୍କଳ ରାଜ୍ୟର ଅଙ୍ଗବିଶେଷ ହୋଇ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶ ଯୁଦ୍ଧପ୍ରିୟ ବନଗିରିବାସୀଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଶାସିତ ହେଉଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଏହାର ନାମ ଗିରି-ନର୍ଦ୍ଦର ବା ଗୁଝର ବା ଝର ରାଜ୍ୟ ଥିବାର ଅନୁମାନ ହୁଏ ।

ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ର “ବିନୟପିଟକ”ରେ ଲେଖା ଅଛି ଯେ, ଖ୍ରୀ: ପୂ: ୭୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଶିଳ୍ପ ମଣ୍ଡଳ ଉତ୍କଳ ରାଜ୍ୟର ଅଙ୍ଗ ବିଶେଷ ଥିଲା ଏବଂ ସେଠାରେ ଯେଉଁ ରାଜା ଜାତିର ଲୋକ ବାସ କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ଭଞ୍ଜ ରାଜବଂଶର ମୂଳ ବଂଶଧର ଅଟନ୍ତି ।

—: ୦ :—

କଳିଙ୍ଗୋଦ୍ରହୋଳ

ଆଜି ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ କହିଲେ ଯେଉଁ ବିକଳାଙ୍ଗ ଓଡ଼ିଶା ଭୂଖଣ୍ଡକୁ ବୁଝାଉ ଅଛି ତାହା କଳିଙ୍ଗ, ଉଦ୍ର ଓ ଉତ୍କଳ ନାମକ ତିନି ଗୋଟି ସ୍ଵାଧୀନ ନେଇ ଗଠିତ ହୋଇ ସବୁ, ରଞ୍ଜୋ ଓ ତମୋ ନାମକ ସିଂହାର ମେଣ୍ଟଣରେ ଜୀବ ଦେହର ଉତ୍ପତ୍ତି ହେଲପରି କଳିଙ୍ଗ, ଉଦ୍ର ଓ ଉତ୍କଳ ସବୁ ସ୍ଵୟଂ ମିଳିନ ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ, ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସଂସ୍କୃତିର ଉତ୍ପତ୍ତି ନିତ୍ୟ ସତ୍ୟ ଅଟେ । ଏହି ମହାମିଳନର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ଵରୂପ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ପରମ ଲକ୍ଷ୍ମଦେବତା ସ୍ଵୟଂ ସରୁଣ ପ୍ରକାଶ-ଅଭିନବ ପରିକଳ୍ପନା ଅଟେ । ଏହାହିଁ ହେଉଛି ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ବିଶ୍ଵବିଦ୍ୟାୟ ବର୍ଣ୍ଣାତ୍ୟ ବିକାଶ ।

ଆଦମ ଯୁଗରୁ ଏଠାରେ ଶାବରୀ ସଂସ୍କୃତିର ବିଶାଳ ଗର୍ଭରେ ଦ୍ଵାବିତ ଓ ଆର୍ଯ୍ୟ ସଭ୍ୟତା ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ମହାଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରାଣ କେନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ରହି ଆସିଛି । ଉଦ୍ରର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର କେନ୍ଦ୍ର ବିନ୍ଦୁରେ ଅବସ୍ଥିତ କଳିଙ୍ଗୋଦ୍ରହୋଳ ପ୍ରଦେଶର ବିଶାଳ ଶାବରୀ ସଂସ୍କୃତି ଆର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦ୍ଵାବିତ ନାମକ ବିବଦମାନ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ଭାରସାମ୍ୟ ରକ୍ଷା କରି ଧର୍ମ-ଆଜ୍ଞା ଧୂଳା ଉଡ଼ାଇ ଅଛି । ଓଡ଼ିଶାର ଶାବରୀ ସଂସ୍କୃତି ସହିତ ଆର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦ୍ଵାବିତ ସଂସ୍କୃତିର ମହାମିଳନ ଦିଶି ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ସଂସ୍କୃତି ନାମରେ ମହାଭାରତୀୟ ଧର୍ମ ସଂସ୍କୃତିର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ଏହାସେ ବିଶ୍ଵ ମାନବ ସଂସ୍କୃତି ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଶାବରୀ, ଦ୍ଵାବିତ ଓ ଆର୍ଯ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ମହାମିଳନର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ଵରୂପ ଶ୍ଵେତାଙ୍ଗ ବଳଦେବ, ଲେହିତାଙ୍ଗ ସୁଭଦ୍ରା ଓ କୃଷ୍ଣାଙ୍ଗ ଜଗନ୍ନାଥ ମୁଣ୍ଡି ସବୁ କଳ୍ପିତ ହୋଇଥିବା ସ୍ଵାଭାବିକ ଅଟେ ।

ମଧ୍ୟ ଭାରତ ଉତ୍କଳର ଶାବରୀ ସଂସ୍କୃତି ସହିତ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ଦ୍ରାବିଡ଼ମୁଖ୍ୟତା ରୂପ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଉତ୍ତର ଭାରତର ଆର୍ଯ୍ୟାନୁସୃତ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ମହାମିଳନ ଘଟି ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ସଂସ୍କୃତି, ଧର୍ମ ଐକ୍ୟ ଓ ବିଶ୍ୱ ଭ୍ରାତୃପ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ଅଛି । ଅପର ମକ୍ଷରେ ବିଶ୍ୱ ମାନବ ସମାଜ ଶ୍ରେତ, ଲେହିତ ଓ କୃଷ୍ଣ-ସିଂହର୍ଣ୍ଣ ବିଶିଷ୍ଟ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣାଚ୍ୟ ବିକାଶ ସ୍ୱରୂପ ଓଡ଼ିଶୀ ସଂସ୍କୃତି ଜନ୍ମ ଲଭ କରି ଜାତି-ଧର୍ମ-ବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିଶେଷରେ ବିଶ୍ୱ ମାନବ ପ୍ରତି ପ୍ରଭୁର କରୁଅଛି । ଓଡ଼ିଶୀ ଧର୍ମ ସଂସ୍କୃତିରେ ଏହିପରି ବର୍ଣ୍ଣାଚ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ଅଭିନବ ଧାରଣା ଅଟେ ।

ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ଜାତୀୟ ପତାକା ଶ୍ରେତ, ଲେହିତ ଓ ପୀତ-ସିଂହର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣ କରି ସତ୍ୟ, ଶାନ୍ତି ଓ ଅହିଂସା ବାଣ୍ଟି ପ୍ରଭୁର କରି ବିଶ୍ୱ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲଭ କରିଛି । ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ସଂସ୍କୃତି ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ନିଜସ୍ୱ ଧର୍ମ ଧାରଣା ହେଲେ ହେଁ, ବାସ୍ତବରେ ଏହା ବିଶ୍ୱ ମାନବ ଧର୍ମର ପ୍ରାଣ କେନ୍ଦ୍ର ଅଟେ । ଅହିଂସା ଅଣଓଡ଼ିଆ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଏହି ମହାନୁଭବତାକୁ ମୁଖରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରୁଥିଲେ ହେଁ, ତାହା ହୃଦୟର ନିଭୁତ କୋଶରେ ଯେ ଏହି ଚୀରନ୍ତନ ସତ୍ୟକୁ ଗୋପନ ରଖିଛି ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

କଳିଙ୍ଗ, ଉଦ୍ର ଓ ଉତ୍କଳ-ଏହି ତିନି ଗୁପ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀର ସାମାଜିକ, ସଂସ୍କୃତିକ ଓ ରାଜ ନୈତିକ ମିଳନ ଘଟି ଓଡ଼ିଶା ଦେଶ, ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଓ ଭାଷା ସଂସ୍କୃତିର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିବା ପ୍ରମାଣ ନିମ୍ନ ମତେ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୁଏ । ଯଥା :—

(୧)			(୨)		
ଓ	ଡ	ଶା	ଉଷା	ଦିବସ	ଗୁଣି
ଅ	ଉ	ମ	ମୁର୍ଦ୍ଧ୍ୟାୟଣ	ଚନ୍ଦ୍ରାୟଣ	କୃଷ୍ଣାୟଣ
ସହ	ରଜ	ତମୋ	ଜନ୍ମ	ଜର	ମୃତ୍ୟୁ
ଭକ୍	ସାମ	ଯଜୁଃ	ବାତ	ପିତ	କପ
ଶୁକ୍ଳ	ଲେହିତ	କୃଷ୍ଣ	ହରିତା	ବହାତା	ଅସିଳା
ରୁଦ୍ର	ବ୍ରହ୍ମା	ବିଷ୍ଣୁ	ଇଥିଳା	ପିଥିଳା	ସୁଷୁମ୍ନା
ମନ	ବିନ୍ଦୁ	ପବନ	ଗଙ୍ଗା	ଯମୁନା	ସରସ୍ୱତୀ
ଶିବ	ସୁନ୍ଦର	ସତ୍ୟ	ପୁଂ	ସ୍ତ୍ରୀ	କୁଳବ
ବଳଦେବ	ସୁଭଦ୍ରା	ଜଗନ୍ନାଥ	ଭାଷା	ସ୍ୱର	ଲିପି
ଆର୍ଯ୍ୟ	ଦ୍ରାବିଡ଼	ଶାବରୀ	ନିନ୍ଦାଣ	ମୁଗୁର	ବାରିଣି
ଦ୍ରାହ୍ମଣ	କ୍ଷତ୍ରିୟ	ଶୂଦ୍ର	କୃଷି	ଶିଳ୍ପ	ବାଣିଜ୍ୟ
ଜାତି	ଧର୍ମ	ବର୍ଣ୍ଣ	କଳିଙ୍ଗ	ଉଦ୍ର	ଉତ୍କଳ
ବିଦ୍ୟାପତି	ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ	ବିଶ୍ୱାବସୁ	ଓ	ଡ	ଆ
ସ୍ଥିତି	ସୃଷ୍ଟି	ପ୍ରଳୟ			

ଦ୍ଵିତୀୟ (୧୩) ପରିଚ୍ଛେଦ

ପୁଣ୍ୟତୋୟା ବୈତରଣୀ

କେନ୍ଦୁଝର ଗିରିନିର୍ଦ୍ଦର ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥଳ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାଓଡ଼ିଶା, ଭାରତ ତଥା ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରେ ଏକ ପ୍ରାଚୀନତମ ସ୍ଥାନ ଅଟେ । ପୁଣ୍ୟତୋୟା ବୈତରଣୀ ନଦୀ ଯେଉଁ ପର୍ବତରୁ ବାହାରିଅଛି ତାହାର ଅକୃତ ଗୋନାସିକା ସାଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହି ପର୍ବତର ନାମ ଗୋନାସିକା ଅଟେ । ଗୋନାସିକା ପର୍ବତ କେନ୍ଦୁଝରଗଡ଼ଠାରୁ ଦଶ ମାଇଲ ଦକ୍ଷିଣରେ କେନ୍ଦୁଝର-ତେଲକୋଇ ଗସ୍ତର ଅନନ୍ତ ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ୩୨୧୯ ଫୁଟ ଅଟେ । ବୈତରଣୀ ନଦୀ ଏହି ପର୍ବତର ୩୧୦୦ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚରୁ ନିମ୍ନ ଦେଶକୁ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ୩୪୪ କି: ମି: ପଥ ଅତିକ୍ରମ କରି ଧାମରା ମୁହାଣରେ ଅବସ୍ଥିତ ଚନ୍ଦବାଲିଠାରେ ପୂର୍ବ ସାଗର ସହିତ ମିଶିଅଛି । ଏହାର ଅବବାହିକା ୧୯୪୪୦ ବର୍ଗ କି:ମି: ଅଟେ । ଏହି ନଦୀ କେନ୍ଦୁଝର ଜିଲ୍ଲା ମଧ୍ୟରେ ୨୦୦ ବର୍ଗ କି: ମି: ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଅଛି ।

ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ପ୍ରବାଦ ଅଛି ସତ୍ୟ ଯୁଗରେ ରାଜା ଯଜ୍ଞାତିଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯେମେ ଗୁପ୍ତା ବିରାଜା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦଶାଶ୍ଵମେଧ ଯଜ୍ଞ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପନ ନିମନ୍ତେ ସ୍ଵର୍ଗର ଦେବତାମାନଙ୍କ ସହିତ ସୁରଗଙ୍ଗା ବୈତରଣୀକୁ ନିମନ୍ତେ କରିଥିଲେ । ଗଙ୍ଗା ନବଧା ଅଟନ୍ତି ଓ ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ବୈତରଣୀ ଅନ୍ୟତମ । ସ୍ଵର୍ଗସରଣୀ ବୈତରଣୀ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ପ୍ରବାହିତ ହେବା ପାଇଁ ଗୋନାସିକା ପର୍ବତର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ହଠାତ୍ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେ ତାହା ଆରଣ୍ୟକ ଜାତି ଜୁଆଙ୍ଗମାନଙ୍କର ବିଜାସ୍ଥଳୀ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ କର୍କଷ ପଥରବନ୍ଧରେ ଆକର୍ଷିତ ଜଳ ପ୍ରବାହ ଦେଖି ତାହାର ନିର୍ଗମପଥ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିକଟରେ ପଡ଼ି ଥିବା ଗୋଟିଏ ଗୋରୁ ମୁଣ୍ଡକୁ ଗୋଟାଇ ଆଣି ଗର୍ଭଦ୍ଵାରରେ ଠେସ ଦେଲେ । ମାତ୍ର ଏଥିରେ ଜଳଧାର ବନ୍ଦ ନ ହୋଇ ଗୋମୁଣ୍ଡର ଗୋଟିଏ ନାସାରୁ ଜଳ ଓ ଅପର ନାସାରୁ ବାଲି ନିର୍ଗତ ହୋଇ ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏହି ଏଠାରୁ ବୈତରଣୀର ନାମ ଗୋନାସା ପ୍ରଭବା ଓ ପର୍ବତର ନାମ ଗୋନାସିକା ହେଲା ।

ଜୁଆଙ୍ଗ ଜାତି :— ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଇତିହାସ ଯେପରି ପ୍ରାଚୀନତମ ଅଟେ ସେହିପରି ଗୋନାସିକା ପର୍ବତର ପାଦ ଦେଶରେ ବାସ କରୁଥିବା ଜୁଆଙ୍ଗ ଜାତିର ଇତିହାସ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଚୀନତମ ଅଟେ । ସେମାନେ ଜହ୍ନୁ ଋଷିଙ୍କର ଅଙ୍ଗଜ ହୋଇଥିବାରୁ ଜୁଆଙ୍ଗ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଅଟନ୍ତି । ବୈଦିକ ଧର୍ମ ମତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ “ଋଷିଧୃଷାଃ” ହୋଇ ଥିବାରୁ ଜୁଆଙ୍ଗମାନେ ଯେ, ଜହ୍ନୁ ଋଷିଙ୍କ ପୁତ୍ର ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଜୁଆଙ୍ଗମାନେ ଭୂପୁ୍ମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଦିନର ଆଦିମ ଅଧିବାସୀ ଅଟନ୍ତି ଓ କେନ୍ଦୁଝରଗଡ଼ର ଦକ୍ଷିଣ ଭାଗ ପର୍ବତରେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର କଥିତ ଭାଷା ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଓ ଏହା ନାକରୁ ଉଚ୍ଚାରଣ ହେଲପରି ଶୁଣାଯାଏ । ଯଥା :—

“ଅଲ୍ଲ ମିସିତିଆନ୍ ବଜ ମହରଗିଆନ୍ ମିସନ୍ ଏତାଦିଅମ୍ କନାଡେ ଟିଲେଇକ୍ୟା ଖୋସ୍ ଆରେନ୍ ଅଖସିରିଆନ୍ କବି କପିକା ।”

ଅର୍ଥାତ ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ବଡ଼ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ଛୁଆଟି ଖାଦ୍ୟାଭାବରେ ବଡ଼ ଶ୍ୱେଦ କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରିଥିଲା ।

ଭାଇ-କକ, ଭଉଣୀ-ବଳରାଏ, ପୁଅ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ମରଦ-କାମେଲ, ସ୍ତ୍ରୀ-ଜୁଆଙ୍ଗଡ଼ା, ଗାନ୍ଧୀ-ଓଲେଇ, କୁକୁର-ସେଲେକ୍, ନାକ-ମଡ଼େଇ, ପାଟି-ଅମର, ଅଖି-ଅମଟ୍, ପାନିଆ-କାଟ୍, ଆରିଣି-ଦର୍ପଣ, ଘାଟ, ତଅଣ ବା ଚରକାଘା-ଆରଗା, ତେଲ-ହଜନ, ପିକା-କାହାଳି, ଦୋକ୍ରା-ବଜେରା ।

ଜୁଆଙ୍ଗମାନେ ଦେଖିବାକୁ ସାଧାରଣତଃ ମୋଟା ଓ କଦାକାର । ସେମାନେ ଶାନ୍ତି-ପ୍ରିୟ ଜାତି ଅଟନ୍ତି । ତୋଳା ଚାଷ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଜୀବିକା ଅଟେ । ସେମାନେ ହାଣ୍ଡି ଆ ଖାଇ ଚାନ୍ଦୁ ବଜାଇ ନୃତ୍ୟ କରିବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଘୃରୁଷଠାରୁ ଅଳ୍ପ ଖଟକାୟ । ଜୁଆଙ୍ଗ ଯୁବକମାନେ ବେକରେ ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣର ପଥର ପୋତୁଳା ମାଳ ପକାଇ ହୃଦୟ ଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆରୁତ ରଖିଥାନ୍ତି । ନାକରେ ଏକ ପ୍ରକାର ଲମ୍ବା ପିତଳ କାଠି ପିନ୍ଧନ୍ତି ଓ ହାତରେ କଞ୍ଚୁ ମାଳ ବାନ୍ଧିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏହା ସେମାନଙ୍କର ଅତିପ୍ରିୟ ଗହଣା ଅଟେ । ସେମାନେ ହାତ, ଗୋଡ଼ ଓ ମୁଣ୍ଡରେ ଚିତା କୁଟାନ୍ତି । ଜୁଆଙ୍ଗମାନେ ଗୋମାଂସ ଓ ମୃତପଶୁର ମାଂସ ଭକ୍ଷଣ କରନ୍ତି । ଏମାନେ ଏକସ ବାସ କରନ୍ତି ଓ ଜଣକୁ ଦଳପତି ରୂପେ ମାନନ୍ତି । ବୈତରଣୀ ଦେବୀ ଏମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ଅଟନ୍ତି । ଏମାନେ ଭୂତ ପ୍ରେତ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ମୃତ ଲୋକର ଶବକୁ ପୋତି ଦିଅନ୍ତି । ଏମାନେ ଖଜୁର ପଟିଆ ବୁଣି ବିକ୍ରୟ କରନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ମିତ ବାଂଶ ପାନିଆ ଦେଖିବାକୁ ଅତି ସୁନ୍ଦର ।

ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟତ୍ର ଏହି ଜାତିର ଲୋକ କୃଷିତ ଦେଖାଯାନ୍ତି । କେନ୍ଦୁଝରରେ ଏମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ଛ' ହଜାର ହେବ । ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଅଣିଷା ଓ ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ କର ବାସଭୂମି ଓ ଅଖାଦ୍ୟ ଭକ୍ଷଣ ଏମାନଙ୍କୁ ଅସଭ୍ୟ ବ୍ୟବାର ଜାତି କରି ରଖିଅଛି । ଏହି ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକେ ବଞ୍ଚି ରହିବାର ଅଧିକାଞ୍ଚୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ନିମ୍ନଶ୍ରେଣୀ ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ୧୯୫୧ ମସିହାରେ ଏମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ୧୭୦୦୦ ଥିଲା । ଦଶ ବର୍ଷ ପରେ ୧୯୬୧ ମସିହାରେ ତାହା ୧୬୦୦୦ କୁ ଖସି ଆସିଲା । ୧୯୭୧ ମସିହା ଜନଗଣନାରେ ଏମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ୯୦୦୦ ହୋଇଛି । ଭୋଗ ଓ ସୁସମ ଖାଦ୍ୟର ଅଭାବ ଏହାର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ଅଟେ । ଏହି ସ୍ୱାଭାବିକ ଜୁଆଙ୍ଗମାନେ ଦୁଧବାଲୁଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଛୋଟ ଛୋଟ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶୋଷିତ ହେଉ ଅଛନ୍ତି । ରାଜ୍ୟ ପୋଲିସ ବ୍ଲକ୍ସ ଏହି ଶୋଷଣର ସମାପ୍ତି ଦିଅଇ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଦୃଢ଼ ପରକର । ଜାଗାସ୍ୱ ସରକାର ଜୁଆଙ୍ଗପୀଡ଼ ଯୋଜନା ଗ୍ରହଣ କରି ବହୁ ସାମାଜିକ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ ପଦକ୍ଷେପ ନେଇଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୁଆଙ୍ଗକୁ ଏକରେ ଲେଖାଏଁ ଜମି ଚାଷ କରିବାକୁ ଦିଆ ଯାଇଅଛି । ଚାଷ ଉପକରଣ, ବିହନ, ସାର, ଗୃହପାଳିତ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ପ୍ରଭୃତି ଯୋଗାଇ ଦିଆ ଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ରାଜ୍ୟ ପୋଲିସ ବିଭାଗର ସନ୍ଦିଗ୍ଧ ସହଯୋଗ ବିନା ଆବଶ୍ୟକୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଯୋଜନା କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଓ ପୋଲିସଙ୍କ ଘନସ୍ଥ ସହଯୋଗରେ ସଂପ୍ରତି କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲୁଛି ।

“ତୋ କୋଳରେ ସିନା ଜୁଆଳ ବସିଛି
 ଆହାକି ସୁନ୍ଦର ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର କଳି ।
 ସୁଆଳ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଆହାକି ସୁନ୍ଦର
 ଅଛନ୍ତି ଆନନ୍ଦେ ସୁତସୁତା ଧରି ।
 ରକତ ବରନ ଗୁଞ୍ଜା ଆଉଁ ଆଉଁ
 ସୁନା ରୂପା ହାର ଶୋଭିବ ବା କାହିଁ ।
 କେହି କେବେ ପିନ୍ଧେ ପ୍ରବାଳର ହାର
 ଅମୂଲ୍ୟ ସେ ପୁଣି ନଥାଏ କାହାର ।
 ସୁଗନ୍ଧ ସୁମନ ଯା ଅଙ୍ଗ ଭୃଷଣ
 କୃଷିମ ଧାତୁରେ ଦେବ କବା ମନ ।
 ପରିଶ୍ରମେ ରତ ରଜନୀ ଦିବସ
 ଶୋଭା ପାଏ ସଦା ମୁଖ ହସ ହସ ।
 ଆଉ କିଏ ପିନ୍ଧେ କୋଇଲି ସୁତାଏ
 ସୁନା ସୁତା ଅବା ଗଲେ ଶୋଭା ପାଏ ।
 କାହିଁବା ସୁବକ ହୋଇ ଦଳ ଦଳ
 ବୁଲନ୍ତି, କଙ୍କର ଯେଣୁ ମହାବଳ ।
 କାଣ୍ଡ, ବିଟା, ଟାଙ୍ଗି ଧରିଥାନ୍ତି କରେ
 ଏହିତ ସମ୍ବଳ ଧନ ନାହିଁ ଘରେ ।
 ବନ୍ୟ ଫୁଲ ଫଳେ ପୁରନ୍ତି ଉଦର
 ଦୁର୍ଭିକ୍ଷେ ନଥାଏ ତଳେ ମାସ ଡର ।
 ମାଂସ ପୂଜା ବାନ୍ଧି ବୁଲେ ଶିଶୁ କାହିଁ ?
 ପୃଷ୍ଠେ ଧନୁଶର ଦେଇଛୁ ଝୁଲଇ ।
 କେହି ଅବା ବୁଲେ ବିଟା ହାତେ ବନେ
 ଭୀତି ଉତ୍ପଳାଇ ବିହଙ୍ଗମ ମନେ ।
 ଶ୍ୟାମ ଲତାକୁଞ୍ଜେ ବସିଛି ଗୁପ୍ତେ
 ଭୀମ ଦନ୍ତାବଳ ବସୁବକି ସତେ ।
 ଦନ୍ତାବଳ ମାରି ଦେନିବ ଦଶନ
 ନୃପଙ୍କୁ ସନ୍ତର କରିବ ଦର୍ଶନ ।
 ଭେଟି ତାହା ସୁଖେ ଆସିବ ସଦନେ
 ପୁରସ୍କାର ଲଭି ଅତି ହୃଷ୍ଟମନେ ।
 କାହିଁ ଅବା ବାଳା ଲେଟୁଛି ଭୂତଳେ
 ପୁଂସ କାନ୍ଦେ ହାତ ଦେଇ କୁକୁଡ଼ଳେ ।
 ସୁସ୍ୱରେ ବୋଲଇ ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ
 ଶୁଣି ଅବା ମୁଗ୍ଧ ନହେବ କା ଚିତ୍ତ ।

ପ୍ରେମେ ଯେଣୁ ବନ୍ଧା ଦୁହେଁ ପରସ୍ପରେ
 ତଳେ ଅଦର୍ଶନେ ବକଳ ଅନ୍ତରେ ।
 କ୍ଷଣେ କେହି କେବେ ହୋଇଲେ ଅନ୍ତର
 ବେନିଙ୍କ ମାନସେ ଦୁଃଖ ଗୁରୁତର ।
 ମନେ ନାହିଁ ଦକା ତଳେ ଗୁରୁଜନେ
 କାନନେ ବୁଲନ୍ତି ଉଲ୍ଲସିତ ମନେ ।
 ଲତା ନିକୁଞ୍ଜରେ ଖେଳୁଥାନ୍ତି ଦୋଳି
 ଏକ ତୁଣ୍ଡେ ଆନ ଦେଉଥାଏ କୋଳି ।
 ଫୁଲ ତୋଳି ଯୁବା ଯୁବଞ୍ଜର ଗଳେ
 ସେ ଗୁଡ଼ ରହସ୍ୟ ବଚନକୁ ବଳେ ।
 ଗୁରୁ କସଳସେ କେବେ ତନୁବାସ
 ପିନ୍ଧାଇ ବାଳାରେ ହାସ ପରିହାସ ।
 ଦୁର୍ଦ୍ଦଶ ଜୁଆଁଙ୍କ ଦିଗମ୍ବର ବେଶ
 ନାହିଁ ତହିଁ ମାତ କୂଟମାତ ଲେଶ ।
 ମିଥ୍ୟା ନଜାଣଇ କଦାପି ଜୀବନ
 ଫଳ ମୁକାହାର ପଞ୍ଜିକ ବସନ ।
 ପର ପଦାର୍ଥରେ ନଥାଏ ମାନସ
 ଉଚ୍ଛ୍ରେଷ୍ଟ ହୃଦୟେ ଦେଶ ଉକ୍ତି ରସ ।”

ଗୋନାୟିକା ପବିତ୍ର ପାଦ ଦେଶରେ ବାସ କରୁଥିବା ଏହି ଜୁଆଁମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା
 ବୈତରଣୀ ନଦୀର ପବନ ଜଳଧାର ଗୋରକ୍ତ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ଅପବନ ହେବାରୁ ଜଳଧାର
 ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥଳରୁ କିଛି ଦୂର ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଗୁପ୍ତଗଙ୍ଗା ଗ୍ରାମଠାରେ ବା ବସେନ୍ତା
 ଗ୍ରାମଠାରେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷେତ ମଧ୍ୟରେ ଗୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଛି । ଏହି ସ୍ଥାନକୁ ଗୁପ୍ତ ଗଙ୍ଗା
 ବୋଲିଯାଏ ।

ବସେନ୍ତା କ୍ଷେତରେ ଦଶାଶ୍ଵମେଧ ଯଜ୍ଞର ପୁରୋଧା ବ୍ରହ୍ମା ଯୋଗ ବଳରେ ବୈତରଣୀ
 ନଦୀର ଅରୂପସ୍ଥିତିର କାରଣ ଜାଣି ପାରି ଗୁପ୍ତ ଗଙ୍ଗା ଗିରିଠାରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଭୂଗର୍ଭର
 ଆଦ୍ୟକୂଶ ଲିଙ୍ଗ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଲିଙ୍ଗ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମକୃଷ୍ଣ ନାମକ ଯଜ୍ଞକୃଷ୍ଣ ଖୋଲା
 ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଶୈବାଗ୍ନି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଅଜପା ମନ୍ତ୍ରଣରେ ଦୃଢ଼ାହୁତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତେ ଯଜ୍ଞକୃଷ୍ଣ-
 ଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଗୋଟିଏ ବୃହତ ପଥର ବକ୍ଷ ଫଟାଇ ବ୍ରହ୍ମ ବିନ୍ଦୁ ରୂପେ ଜଳବ୍ରହ୍ମଧାର
 ନିର୍ଗତ ହୋଇ ଯଜ୍ଞକୃଷ୍ଣରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଯଜ୍ଞ ଶାନ୍ତି ପୂର୍ବକ ମୁଷଳ ଧାରରେ ନିମ୍ନକୁ ଗତି
 କରି ନିଧାରରେ ପବିତ୍ର ପଥ ଅତିକ୍ରମ କରି ପୂର୍ବ ଶୀର୍ଷ ସାଗରରେ ପଡ଼ିତ ହୋଇଅଛି ।
 ବ୍ରହ୍ମା ଯେଉଁ କୃଷ୍ଣରେ ଯଜ୍ଞ କରିଥିଲେ ଓ ଯେଉଁ କୃଷ୍ଣରେ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ବୈତରଣୀ ନଦୀ
 ମୁଷଳ ଧାରରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଅଛି ତାହାକୁ ବ୍ରହ୍ମକୃଷ୍ଣ ବୋଲିଯାଏ । ବୈତରଣୀ ନଦୀ
 ନିମ୍ନକୁ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ଵ ଗଙ୍ଗା ବସେନ୍ତା କ୍ଷେତର ପାଦ ପ୍ରକାଶନ କରି ସାଗର ସଙ୍ଗମ

କରିଛି ଧାମର ମୁହାଣଠାରେ । ଏହି ଧାମର ମୁହାଣର ଉପକଣ୍ଠରେ ଅବସ୍ଥିତ ଚନ୍ଦ୍ରବାଲି ବା ଚନ୍ଦ୍ରବାଲି ସହର ପୂର୍ବେ କଳିଙ୍ଗର ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଦର ଥିଲା । ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ଆଦ୍ୟ-କୁଶ-ଲିଙ୍ଗ, ଝାଡ଼େଶ୍ୱର ମଧ୍ୟ-କୁଶଲିଙ୍ଗ ଓ ଅଖଣ୍ଡଲମଣି ପାଦ-କୁଶଲିଙ୍ଗ ଅଟନ୍ତି । ବୈତରଣୀର ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଠାରୁ ପାଦଲିଙ୍ଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତି ଏକକୋଶ ଦୂରତ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କୁଣ୍ଡଳିଙ୍ଗ ବିଦ୍ୟମାନ । ବର୍ତ୍ତମାନ ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥଳରେ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ଲିଙ୍ଗ, ବ୍ରହ୍ମକୁଣ୍ଡ, ବରୋଦା ବା ବରୋଡ଼ା ଗ୍ରାମ, ବୈତରଣୀ ଦେବାଙ୍କର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଓ ଜୁଆଙ୍ଗ ଜାତିର ଅବଶେଷ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ବ୍ରହ୍ମକୁଣ୍ଡଠାରୁ ତିନି ମାଇଲ ଦୂରରେ ଗୁପ୍ତଗଙ୍ଗା ଗିରିର ୩୦୦୦ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚରେ ଗୋନାସାରୁ ବିନ୍ଦୁ ଆକାରରେ ଜଳ ନିର୍ଗତ ହୋଇ ଯେଉଁ ପଥର କୁଣ୍ଡରେ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ନିମ୍ନକୁ କିଛି ଦୂର ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଗୁପ୍ତଗଙ୍ଗା ଗ୍ରାମଠାରେ ଗୁପ୍ତ ହୋଇଗଲେ ତାହାର ନାମ ଶିବେଶୀ କୁଣ୍ଡ ଅଟେ । ଏହି ଶିବେଶୀ କୁଣ୍ଡର ଛତ୍ତରରେ “ଆଦ୍ୟ ବୈତରଣୀ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ଭଞ୍ଜ” ବୋଲି ଖୋଦିତ ହୋଇଛି । ଏଠାରେ କେନ୍ଦୁଝର, ମୟୂରଭଞ୍ଜ, ସିଂହଭୂମ, ଧଳଭୂମ, ବଣେଇ, ସୁନ୍ଦରଗଡ଼, ତେଜାନାଳ, ପାଲଲହଡ଼ା, ବାମଣ୍ଡା ପ୍ରଭୃତି ରାଜ୍ୟର ପିତୃଭକ୍ତ ପୁତ୍ରମାନେ ସେମାନଙ୍କର ପିତୃଗଣଙ୍କର ଅର୍ପିତ ଦିବର୍ଦ୍ଧନ କରିଥାନ୍ତି । ଏଠାରେ ସ୍ନାନ ଚର୍ପଣାଦି କଲେ ଗୋବ୍ରହ୍ମ ହତ୍ୟା ଦୋଷ ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ଭାରତର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶ୍ରୀ ଶେଷ ଅଟେ । ଶିବେଶୀ କୁଣ୍ଡର ପଶ୍ଚିମ ଖର ଦେଶରେ ଗୁପ୍ତଗଙ୍ଗା ଗୁମ୍ଫା ଓ ପୂର୍ବ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦୁଇହସ୍ତ ବିଶିଷ୍ଟ ଅମୃତ କୁମ୍ଭ ଧାରଣ କରିଥିବା ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଣ୍ଣୀ ନବ ଯୌବନୀ ବୈତରଣୀ ଦେବାଙ୍କର ଅର୍ଦ୍ଧ ବିକଶିତ ଅସ୍ଥିକତ ପ୍ରସ୍ତର ମୂର୍ତ୍ତି ବିଦ୍ୟମାନ । ଗୁପ୍ତଗଙ୍ଗା ଗୁମ୍ଫାରେ ଯୋଗାବିଷ୍ଣୁ ଅଷ୍ଟଦିଗ ରୂପେ ପ୍ରଥମେ ଭଗୀରଥଙ୍କୁ ଏହି ସ୍ଥାନରେ ସୁରଗଙ୍ଗା-ଙ୍କର ଧ୍ୟାନ କରିବା ପାଇଁ ମନ୍ତ୍ର ଉପଦେଶ ଦେଇ ଥିବାର ପ୍ରବାଦ ଅଛି ।

କଥିତ ଅଛି ବ୍ରହ୍ମପ୍ରଳୟ ସମୟରେ ନାରାୟଣ କନ୍ୟା ରଜୋବତୀ ହୋଇ ଗୁପ୍ତଗଙ୍ଗା ଗୁମ୍ଫାର ଗର୍ଭରୁ ରକ୍ତସ୍ରାବ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ବିଶ୍ୱଯୋଗୀ ମଣ୍ଡଳ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଅଟେ ।

ଦୁଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଶିବେଶୀ କୁଣ୍ଡଠାରୁ ୩୦୦ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚରେ ଗୁପ୍ତଗଙ୍ଗା ଗିରିର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ଗୋଟିଏ ପଥର ବସ୍ତ୍ର ଫଟାଇ ହସ୍ତୀଶୁଣ୍ଠ ପ୍ରାୟ ଜଳଧାର ପ୍ରବାହିତ ହେଉଅଛି । ଏହାହିଁ ହେଉଛି ଆଦ୍ୟ ବୈତରଣୀର ଆଦ୍ୟ ପବନ ଜଳଧାର । ଯେଉଁ ସୁପୁତ୍ର ଏହିଠାରେ ପିତୃ ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଜଳ ତିଳ ଚର୍ପଣ କଲେ ତାହାର ପିତୃ ପୁରୁଷଗଣ ଗୋବ୍ରହ୍ମ ହତ୍ୟା ପାପରୁ ବିମୁକ୍ତ ହୋଇ ସ୍ୱର୍ଗବାସ କରନ୍ତି ।

“ଶ୍ରୀ ମଧ୍ୟେ ବୈତରଣୀ

ସୁରଗଙ୍ଗା ପ୍ରବାହିନୀ

ବହେ ପତିତ ପାବନା ପିୟୁଷ ଧାରା

ସେ ଜଳେ ଯେ କଲେ ସ୍ନାନ

ଖଣ୍ଡେ ତାର ପାପ ମାନ

ତା ପାଇଁ ଇନ୍ଦ୍ର ବିମାନ ପଠାନ୍ତି ଭସା ।

ଆରୋହଣେ ଦେବ ବିମାନେ

ବସେ ଯାଇ ସ୍ୱର୍ଗ ଧୁରେ ଶନ୍ଦ ସମାନେ ।”

ଉତ୍ତରି କ୍ଷେତ୍ରରୁ ଏହି ଜଳଧାର କିଛିଦୂର ପ୍ରବାହିତ ହେବାପରେ, ଗିରିବନ୍ଧରେ ଗୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇ; ଧୁନବାର ଗୋନାସିକା ସାଦୃଶ୍ୟ ପଥର ବନ୍ଧରୁ କୁଶବନ୍ଧୁ ପରି, ଟିଧାରରେ ନିର୍ଗତ ହୋଇ, ଟିବେଶୀ କୁଣ୍ଡରେ ସହଜ ହୋଇ, ସେଠାରୁ ମୁଷଳ ଧାରରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଧୁନବାର ଗୁପ୍ତଗଙ୍ଗା ଗ୍ରାମଠାରେ ଗୁପ୍ତ ହୋଇଯାଇ ବ୍ରହ୍ମକୁଣ୍ଡରେ ଯାଜ୍ଞିକ ପ୍ରକାଶ ଲଭ କରିଅଛି । ଗୁପ୍ତଗଙ୍ଗା ଗିରିର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ଯେଉଁଠାରେ ବୈତରଣୀର ଆଦ୍ୟ ଜଳ ଧାର ହସ୍ତୀଶୁଣ୍ଠ ପ୍ରାୟ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଅଛି ସେସ୍ଥାନର ପଶ୍ଚିମ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଅବସ୍ଥିତ ଗୋଟିଏ ବୃନ୍ଦବାସୁ ପଥରବନ୍ଧ ପାଟିଯାଇ ତହିଁରୁ ସବଦା ରକ୍ତପ୍ରାୟ ହେଉଅଛି । ଏହାହିଁ ହେଉଛି ନାରବଞ୍ଚ କନ୍ୟା ରଜୋବଞ୍ଚା ହେବାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣ । ମାତ୍ର ଏହି ସ୍ଥାନ ଘନ ଅରଣ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଶ୍ୱାପଦଶକୁଳ, ବନ୍ୟପଶୁ ବହୁଳ ବିଶ୍ୱଯୋଗୀ ମଣ୍ଡଳ ହୋଇଥିବାରୁ ନିଷେଧ ସ୍ଥାନ ବା ଅଗମ୍ୟ ଅଟେ । ସାଧାରଣ ଦର୍ଶକ ଟିବେଶୀ କୁଣ୍ଡଠାରୁ ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଆଦ୍ୟ ଜଳଧାର ଉତ୍ତରି ହୋଇଅଛି ବୋଲି ମନେ କରିଥାଏ ।

ମୁଁ କେନ୍ଦୁଝର ଜିଲ୍ଲାର ବନ ପ୍ରଦେଶରେ ପଦଯାତ୍ରା କରୁଥିବା ସମୟରେ ଗୋନାସିକାର ଟିବେଶୀ କୁଣ୍ଡଠାରେ ଜଣେ ଅପରିଚିତ ବୃଦ୍ଧ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କର ଅନୁକମ୍ପା ଲଭ କରି ଏହି ଗୁପ୍ତ ସ୍ଥାନ ଦର୍ଶନ କରିବାର ପରମ ପ୍ରେରଣା ଲଭ କରିଅଛି । ସେହି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଗୁରୁକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କ୍ରମେ ମୁଁ ଏହି ପୁସ୍ତକ ଲେଖିବା ଆରମ୍ଭ କଲି । ଏହି କଥା ପାଠକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କପୋଳ କଳ୍ପିତ ହେଲେହେଁ, ମୋ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଯେ ସତ୍ୟ ଓ ଚୀରଭାସ୍ତବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

“କାହିଁ ଅବା ଜଣେ ଜଣେ ବ୍ରହ୍ମବୃଦ୍ଧ
ଶିଖରୁ ଆସନ୍ତି ଓଁକାର ଉତ୍ତରି ।
ଦୀର୍ଘ ଜଟା ଜୁଟେ ମସ୍ତକ ମଣ୍ଡିତ
ଶୁକୁ ଶୁଣୁ ରାଜ ଅଧରେ ଶୋଭିତ ।
ଆଜାରୁ ଲମ୍ବିତ ବାହୁ କି ସୁନ୍ଦର
କରେ କମଣ୍ଡଳ ଆହାକ ରୁଚିତ ।
ଭୟ ବିମଣ୍ଡିତ ଚାହିଁ ଅପଘନ
ନରେଶି ନହେବ ବନ୍ଧିକାର ମନ ।
ବିବ୍ୟ ଶଙ୍ଖ ଧ୍ୱନି ମୁଖରୁ ନିଃସ୍ୱରେ
କେହିବା ଆସନ୍ତି ସଖିଷ୍ୟେ ସ୍ନେହରେ ।
କାହା ବାମକରେ ଶୋଭଇ ଅଜ୍ଞାନ
କେତୁ ବିଭୂଷିତ ପଲ୍ଲବ ବସନ ।”

ଧନ୍ୟ ଗୋନାସିକା ! ଧନ୍ୟ ତୋହର ମହିମା ।

“ବୈତରଣୀ” ନାମର ଉତ୍ପତ୍ତି

ବୈତରଣୀ ନଦୀ ଏକ ଧାନ୍ୟରେ ସ୍ୱର୍ଗ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଓ ପାତାଳ ସ୍ତରରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଏହି ଟି ସ୍ତରକୁ ସାଣ କରୁଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ବୈତରଣୀ ଅଟେ ।

ମର୍ତ୍ତ୍ୟସ୍ତରରେ ପ୍ରବାହିତ ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଅନ୍ୟତମ ନାମ ଶୋଣିତ-ସୁସ୍ୱ ଗଙ୍ଗା ଅଟେ । କାରଣ ଗୁପ୍ତଗଙ୍ଗା ଗିରିର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ଜଳ ଓ ରଜ ଏକତ୍ର ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଥିବାରୁ, ଟିବେଟୀ କୁଣ୍ଡଳାରେ ସୁନବାର ନଗର ସମୟରେ ଜୁଆଙ୍ଗମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୋରକ୍ତ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଓ ବ୍ରହ୍ମକୁଣ୍ଡରେ ପଡ଼ିତ ଜଳଧାର ରଜପବ୍ ଦିନ ପଶୁ ରକ୍ତ ରଞ୍ଜିତ ହେଉଥିବାରୁ ଶୋଣିତ-ଗଙ୍ଗା ନାମରେ ଏହାର ପ୍ରସିଦ୍ଧି ରହିଅଛି । ଜନଶୃଙ୍ଖ ଅଛି ସ୍ୱଜ୍ଞା ଯଜାନ୍ତ ବିଶ୍ୱେଜ୍ଞା କ୍ଷେପରେ ଦଣ୍ଡାଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞର ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତି ପାଇଁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମରୁ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ବୈତରଣୀ ଜଳଧାରରେ ଅଗ୍ନି ସଂଯୋଗ କରାଇବାକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ଜଳରେ ଅଗ୍ନି ସଂଯୋଗ କରିବା ସହଜ ବ୍ୟାପାର ହୋଇ ନଥିବାରୁ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଲଜ୍ଜା ପାଇବା ଉପରେ ଯଜ୍ଞ କ୍ଷେପ ଛାଡ଼ି ପଳାଇ ଗଲେ । କଥିତ ଅଛି ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମାଜର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିବା ଚିନ୍ତା କରି ଜନୈକ ବୃଦ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସ୍ଥାନୀୟ ଶୁଣ୍ଠୀର ସାହାଯ୍ୟରେ ନଦୀର ଜଳଧାରରେ ମଦ୍ୟ ଢଳାଇ ଜଳରେ ଅଗ୍ନି ସଂଯୋଗ କରାଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଯଜୁରବିଦ୍ୱାନ୍ ବୈତରଣୀର ନାମ ଶୋଣିତ-ସୁସ୍ୱ-ଗଙ୍ଗା ନାମରେ କଥିତ ଅଟେ ।

ପ୍ରବାଦ ଅଛି ବୈଶ୍ୱେତନ ନାମକ ଦୈତ୍ୟ ଏକଦା ବନ ପ୍ରଦେଶରେ ଭ୍ରମଣ କରୁ କରୁ ଗୋନାସିକାର ପାଦତ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ଜଳାଶ୍ରୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ହୋଇଥିବା ପବିତ୍ର ବସରେ ଟିଶୁଳ ପ୍ରଜାର କରନ୍ତେ ପଥର ବସ ପାଠି ଯାଇ ଯେଉଁ ଟିଧାର ଜଳ ପ୍ରବାହିତ ହେଲା ତାହାର ନାମ ବୈଶ୍ୱେତନ ବା ବୈତରଣୀ ଅଟେ ।

କେନ୍ଦୁଝର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣର ପ୍ରାକୃତିକ ଆକୃତି ଟିଭୁଜାକାର ହୋଇଥିବାରୁ ଏବଂ ଭୌଗୋଳିକ ଅବସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ତଳ ଗୋଟି ପ୍ରଦେଶରେ ବସିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ବୈତରଣୀ ହୋଇଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ବିଶେଷତଃ ବୈତରଣୀ ଜଳଧାର ଟିବାର ଗୁପ୍ତ ଓ ଟିବାର ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ବୈତରଣୀ ଅଟେ । ଏହା ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର, ମଧ୍ୟ ଦେଶରେ ଝାଡ଼େଶ୍ୱର ଓ ପାଦଦେଶରେ ଆଶ୍ୱିନୀ-ଲେଶ୍ୱର ନାମକ ଟିଲିଙ୍ଗକୁ ଟିଣି କରୁଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ବୈତରଣୀ ହୋଇଅଛି ।

ଗୋନାସିକା ପବିତ୍ର ପାଦ ଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ବିଶ୍ୱେଦା ଗ୍ରାମର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ପାଠ ବୈତରଣୀ ହୋଇଥିବାରୁ ନଦୀର ନାମ ବୈତରଣୀ ହେବା ସ୍ୱଭାବିକ ଅଟେ ।

ଯେଉଁ ନଦୀକୁ କେବଳ ନୌକା ଦ୍ୱାରା ପାର ଉତ୍ତାର କରିବାକୁ ହୁଏ କିନ୍ତୁ ନଦୀ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପାଦରେ ଅତିକ୍ରମ କରାଯାଇ ପାରେ ନାହିଁ - ତାହାକୁ ବୈତରଣୀ ନଦୀ ବୋଲାଯାଏ ।

ବୈତରଣୀର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ନିମ୍ନମତେ କରା ଯାଇଅଛି ।

“ସବନ୍ତ ସୁଲଭା ଗଙ୍ଗା

ନ୍ଦିଷ୍ଟୁ ସ୍ଥାନେଷୁ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭଃ

ହରଦ୍ବାରେ ପ୍ରୟାଗେଷୁ ଗଙ୍ଗା ସାଗର ସଙ୍ଗମେ ।

ହରଦ୍ବାରାତ୍, ପ୍ରୟାଗାତ୍ ସାଗର ସଙ୍ଗମାତ୍,

ବିଶେଷାତ୍ ତାରୟେତ ଯସ୍ମାତ୍ ତସ୍ମାତ୍

ବୈତରଣୀ ସୁତଃ ।”

ଅର୍ଥାତ ଗଙ୍ଗା ଅତି ପବନ ନଦୀ ଅଟେ । ତାହା ସବନ୍ତ ସୁଲଭା । କିନ୍ତୁ ତିନିଗୋଟି ସ୍ଥାନରେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଅର୍ଥାତ ପବନତମା । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ନଦୀ ହରଦ୍ବାର, ପ୍ରୟାଗ ଓ ଗଙ୍ଗା ସାଗର ସଙ୍ଗମଠାରୁ ବିଶେଷ ରୂପେ ଯାଣ କରେ ତାହାକୁ ବୈତରଣୀ କହନ୍ତି ।

ଶାକ୍ତକ୍ଷେତ୍ର ଗୋନାୟିକା

ପଶୁବଳୀ ପ୍ରଥା କେନ୍ଦୁଝରରେ ଗୋଟିଏ ସାବଜମାନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଟେ । ମାଂସ ଭକ୍ଷଣ ପାଇଁ ହେଉ ବା ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି କାରଣରୁ ହେଉ ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମୀକଲମ୍ବୀ ପଶୁବଳୀ କରିଥାଏ ବା କରାଇଥାଏ । ଏପରିକି କାରଣ ନଥାଇ ମଧ୍ୟ କେତେକ ନରବଳୀ ପ୍ରଭୃତି ଜନ୍ମନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି ।

ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରେଣଙ୍କ ବେତା ମଧ୍ୟରେ ପୂଜିତ ହେଉଥିବା ତାରିଣୀଙ୍କ ଶାଳରେ ଦୈନିକ ପଶୁବଳୀ ହୋଇଥାଏ । ଏଠାରେ ପ୍ରତିଦିନ ଏତେ ସଂଖ୍ୟାରେ ପଶୁବନ୍ଧ ହୋଇଥାଏ ଯେ, କଳାଶମ୍ଭୁ ମୂଳରେ ସବଦା ପ୍ରାୟ ତିନି ଅଙ୍ଗୁଳ ଗଭୀରରେ ସଦ୍ୟରକ୍ତ ଧାର ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଏ । ବର୍ଷର କୌଣସି ଦିନ ଏଠାରୁ ରକ୍ତ ଧାର ଶୁଖିଯାଏ ନାହିଁ । କାରଣ ବନ ଗିରିବାସୀଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେଉଁ ଦିନ ଏହିଠାରୁ ରକ୍ତଧାର ସୁଖି ଯିବ ସେହିଦିନ ଶୀର୍ଷ ବୈତରଣୀର ଗୁପ୍ତଗଙ୍ଗା ଗୁମ୍ଫା ଗର୍ଭରୁ ରଜ ବା ରକ୍ତ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଗ୍ରାମ ଡୁବାର ଦେବ ।

ବୈତରଣୀ ମହାମୁଖ

ପୁଣ୍ୟତୋୟା ବୈତରଣୀ ଖର୍ବ ଜଳରେ ସ୍ନାନ କରି ବିଭୋଜା ମଣ୍ଡଳରେ ପିତୃ ପୁରୁଷଗଣଙ୍କୁ ପିଣ୍ଡ ପ୍ରଦାନ କଲେ ସପ୍ତପୁରୁଷ ସନ୍ତୋଷ ଲଭ କରନ୍ତି ।

କେଉଁ ଆବହମାନ କାଳରୁ ବୈତରଣୀ ନଦୀ ବିଭୋଜା କ୍ଷେତ୍ର ଯଜ୍ଞପୁର ବା ଯାଜପୁର କଣ୍ଠ ଦେଶରେ ମୁକ୍ତାହାର ସ୍ୱରୂପ ଶୋଭା ପାଉଅଛି । ମହାଭାରତରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବୈତରଣୀ ନଦୀର ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଜଣା ଯାଏ ଯେ, ଦ୍ୱାପର ଯୁଗରେ ବୈତରଣୀ ନଦୀ କଳଙ୍ଗ ଗଙ୍ଗାନ୍ତର୍ଗତ ଥିଲା । ବିଭୋଜା କ୍ଷେତ୍ରର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଯଜ୍ଞାତି କେଶରୀ ଏଠାରେ ଦଶାଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞର ମୁର୍ତ୍ତୀଭୂତ ସମୟରେ କ୍ଷେତ୍ରାଧିପତି ମା' ବିଭୋଜା ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡରୁ ଜାତ

ହୋଇ ସ୍ୱଦେହରେ ଏଠାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଓ ପୂଜିତ ହେଉ ଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ମହାନାରାୟଣ
ପୁରର ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ବିଭେଦା ସେବ ଶ୍ରବଣର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶ୍ରୀ ଲୁମ୍ପି ଅଟେ । ଏହି
ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ରେଣୁ ବିଦ୍ୟାଶକ୍ତି ପ୍ରଦାୟକ ଅଟେ । କବି ଭାଷାରେ :—

“ଗୋନାସା ପ୍ରଭବା ଶ୍ରୀ ବିଭେଦା ଦେବୀ
ଦେଉଳ ପାବଜ୍ଞ ଧୋଇ,
ଜୀର ଘନ-ବନ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜାମ୍ବରେ କ
ମଣି ଦରପଣ ଥୋଇ ।
ଭବର ଭଙ୍ଗୁର ବଳାସକୁ ହସି
ମମିଳ ଫେନ ନବହେ;
ଯା ଶାଶ୍ୱତ ଶ୍ରୋତ ଶାଶ୍ୱତ ଶଇଳ
ଶାଶ୍ୱତ ସିନ୍ଧୁକୁ ବହେ ।”

ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଏଡିଶାକୁ ଦୁଇଗୋଟି ସାଂସ୍କୃତିକ ମଣ୍ଡଳରେ ବିଭକ୍ତ କରା
ଯାଇଅଛି । ଗୋଟିଏ ହେଲା ଜଗନ୍ନାଥ ମଣ୍ଡଳ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସେବ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀ ଓ
ଅନ୍ୟଟି ବିଭେଦା ମଣ୍ଡଳ ଯାଜପୁର । ଏହି ଦୁଇଗୋଟି ମଣ୍ଡଳ ଉତ୍କଳରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭକରି
ଅଛି । ଶାରଳା ମହାଶ୍ରବଣର ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ବିଭେଦା ମଣ୍ଡଳ ବା ଯାଜପୁର
ମଣ୍ଡଳ ଦକ୍ଷିଣରେ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦ୍ଧୱା ଶ୍ରବଣିତ ବାସୁଦେବୀ କଟକ ବା ଆଧୁନିକ କଟକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା । ଏଣୁ ମହାନାଥ ଜଗନ୍ନାଥ ମଣ୍ଡଳ ଓ ବୈତରଣୀର ବିଭେଦା ମଣ୍ଡଳର
ସୀମାରେଖା ଥିଲା । ବାଲେଶ୍ୱର, ମେଦିନୀପୁର, ମୟୂରଭଞ୍ଜ, ସିଂହଭୂମି, ଓ କେନ୍ଦୁଝର
ପ୍ରଭୃତି ରାଜ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ବିଭେଦା ମଣ୍ଡଳ ଗଠିତ ହୋଇ ଯାଜପୁର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା ।

ଭୌମ ପୁରର ତାମ୍ର ଶାସନ ଅନୁଧ୍ୟାନରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଅଷ୍ଟମ-ନବମ
ଶତାବ୍ଦୀରେ ବିଭେଦା ମଣ୍ଡଳ ଉତ୍କଳ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଉଥିଲା ଓ ଯାଜପୁର
ରାଜଧାନୀ ଥିଲା । କେଶରୀ ବଂଶର ରାଜା ଯଜାତି କେଶରୀଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ
ବିଭେଦା ମଣ୍ଡଳ ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଯଜାତି ନଗର ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲା । ମାଦଳା
ପାଞ୍ଜିରେ ଯଜାତି ନଗର ଅଭିନବ ନଗ୍ର ନାମରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ଏହି ଦୁଇଗୋଟି ମଣ୍ଡଳ ଅନୁସାରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ବିଭେଦା ପଞ୍ଜିକା
ନାମରେ ଦୁଇଗୋଟି ପଞ୍ଜିକାର ପ୍ରଚଳନ ଉଦ୍ଭୁତ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଏହି ଦୁଇଗୋଟି
ମଣ୍ଡଳ ଶିଳଙ୍କ ମଣ୍ଡଳ ଓ ଶିଖିଲି ମଣ୍ଡଳ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହୋଇ ମହାନାଥକୁ ସୀମରେଖା
ରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରା ଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ପଣ୍ଡିତ ବିନାୟକ ମିଶ୍ର ଶିଖିଲି ମଣ୍ଡଳର
ଗ୍ରାମ ବା ବସପୁ ଗୁଡ଼ିକ ମହାନାଥ କୁଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା ବୋଲି ମତ ପୋଷଣ କରି
ଅଛନ୍ତି ।

କଥିତ ଅଛି ରାଜା ଯଜାତି କେଶରୀ ପୁଣ୍ୟତୋୟା ବୈତରଣୀ ନଦୀର କଣ୍ଠଦେଶରେ
ଅବସ୍ଥିତ ଯାଜପୁରଠାରେ ଦଶାଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପନ ପାଇଁ କାନ୍ୟକୁବ୍ଜ ରାଜ୍ୟରୁ

ଦଶ ସହସ୍ର ବେଦଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଣାଇ ଯଜ୍ଞ କରାଇ ଥିଲେ । ଏହାର ସ୍ମୃତି ସ୍ମରଣ ବିଶେଷା
କ୍ଷେତ୍ରରେ ପିଣ୍ଡଦାନ ସମୟରେ କାନ୍ୟକୁବର୍ଜର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରାଯାଇ ଅର୍ଘ୍ୟ
ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇ ଥାଏ । ଯାଜପୁର ଉତ୍କଳର ସମାଗତ ଦୁଇଗୋଟି ଗଜବଂଶର ଗଜଧାମୀ
ରହିଲେ ପରେ ଗଜବଂଶ ଶାସନ କାଳରେ ଉତ୍କଳ ଓ କଳିଙ୍ଗ ଗଜ୍ୟ ଦ୍ଵୟର ଏକତ୍ର କରଣ
ଏହି ଗଜକଟକ ଗଜଧାମୀ ହୋଇ ରହିଲେ ।

ମହାଭାରତରେ ବିରୋଜା କ୍ଷେତ୍ରର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଥିବାରୁ ଏହି କ୍ଷେତ୍ର ରାଜର
ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ରାଜା ଯଜାତି ପୁରାଣ ଯୁଗର ରାଜା ଯଜାତି ପରି ମନେହୁଏ ।

ଦ୍ଵିତୀୟତଃ ସତ୍ୟଯୁଗରେ ବସୁଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ନିହତ ହୋଇଥିବା ଭକ୍ତ ଗୟାପୁରର
ନାଭି କ୍ଷେତ୍ରର ନାମ ନାଭିଗୟା ନାମରେ ସତ୍ୟଯୁଗରୁ ପୌରାଣିକ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଅଛି ।

ବିରୋଜା ଦେବ ଉଷ୍ମପା ପିତୃଗଣଙ୍କ ମାନସୀ କନ୍ୟା ହୋଇଥିବାରୁ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ
ପିତୃଗଣଙ୍କୁ ପିଣ୍ଡ ପ୍ରଦାନ କଲେ ସେମାନେ ସନ୍ତୋଷ ହୋଇ ବଂଶର କଲ୍ୟାଣ କାମନା
କରନ୍ତି । ଏହି ପବନ କ୍ଷେତ୍ର ଦର୍ଶନରେ ସହସ୍ର ଗୋଦାନ ପୁଣ୍ୟ ଫଳ ମିଳିଥାଏ ।

ବୈତରଣୀ ଶୀର୍ଷ ଓ ବିଶେଳା କ୍ଷେତ୍ର ଏକ ସବଂଭାରତୀୟ ଶୀର୍ଷକ୍ଷେତ୍ର ଅଟେ ।
ଲେମଗରୁଷି ଧର୍ମ ଯୁଧେଷ୍ଠିରଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଯେ, ଗଙ୍ଗା ସାଗର ସଙ୍ଗମଠାରୁ କଳିଙ୍ଗ
ରାଜ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । କଳିଙ୍ଗରେ ବୈତରଣୀ ନଦୀ ପ୍ରଧାନ ନଦୀ ଅଟେ । ଏହି ନଦୀ
ଜଳରେ ଧର୍ମଦେବ ବା ବ୍ରହ୍ମା ଦେବତାମାନଙ୍କ ସହ ଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଛନ୍ତି । ଏଠାରେ
ରୁଷିମାନେ ମଧ୍ୟ ଯଜ୍ଞ କରି ଭୂମିକୁ ପବନ କରି ଅଛନ୍ତି । ସ୍ଵର୍ଗଲୋକ କାମନା କରୁଥିବା
ପୁଣ୍ୟାତ୍ମାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏହି ବୈତରଣୀ ଶୀର୍ଷ ଦେବଦାନ ମାର୍ଗ ସଦୃଶ ।

ଆଜକୁ ପାଞ୍ଚ ହଜାର ବର୍ଷ ପୁର୍ବେ ବ୍ୟାସକବିଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ରଚିତ ମହାଭାରତରେ
କଳିଙ୍ଗର ଏହି ଶୀର୍ଷ ଛତା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଚୀର୍ଥର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ ନଥିବାରୁ ଏହା ପ୍ରଥମ ଓ
ପ୍ରାଚୀନ ।

ଏହି ବୈତରଣୀ ସବ ପାପ ଦୂରଣ କରେ । ଏହି ନଦୀରେ ସ୍ନାନ କଲେ ସମସ୍ତ
ପାପ ମୋଚନ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନରଣ୍ଡେଷୁର ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ।

ହର ଓ ବରାହ ଠାକୁର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବାହିତା ବୈତରଣୀ ନଦୀ ଅଂଶ ବିଶେଷକୁ
ଗଙ୍ଗା ପରି ପବନ ବୋଲିଯାଏ । ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଗୋଦାନ କରି ଧର୍ମାତ୍ମାମାନେ ସ୍ଵର୍ଗାସ
କରିଥାନ୍ତି । ଏହାକୁ ବୈତରଣୀଦାନ କୁହାଯାଏ । ଏଠାରେ ଗୟାଚୀର୍ଥରେ ନାଭି ଥିବାପରି
ଏହାକୁ ନାଭିଗୟା ମଧ୍ୟ ବୋଲିଯାଏ । ଏଠାରେ ପିଣ୍ଡଦାନ କଲେ ସପ୍ତପୁରୁଷ ଉଦ୍ଧାର
ହୋଇଯାନ୍ତି ।

ବୈତରଣୀର ଅବସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ବା ଯିକୁଟ ସ୍ଥାନରେ
ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ଵର, ବକ୍ଷ ଦେଶରେ ଝାଡ଼େଶ୍ଵର ନାଭି ଦେଶରେ ବରାହେଶ୍ଵର ଓ ପାଦ ଦେଶରେ
ଆଶଶ୍ଵଳେଶ୍ଵର କୁଣ ଲଙ୍ଗ ଅସ୍ଥିତ ।

ଏହାର ପ୍ରତି ଏକହୋଶ ଦୁଇରରେ ଜଳ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କୁଣଲିଙ୍ଗ

ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହି ଜଳଧାର ସବୁର ପବନ ଅଟେ । ବରଫର ଶୂନ୍ୟ ଶାଖ-
ଲେଖର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନଦୀର ଅଂଶକୁ ଖର୍ଚ୍ଚ ସେତେ କହିବା ଅର୍ଥ ଯାହା ଧୂରଠାରୁ କେନ୍ଦ୍ରରେ
ଗୋନାୟିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଂଶ ବା ନାଭିଠାରୁ ଶୀର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଂଶକୁ ଅନ୍ତର୍ଥ ବୋଲି କୁହା-
ଯାଇ ନପାରେ । କାରଣ କୌଣସି ଅବସ୍ଥାବର ନାଭିଠାରୁ ପାଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ଅଂଶକୁ ପବନ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ତାହାର ଅପର ଅଂଶକୁ ଅନ୍ତର୍ଥ
ବୋଲି କହିବା ଅର୍ଥ ପୁଣ୍ୟତୋୟା ବୈତରଣୀ ମାହାତ୍ମ୍ୟର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଠିକ୍ ରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଧିତ
ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ତେଣୁ ନାଭି ଠାରୁ ପାଦ ଚୀର୍ଥର ଉନ୍ନତ କାମନା କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ
ସଙ୍ଗେ ବୈତରଣୀର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ଉତ୍ତ୍ରି ସେତେ ଗୋନାୟିକା ଚୀର୍ଥର ଉନ୍ନତ
ପାଇଁ ଦାମ୍ନ ହେବା ବିଧେୟ । ଗୋନାୟିକା ଚୀର୍ଥ ପ୍ରସାଦିତ ଯଶସୁର ବାଣପାଣି ରେଳ
ରସ୍ତାର ସନ୍ନିକଟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିବାରୁ ଯାଜପୁର କେନ୍ଦ୍ରର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯାଜପୁର
ସହରକୁ ରେଳରସ୍ତା ପଡ଼ିବା ଉଚିତ ।

ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀ

ପରମ ବୈଷ୍ଣବ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ମହେଶଙ୍କ ମନ୍ଦିର ବେଢ଼ାରେ ପଶୁବଳୀ ସଂହାରରେ
ଜୁଆଁମାନେ କହନ୍ତି ଯେ, ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ନିଶିଳ ଜଗତର ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞ ଅଟନ୍ତି । ଗୁପ୍ତଗଙ୍ଗାର
ବିଶ୍ୱସ୍ୟାମୀ ମନ୍ତ୍ରଜନ୍ତୁ ପ୍ରବାହିତ ଜଳଧାର ଭଜ ମିଶ୍ରିତ ଅଟେ । ମାତ୍ର ଭଜ ସହିତ ପିତା
ବ୍ରହ୍ମବୀର୍ଯ୍ୟ ଜନନୀ ଜଠରରେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ସନ୍ତାନ ଜାତ ହେଲାପରି ବୈତରଣୀର
ଶୋଣିତ-ଗଙ୍ଗା ଧାର ସହିତ ବ୍ରହ୍ମବୀର୍ଯ୍ୟ ମିଶ୍ରିତ ହୋଇ ନବ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ ।

ବନଗିରି ଜନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖରେ ଯେଉଁ ପଶୁପକ୍ଷୀ ବଳୀହୀନ
ସେହି ବ୍ୟଙ୍ଗବ ଗୁଡ଼ିକ ପୂର୍ବ ଜନ୍ମରେ ନାସ୍ତକ ରୂପେ ଜାତ ହୋଇ ଗୋହତ୍ୟା ପ୍ରଭୃତି
ଜୀବହତ୍ୟା କରିଥିବାରୁ ଇଡ଼ଜନ୍ମରେ ପଶୁସୋମରେ ଜାତ ହୋଇ କୃତ ପାପର
ବିନାଶ ନିମନ୍ତେ ଦେବା ଶ୍ରେଣୀ ହୋଇ ପର ଜନ୍ମରେ ହିନ୍ଦୁ ଜୁନରେ ଜନ୍ମ ଲଭିକରି
ସଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମ ସାଧନ ପୂର୍ବକ ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଧୃତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ଇଡ଼ଜନ୍ମରେ
ଜୀବହତ୍ୟାକାରୀ ତାର ମୃତ୍ୟୁପରେ ଛାଗଳ କୁକୁଟ ରୂପେ ଜନ୍ମ ଲଭିକରି ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱରଙ୍କର
ବଳୀ ଶ୍ରେଣୀ ହୋଇ ମନ୍ତ୍ରଷ୍ଟ୍ର ପଶୁ ଓ ପଶୁରୁ ପୁନଶ୍ଚ ପୁଣ୍ୟାର୍ଜନା ହେଉଥିବାରୁ ଶୋଣିତ
ଗଙ୍ଗାର ନାନ ବ୍ରହ୍ମ ଚାରିଣୀ ବା ବୈତରଣୀ ଅଟେ ।

ଗୋରକ୍ଷ ସମାଜ ଗଠନ

ଗୋଜାତି ମାନବ ଜାତିର ପରମୋକ୍ଷ ବନ୍ଧୁ ଅଟେ । ଏହାର ଅପର ନାମ
ଗାୟତ୍ରୀ ବା ଜନନୀ ଅଟେ । ଯେଉଁମାନେ ଜନନୀର ହତ୍ୟା କରିନ୍ତି ସେମାନେ ଯାଜୁଧାନ
ବା ଯବନ ଅଟନ୍ତି । ଗୋନାୟିକା ଖର୍ଚ୍ଚ ଗୋହତ୍ୟା ପାପରୁ ମୁକ୍ତ କରୁଥିବାରୁ ଏହାସେ
ଗୋରକ୍ଷ ଶିକ୍ଷା କେନ୍ଦ୍ର ଅଟେ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଗୋରକ୍ଷକ ରୂପେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ
ବିବେଚିତ ହୋଇଥିବା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ଏହି ଖର୍ଚ୍ଚ ରାଜ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ

ଆସି ଅଛନ୍ତି ।

“ସତ୍ୟାଦି ଯୁଗେ ଏହି ମତେ
ଗୋଜାତି ପୁକୁଲେ ଜଗତେ ।
ଯଜାତି ଆଦି ନର ରାଣ
କରି ଅସଂଖ୍ୟ ଧେନୁ ଦାନ ।
ଅଜିଲେ ଅ ଷ ଯୁ କାରତି
ପୁଣ୍ୟ ପାଳିଲେ ବସୁମତୀ ।
ସେବାରେ ରା ମ ମହାରାଜ
ଗୋ-ବିପ୍ର ପାଳି କଲେ ରାଜ୍ୟ ।
ଦ୍ଵାପରେ ନିଜେ ଦେବ ହରି
ଗୋପେ ମାନବ ଦେହ ଧରି ।
କଲେ ଗୋ-କୁଳ ହିତ ଯେତେ
ଚାହାନ୍ତି କହିବି ମୁଁ କେତେ ।
ପୁଣ୍ୟ ଏ ପରି ମହାଜନ
ପାଳିଲେ ଆଦରେ ଗୋଧନ ।
ମରଣେ ଗଲେ ପୁଣ୍ୟ ସ୍ଥାନେ ।
ଅତି ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଦେବ ଯାନେ ।
ଗୋମାତା ସାକ୍ଷାତେ ଦେବତା
ଜଗତ ଜନ ପିତା ମାତା ।
ଇନ୍ଦ୍ର ସଂସାରରେ ମହାଧନ
ମରଣେ ମୁକତି କାରଣେ ।”

ଇନ୍ଦ୍ର ଜଗତରେ ଯେଉଁ ଲୋକ ଗୋସୁକ୍ତ ଧାରଣ କରି ବୈତରଣୀ ନଦୀ ସନ୍ତରଣ କରି ଧେନୁଦାନ ଦେଇଥାଏ, ମରଣ ପରେ ତାହାର ଆତ୍ମା ଗୋସୁକ୍ତ ଧରି ତପ୍ତ ବୈତରଣୀ ଅତିକ୍ରମ କରି ସ୍ଵର୍ଗବାସ କରେ ।

ଗିରି ନନ୍ଦିନୀ-ଚଂପା ବରଣୀ ବୈତରଣୀ

ଭରଣୀୟ ସଂସ୍କୃତର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଦେଖିଲୁ ନଦୀର ମାତୃରୂପ ବିଷୟ କରିବା । ଜନ୍ମ-ଦାତ୍ରୀ ଜନନୀ ଯେପରି ନିଜ ଶିଶୁର ପ୍ରାଣ ଦାୟିନୀ ଓ ପ୍ରାଣ ପ୍ରଦାୟିନୀ, ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ଦେଶର ନଦୀନଦୀ ସେହି ଦେଶର ସଭ୍ୟତା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ଜୀବନ ଶକ୍ତିର ଆଧାର ସ୍ୱରୂପ ଅଟେ । ତେଣୁ ବୈତରଣୀ ମହାନଦୀଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ପ୍ରବାହିତ ମୁଖ୍ୟ ନଦୀନଦୀ ଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଏକ ନିବିଡ଼ ମାନବିକ ଚେତନ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ରହିଛି ।

ଭରଣୀୟ ଧର୍ମ ଧାରଣାରୁଯାୟୀ ଗଙ୍ଗା ନଦୀର ମହାତ୍ମ୍ୟ ଓ ମହତ୍ତ୍ୱ ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ହୋଇ ଥିଲେହେଁ, ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବୈତରଣୀ ଶବ୍ଦଟିର ମଧ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱୋତ୍ପତ୍ତି ଧାର୍ମିକ ପ୍ରଭାବ ରହି ଅଛି । ତେଣୁ କେନ୍ଦୁଝର ତଥା ଓଡ଼ିଶାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମୟ ହେଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣଚୋପା ବୈତରଣୀ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ନଦୀନଦୀ ଯେବେ ମାନବ ଜୀବନର ପ୍ରତିକ ଅଟେ, ତେବେ ବୈତରଣୀ ନଦୀକୁ କେନ୍ଦୁଝରବାସୀଙ୍କର ଜୀବନ ପ୍ରତିକ ବୋଲି ଧରିବାକୁ ହେବ । କାରଣ ବୈତରଣୀ ନଦୀ କେନ୍ଦୁଝରବାସୀଙ୍କ ଜୀବନ ଚେତନକୁ ଏକ ନୂତନ ରଙ୍ଗରେ ରୂପାୟିତ କରିଛି । ତେଣୁ ବୈତରଣୀ ନଦୀ ସହିତ କେନ୍ଦୁଝରର ସଂପର୍କ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିରୁତ ଅଟେ । କେନ୍ଦୁଝରର ଜୀବନ ଯୌବନ ଗାଥା ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନା ବୈତରଣୀ ନଦୀର ସ୍ୱଳ୍ପ ଜଳଧାର ପରି ନିର୍ମଳ, ସୁଶୀତଳ ଓ ଚୀରସ୍ରୋତା ଅଟେ ।

ଗଙ୍ଗା ପରି ବୈତରଣୀ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗ ଗାମିନୀ ଅଟେ । ଗଙ୍ଗାଠାରୁ ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷ ବୟୋଧିକ ବୈତରଣୀକୁ ସ୍ୱର୍ଗର ସରଣୀ ବୋଲିଯାଏ । ବୈତରଣୀ ଖରସ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣ୍ଡ ସିଦ୍ଧ ପୁରୁଷର ବୈକୁଣ୍ଠ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଥାଏ, ମହାପ୍ରସ୍ଥାନ ପଥରେ ତପ୍ତ ବୈତରଣୀ ପଥକମାନଙ୍କର କ୍ଳେଶ ମୋକ୍ଷଦାୟିନୀ ହେବାର ପୁରୁଣ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ରହିଅଛି । ନଦୀର ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥଳର ଜଳ ପବିତ୍ର ଗହ୍ୱର ମଧ୍ୟରୁ ବହି ଆସୁଥିବା ହେତୁ ଉଷ୍ଣ ପ୍ରସ୍ରବଣର ଜଳପରି ଉତ୍ତପ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଏଣୁ ଗିରିନନ୍ଦିନୀ ବୈତରଣୀକୁ ତପ୍ତ ବୈତରଣୀ ଆଖ୍ୟା ଦେବାରେ ସାଥୀକତା ପ୍ରତିପାଦିତ ହେଉଥିଲେହେଁ, ଏହାର ଜଳ ମୁଖ୍ୟତଃ ଚୀର ସୁଶୀତଳ ଅଟେ ।

ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥଳୀର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗ୍ରାମଟି ଗୋନାସିକା ନାମରେ ପରିଚିତ । ଏହି ସ୍ଥାନଟିର ନୈସର୍ଗିକ-ଅତୁଳନୀୟ-ରମଣୀୟ ବନ ଶୋଭା ଗିରି ନନ୍ଦିନୀ ଚଂପା ବରଣୀ ବୈତରଣୀର ପ୍ରଭାବରେ ମନୋଜ୍ଞ ଗୋନାସିକାର ଆଦିମ ଅଧିବାସୀ ଯୁଆଙ୍ଗ ମାନଙ୍କର ଜୀବନର ସରଳତା ତଥା ନିରାହତ୍ୟା ବସ୍ତୁତାତ୍ତ୍ୱିକ ସଭ୍ୟତାର କୃତ୍ରିମ ମନୋବୃତ୍ତି ଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ । ଗୋନାସିକାଠାରେ କଳକଳ ନିନାଦିନୀ, ଗିରି ନନ୍ଦିନୀ ବୈତରଣୀ ଶୀତଳନୀ-ସତେ ଯେପରି ପ୍ରକୃତିର ଜଳ ତରଙ୍ଗ ବାଜିଣା । ତାର ନିଭୁତଗ୍ରସା କେନ୍ଦୁଝରର ଆଦିମ ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କର ଜୀବନର ଅକୁହା କାହାଣୀକୁ ବହିନେଇ ପୂର୍ବ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶାଇ ଦେଉ ଅଛି ।

ଗୋନାସିକା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବୈତରଣୀର ରଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣର ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ଚଂପକ ବର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ ।

ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବୈତରଣୀର ଅନ୍ୟ ଏକ ଚିନ୍ତାଧାରା ହେଲା “ତମା ବରଣୀ ବୈତରଣୀ” । ରଜା ମାଟିର ବର୍ଣ୍ଣ ନେଇ ଜଳର ବର୍ଣ୍ଣ ତମାକ ବର୍ଣ୍ଣ ହେବା ସ୍ୱଭାବିକ । କିନ୍ତୁ ବୈତରଣୀର ତମା ବର୍ଣ୍ଣ ସହିତ ଗୋନାସିକାରେ ତମା ଦୁଲର ପ୍ରାରୂପ୍ୟ ଏକ ବିଚିତ୍ର ଲାଳା ଭଳି ଜଣାଯାଏ । ଶିବଲିଙ୍ଗ ପୂଜା ପାଇଁ ତମାଦୁଲହିଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ, ସତେ ଅବା ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ମହେଶଙ୍କର ପୂଜା ପାଇଁ ସୁସଜ୍ଜିତ ଅଗଣିତ ତମା ଦୁଲର ନୈସର୍ଗିକ ସମାବେଶ ।

ସବୁଠାରୁ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥ୍ୟ ହେଉଅଛି ଯେ, ନଦୀର ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥଳଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସାଗର ସଙ୍ଗମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତି ଏକକ୍ଷେତ୍ର ଦୂରରେ ଶିବଲିଙ୍ଗ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ଶିବଲିଙ୍ଗକୁ ଯେପରି ସମଗ୍ର ସୃଷ୍ଟିର ଆଧାର ରୂପରେ ପୂଜା କରାଯାଇ ଥାଏ ବୈତରଣୀ ନଦୀ ସେହିପରି ପୂଜ୍ୟ, ପରମା ଆରାଧ୍ୟା ଅନୁକମ୍ପାମୟୀ ଧାରୀ ସ୍ୱରୂପା । ଏହାର ଅବବାହିକାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଉଦ୍‌ବର ଭୂମି କେନ୍ଦୁଝରର ଶଯ୍ୟା ଭଣ୍ଡାର । ସତେ ଅବା ସ୍ୱର୍ଗ ବସିନୀ, ବ୍ୟୋମ ଚାରିଣୀ, ସନାତନା ବୈତରଣୀ କେନ୍ଦୁଝର ବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ସୁଧାଧାର ବିତରଣ ନିୟୁଣା, ପ୍ରଜା ପାଳନା ନନ୍ଦିନୀ ବେଶରେ ଉଦ୍‌ଭବା ।

ବୈତରଣୀ କୁଳବାସୀ ବହୁଶ୍ରାମର ଶୃଣାନ ନଦୀର ବାଲୁକା ଶଯ୍ୟା ଗଣିରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିବାରୁ ସେଠାରେ ଚିତାଗିରିରେ ଦଗ୍ଧିଭୂତ ହୋଇଥିବା ମୃତାତ୍ମା ପାଇଁ ମହାପ୍ରସ୍ଥାନ ଓ ସ୍ୱର୍ଗ ଲଭର ପଥ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରେ ।

ବୈତରଣୀର ଗତି ଅବାହିତ ବାର୍ତ୍ତାପ୍ରୀତି-ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଶାନ୍ତି ଓ ମୈତ୍ରିରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ । ଏହାହିଁ ହେଉଅଛି ପୁଣ୍ୟତୋୟା ବୈତରଣୀ ପ୍ରବାହିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଭୂମି କେନ୍ଦୁଝରର ନିରନ୍ତର ରହସ୍ୟ ।

ବାରୁଣୀ ଯାତ୍ରା

“ଉତ୍କଳ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ସାର କେନ୍ଦୁଝର
ଜନାଶାନ୍ତି ଜନପଦ ବେଷ୍ଟିତ କରଣ ।
ଗୁପ୍ତ ଭାବରେ ଯହିଁ ବସନ୍ତେ ଜାହ୍ନବା
ସୁବିଖ୍ୟାତ ବୈତରଣୀ ଗୋନାସା ସମ୍ଭବା ।”

ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟୀ ଗୋନାସିକା ପଦ୍ମତର ପାଦ ଦେଶରେ, ପୁଣ୍ୟତୋୟା ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥଳରେ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ନାମକ ଆଦ୍ୟ କୁଶଲିଙ୍ଗ ପୂଜିତ ହେଉ ଅଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଚୈତ୍ରମାସ କୃଷ୍ଣ ଦ୍ୱାଦଶୀ ତିଥିରେ ବାରୁଣୀ ସ୍ନାନ ଯୋଗ ଓ ନେଳା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ । ସେହି ପୁଣ୍ୟ ତିଥିରେ କଳକଳ ନିନାଦିନୀ, ଗିରି ନିର୍ଝରିଣୀ ତମାକ ବରଣୀ, ସିଶତନ୍ଦ୍ରୀ, ଉତ୍କଳ ଜାହ୍ନବା ବୈତରଣୀର ସୁତିକାଗାର ଦର୍ଶନ କରି ଦର୍ଶକର ମନନସ୍ଥାନ ସାଧକ ହୁଏ । ପବିତ୍ର ବାରୁଣୀ ଯୋଗରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ଯାତ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମକୁଣ୍ଡରେ ସ୍ନାନ ତର୍ପଣ କରି ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ମହେଶଙ୍କର କୃପାମୟ ଦର୍ଶନ ଲଭ କରିବା କେବଳ ଭାଗ୍ୟବାନ ବ୍ୟକ୍ତିର ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ ।

ନଭଶୂନ୍ୟ ମାଳଗୌଳ ଶ୍ରେଣୀର ଶିଖର ଦେଶରେ ଉଦ୍‌ବିତ ବାଳସୂର୍ଯ୍ୟର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ କରଣମାଳ

ଏକ ବଚନ ଶୋଭା ସମ୍ବାର ଦେନ ବନଶ୍ରୀର ଶୋଭା ବୁଝି କରୁଥାଏ । ବସନ୍ତର ଆଗ-ମନରେ ବନପ୍ରତିଗଣ ନବକଷଳୟ ଆଉରଣ ପରିଧାନ କରି ମୃଦୁମଳୟ କମ୍ପନରେ ମର୍ମର ଶବ୍ଦ କରି ଉତ୍ତୁରାଣ ବସନ୍ତର ଗୁଣଗାନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶୀର୍ଷଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ପୁଷ୍ପଗୁଚ୍ଛ ଉପହାର ଦେଇ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିଥାନ୍ତି ।

ଗୋବରା ପାହାଡ଼ ତଳେ ବିଦ୍ୟମାନ ସିଦ୍ଧ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ରକ୍ତଧୂଳି ଗୋନା-ସିଦ୍ଧି ଶୀର୍ଷଯାତ୍ରୀଙ୍କ ଭକ୍ତପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଞ୍ଜଳି ଦେନ ସେମାନଙ୍କର ଶୁଭାଗମନକୁ ଅଭିନନ୍ଦନ କରେ । ସୁଶୀତଳ ଜଳଧାରର ଉତ୍ତୟ ପାଣ୍ଡୁରେ ଅସଂଖ୍ୟ ସଂଖ୍ୟାରେ ଆମ୍ଭ କାନନ ଶ୍ରେଣୀବଦ୍ଧ ଭାବରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ରହି ମୁକ୍ତିକାମୀ ବୈତରଣୀ ଯାତ୍ରୀଗଣଙ୍କୁ ସଜ୍ଜିତ ସେନାମା ପରି ହାଲିକ ଅଭିବାଦନ ଜ୍ଞାପନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶୀତଳ ଛାୟା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ପଟ୍ଟଚର ବସ ଦେଶରେ କଳ୍ପରତ ବନ୍ଧୁର ପଥ ସମଶଃ ଉପରୁ ଉଠି ଯାଇଛି ମାଳ ଆକାଶକୁ ପାବକ୍ଷ ପଡ଼ିଲା ପରି । ଠିକ୍ ସେହି ପାବତ୍ୟ ସରଣୀର ଧାରେ ଧାରେ ଉପରୁ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଛି ଗିରି ନିର୍ଦ୍ଦରଣୀ ସ୍ୱର୍ଗମହାକଳା ବୈତରଣୀ । ପାଦ ଦେଶରୁ ଶୀର୍ଷଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଶ୍ୟାମଳ ବନାମା ପ୍ରକୃତ ଦେବାର ନିକୁଞ୍ଜ କେଳି କାନନ ପରି ମନେ ହୁଏ । ଧନ୍ୟ ଏହି ବରବ । କି ମଧୁର ଏହି ଅନୁଭବ । ଏହାହିଁ ଦେଉଳରୁ ସୁଖ ଦୁଃଖର ସମା-ବେଶ । ଆବର୍ଜନ-ବିବର୍ଜନ ବାଦର ଗବେଷଣାଗାର । ଉଠାଣି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗଡ଼ାଣି । ମଧ୍ୟ ଦେଶରେ ଶସ୍ୟ ଶ୍ୟାମଳ ସମତଳ ଭୂମି । ଯେତକ ବନ୍ଧୁର ସେତକ ଶୀତଳ ପ୍ରଦ । ଚତୁଃପାଶ୍ୱରେ ନଭସ୍ଥ ମୁନି ଗିରିରାଜ ଗବୋନ୍ମତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଭରା ଶିବେନ୍ମତ କରି ଗୁରୁ-ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଏହି ପୁଷ୍ପଶାଳ ଶ୍ୟାମଳ ଗୌଳ ବସ ବିଦାଣ୍ଡ କରି ସୁକ୍ତମାଘ ବୈତରଣୀ ଶ୍ୟାମଳ ଶସ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ରସମୟ ଚମ୍ପନ ଅଙ୍କନକରି ବନାମାର ଶୋଭା ବର୍ଦ୍ଧିତ କରୁଅଛି । ଜଳ ଧାରର ଉତ୍ତୟ ପାଣ୍ଡୁରେ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ରୁଷି ପରି ପଟ୍ଟ ଶୁଦ୍ଧିକ ନିଶ୍ଚଳ ରହି ଶୀର୍ଷ ଯାତ୍ରୀଗଣଙ୍କୁ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନରେ ବିକ୍ ନିଦେଶ ଦେଉ ଅଛନ୍ତି । ଅରଣ୍ୟ ସମାଜ୍ଞା ଲତା ଗୁଳୁରେ 'ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ' । କଳ୍ପନାର କୁଞ୍ଜ ବନ । ବନଶ୍ରୀର ରମ୍ୟ କାନନ । ଉତ୍କଳ କମଳାର କେଳିକୁଞ୍ଜ ।

ଏହି ନିର୍ଜନ ପ୍ରକୃତ କୋଳରେ କିଛି କ୍ଷଣ ଅବସ୍ଥାନ କଲେ ହୃଦୟରେ ଭଗବତ ପ୍ରେମ ସ୍ୱତଃ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରାଣ, ହୃଦୟ ଓ ମନ ଏକ ନୁହେଁ ରାଗିଣୀରେ ଝଙ୍କତ ହୁଏ । ଏହି ନୈସର୍ଗିକ ପୁଷ୍ପମା ରାଜ, ଭାବୁକର ଚିତ୍ତରେ ବିଶ୍ୱ ଚେତନାର ପ୍ରେରଣା ପ୍ରଦାନ କରୁଥାଏ । ଜଗତର ସମସ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ସଙ୍ଗେ ଯେପରି ବିଶ୍ୱ ପ୍ରସ୍ଥା ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ଏକତ୍ର ମନୁନ କରି ନବମୃତ ଏହିଠାରେ ଗୁପ୍ତରେ ସାଇତି ରଖିଛନ୍ତି । ଏହି ସ୍ଥାନ ବିଶ୍ୱକର୍ମାର ମନ ମୋହିନୀ ରୁଲ୍‌କା ପୂର୍ଣ୍ଣରେ ଚିତ୍ତିତ ହୋଇ ଦର୍ଶକର କଳ୍ପନାକୁ ପ୍ରବଧ, ମୁଗ୍ଧ, ବିସ୍ମିତ ଓ ନତମସ୍ତକ କରାଉ ଅଛି ।

ଧନ୍ୟ ରାଜା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ଭଞ୍ଜ । ଧନ୍ୟ ଭୂମ୍ଭର ସ୍ୱର୍ଗତ ଆତ୍ମା । ଏହି ଜନ ମାନବ ଶୂନ୍ୟ ଗୋପନ ଶୀର୍ଷ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଜନ ସମାଜରେ ଚିହ୍ନାର ଦେଇ ଭୂମ୍ଭେ ଉତ୍କଳ-ରାଗୀରଥର ସମ୍ମାନରେ ଭୂଷିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ବିବେଶୀ କୁଣ୍ଡର ତରୁର ବସରେ

“ଆଦ୍ୟ ବୈତରଣୀ” ଓ “ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ଭଞ୍ଜ” ଖୋଦିତ ହୋଇଅଛି । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହି ରାଜ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ଵର ମନ୍ଦିର ଓ ସିଦ୍ଧଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ରଥଯାତ୍ରାର ପ୍ରଚଳନ ହୋଇଥିଲା । ବ୍ରହ୍ମକୁଣ୍ଡ ଚତୁଃପାଶ୍ଵରେ ପକା ବନ୍ଧ, ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ଵର ମନ୍ଦିରବେଢ଼ା ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ଵାରୀଙ୍କର ରେଷ୍ଟର ଓ ମନ୍ଦିର ସଂଲଗ୍ନ ବାସୁଳା ଓ ମନ୍ଦିର ଗୁଣ୍ଡିଚା ମଣ୍ଡପ ପ୍ରଭୃତି ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଦଧିବାମନ ମନ୍ଦିର ଦ୍ଵାରୀଙ୍କର ନିକଟରେ କୋଠଘର ବିଦ୍ୟମାନ । ଠାକୁରଙ୍କ ନାମରେ ଥିବା କେତେକ ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ଆସୁରୁ ମନ୍ଦିରର ଭୋଗ ନିତି ସମ୍ପାଦିତ ହୁଏ ।

ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ଵର ମନ୍ଦିର ନିକଟରେ କେତେଗୋଟି ଗୁଳଘର ପାହୁଣ୍ଡାଳାର କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ବନଦେବୀ ପ୍ରକୃତ ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା ସମ୍ଭାରରେ ଏହି ଗୋପନ ସ୍ଥାନଟିକୁ ସଜାଡ଼ି ରଖିଛନ୍ତି । ଏହି ଉତ୍କଳ କୈଳାସର ଅନନ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପୃଥିବୀ ପ୍ରାଣକୁ ଏକ ଅଭୂତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭାବ ବିଭୋର କରି ପକାଏ । ଚାରିଆଡ଼େ, ନିକଟରେ ଦୂରରେ, ଆହୁରି ଦୂରରେ, ହରିତ, ମାଳ-ଧୂମ ଶୈଳମାଳା ଓ ଦିଗନ୍ତ ବିସ୍ତାରିତ ବନାମାର ଶ୍ୟାମଳିମା-ଏକ ଅପୂର୍ବ ସମାବେଶ । ପ୍ରଭେ ପ୍ରଭେ ସମୁଦ୍ର ତରଙ୍ଗ ପରି ପବିତ୍ରଶ୍ରେଣୀ ଯେତେଦୂର ଦୃଷ୍ଟି ପାଏ-ଦିଗନ୍ତ କୋଳରେ ଯେଉଁଠାରେ ମାଳ ଆକାଶ ଧରଣୀ ରାଣୀକୁ ରମ୍ଭୁନ କରିଛି । ସେହି ଦିକ୍ ତତ୍ତ୍ଵବାଳ ରେଖାର ବକ୍ଷରେ ମାଳ ଶ୍ୟାମଳ ମିଶାମିଶି-ସେହି ଅନନ୍ତ ସୁଷମାର ଅପରିସୀମା ମାଧୁରୀ ପ୍ରାଣକୁ ଆକୂଳ କରି ପକାଏ ।

“ସୁଗୁରୁ ଚପଳା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନିରତେ ଭାସୁର
ନିରତ ମୁଖର କେକି-କେକା କଲରବେ ।
ପୁର ବୈତରଣୀ ସ୍ରୋତ ପ୍ରଭବ ଗୋନାସା
ରୁଷି ସଭା ମଧ୍ୟେ ଯହିଁ ଭାର୍ଗବ ମୁଖରୁ
ଝରେ ପୁତତର ପୁଣ୍ୟ ଶ୍ଳୋକ କଥାମୃତ ।”

ଗୋନାସିକା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗୋଟିଏ ପଥର ଚଟାଣକୁ ରୁଷି ସଭା କୋଲିଯାଏ । ପ୍ରବାଦ ଅଛି ଭାର୍ଗବରୁଷି ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ଏଠାରେ ଧର୍ମାଲୋଚନା କରନ୍ତି । ଏହି ବିରାଟ ପ୍ରସ୍ତର ଚଟାଣର ଗୋଟିଏ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଦୁଇ ଡିଗି ଉଠି ପରିଧି ବିଶିଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ ଗର୍ଭ ଅଛି । ସର୍ବଦା ଗର୍ଭର ମୁଖରେ ଗୋଟିଏ ପଥର ଶକ୍ତି ଡଙ୍କା ଯାଇଥାଏ । ବକ୍ଷର ପ୍ରାୟ ସବୁ ସମୟରେ ଏଠାରେ ନିର୍ମଳ ପାନିୟ ଜଳ ଝରେ । ଏହି ଗର୍ଭର ଅପର ପାଶ୍ଵରେ ଔଷଧ ବଟା ଶୀଳ ପଡ଼ି ରହିଅଛି । ପ୍ରବାଦ ଅଛି ସେତା ଯୁଗରେ ରାମ ରାବଣ ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କର ଶକ୍ତିଭେଦ ସମୟରେ ବାରହନୁମାନଗଗନାଦିନ ପବିତ୍ର ଔଷଧ ସଂଗ୍ରହ କରି ତାହାକୁ ଏହି ଶୀଳରେ ମର୍ଦ୍ଦନ କରି ଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଭାର୍ଗବରୁଷି ଏହି ଶୀଳରେ ଔଷଧ ବାଟି ରୋଗୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ ।

ଅସ୍ତ୍ରଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟର କନକ କରଣ ସଙ୍ଗରେ ଆସନ୍ତା ସନ୍ଧ୍ୟାର ଘନକୃଷ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣ ତରୁ ଗୁଳୁ ରାଜର ସାଞ୍ଜ ଶ୍ୟାମଳିମା ପ୍ରକୃତ ରାଜ୍ୟରେ ଏକ ଅପୂର୍ବ ସୃଷ୍ଟି । ସେହି ନେତ୍ର

ପ୍ରିତିକର ଜ୍ଞାପା-ଆଲୋକର ମହାମିଳନ ବାସ୍ତବରେ ଏକ ଅପୂର୍ବ ଦୃଶ୍ୟ, ବଡ଼ ଶାନ୍ତ ପ୍ରଭ, ମନୋହର । ସେ ଦୃଶ୍ୟମୟ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରପୁ ଘୋରାଦିବା ସ୍ୱଭାବକ ।

“ଏ ସୁଖର ମୁହିଁ ନୁହେଁ ଭଜନ

ମୋ ଭାଗ୍ୟେ ଏ ସିନା ଭଜନର ସ୍ୱପନ ।”

ପୌରାଣିକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ

ମହାଶ୍ୱରତର ବନପର୍ବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇ ଅଛି ଯେ, ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମାତା ଭ୍ରାତାଗଣଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ଶୀର୍ଷାସାଗର କରୁଥିବା ସମୟରେ ଗଙ୍ଗାସାଗର ସଙ୍ଗମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସେତେବେଳେ ଗଙ୍ଗାସାଗର ଶୀର୍ଷ କ୍ଷେତ୍ର କଳିଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟର ଅଙ୍ଗ ବଶେଷ ଥିଲା । ଏହିଠାରେ ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଲେମ୍ବଣ ରାଷ୍ଟ୍ରକାନ୍ତ ପୁଣ୍ୟତୋୟା ବୈତରଣୀ ଶୀର୍ଷ କ୍ଷେତ୍ରର ମାହାରମ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କରୁଥିଲେ ।

“କହନ୍ତି ଲେମ୍ବଣ ରାଷ୍ଟ୍ର ଶୁଣ ଯୁଧିଷ୍ଠିର
ବୈତରଣୀ ଶୀର୍ଷ କ୍ଷେତ୍ର କ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟେ ସାର ।
ଶୁକ ସତ୍ୟ ଯୁଗର ଏ ପୁରାତନ କାଶୀ
ସୋମକ ନାମରେ ବ୍ରହ୍ମା ଶିବ ନାମଶୈଳୀ ।
ସ୍ୱୟମ୍ଭୁ ନାମରେ ବିଷ୍ଣୁ ଶ୍ରୀ ନାମରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ
ସୁଫାୟ ନାମରେ ଇନ୍ଦ୍ର ପାଲେ ସ୍ୱର୍ଗଭୂମି ।
ସୁବ୍ରତ ନାମେ କରଣ ହଂସ ନାମେ ସୂର୍ଯ୍ୟ
ସୁଧାଂଶୁ ନାମରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀମନ୍ତସେ ଦ୍ୱିଜ ।
ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ ନାମରେ ହର ଯମଯେ ଶମନ
ସ୍ୱାହାଃ ନାମରେ ପାବକ ସତ୍ୟ ନାମେ ଧର୍ମ ।
ପଞ୍ଚଭୂତକୁ ଘେନି ପାଳନ୍ତି ଏ ମହା
ମନ ପବନ ବିନ୍ଦୁକୁ ଦେହେ ଠାବ ଦେଇ ।
ମନ ପବନ ବିନ୍ଦୁରୁ ଜାତ ରୂପ କର୍ମ
ମନ ରୂପିଣୀ ଯେ ମାୟା ବାୟୁ ରୂପୀ ବ୍ରହ୍ମ ।
ବ୍ରହ୍ମରୁ ପ୍ରକୃତି ଜାତ ପ୍ରକୃତିରୁ ବିନ୍ଦୁ
ଜନ୍ମେ ଭବ ବିନ୍ଦୁ ରଜସାର୍ଥ୍ୟ ବାୟୁ ମଧ୍ୟ୍ୟ ।
ଏ ରୂପେ ମନ ପବନ ବିନ୍ଦୁ ହେଲେ ତନି
ସବୁ ରଜ ତମ ରୂପେ ପାଲିଲେ ମେଦିନୀ ।
ଆତ୍ମା ହୋଇ ସର୍ବଜୀବ ପିଣ୍ଡେ ଯାଇ ବସେ
ପ୍ରାଣାଦି ପବନ ଘେନି ପ୍ରକାଶଇ ନାସେ ।
ଜୀବକୁ ସୁନ୍ଦର ଧରିଣୀ ପରମକୁ ଚଳେ
ପରମରୁ ଯାଇ ପୁଣି ପବନରେ ମିଳେ ।

ପବନକୁ ଧରି ଚଳି ଆସେ ଗଲ ମାଗେ
 ନିଃଶ୍ୱାସ ରୂପରେ ତହୁଁ ସଞ୍ଚରଇ ଅଙ୍ଗେ ।
 ସେହି ନିଃଶ୍ୱାସରୁ ବାବୁ ସତଗୋଟି ଲେଖି
 ସଂସାରେ ଲିଭାଏ କରି ତାହା ଅଛି ଯୋଗି ।
 ଏରୂପେ ଷାଠିଏ ଲିଭା ଗଣନ୍ତି ପ୍ରମାଣେ
 ଦଣ୍ଡେ ବୋଲିଣ ତାହାକୁ ବେଦରେ ବଖାଣେ ।
 ଏହି ରୂପେ ବେନି ଦଣ୍ଡ ଦଣ୍ଡିଏ ଦିନର
 ରୁରି ଘଡ଼ି ହେଲେ ଜାଣ ବୋଲଇ ପ୍ରହର ।
 ରୁରି ପ୍ରହରରେ ଦିନ ହୋଇଥାଏ ଶେଷ
 ରାସ ରୁରି ପ୍ରହରରେ ପ୍ରକାଶେ ଦିବସ ।
 ସେହିଠାରୁ ପ୍ରଥମରେ ବାର ଲେଖା ହୋଇ
 ରକ ସୋମ ମଙ୍ଗଳ ଯେ ବୁଧ ନାମ କହି ।
 ବୃହସ୍ପତି ଶୁକ୍ରବାର ଆବର ଯେ ଶନି
 ଏହି ସପ୍ତବାର ଘେନି ଚଳଇ ମେଦିନୀ ।
 ଗଣନା ହୁଅଇ ଏହି ସାତ ବାର ଲକ
 ମାସକରେ ଅମାବାସ୍ୟା ପୌର୍ଣ୍ଣମୀ ସଂହାନ୍ତି ।
 ତହୁଁ ଯାଇ ସାତବାର ଖଞ୍ଜିଲେ ଲେଉଟି
 ପ୍ରତିପଦ ଦ୍ୱିତୀୟା ଯେ ତୃତୀୟା ଚଉତି ।
 ପଞ୍ଚମୀ ଷଷ୍ଠୀ ସପ୍ତମୀ ଅଷ୍ଟମୀ ନବମୀ
 ଦଶମୀ ଯେ ଏକାଦଶୀ ଦ୍ୱାଦଶୀକୁ ଘେନି ।
 ତ୍ରୟୋଦଶୀ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ ଆମାବାସ୍ୟା ଯାଏ
 ଏହିପରି କୃଷ୍ଣ ଶୁକ୍ଳ ବେନି ପକ୍ଷ ହୁଏ ।
 ବେନି ପକ୍ଷେ ମାସେ କହି ବାର ମାସେ ବର୍ଷେ
 ବରଷକେ ଭୋଗ ଯାଇ ତାର ସକାଳଣେ ।
 ପ୍ରଥମେ ଅଶ୍ୱିନୀ ଦ୍ୱିଜା କୃତ୍ତିକା ସ୍ନେହଶୀ
 ମୃଗଶିରା ଆରଦ୍ରା ଯେ ପୁନର୍ବସୁ ପୁଣି ।
 ପୁଷ୍ୟା ଅଶ୍ଳେଷା ମଘା ପୁରୁଷା ଉତ୍ତର
 ହସ୍ତା ଚିତ୍ରା ସ୍ୱାତୀ ପୁଣି ଦିଶାଖା ଯେ ତାର ।
 ଅନୁରାଧା ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ମୂଳା ପୁରାଷାତା ପୁଣି
 ଉତ୍ତରାଷାଡ଼ା ଶ୍ରବଣା ଧନିଷ୍ଠା ଯେ ଜାଣ ।
 ଶତଭିଷା ପୁରୀତା ଉତ୍ତରା ରେବତୀ
 ଏହାକୁ ଘେନିଣ ଚନ୍ଦ୍ର ଭୋଗକରେ ନିତି ।
 ବାରମାସେ ଯାଣ ବାର ଲଗ୍ନ ମୂଳ ହୋଇ
 ମେଷ ବୃଷ ମିଥୁନ ଯେ କକଡ଼ା ବୋଲଇ ।

ସିଂହ କନ୍ୟା ଭୂଳା ବଢ଼ା ଧନୁ ଯେ ମକର
 କୁମ୍ଭ ମୀନ ଦେବ ଲଗ୍ନ ଅଟେ ଏହି ବାର ।
 ଯୋଗ କରଣ ଇତ୍ୟାଦି ଏଥି ମଧ୍ୟେ ଯାଇ
 ହିମ ଶିଶିର ବସନ୍ତ ଗ୍ରୀଷ୍ମ କାଳ କହି ।
 ବରଷା ଶରତ ମିଶି ଷଡ଼ ରତ୍ନ ହୁଏ
 ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଏମାନ କ୍ରମେ ଭୋଗ ଯାଏ ।
 ମାୟରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଛ' ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ
 ଉତ୍ତରାୟଣ ବୋଲଣ ବୋଲନ୍ତି ପଣ୍ଡିତେ ।
 ମାଘ ଫାଲଗୁଣ ଚଇତର ବଇଶାଖ
 ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଆଷାଢ଼ ମିଶାଇ ଛତ୍ରମାସ ଲେଖ ।
 ଶ୍ରାବଣ ଗଣନ୍ତି ଜନେ ଦକ୍ଷିଣ ଅୟଣ
 ଶ୍ରାବଣ ଆଶ୍ୱିନ କାର୍ତ୍ତିକେୟ ଯେ ପୁଣି ।
 ମାର୍ଗଶିର ପୌଷ ମିଶି ଅଟେ ଛତ୍ର ମାସ
 ଦକ୍ଷିଣ ଅୟଣ ନାମେ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରକାଶ ।
 ମକର ସଂହାନ୍ତ ଦିନ ଉତ୍ତର ଅୟଣ
 କର୍କଟ ସଂହାନ୍ତ ଦିନ ଦକ୍ଷିଣ ଅୟଣ ।
 ବାରମାସେ ସ ମ୍ଭ ଥି ର ଦୁଇଟି ଅୟଣ
 ଏରୂପେ ମାନବ ବର୍ଷ ହୁଅଇ ଗଣନ ।”

ମାନବ ବର୍ଷ ଗଣନାୟାୟୀ ଉତ୍ତରାୟଣ ଛ' ମାସ ଅର୍ଥାତ୍ ମାଘ ବା ମକର ସଂହାନ୍ତ
 ଠାରୁ କର୍କଟ ବା ଶ୍ରାବଣ ସଂହାନ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛ' ମାସ ପିତୃଦେବଗଣଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଦିବସ ଓ
 ଦକ୍ଷିଣାୟଣ ଛ' ମାସ ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରାବଣ ବା କର୍କଟ ସଂହାନ୍ତଠାରୁ ମାଘ ବା ମକର ସଂହାନ୍ତ
 ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମୟ ଗୋଟିଏ ବାର୍ଷିକ ସହିତ ସମାନ ଅଟେ । ଏହିପରି ଦୁଇଗୋଟି ଅୟଣ ବା
 ବାର ମାସରେ ପିତୃଦେବ ଗଣଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅହୋରାତ୍ର ହୁଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର
 ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ପିତୃଦେବ ଗଣଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଦିବସ ସମୟ ସହିତ ସମାନ ଅଟେ । ତେଣୁ
 ବୈଦିକ କର୍ମକାଣ୍ଡ ଅନୁଯାୟୀ ଆର୍ଯ୍ୟ ପୁରଗଣ କର୍ଷକରେ ଥରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ପିତୃଗଣଙ୍କୁ
 ପିଣ୍ଡାନ୍ତଜଳ ପ୍ରଦାନ କରିବାର ବିଧି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ରହିଅଛି । ଯେଉଁ ଆର୍ଯ୍ୟ ପୁର ନିଜର
 ମୁଣ୍ଡତା ବସତଃ ପିତୃଦେବ ଗଣଙ୍କୁ ସାମ୍ବେଦନ ପିଣ୍ଡ ପ୍ରଦାନ ନ କରନ୍ତି ସେହି ବଣ କୁଳା-
 ଶୂର ନଷ୍ଟ ଦୋଷରେ ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ସାମ୍ବେଦନ କି ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଦିବସରେ ଯେଉଁ ସୁପୁର
 ବୈତରଣୀ ଶୀର୍ଷକ୍ଷେପରେ ପିତୃ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ପିଣ୍ଡ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ତାଙ୍କର ପୁରପୁରୁଷଗଣ
 ଗୋବ୍ରହ୍ମ ହତ୍ୟା ପାପ ବିମୁକ୍ତ ହୋଇ ସ୍ୱର୍ଗବାସ କରନ୍ତି ।

ଦେବ ବର୍ଷ — ଦେବ ବର୍ଷ ଗଣନାନୁଯାୟୀ

ସତ୍ୟ ଯୁଗର ପରମାୟୁ ହେଉଛି	୪୦୦୦ ବର୍ଷ
ସେତା ,, ,, ,, ,,	୩୦୦୦ ,,
ଦ୍ଵାପର ,, ,, ,, ,,	୨୦୦୦ ,,
କଳି ,, ,, ,, ,,	୧୦୦୦ ,,

ଗୋଟିଏ ଦେବ ମହାଯୁଗର ପରମାୟୁ ହେଉଛି ୧୦୦୦୦ ବର୍ଷ

ଏହା ସହିତ ଗୋଟିଏ ମହାଯୁଗର ସଂଧ୍ୟା, ସଂଧ୍ୟାଂଶ

ଓ ସାୟଂ ସମୟ ଯୋଗ କଲେ ୨୦୦୦ ବର୍ଷ

ସବମୋଟ ପରମାୟୁ ହେଉଛି ୧୨୦୦୦ ବର୍ଷ

ଦେବତାମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ୧୨୦୦୦ ବର୍ଷ ଅଟେ । ତେଣୁ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ବା ୩୬୦ X ୧୨୦୦୦ = ୪୩୨୦୦୦ ମାନବ ବର୍ଷ ଅଟେ । ଏହିପରି ୨୧ ଗଣ୍ଡା ଯୁଗ ବା ୩୦୨୨୨୦୦୦୦ ମାନବ ବର୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ମନୁ ହୁଏ । ୧୪ ଗୋଟି ମନୁ ବା ୪୨୯୪୮୦୦୦୦ ମାନବ ବର୍ଷରେ ଗୋଟିଏ କଳ୍ପ ବର୍ଷ ହୁଏ । କଳ୍ପ ବର୍ଷ ସହିତ କଳ୍ପାନ୍ତ ସଂଧ୍ୟା, ସଂଧ୍ୟାଂଶ ଓ ସାୟଂ କାଳ ୨୫୯୨୦୦୦୦ ବର୍ଷ ଯୋଗ କଲେ ୪୩୨୦୦୦୦୦୦୦ ମାନବ ବର୍ଷରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଦିବସ ହୁଏ । ୮୬୪୦୦୦୦୦୦୦ ମାନବ ବର୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ଅହୋରାତ୍ର ହୁଏ । ଏହାକୁ ବ୍ରହ୍ମାହୋରାତ୍ର ବୋଲାଯାଏ । ଏହିପରି ୩୬୦ ଗୋଟି ଅହୋରାତ୍ର ୩୧୧୦୪୦୦୦୦୦୦୦୦ ମାନବ ବର୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ବ୍ରହ୍ମ ବର୍ଷ ହୁଏ । ଏହିପରି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ସବମୋଟ ପରମାୟୁ ହେଉଛି ୧୦ ବ୍ରହ୍ମବର୍ଷ ବା ୩୧୧୦୪୦୦୦୦୦୦୦୦ ୦୦୦ ମାନବ ବର୍ଷ । ଏହାକୁ ବ୍ରହ୍ମପ୍ରଳୟ ବୋଲାଯାଏ ।

ପ୍ରମାଣ :—

“ସତ୍ୟ ସେତା ଦ୍ଵାପର କଳି । ଶୁଣ ତୁ ଜନ ମହାବଳୀ ।
ଏ ଚାରି ଯୁଗକୁ ମିଶାଇ । ବୁଝିଲେ ଗଣ୍ଡାଏ ହୁଅଇ ।
ଏପରି ଏ କ ପ୍ର ଗା ଯୁଗ । ବ୍ରହ୍ମ ଦିଅଏ ହୁଏ ଭୋଗ ।
ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଦିଅଏ ହୁଅଇ । ସ୍ଵର୍ଗରୁ ଏକ ଇନ୍ଦ୍ର ଯାଇ ।
ଏପରି ଶ୍ଵେତଦ ମନୁରେ । ଶ୍ଵେତଦ ଇନ୍ଦ୍ର ସ୍ଵର୍ଗରେ ।
ଶ୍ଵେତଦ ଇନ୍ଦ୍ର ଯଦି ହୋଇ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଦିବସେ ହୁଅଇ ।
ବ୍ରହ୍ମାର ହେଲେ ଅହୋରାତ୍ର । ତନ୍ତ୍ର, ଭାସ୍କର ହୁନ୍ତିହତ ।
ଏହି ପରମ୍ପରା ବାର ମାସ । ହୋଇଲେ ଗୋଟିଏ ବରଷ ।
ଏପରି ଶ ଚ ବରଷରେ । ବ୍ରହ୍ମାର ଆୟୁ ଏ ସମ୍ପର୍କେ ।
ବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରଳୟ ତାକୁ କହି । ଶୁଣ ତୁ ପଣ୍ଡିତ ତନୟୀ ।

ଗୋଟିଏ ବ୍ରହ୍ମକଳ୍ପ ଦିବସରେ ବିଶ୍ଵ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ସକଳ ଅବ୍ୟକ୍ତ ପଦାର୍ଥ ସମୁଦ୍ର ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି ଓ ଗୋଟିଏ ବ୍ରହ୍ମକଳ୍ପ ରାତିରେ ସମସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତ ପଦାର୍ଥ ସମୁଦ୍ର ଅବ୍ୟକ୍ତରେ ମିଶିଥାଏ ।

ପ୍ରମାଣ :—

“ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଦିବସେ ସୃଜନ ହୁଅଇ
ରାତିରେ ହୁଏ ପ୍ରଳୟ,
ଏକ କଲେ ଦିନ ଏକ କଲେ ରାତି
ଏ ଅହୋରାତ୍ର ନିର୍ଣ୍ଣୟ ।”

“ସହସ୍ର ଯୁଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ମହର୍ଯଦ ବ୍ରହ୍ମଣୋ ବିଦୁଃ,

ରାତି ଯୁଗ ସହସ୍ରାନ୍ତାଂ ତେହୋରାତ୍ର ବିଦୋ ଜନାଃ ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ଦେବତାମାନଙ୍କର ସହସ୍ର ଯୁଗରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଦିବସ ହୁଏ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କର ସହସ୍ର ଯୁଗରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ରାତି ହୁଏ । ଯୋଗୀମାନେ ଅହୋରାତ୍ର ଜ୍ଞାନ ବଳରେ ଏହା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ଅଛନ୍ତି ।

“ଭୂତଗ୍ରାମଃ ସର୍ବବୋଧଂ ଭୁଭୁଭୁଃ ପ୍ରଲୟତେ,
ରାସ୍ୟାଗମେ ଧବଣଃ ପାଥୀ ! ପ୍ରଭବତ୍ୟ ହରାଗମେ ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ଚରଚର ଭୂତଗଣ ପୂର୍ବ କଳ୍ପ ବା ଅବ୍ୟକ୍ତ ରାବରେ ଥାନ୍ତି ସେମାନେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଦିବସାଗମ ହେଲେ ଅବଶ ହୋଇ ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜ ନିଜ କର୍ମର ଅଧୀନ ହୋଇ ସେହି କର୍ମ ପ୍ରକୃତି ରୂପକ ପ୍ରକୃତିରୁ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ।

“ଅବ୍ୟକ୍ତଂ ବ୍ୟକ୍ତୟଃ ସର୍ବାଃ

ପ୍ରଭବନ୍ତ୍ୟା ହରାଗମେ

ରାସ୍ୟାଗମେ ପ୍ରଲୟତେ ତତ୍ତ୍ୱେବ

ବ୍ୟକ୍ତ ସଞ୍ଜକେ ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଦିବସାଗମରେ ଅବ୍ୟକ୍ତ ବା ପ୍ରକୃତିରୁ ସମସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତ ପଦାର୍ଥ ବା ଚରଚର ପ୍ରାଣୀଗଣ ଜାତ ହୁଅନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ରାସ୍ୟାଗମ ହେଲେ ଅବ୍ୟକ୍ତରେ ଭକ୍ତ ଚରଚର ପ୍ରାଣୀଗଣ ଲୀନ ହୁଅନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହା ବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରଳୟ ନୁହେଁ । କାରଣ ଏହି ପ୍ରଳୟ କାଳରେ ବିଶ୍ୱ ସୃଷ୍ଟିର ଚୈତନ ପ୍ରଳୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏହାକୁ କଳ୍ପାନ୍ତକ ପ୍ରଳୟ ବୋଲି ଯାଏ । ଏହାର ଅନ୍ୟ ନାମ “ବ୍ରହ୍ମାହୋରାତ୍ର” ପ୍ରଳୟ ଅଟେ ।

ବ୍ରହ୍ମକଳ୍ପ ବର୍ଷ ଗଣନାୟାୟୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଦୁଇ କଳ୍ପରେ ଗୋଟିଏ ଅହୋରାତ୍ର ଓ $୨୦ \times ୧୨ = ୨୨୦$ କଳ୍ପ ବର୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ବ୍ରହ୍ମ ବର୍ଷ ଓ $୨୨୦ \times ୧୦୦ = ୨୨୦୦୦$ କଳ୍ପ ବର୍ଷରେ ବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରଳୟ ହୋଇ ବିଶ୍ୱର ସରରାଚର ପ୍ରାଣୀଗଣ ବିନାଶ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ସମସ୍ତ ପରମାୟୁ ବା ୨୨୦୦୦ କଳ୍ପ ବର୍ଷ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅହୋରାତ୍ର ଅଟେ । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର କଳ୍ପିତ ପରମାୟୁ ହେଉଛି ୧୧୧୧୧୭୪୪୦୦୦୦୦୦୦୦୦୦୦୦ ମାନବ ବର୍ଷ । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ସର୍ବମୋଟ ଆୟୁ ଶିବଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଦିନର ଆୟୁ ସହିତ ସମାନ

ଅଟେ । ଏହା ହେଉଛି ୪୦୩୧୦୭୮୪୦୦୦୦୦୦୦୦୦୦୦୦୦୦୦୦ ମାନବ ବର୍ଷ ।

ବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରଳୟ ଟିକା :

“ସୁଧୂର୍ବ ବୋଇଲେ ସ୍ବାମୀ ପ୍ରଳୟ କାଳରେ
ପ୍ରଥମରୁ କିଏ ମଲ୍ଲ କହ ମୋ ଆଗରେ ?
ଲେମଣ ବୋଇଲେ ବାରୁ ଆଗ ଇନ୍ଦ୍ର ମଲ୍ଲେ
ଇନ୍ଦ୍ର ମରିବାରୁ ମେଘେ ଜଳ ନ ବର୍ଷିଲେ ।
ଜଳ ବୃଷ୍ଟି ନ ହୁଅନ୍ତେ ଜନ୍ମ ଗଲେ ନାଶ
ଆକ୍ଳାଦିଲ୍ ଅନ୍ଧକାର ସକଳ ଆକାଶ ।
ସଂସାର ବିନଷ୍ଟ ହେବା ଦେଖି ପଞ୍ଚଭୂତେ
ପଞ୍ଚାୟତ କରି ଭୂତେ ବିରୁରନ୍ତ ଚିତ୍ତେ ।
ସୁରପତି ନାଶ ଗଲେ କେହେବ ନୃପତି
“ଆମ୍ଭେ ଗୁଜାହେବୁ ବୋଲି ପ୍ରକାଶିଲେ ପୃଥିବୀ ।”

ପାଳିବଇଁ ସଂସାର ମୁଁ ଜୀବଜନ୍ତୁ ଯେତେ
ନୋହିଲେ ପ୍ରଳୟ ହେବ ଜାଣିଥା ସମସ୍ତେ ।
ପୃଥିବୀବାକ୍ୟେ ରୁଣୁଭୂତେ ଆରମ୍ଭିଲେ ଗୋଳ
ପ୍ରତିଭୂତ ଇଚ୍ଛାକଲେ ହେବାକୁ ଭୂପାଳ ।
ଅଗ୍ନି ବୋଇଲେ କପାଳ ଅନ୍ୟକୁ ସେବକ
ମୋତେ ନୃପ ନ କଲିଲେ ଜାଳପୋଡ଼ି ଦେବା ।
ପବନ ଉଠିଲା ତାହା ଶୁଣି କୋପ ହୋଇ
ବୋଇଲି ସଭାଙ୍କି ଆଜି ମାରିବି ଉଡ଼ାଇ ।
ଅଶ୍ବରୂପ ମୁଣ୍ଡି ଧରି ପ୍ରାଣରେ ବହିଲ
ବାୟୁ ରୂପ ଦେଖି ଆପ ଦୃଷ୍ଟିଶ ବୋଇଲ ।
ବର୍ଷିବି ଉପରେ ମାଡ଼ି ଜଳାଶ୍ରୁବ ହୋଇ
ଆକାଶ ଉଠିଲା ତାହା ଶୁଣି କୋପ ବହି ।
ପୃଥିବୀ ଅଗ୍ନି ବାୟୁ ଭୂତ ତିନି କ୍ଷୟ ଗଲେ
ଆପ ଶୂନ୍ୟ ବେନି ଭୂତ କେବଳ ରହିଲେ ।
ଦେବଲୋକ ଯାଏ ଜଳ ବର୍ଷିତ ହୋଇଲେ
ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଦେବେ ଜଳେ ବୁଡ଼ିମଲେ ।
ଦେବଙ୍କ ପ୍ରଳୟ ଦେଖି ମରୁ ଗଲ ବୁଡ଼ି
ପଙ୍କ ହୋଇ ମିଶିଗଲ ପ୍ରଳେ ଜଳେ ଜଡ଼ି ।
ବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରଳୟ ପରାଏ ଜୀବର ମରଣ
ଯେହୁ ମରିଯାଏ ତାର ପ୍ରଳୟଟି ଜାଣ ।
ଯେତେବେଳେ ଯାର ପିଣ୍ଡ ଆତ୍ମା ଗୋଟିଯାଇ
ଅଗ୍ନି ବାୟୁ ବେନିଭୂତେ ଜଳେ ଲୁନ ହୋଇ ।

ପ୍ରଥମରେ ଜୁଳାକରେ ମଧ୍ୟେକରେ ଶୀତ
 ପ୍ରାନ୍ତରେ ବନ୍ଧିଲେ ଜଳ ବୋଲି ସନ୍ଧିପାତ ।
 ପିଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଏଦୁହେଁ ବଦ୍ଧିଲେ ଏକା
 ଶୁଣ ହେ ସୁଧର୍ମ ଏହି ପ୍ରଳୟର ଟିକା ।
 ଦେବଙ୍କ ପ୍ରଳୟ ହେଲୁ ଯେତେବେଳେ ଜାଣ
 ଯୋଗରେ ଜାଣିଲେ ବ୍ରହ୍ମା ଆପଣା ମରଣ ।
 ପରମାୟୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ନ ରହଇ ଦେହ
 ହଂସେ ବସି ବେଦବର ତେଜିଲେ ସୁଦେହ ।
 ହଂସ ସୋଫହଂ ସୁସେ ପିତା ଅଜପା କରିଣ
 ତେଜିଲେ ଆପଣା ଦେହ ବସେହ ହୋଇଣ ।
 ବସ୍ତୁକୁ ଶରୀରେ ଯାଇ ଲୀନ ହୋଇ ଗଲା
 ବସ୍ତୁଲେକ ଯାଏ ଜଳ ବନ୍ଧିତ ହୋଇଲା ।
 ଗରୁଡ଼ ପୁଷ୍ପରେ ବସି ଶୂନ୍ୟେ ବଦ୍ଧିଲେ
 ସେ ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରଳୟ ଏଡ଼ି ନ ପାରିଲେ ।
 ଶରୀରେ ଗରୁଡ଼ ଅଟେ ଲୀନ ନାଶା ଦ୍ଵାର
 ଭ୍ରମର ଗୁମ୍ଫା ମଧ୍ୟରେ ବସଇ ସମୀର ।
 ସମୀର ରୁଦ୍ଧଣ ହୃଦେ ବସ୍ତୁ ଭଗବାନ
 ଶିବ ଦେହେ ଲୀନଗଲେ ବସେହ ହୋଇଣ ।
 ନିଜ ଆତ୍ମା ସହିତରେ ବ୍ରହ୍ମା ଆତ୍ମା ଘେନି
 ଶିବ ଅଙ୍ଗେ ଲୀନହେଲେ ବ୍ରହ୍ମା ବସ୍ତୁ ବେନି ।
 ଶିବଙ୍କ ଆତ୍ମାରେ ବ୍ରହ୍ମା ବସ୍ତୁ ପ୍ରାଣ ମିଶି
 ଯିଦେବ ଏକତ୍ର ହେଲେ ପ୍ରଳେ ଜଳେ ପଶି ।
 ଶିବାସନ କଲେ ଶିବ ସୁଦେହ ତେଜଣ
 ତନ୍ନି ଆତ୍ମା ଘେନି ଗଲେ ଧର୍ମଙ୍କ ଶରଣ ।
 ପ୍ରଳେଜଳ ଭାର ଧର୍ମ ସହି ନ ପାରିଲେ
 ଶତକଳ୍ପ ବୁଡ଼ି ନିରଞ୍ଜନେ ମିଶି ଗଲେ ।
 କାଳେ ନିରଞ୍ଜନେ ପୁଣି ପ୍ରଳୟ ଗ୍ରାସିଲୁ
 ନିରାକାରେ ନିରଞ୍ଜନ ଲୀନ ହୋଇଗଲା ।
 ନିରାକାର ଜ ଗଲା ଥ ଦେବ ସୁମରଲେ
 ମହାବସ୍ତୁ ରୂପ ଧରି ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଲେ ।
 ଛପାକାରେ ଦେଲେ ପଦ୍ମପାଦକୁ ପ୍ରକାଶି
 ଶୂନ୍ୟକୁ ପ୍ରଳୟ ଜଳ ନ ପାରିଲା ଗ୍ରାସି ।
 ସେ ପାଦର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଦିଶେ କୋଟି ସୂର୍ଯ୍ୟପ୍ରାୟ
 ପାଦ ତଳେ ବ୍ରହ୍ମଲିଖି ହୋଇଲା ବଳୟ ।

ଯାବତ ଆତ୍ମା ହୋଲେ ଏକ ଠାବେ ଠୁଳ
 ନକତି ରହିଲୁ ଶ୍ଚିର ପ୍ରଳୟର ଜଳ ।
 ଯେତେବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥ ଏକାଛନ୍ତି ଜାଣ
 ବୁଟପୁଟଶାୟୀ ବାଳ ଗୋପାଳ ରୂପେଣ ।
 ଜଗତନାଥ ଅନନ୍ତ କୋଟି କୋଟି କଳ୍ପ
 ସମସ୍ତକୁ ରଖି ଗର୍ଭେ ହେଲେ ଏକରୂପ ।
 ଜଳ ସ୍ଥଳ ଆକାଶରେ ଅଛନ୍ତି ସେ ପୁଣି
 ସେ ଠଳ ପୁରୁଷ ଦେହେ ଯାବତ ସଞ୍ଚର ।
 ଜଳଶୂନ୍ୟ ଲୀନ ହୋନ୍ତେ ଆଉ ନାହିଁ କେହି
 ନିବିକଳ ନଦ୍ରାଗଲେ ଅଶାନ୍ତର ହୋଇ ।
 ବିନ୍ଦୁ ପ୍ରମାଣେ ମଣ୍ଡଳ ଆକାରେ ବ୍ୟାପିଲେ
 ସୁଦର୍ଶନ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରାୟ ଆକୃତି ବହିଲେ ।
 କୋଟି ପଦ୍ମକାଠି ଯାଏ ରହି ଶ୍ଚିର ହୋଇ
 ଅକ୍ଷର ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଶିର ଚରଣ ଅଟଇ ।
 ସେହି ଦୁଇ ଚରଣର ମଧ୍ୟ ଭାଗ ଯାକ
 ମହାଶୁକୁ ଶରୀର ସେ ଅଦୃଶ୍ୟ ଅଲୋକ୍ୟ ।
 ପାଦକେ ଶବ୍ଦ ଆଉ ପାଦେ ନିଶ୍ଚୟ
 କହନ୍ତି ଲେମ୍ବ ଋଷି ଶୁଣନ୍ତି ଯୁଧିଷ୍ଠି ।
 ଯେତେବେଳେ ଜଳଶୂନ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମରେ ମିଶିଲେ
 ଶବ୍ଦ ବ୍ରହ୍ମେ ମିଶି ଶୁକ୍ଳ ଦେହେ ନିମଜ୍ଜିଲେ ।
 ନିଶବଦ ବ୍ରହ୍ମ ଯୋଗୁଁ ଶୁକ୍ଳ ପ୍ରକାଶିଲୁ
 ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭମା ସଂଜାତେ ଲେଉଟି ପଡ଼ିଲୁ ।
 ଅକ୍ଷର ଲେଉଟି ଯାନ୍ତେ ଶବ୍ଦ ହେଲୁ ଜାତ
 ହକାର ସକାର ବେନି ଶବ୍ଦ ବ୍ରହ୍ମ ତତ୍ତ୍ୱ ।
 ସକାର ଜାବ ଅଟଇ ପରମ ହକାର
 ପରମ ବୋଇଲେ ବୁଝାଏଟି ନିରାକାର ।
 ସେ ନିରାକାର ବ୍ରହ୍ମର ପ୍ରକାଶ ଯେ କାଳେ
 ଶୂନ୍ୟତା ଗର୍ଭରୁ ଆସି ରହିଲୁକ ତଳେ ।
 ଶୂନ୍ୟ ପ୍ରକାଶନ୍ତେ ଜଳ ତଳେ ପ୍ରକାଶିଲୁ
 ନାରାୟଣ ପାଦ ନିଶ କୋଣରୁ ବହିଲୁ ।
 ତନିଧାର ହୋଇ ଅମ୍ଳ ପଡ଼ିଲୁକ ଗସି
 ଗଙ୍ଗା ଯମୁନା ଆଦିର ସରସ୍ୱତୀ ଭାଷି ।
 ଇଅଁଲା, ପିଅଁଲା ସୁଷୁମ୍ନା ନାମକୁ ବହି
 ସଭୁ ଭଜ ତମ ରୂପେ ସିରୁଣ ଅଟଇ ।

ସର ସର ହୋଇ ନଖୁଁ ଝରି ଝରି ଆସୁ
 ପୁଛାକଲେ ଜଗନ୍ନାଥ କାହାକୁ ତୁ ଗ୍ରାସୁ ।
 କାହିଁକି ପ୍ରଳୟ ପ୍ରାୟ ପୁଣି ଆସୁ ବନ୍ଧୁ
 ରହୁ ନିଶ୍ଚଳେ ହେବ ମୁଁ ଅନନ୍ତଶାୟୀ ।
 ଜଳ ବୋଲେ ଜଗନ୍ନାଥ ଥିଲ ରଜୋବତୀ
 ଶୁଭସ୍ନାନେ ନଖକୋଣୁଁ ଏବେ ଉତପତ୍ତି ।
 ଏବେ ସିନା ମୋତେ ଜୀବେ ଜଗତେ ଭଜିବେ
 ବଞ୍ଚିବେ ଆତ୍ମା କୁଶଳକରି ସର୍ବଜୀବେ ।
 ମୁହିଁ ଯେବେ ରହିବଟି ଶୁଚିମନ୍ତ ନୋହିଁ
 ତୁମ୍ଭେ ଯେ ଅନନ୍ତ ଶଯ୍ୟା କରିବ ହେ କାହିଁ ?
 ବୋଲନ୍ତି ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ବିଚିତ୍ର ଘଟଣା
 ଅଶୁଭ ହୋଇ ସଂସାରେ ରହୁ କେତେ ଦିନ ।
 ଆମ୍ଭେତ ଜାଣୁ ତନୁଷ ଷାଠି ଦିନ ଯାକେ
 କେହିତୋ ପାକାପୁରଣ ନଜାଣନ୍ତି ଲୋକେ ।
 ସ୍ନାନ ପାନ କରି ରାସ ଦିବା ଭଜଥାନ୍ତି
 ବସ୍ତ୍ର ପ୍ରତିମା ସ୍ଥାପିଣ ସର୍ବେ ଚକ୍ରଦ୍ୟନ୍ତ ।
 ତୋତେ ନ ଭୟିଣ କ୍ଷଣେ ନବଞ୍ଚିବେ କେହି
 ବ୍ରହ୍ମ ଜାଣି ପରିଧନ୍ତେ ଛନ୍ତି ଯେତେ ଦେହି ।
 କେଉଁ ଦିନ ତୋତେ ପୁଣି ନହୁଅନ୍ତି ଲୋକେ
 ଏ କଥା ନିଷ୍ଠା କରିଣ କହ ଆମ୍ଭ ବାକ୍ୟେ ।
 ପ୍ରକାଶିଲେ ଅମ୍ଭୁବତୀ ଷୋଳ ବର୍ଷୀ ମୁହିଁ
 ରଜ ସ୍ନାନା ହେଲେ ଜାଣ ପ୍ରଳୟ ହୁଅଇ ।
 ବ୍ରହ୍ମ ଜାଣି ପରିଧନ୍ତେ ନ ବଞ୍ଚିନ୍ତି କେହି
 ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ନାନ ଅନ୍ତେ ସର୍ବେ ଥାନ୍ତି ଜନ୍ମ ଚକ୍ରାଇ ।
 ତୋ ଅଙ୍ଗେ ସମସ୍ତେ ଜଡ଼ ତରନ୍ତି ସଂସାରୁ
 ତୁହିତ ଅଶୁଭ ହେଲେ କାହିଁ ସ୍ନାନ କରୁ ।
 ତଥାପିକୁ ସାତ ଦିନେ ସ୍ନାନ କରୁ ଯେବେ
 ଏତେକେ ପ୍ରଳୟ କବା ହୁନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମା ଶିବେ ?
 ଆପ ବୋଲ କହୁଅଛୁ ଶୁଣ ମହାପ୍ରଭୁ
 ମୋରଜ ପ୍ରବିଲେ ଆଗ ମରଇ ଆତ୍ମାଭୁ ।
 ଆବର ଦେବ ଦାନବ ମାନବେ ମରନ୍ତି
 ଏମାନେ ମଲରୁ ପୁଣି ବସ୍ତ୍ର ନାଶ ଯାନ୍ତି ।
 ମୋ ଦେହ ଅଶୁଭ ହେଲେ ସକଳେ ମରନ୍ତି
 ସମସ୍ତେ ମଲରୁ ମୋତେ କେହି ନହୁଅନ୍ତି ।

ସାତ ଦିନ ଅନ୍ତେ ମୁହିଁ କରେ ଶୁଦ୍ଧସ୍ନାନ
 ହେବେ ଯାଇ ସମସ୍ତେଟି ହୁଅନ୍ତି ଜନମ ।
 ଏ ସାତ ଦିନେ ଯାହାକୁ ଯେତେ କାଳ ହୁଏ
 ତାହା ମୁଁ ଲେଖି ଛାମୁରେ କରୁଛି ନିର୍ଣ୍ଣୟେ ।
 ପାଞ୍ଚ କୋଟି ପଦ୍ମ କାଠି ଯୁଗ ହୁଏ ଜାଣ
 ଏଥି ଭିତରେ ସମସ୍ତେ ଲଭନ୍ତି ମରଣ ।
 ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ, ଶିବ, ଧର୍ମ, ନରଞ୍ଜନ ଯାଏ
 ଏହାଙ୍କ ଆୟୁଷ ଯାକ ମାସେ ମୋତେ ହୁଏ ।
 ମାସକୁ ମାସ ମୁହିଁ ଯେ ହୁଏ ପୁଷ୍ପବତୀ
 ଯହିଁ ସ୍ନାନ କରେ ଶୁଣ ମୁହିଁ ମାରବଣୀ ।
 କାରୁଣ୍ୟ କରୁଣାନିଧି ଯେଉଁ ଭବଗ୍ରାସୀ
 ତାହାଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମରେ ଯାଇଁ ମୁଁ ବୁଡ଼ଇ ।
 ସେ ପାଦ ନଖ କୋଣରୁ ବୁଡ଼ି ବାହାରନ୍ତେ
 ସବୁ ସୁରୀମନ୍ତ ମୁହିଁ ଅଟଇ ଜଗତେ ।
 ମୁହିଁ ରଜ ସ୍ବାଳା ହେଲେ ସକଳେ ମରନ୍ତି
 ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ନାନ ଅନ୍ତେ ପୁଣି ଗର୍ଭେ ଜନମନ୍ତି ।
 ଯେଉଁ ରୂପେ ଜନମନ୍ତି ଜୀବସୁଧ ଶୁଣ
 ଜଳରୁ ସବୁ ଜଗତ ଜାତ ହୁଏ ଜାଣ ।
 ଜୀବ ମାସକେ ଜଗତେ ଯେତେକ ଜନମ
 ବ୍ରହ୍ମ ବୀର୍ଯ୍ୟ ପତି ଗର୍ଭେ ହୁଅନ୍ତି ଉତ୍ପନ୍ନ ।
 ଆତ୍ମମାରୁଟି ଆତ୍ମମା ଗୋଟି ଆସେ ଆତ୍ମମା ହୋଇ
 ଆତ୍ମମା ଅତିହୀନ ମନୁଷ୍ୟ ଜାଣି ନ ପାରଇ ।
 ଅତ୍ମମାର ଆସିବା ସ୍ଥାନ ଯେ ଚିହ୍ନି ପାରିବ
 ଯମର ଯାତନାକୁ ସେ କାହିଁକି ଡରିବ ।
 ସେତ ପାଞ୍ଚବ ଆସିଲି ମୁହିଁ ଏକ ସୁସେ
 ଗଲେ ଲେଉଟି ରହିବ ଯାଇଁ ବ୍ରହ୍ମ ଗାସେ ।
 ବ୍ରହ୍ମରୁ ଆସି ଜନ୍ମିବ ପୁଣି ଜୀବ ହୋଇ
 ଯହିଁ ସେ ଗମିବ ସେହି ବ୍ରହ୍ମେ ମିଶିବଇଁ ।
 ବୀର୍ଯ୍ୟେ ନ ମିଶିଲେ ନାହିଁ କାହାର ଜନମ
 ସକଳ ଜୀବର ଆତ୍ମମା ଅଟେ ଏକ ବ୍ରହ୍ମ ।
 ବ୍ରହ୍ମରୁ ପ୍ରକଟ ଜାତ ପ୍ରକୃତିରୁ ବନ୍ଧୁ
 ସେ ବନ୍ଧୁରୁ ଦୁଇ ଜାତି ଜନମଇଁ ହୁଏ ।
 ଦୁଇ ଜାତି ବୋଲେ ଯେହୁ ଯୁଗ ପୁରୁଷଟି
 ଦେଖ ଏକା ଦେଖୁ ଯୁଗ ପୁରୁଷ ଜନ୍ମେଟି ।

ସେ ପୁରୁଷ ପ୍ରାଣ ଯେବେ ହୋଇ ଏକ ଠାଏ
 ବ୍ରହ୍ମ ବାସୀ ରୂପେ ଖସି ପଡ଼ଇ ଥୋପାଏ ।
 ତେବେ ଯାଇ ସବୁ ଜାଣେ କଳବର ପାନ୍ତି
 ବ୍ରହ୍ମ କାଟି ଯାଏ ଯେତେ ସଂସାରେ ଅଛନ୍ତି ।
 ଜଳଯେବେ ରଜସ୍ବଳା ନ ହୁଅନ୍ତା ପ୍ରଭୁ
 ଜୀବ ହୋଇ କରି ଆଉ ଜନ୍ମନ୍ତା କେ ଗଭୁ ।
 ଏଣୁ କରି ଜଳ ଭୂତ ଅଟେ ମହାବ୍ରହ୍ମ
 ବାସୀ ହୋଇ ଗର୍ଭେ ପଡ଼ି ପ୍ରକାଶଇ ଆତ୍ମା ।
 ଆତ୍ମାରୁ ଆତ୍ମା ଜନ୍ମିଣ ବହୁ ରୂପ ଧରେ
 କ୍ରୀଡ଼ାର ଅନ୍ତେ ସେ ପୁଣି ସକଳ ସଂହରେ ।
 ଏକ ରୂପ ଧରି ସେହୁ ରହେ ପୁଣି ଶେଷେ
 ଅଶାକାର ବହୁ ହୋଇ ମଣ୍ଡଳେ ପ୍ରକାଶେ ।
 ଅବ୍ୟକ୍ତ ବ୍ରହ୍ମ ବୋଲଣ ଯାହାକୁଟି କହି
 ରହନ୍ତି ପ୍ରଳୟ ଜଳେ ସର୍ବେ ଯାଇ ତହିଁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—

ମଲେ ସର୍ବ ଜୀବ ଯେବେ ମିଶନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମରେ
 କି ହେବ ସଂସାରେ ତେବେ ଧର୍ମ କରିବାରେ ?
 ପାପି ଆଉ ପୁଣ୍ୟବନ୍ତ ଏହି ଦୁଇ ଲୋକେ
 ମରିଲେ ସମାନ ଯେବେ ହୋଇବେ ପାବକେ ।
 ଜପତପ ଦାନପୁଣ୍ୟ କରି ହେବ କିସ
 ଏହି କଥା ଗୋଟି ଅମ୍ଭୁ କରନ୍ତୁ ପ୍ରକାଶ ।

ଉତ୍ତର ÷ ବ୍ରହ୍ମରେ ମିଶନ୍ତି ସର୍ବେ ଅଟଇ ଏ ସତ
 ଯେଉଁ ରୂପେ ଜୀବ ମିଶେ ଶୁଣ ସେହି ତତ୍ତ୍ବ ।
 ପିଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମା ଗୋଟି ଯେତେବେଳେ ଯାଏ
 ଷଡ଼ ଲକ୍ଷ ଯୋଜନ ସେ ସ୍ଥାନୁଁ ଭ୍ରମୁଁ ଥାଏ ।
 ଷଡ଼ ଲକ୍ଷ ଯୋଜନ ଯେ ଷଡ଼ ଚକ୍ର ମାପେ
 ତହିଁ ପରେ ବ୍ରହ୍ମ ଗୋଟି ରହିଅଛି ଗୋପ୍ୟ ।
 ଯେହ୍ନେ ଜାଣ ଗତ ଆତ୍ମା ବ୍ରହ୍ମ ଭେଟ ପାଇ
 ପ୍ରତକ୍ଷେପ କହୁଛି ତାହା ଶୁଣହେ ଗୋସାଇଁ ।
 ଯେତେ ବେଳେ ଜୀବ ଆତ୍ମା ଶରୀରକୁ ଛାଡ଼େ
 ତକ୍ରେ ତକ୍ରେ ଭେଦି ଯାଇ ବ୍ରହ୍ମ ପାଦ ଲେଡ଼େ ।
 ପୁଣ୍ୟବନ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ଯେହ୍ନେ ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ମିଶେ
 ଅଶାକାର ବ୍ରହ୍ମ ଗର୍ଭେ ତକ୍ଷଣେ ପ୍ରବେଶେ ।
 ସୁବ୍ରାହ୍ମ୍ୟ ହେତୁରୁ ପୁଣି ସୁସ୍ଥାନେ ଜନ୍ମଇ
 ପାପି ଲୋକ ମରିଗଲେ ମାତ ଯୋନି ପାଇ ।

ସେ ବ୍ରହ୍ମ ମହିମା ଶୁଣ ଏ ପ୍ରକାରେ ଅଛି
 ଯେ ଯାହାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ତାକୁ ରଖେ ତହିଁ ସଞ୍ଜ ।
 ପାତକ-ବୁଝିଣ ପୁଣି ବାସ୍ୟେ ନେଇ ଖଞ୍ଜେ
 ପାପୀ ଲୋକ ଗୋଟି ପାପ ଯୋନରେ ଉତ୍ପଜେ ।
 ଶ୍ଯାନ କି ଚଣ୍ଡାଳ, କାଟ, ଚୂପ, ଖର ହୁଏ
 ନୟନନ୍ତ୍ର ଜନମକୁ ଏକା ଯେ ଜ୍ଞାନୀ ।
 ଯହିଁକି ନ ମାନେ ସେହି କହୁଛି ତା ହେତୁ
 ଆତ୍ମାର ଆସିବା ସ୍ଥାନ ଦେଖିଲ ଯେ ତହିଁ ।
 ଗଲେ ମୁଁ ଲେଉଟି ଯାଇଁ ରହିବିତ ତହିଁ
 ଏଣୁ କରି ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଜ୍ଞାନର ଯେ ନାହିଁ ।
 ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀଗଣଙ୍କର ନିଷ୍ଠେ ଅଛି ଜନ୍ମ
 ପାପୀ ପାଏ ପାପ ଯୋନ ଜ୍ଞାନ ପୁଣ୍ୟ ସ୍ଥାନ ।
 ଜନନ ନୋହିଲେ ଅବା କାହିଁକି ମରନ୍ତା
 ଏଣୁ ଜନ୍ମ ମରଣର ଅଟେ ଏକ ପରା ।
 କେତେ ବେଳେ ଜୀବକୁଟି ଅବସର ନାହିଁ
 ତହିଁ ଆସି ଏଥେ ଜନ୍ମେ ଏଥୁ ଗଲେ ତହିଁ ।
 ରୂପରୁ ଗଲେ ଅରୂପ ଅରୂପରୁ ରୂପ
 ଜ୍ଞାନୀଏ ଜାଣନ୍ତି ତାହା ଅଜ୍ଞାନକୁ ଗୋପ୍ୟ ।
 ଏ ରୂପେ କହନ୍ତେ ଆପ ଜୀବ ଗତାଗତ
 ବୋଇଲେ ଯେ ମହା ବିଷ୍ଣୁ ଏହା ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ।
 ଶୁଣ ଆନ୍ତେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପ୍ରଳୟ ବର୍ଣ୍ଣନ
 ବୈତରଣୀ ଜଳେ ସ୍ମୃତି ହୋଇଯାଏ ଲୁନ ।
 ଏଠାରୁ ପ୍ରଳୟ ଜଳ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ
 ପ୍ରାସକ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଗାତ ବିଶ୍ବରୂପ ହୋଇ ।
 ପ୍ରଳୟ କାଳରେ ଜଳ ରଜ ଦୁଇ ଧାର
 ଏକତ୍ର ପ୍ରବହମାନ ହୁଅଇ ଏଠାର ।
 ଜଳ ଯୋନି ମଣ୍ଡଳ ଏ ଗୁପ୍ତ ଗଙ୍ଗା ଗିରି
 ନିରତେ ଝରଇ ଜଳ ରଜ ଭିନ୍ନ କରି ।
 ପଶ୍ଚିମେ ବସଇ ରଜ ପୂର୍ବେ ଜଳଧାର
 ପଶ୍ଚିମ ଦର୍ଶନ ଅଟେ ନିଷେଧ ବିରୂର ।
 ଏଣୁ ପୂର୍ବେ ପ୍ରବାହିତ ଆଦ୍ୟ ଜଳଧାର
 ସେ ଜଳେ କରିବ ତୁମ୍ଭେ ପିତୃଙ୍କ ସଜ୍ଜାର ।
 ଗଙ୍ଗାଠାରୁ ବୟସରେ ବଡ଼ ବୈତରଣୀ
 ବାର ବ୍ରହ୍ମ ବର୍ଷ ବଡ଼ ବୋଲେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀ ।

ସୋମକ ନାମରେ ବ୍ରହ୍ମା ଶିଳ ନାମେ ଶୈଳୀ
ଛାପିଲେ ଅଳେ ଲଙ୍କା ଡାର ବୈଚରଣୀ ।
ବ୍ରହ୍ମା ଶିଳ ଆଦ୍ୟ ଲଙ୍କା କରିବ ପୁଜନ
ବ୍ରହ୍ମା ବ୍ରହ୍ମା ସପାଦକ ସ୍ଥାନ ନରେଶ ।
ତୋରୁ ବ୍ରହ୍ମା ଦେଖା ପାପ ଦମାଣ ଦୋଷେ
ହେବ ଅଷ୍ଟା କର୍ତ୍ତୀ ପଣ ବରଦତ୍ତ ।
ଲେଖଣ ବଚନେ ଧର୍ମ ସେ ସ୍ଥାନ ଚେଟେ
ଗୋପିକା ଡାହାଁ କଲେ ବାହୁଣୀ ସ୍ଥାନ ।

ବୈଚରଣୀ ଦେଇ ପ୍ରାଚୀନତା ଉପରେ ଦେଖିବାର ପ୍ରାଚୀନତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ
ଏହିପରି ଧାରଣା କଲେ ।

ବୈଚରଣୀ ସଭ୍ୟତାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ

ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଗଙ୍ଗା, ସିନ୍ଧୁ ନଦୀ ଉପକୂଳରେ ଗାଙ୍ଗେୟ ସଭ୍ୟତା
ପ୍ରଚ୍ଛଦିତ ଲେଲେ ପରି ବୈଚରଣୀ ଦେଇ ଅବବାହିନୀରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସଭ୍ୟତା
କଲେ ଲଭି କର ଅଛି । ଏହି ସଭ୍ୟତା ବୈଚରଣୀ ସଭ୍ୟତା ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅଟେ ।
ପିତ୍ତ ଗାଙ୍ଗେୟ ସଭ୍ୟତା ଯୁଗରୁ ଯୁଗରୁ ଧରପ୍ରାୟ, ନିମ୍ନବିକାଶିତାଦି ବ୍ୟତୀତ ପରି
ବୈଚରଣୀ ସଭ୍ୟତାର ସ୍ୱଳ୍ପ ଗୁଣ ସୀତା ବର୍ଣ୍ଣ, ଅଶନ ପାଟ, ବଦେଶୀୟ
ଚେନାଆଦି ପ୍ରଭୃତି ଗୁଣ ଓ ଶୈଳୀରେ ଉଦ୍ଭିଷ୍ଟ ।

ଭାରତ ଜଗତରେ ପିତ୍ତ ଗାଙ୍ଗେୟ ସଭ୍ୟତା ପ୍ରତି ବାଣୀଷ ଗୁରୁତ୍ୱ
ଦିଆଯାଇଥିଲେ ହେଁ ଏହି ସଭ୍ୟତାର ସମସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ବା ଚାନ୍ଦା ଠାରୁ ପ୍ରାଚୀନତା
ବୈଚରଣୀ ସଭ୍ୟତା ଯଥା ଐତିହାସିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ । ବୈଚରଣୀ
ସଭ୍ୟତା ଯୁଗରୁ ଯୁଗରୁ ଉଦ୍ଭିଷ୍ଟ ଲଭି କରଥିଲେ ହେଁ ଜଗତର ସଭ୍ୟତା
ଏହି ସଭ୍ୟତା ପ୍ରତି ଆଦର୍ଶ ଧ୍ୟାନ ଦିଆ ଯାଇ ନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦେହ
ନାହିଁ ।

ଶତ୍ରୁ ମନେ ବୈଚରଣୀ ନଦୀ ଗଙ୍ଗା ନଦୀଠାରୁ ଦାତଣ ବ୍ରହ୍ମ ବର୍ଷ ବାହା
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଦେଇଥିବାରୁ ବୈଚରଣୀ ସଭ୍ୟତା ଏହି ଗାଙ୍ଗେୟ ସଭ୍ୟତାଠାରୁ ଉତ୍ତର
ଏକପା ଶୁଦ୍ଧିତ ସଭ୍ୟ ଅଟେ । ଉତ୍ତର ଯୁଗରୁ ଉତ୍ତରମା ମାତ୍ର କିନ୍ତୁ
ଗୋପାଳିନୀ ଠାରୁ ଅ ପ୍ରାଚୀନ ହେ ସତ, ପ୍ରଥମେ ବର୍ଣ୍ଣ ମାନବ ସମାଜରେ ବ୍ୟବହାର
କରା ଯାଏ । “ସାମାଜିକ ନିଗମନ” ବ୍ୟବସ୍ଥାପନକରି ଦେଖିଥିଲେ । ଦେବ ଅଳ୍ପ
ଦୀର୍ଘତା । ଶୁଷ୍କିକର ବ୍ୟବହାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଚଳନ ପଦ୍ଧତି ଆଦି ମାନବ ସମାଜରେ

ସାମାଜିକ ଶୁଖିଲା ନଥିଲା । ପୁରୁଷ ନିର୍ଦ୍ଦୀକାର ଭାବରେ ଯେ କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଅବାଧରେ ରମଣ କରି ପାରୁଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ଗୁରୁ ଗୌରବ ବୋଲି କିଛି ନଥିଲା । ମାନବ ସମାଜରୁ ପାଶବିକ ଯୌନ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପରି ସମାପ୍ତି ଦେଖାଇ ଫୁଲ ସାମାଜିକ ଜୀବନ ଯାହା ପ୍ରଚଳନ ଉଦ୍ଦ୍ୟେଶରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ରହି ଏହିଠାରେ ସବୁ ପ୍ରଥମେ ବିଚାର ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇଥିଲା । ଯେଉଁ ସମୟରୁ ମଣିଷ ସମାଜରେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ବିଚାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇ ବୈଦିକ କର୍ମକାଣ୍ଡର ଆରମ୍ଭ ହେଲା, ସେହିଦିନ ଠାରୁ ବୈଦରଣୀ ସଭ୍ୟତା ହୋଇ ଅଛି ବୋଲି କହିଲେ ଅଧିକୃତ ହେବ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଷ୍ଠ ପୁରର ବହୁ ଆଗରୁ ବୈଦରଣୀ ସଭ୍ୟତା ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲଭ କରି ଉତ୍ତରରେ ଗଙ୍ଗାଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ଗୋଦାବରୀ ନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପ୍ତ ଥିଲା । କଳିଙ୍ଗ, ଭିତ୍ତି, ଭିଜ୍ଜଳ, କୋଶଳ ପ୍ରଭୃତି ରାଜ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ଏହି ସଭ୍ୟତାର ଅଙ୍ଗ ବିଶେଷ ଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ବୈଦରଣୀ ସଭ୍ୟତା ଉତ୍ତରରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣବରଣା ନଦୀ ଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ରାଷ୍ଟ୍ରକୁଳା ନଦୀ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ହୋଇଗଲା । ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଶିଞ୍ଜି ମଣ୍ଡଳ ଓ ଦକ୍ଷିଣରେ ଶିଞ୍ଜି ମଣ୍ଡଳ ନାମକ ଦୁଇ ଗୋଟି ଭଞ୍ଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ହୋଇ ଗୁପ୍ତା, ସାହତ୍ୟ, ଶିଳ୍ପ, କଳା ସାହିତ୍ୟ, ଶୋଭା, ଶ୍ରୀ, ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟ, ବାଣିଜ୍ୟ, ବ୍ୟବସାୟ, ଧର୍ମ, ଶାସନ ପ୍ରଭୃତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶେଷ ପ୍ରଧାନ୍ୟ ଲଭ କରି ଗାଙ୍ଗାୟ ସଭ୍ୟତାଠାରୁ ଉଚ୍ଚତ୍ତମ ଧରଣର ଥିଲା ।

ବୈଦରଣୀ ସଭ୍ୟତା କେନ୍ଦ୍ରରେ ଗୋନାସିନୀ ପବିତ୍ରତା ଜନ୍ମଲଭ କରି ତରଳ ଚୋପା ପ୍ରାୟ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ସିଂହଭୂମ, ଧଳଭୂମି ମୟୁରଭଞ୍ଜ, ବାଲିଶାହ ଓ ଯାଜପୁର ଦେଇ ପୁର ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପ୍ତ ଥିଲା । ଶ୍ରୀଷ୍ଠ ପୁରର ବହୁ ଆଗରୁ ବୈଦରଣୀ ସଭ୍ୟତା ଅନ୍ତର୍ଗତ କଳିଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟର ନୌବାରିଜ୍ୟ ପାମର ମୁକ୍ତ ପଥଦେଇ ସାତ ସମୁଦ୍ର ଦେଇ ନଦୀ ଅବସ୍ଥାନ କରି ସିଂହଭୂମ, ବାଲି, ନାଗ, ବର୍ମା ଓ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ଵୀପ ପୃଷ୍ଠରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲଭ କରି ତାମ୍ର ଲତ୍ତ ନାମକ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଗଠି ଯେଣୁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା । ପୃଥିବୀରେ ନୌ ବାରିଜ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହେବାର ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ବୈଦରଣୀ ସଭ୍ୟତା ଏକ ସମୁଦ୍ର ଅବସ୍ଥାନର ଦାର୍ପଣଣ କରି ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଏକ ନୌ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଜାତି ରୂପେ ଖ୍ୟାତ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା ।

ଗାଙ୍ଗେୟ ସଭ୍ୟତା ସହିତ ବୈଦରଣୀ ସଭ୍ୟତାର ମିଳନ ଆର୍ଯ୍ୟ ଧର୍ମ ମାଧ୍ୟମରେ ଯେତକ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ଥିଲା ତତ୍ତାହାର ସ୍ଵାଧୀନ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ମାଧ୍ୟମରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ଥିଲା । ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ର ଅନୁଯାୟୀ ତପସ୍ଵୀ ଓ ଉଚ୍ଚ ନାମକ ଦୁଇ ଜଣ ଉଚ୍ଚଳବର୍ଣ୍ଣୀ ଭୃତ୍ୟ । ଭ୍ରାତ ପୁଲସ୍ତରେ ପୁର ଭାରତରେ ବ୍ୟବସାୟ କରିବାକୁ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ଉତ୍କଳେ ବନ ମଧ୍ୟରେ ବୋଉଁଦୁମ ତଳେ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର କୃପାମୟ ଦର୍ଶନ ଲଭ କରି ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ନୌବାଣିଜ୍ୟ :— ପ୍ରାଚୀନ କଳିଙ୍ଗ ବା ଓଡ଼ିଶାର ନୌବାଣିଜ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ଗୌରବମୟ ଇତିହାସର ଅନ୍ୟ ଏକ ଗୌରବମୟ ଅଧ୍ୟାୟ । ବରୁଣ ସୁରାଜ, ନୌକ ଯାହାଜ୍ୟ, ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକ କଥା, ଦୁଇଟିଆ ପ୍ରଭୃତିର ନୌବାଣିଜ୍ୟର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଖଣ୍ଡିତ । ସାଧବ ସାଧବାଣୀ କଥା ଭିତର ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଶାର ଭଲପ୍ର ନୌବାଣିଜ୍ୟର ଚୈତି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଶାଢ଼ିଆ ମଧ୍ୟ ଭିତର ଚେନା ସମୟ ଅର୍ଥାତ ୧୫ ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଶାରେ ନୌବାଣିଜ୍ୟ ସମୃଦ୍ଧ ଥିଲା ।

ରାଜମୁଦ୍ରା ଓ ଆୟୋଗରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୁଖର୍ଜୀମାନଙ୍କୁ ୮୦ ଲକ୍ଷ ନାବ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ନିମିତ୍ତ ଆଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ।

“ଅଶିଲକ୍ଷ ନାବ ଦେବ ବୁଝେ ଗତି
ଉଡ଼ନ୍ତା ପବନ ହୋଇ ବ ଜାଣି ଚେଡ଼ି ।
ରୁଢ଼ିଲ ମୁଦ୍ରା ନଟୀକାଳ, ପରିବା ଧାନ
ନାବ ଗତି ଆଶୁଥିବ ଛର ଯେ ଉଦ୍ୟାନ ।”

ପୁଣି

“ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶାଢ଼ି ନେଇ ଦେଲେକ ଶ୍ରୀପତି
ଅଶିଲକ୍ଷ ନାବ ବାଡ଼ି ଥିବ ଦିନ ରାତି ।
କାଳ କେରୁଆଳ ନାବ ମାନ ସବୁ
ପବନ କରି ସେମାନ ନିମନ୍ତେ କରିବୁ ।

ଯଜ୍ଞ ଶାଳ ନିର୍ମାଣ ନିମିତ୍ତ ନାବରେ ଦାରୁ ଓ ପାଷାଣ ବୁଢ଼ା ଯିବାର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି ।
କୈବର୍ତ୍ତ ନିମନ୍ତେ ନାବରେ ଦାରୁ ମାନନ୍ତ ପୁରୀର
ପାଷାଣ ମାନନ୍ତ ପୁରୀର ସମସ୍ତ ବୁଲକୁ ନେଇ ।”

ଆଜି ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର କୈବର୍ତ୍ତମାନେ ଗାମ୍ୟ ନୌବାଣିଜ୍ୟର ଅଧିକାରୀ । ତେଣୁ କୈବର୍ତ୍ତ ରାଜ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ କୈବର୍ତ୍ତ ନାବର ନାବ ବାହାରି ଓ ସୁଦୂର ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରି ଅଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜପଥ ସୁସମ୍ପନ୍ନ ଥିଲା, ନଦୀ ମାଛୁରୀ ଦେଶର ନୌବାଣିଜ୍ୟ ଥିଲା ପରିବହନର ପ୍ରଧାନ ସଂସ୍ଥା । ଓଡ଼ିଶାର ଅନେକ କ୍ଷୁଦ୍ର ବୃହତ୍ତର ନଦୀ ଗୁଡ଼ିକ ଦିନ ବଦଳି ପବନ ଦେଶର ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶି ଥିବାରୁ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ସମସ୍ତ ପୂର୍ବ ଉପକୂଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ସାଗର ବେଳାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିବାରୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ଯେ ଉନ୍ନତ ନୌବାଣିଜ୍ୟ ଥିଲା ‘ଥୁର ସାଗର ନାହିଁ’ । ଭାରତର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରାଜ୍ୟ ଏପରି ଐତିହାସିକ ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରିନାହିଁ । ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଶାର ଶବ୍ଦ ଶବ୍ଦ ସଂଖ୍ୟା ନାବର କଦଳୀ, ନଟୀକାଳ, ପରିସ, ଅମ୍ବ, ଟକା, ନାଲି, ଲେହୁ, କଣ୍ଟାମୂଳ ପ୍ରଭୃତି ଫଳ ପରିପରିବା ଓ ବଡ଼ ଓଡ଼ି ନିର୍ମାଣ ସାଧନା ପାଇଁ କାଠ ପାଷାଣ ବୁଢ଼ା ଯାଉଥିଲା ।

ବଡ଼ ଆୟ ଆଇ ନୌକା ଗୁଡ଼ିକ ପରିରକ୍ଷିତ ହେବା କଥା ରହିଛି । ନୌବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ବ୍ୟବସାୟରେ ଶେଷର ନୌକା ଯୌଗନ୍ଦ୍ର ଜଳସୀତା ପାଇଁ ନାବ-ବ୍ୟବସାୟ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା ।

“ଅନେକ ରବେ ଦେବ ମୋହଲେ ଗୋପ ସୀତା
ନଉକା ଜଳକୀଡ଼ା ଦେବ କୀଡ଼ା କେ ସାରି ।”

“ଅର୍ଜୁନକୁ ଦେଖ ସେ ଦେବ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ
କହନ୍ତି ଜଳକୀଡ଼ା ଦେବ ନଉକା ବିମାନ ।”

ଏହା ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି ଆଦିଜାତ୍ୟର ପରିଚୟ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାଧବ ପୁଅମାନେ ଏକଦା ନୌବାଣିଜ୍ୟରେ ବହୁ ପରିଚିତ ଲଭ କରି ଏକ
ବିଶାଳ ନୌସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ ସ୍ତରରେ ଅବସ୍ଥାପନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ୧୫୮୫-୧୬୦୫
ସ୍ଥଳ ପେଣ୍ଠ । ବେଦାନ୍ତର ୫୨,୦୦,୦୦୦ ଲକ୍ଷ ବସନ୍ତର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଶା
ଶିଳ୍ପ, ନୌବାଣିଜ୍ୟ ଓ ରତ୍ନଜଳର ଗନ୍ତାଘର । କୋକୁଳି ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଲଳିତ-
କଳା ଶ୍ରୀଷ୍ଟାର ପୁରୁଷ ବୌଦ୍ଧ ଜୈନ ସଂସ୍କୃତିରେ ରୁଚିମନ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଚାନ୍ଦାର
ଉଲ୍ଲେଖ ସଞ୍ଜୁ ଧନୁଜ, ଶୁଣ୍ଠିଗିରି, ଭଦ୍ରପୁର, ସୀତାବିଜି ପ୍ରଭୃତି କାରୁକାର୍ଯ୍ୟରେ ।
ଏହା ଛଡ଼ା ଓଡ଼ିଶାର ରାମେ ରାମେ ପ୍ରାନ୍ତରେ ପ୍ରାନ୍ତରେ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟର ଅନୁପ୍ର ଅପରୂପ
ସମ୍ଭାର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି; ଯାହାର କଳାକାର ଆନନ୍ଦମାନେ ସଂଗ୍ରହ କରି ପାରିବେ ।

ଆଦିପଦରେ ଦୁର୍ଗପଦ ଶିଳ୍ପୀ ଓ ବିରାଟୀମାନଙ୍କୁ ଜାତି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ପାଞ୍ଚ
ଗୋଟି ରାମ ବୈଦ୍ୟ ଦେଇ ପଦର ଭିତରେ ଏକ ଗୁଣ ନିର୍ମାଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆଦେଶ
ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ଶିଳ୍ପୀମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ୧୨ ବର୍ଷ କାଳ ପଥର କାଟି ଗୁଣ ନିର୍ମାଣ
କରିଛନ୍ତି ଓ ଗୁଡ଼ର ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ବହୁ ପିତୁଳ ଓ ଚନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଅଙ୍କନ କରି ଅଛନ୍ତି ।

“ଭିତରେ ପିତୁଳ ଲେଖିଲ ଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖନ ।”

ଏହି ପଥର ଗୁଡ଼ ଓ ପଥରରେ ବହୁ ପିତୁଳ ଓ ଚନ୍ଦ୍ର ଥିବା ସ୍ଥାନ ‘ସୀତାବିଜି’ ବୋଲି
ମନେ ହୁଏ ।

ସେତେବେଳେ ସେ ନବବଳ ଭବିଷ୍ୟ ଥିଲା ତାହା ନୁହେଁ, ଜାଣି ନାହାନ୍ତେ
ମଧ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖିବା ପଡ଼ିଥିଲା ଯାହା ଏବେ ଦେଖିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତର ଶୁଣ୍ଠିରେ ବହୁଳ
କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ମିତ ଓଡ଼ିଶା ବହୁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଓଡ଼ିଶାରେ ବହୁଳ ମୁର୍ତ୍ତି ଓ ଦେବାଳୟ
ନିର୍ମାଣ ଶାସ୍ତ୍ରାନୁସାରେ ନିର୍ବାହ ହୋଇଅଛି । ମୁର୍ତ୍ତି ଓ ସାଗରୀ ବହୁ ଶିଳ୍ପକାର
ଅମୁଲ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ରହିଅଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଲେଖନ ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ପଟ୍ଟଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି
କାଳରେ ନିର୍ମିତ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଥିଲା ।

ଭଞ୍ଜ ରାଜବଂଶ ଶାସିବ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦଶବର୍ଷ ଗଡ଼ଜାତ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥିବା ଜଣାଉ
ନୁଆଁଶୀ ଆନାର ଭଦ୍ରପୁର ରାମେ ବଦ୍ୟମାନ ଜାଣିବିରାଟ ବାଣୀକ୍ୟ ପାଠାଗାରରେ
ଏକାଧିକ ଅଲଭ୍ୟ ଓ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ମୋଥୁ ନିରାପଦ ଓ ପଞ୍ଜର ହୋଇଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ
ଏହି ପାଠାଗାରର ପରିଷ୍କାର, ପରିରକ୍ଷନା, ପ୍ରସ୍ତର ଓ ପ୍ରସାର ପାଇଁ ନବର ଚିନ୍ତା ଏକମ
ସରକାର ସାହାଯ୍ୟ ଦେଉ ଅଛନ୍ତି । ତାଳିମାନେ ଚନ୍ଦ୍ର ମୋଥୁକୁ ଦେଖି ଲଜନାପାଏ
ସେ, ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରସ୍ତର ସୁଗର ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଶିଳ୍ପ, ମୁର୍ତ୍ତିକା, ପାତୁ, କାଷ୍ଠ ପଦ,
ପାଷାଣ ପ୍ରଭୃତିରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଅଙ୍କନ କରି ଏକ ମାନ୍ୟତା ପ୍ରଦାୟ ମାନବ ଜାତିରୁ ପ
ମଧ୍ୟ ବହୁ ହେଉଅଛି ଏହାକୁ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ବିଶିଷ୍ଟ ପଦ୍ୟକାର ବିଶିଷ୍ଟ ।

ଶାବରୀ ସାଧୁତା

ଭଗବାନଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ବେଳା ନାହିଁ ନିଶ୍ଚୟ ଅର୍ଦ୍ଧାଦିକର, କଟାକାର, ଦଶହରା ଓ ମୁଖ ରୂପେ ଅଧିକ ଅଟେ । ତା'ର ମନ୍ତ୍ରଣ ସନ୍ଧ୍ୟା ସାଜେ ପ୍ରାଣ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କର ନିଜସ୍ବ ଲାଗିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ନାହିଁ । ଅତୀତରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଶେଷ ଶବ୍ଦ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆବିଷ୍କାରମାନଙ୍କୁ ସମାଜେ ଅଧିକାରରେ ଥିବା ଶସ୍ୟ-ଖ୍ୟାତକ ପୁରସ୍କୃତ ସମ୍ବଳ ଭୂମିରୁ ବନ୍ଦିତ କରି ଦେଖିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଆବିଷ୍କାରମାନଙ୍କର ଚାହାଣ ପୂର୍ବ ମୁଖ୍ୟ ଏ ଭୂମିରେ ବେଳେକାଳେ ହୋଇ ଯାଏ । ଶେଷ ସାଧକ, ଶେଷ ଶସ୍ୟ ଖ୍ୟାତକ କରିଥିଲେ । ବେଳେକାଳେ ସମସ୍ତେ ନିଜର ସମାଜ ବେଳେକାଳେ ଅବଧାନ ଦେବତା ଶ୍ରୀ ମଳମାଧବଙ୍କୁ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ରୂପରେ, ତା'ର କଳା ଦେବତାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରୂପରେ ଏବଂ ଶବ୍ଦର କନ୍ୟାକୁ ଉପସ୍ଥାପନା କଲେ ।

ଗୋପୀ, ମନ୍ଦାକିନୀ, ଶରବତୀ ଓ ଅଷ୍ଟାଦଶ ପୁରାଣ ପଞ୍ଚାଙ୍ଗରେ ଶବ୍ଦର ଜାତିର ଅଧିକାର ମିଳିତ ଅଟେ । ପୁରାଣ ସୁଗ୍ରହରେ ଶବ୍ଦର ମାନେ ବସନ୍ତ, ଶୁକ୍ଳ, ନିଷାଦ ବା ବ୍ୟାଧି ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଅଟନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଶବ୍ଦର ଜାତିର ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ତିନି ଲକ୍ଷରୁ ଅଧିକ । ଗଞ୍ଜାମ, କୋରାପୁଟ, ନିକାବାଣ୍ଡି, ସମ୍ବଲପୁର, ଭେଟାମାଳ, ପୁରୀ, କଟକ ଓ ବେରମାନେ ବି ଶବ୍ଦର ବାସ କରୁଥିଲେ । ଶିଳାପୁର, ମୟୂରଭଞ୍ଜ, ବାଲେଶ୍ବର, ପିଞ୍ଜରୁମି ଓ ଧଳଭୂମିରେ ସମାଜର ସଂଖ୍ୟା ଅଧିକ । ଶବ୍ଦର ମାନେ ଶରବତୀ, ଶତ୍ରୁଘ୍ନ, ଶରବତୀ, ସତ୍ୟ ଓ ଶରବତୀ ବୋଲି ଖ୍ୟାତ ଅଟନ୍ତି । ସମାଜର ମଧ୍ୟରେ ଦଶ ଗୋଟି ଉପଜାତି ଅଛି, ଯଥା—ଲମ୍ବୁକର୍ଣ୍ଣୀୟା, ଯାଦୁ, ମାଣିକ, ବରକା, ସାତୁଡ଼ା, କଣ୍ଡାଳ, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ପୁଆରି, କାନ୍ତାଳ ଓ କୁଡ଼ମ୍ବା । ଏ ବର୍ଗର ଶୁଦ୍ଧ ଶାବରୀ, କଟକ ଶାବରୀ, ଏବଂ କଟକରେ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ସମାଜର ଓଡ଼ିଆ ବାଷା କରନ୍ତି । ଶେଷ ଉପଜାତି ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉକ୍ତ ଜାତି ଶାବରୀ ଏବଂ ବରକା ଶାବରୀ ପ୍ରାଧିକ୍ୟ ମଧ୍ୟ ରହିଅଛି ।

କେନ୍ଦୁଝରରେ କେତେ ଗୋଟି ଶାବରୀ ଗାଆଁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶାବରୀ ପଲ୍ଲୀ ଗଠିତ ହୋଇଅଛି । ଏବଂ ପ୍ରାଚୀନ ପଲ୍ଲୀର ପ୍ରାଚୀନ ବ୍ୟକ୍ତି ପରିବ୍ରାଜା ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ । ତାଙ୍କ ତଳେ ଜଣେ ‘ଦଣ୍ଡୁଆ’ ଅଛନ୍ତି । ଶାବରୀ ପଲ୍ଲୀ ଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ଧରଣ ଦୁଇପ୍ରକାର ଶବ୍ଦ ମାନଙ୍କର ଜାତି ସମାଜ ଅବସ୍ଥା ହୋଇ ଥାଏ । ସେହି ପଲ୍ଲୀକୁ ପ୍ରତି ଗ୍ରାମର ମୁଖିଆ ଲୋକ ବା ଗ୍ରାମ ପ୍ରତିନିଧି ଅଛନ୍ତି । ଶେଷାନ୍ତ ପଲ୍ଲୀମାନଙ୍କ ବେଳାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାମାଜିକ ଯାଦୁ ବର୍ମାଦା ବର୍ମାଦା, ବରୁଣ ବୋଡ଼ା, ସାମାଜିକ ପାପ କନ୍ୟାଦି ବିଷୟର ବିଷୟ ଅଲୋଚନା ହୋଇ ନିଶ୍ଚୟ ହେବା କରାଯାଏ । ଜାତି ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ଅବମାନା । କିଲି ଶାବରୀ ସମାଜ ଅମରାପୁର ବାସୀ ବା ଜାତିରୁପ କରନ୍ତି । ଜାତିରୁପ ଶବ୍ଦର ଶ୍ରୀକ୍ଷେପ ଧୂଳି ଯାଇ ସମାଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ ଓ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବନ କରି ଗ୍ରାମକୁ ଫେରିଆସି ଜାତିରୁପେ ନିଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପନ

ନଦୀର ପୁରୀ ଜାଲରେ ମଶାଧାଏ ।

ଏମାନେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପରି ଭିନ୍ନ ଦେବତାଙ୍କ ପୂଜା କରନ୍ତି ଏବଂ ନିଜ ଧର୍ମର ଶାସ୍ତ୍ର ପଠନ କରନ୍ତି । ଏମାନେ ଗ୍ରାହ, ହୋମ, ଯଜ୍ଞ, ବିବାହପୂର୍ବ ଯଜ୍ଞ ଆଦି କରନ୍ତି । କାନ୍ଧୋ ପଇତା ପକାନ୍ତି, ଏମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦେବତା ଉପାସ ପାଉଣି କରି ଶାନ୍ତିଦେବତାଙ୍କର ପୂଜନ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଶାନ୍ତିଦେବତାଙ୍କରେ ଆତ୍ମାବଳି ପ୍ରତି ପରମ୍ପରା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଦେବମତରେ ବିବାହ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂସ୍କାରିତ ହୋଇଥାଏ । ଏମାନେ ଶବଦାହ କରନ୍ତି ଓ ଶବଦାହପୂର୍ବ ମାଟିରେ ଗୋଳ ଦିଅନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପରି ଦଶାହରୀ ପର୍ବାଦାନ କରନ୍ତି । ମୃତ୍ୟୁ ଦିବସର ପରାଦାନ ଆଦିକିଆ ଓ ବାସିକିଆ ଗ୍ରାହ ଗୋଳ ଦିଅନ୍ତି । ବାସିକିଆ ଦିନ ସେମାନେ ମୃତବ୍ୟକ୍ତିର ଗାତ ସ୍ଥାନରେ ନାଚନ୍ତି ଏବଂ ଗାଁ ନିକଟରେ ଏକଗଛ ତଳେ ମୃତବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ମାରକ ସ୍ତମ୍ଭ ଏକ ପଥର ପୋତ ଦିଅନ୍ତି । ମୃତବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟବହୃତ ପଦାର୍ଥ ଯଥା-ଧନୁଶର, ଟାଙ୍ଗିଆ, ହୁଣ୍ଟ, ମାଳ, ଲୁଗା, ଖୁଜଳ ଇତ୍ୟାଦି ଶବ ସଙ୍ଗେ ପୋଡ଼ା ଯାଏ । ଏମାନେ ଭୂତ ପ୍ରେତ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ।

ଶବ୍ଦମାନେ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ନିକଟତମ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଏବଂ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଦେବଦେବୀ ସେମାନଙ୍କ ଦେବଦେବୀ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ।

ପ୍ରାକୃତିକ ସଜ୍ଜରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ବେଶ୍ ନାମକ ଜଣେ ଦାସ ଗଜା ବା ଦୟା ମହା ପରାମର୍ଶାଳୀ ହୋଇ ନାନା ଅତ୍ୟାଚାର କଲେ ଏବଂ ବହୁ ଜୀବଜନ୍ତୁକୁ ହତ୍ୟାକଲେ । ଗୁପ୍ତିମାନେ ତାହାର ଦଣ୍ଡିତ ଜାନ୍ତିକୁ କୁଶଳର କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ଏକ ଖଟକାୟ ମନଷ୍ୟ ଜାତ ହେଲେ । ତାହାର ଚକ୍ଷୁସ୍ତ୍ର ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଓ କେଶ ଗୁଡ଼ିକ ଦିଗ୍ଗଜ ବର୍ଣ୍ଣ । ଏ ନିଷାଦ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଲେ ଏବଂ ଏହାର ବଂଶଧର ମାନଙ୍କୁ ନିଷାଦ, କରାଡ଼, ପଲ୍ଲବ, ମେହାଦି କୁହାଗଲା । ଗୁରୁତେ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ସେମାନେ କୁଆପରି କଳା, ଅଙ୍ଗ ଅନ୍ୟତ୍ର ଛୋଟ ବା ଛୋଟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ, ପାଦ ସ୍ତମ୍ଭ, ନାଭି ନିମ୍ନମୁଖୀ, ହନୁ ବିଶାଳ, ଆଖି ଦୁଇଟି ଉପରକୁ ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଦଳମାନ ଚାମୁଣ୍ଡୀ ।

“କାଦମ୍ବରୀ”ର ଲେଖକ ବାଣଭଟ୍ଟଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥ କୁସୁମସର ସମସ୍ତ ଅଟକାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏକସ ମିଶାଇ ଦେଖିଲେ ଯେପରି କଳମା ବାସୀବିବ ଶବ୍ଦମାନେ ସେମାନଙ୍କ କୁସୁବର୍ଣ୍ଣ ଅଟନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ରଙ୍ଗର ହସ୍ତ ମନ୍ଦିତ ଓ ରଞ୍ଜିତ, ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ହେଲା ନରରକ୍ତ ଓ ମାଂସରେ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଉପାସନା; ବିଲୁଆଙ୍କ ରାବ ହେଲା ସେମାନଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ରବାଣୀ, ପେତକ ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଦାତା ଗୁରୁ, ଶୁଦ୍ଧ ସେମାନଙ୍କ ବନ୍ଧୁ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟବସାୟ ଏବଂ ଅପଦ୍ମତା ରମଣୀ ସେମାନଙ୍କର ଅର୍ଦ୍ଧଜିନୀ ।

ବାଣଭଟ୍ଟ ଶବ୍ଦର ରଙ୍ଗର ଚରିତ୍ର ବିଷୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ଶବ୍ଦର ରଙ୍ଗ ବିବିଧ କାୟା ପାର୍ଶ୍ୱ ଉପକୃତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ମନ୍ଦର ଏବଂ ବନ ପକ୍ଷୀ ଅନୁସାରେ ତା’ର ଶବ୍ଦର କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣର ପଦ୍ମ ସଦୃଶ୍ୟ ଦାନକୃଷ୍ଣ ଏବଂ ଯମ୍ବୁଜ ମଳବାରି ସଦୃଶ୍ୟ ତା’ର କୁସୁମ କେଶ ପାଶ ସଦୃଶ ଦେଶରେ ଲୟାୟମାନ, ତାକୁ ଗୋପା ତାହାର ଗଣା କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାର ମସ୍ତକ ଉପରେ ଅସଂଖ୍ୟ ମହମାଛି ଉଠିଛନ୍ତି । ତାର ଗୁଣ ପଟରେ ଶିକାରୀ କୁକୁର ବୁଲୁଛନ୍ତି ।

ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଶତାବ୍ଦୀ ଗଣ୍ୟ । ଏହା କବିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିବାର ସମୟ, ଶୁଭର ସମୟ, ଶୁଭର ସମୟ । ସେ ବ୍ୟାପ୍ତ ନିର୍ମଳ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ, ମଧୁରର ଭାର ମଧୁର, ଶୁଭର ଶୁଭର, ଶୁଭର ଶୁଭର ଏବଂ ଆହାର ମୃଗମାଂସ । ସେ ନୃତ୍ୟ କୁଶଳୀ ଓ ରଞ୍ଜିତ, ଶବ୍ଦର ରଞ୍ଜିତ ଓ ଶୁଭିମାନ ।

ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ଶବ୍ଦରାଜକୁ ଯୁଗର ସହିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରା ଯାଇଛି । “ଦଶକୁମାର ଚରିତ” ଓ “କାଦମ୍ବରୀ”ରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଏକଦା ଓଡ଼ିଶା ଓ ମଧ୍ୟ-ପ୍ରାନ୍ତରେ ଶବ୍ଦମୋଚନ ବୃକ୍ଷ ସଂଖ୍ୟାରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । କଳିଙ୍ଗ ଓ କୋଶଳ ଏକ ସମୟରେ ବଂଶର ଗ୍ରାମରେ ଶବ୍ଦ ଅଧିକ ଦେଖିଥିଲା ବୋଲି ଜଣା ପଡ଼େ ।

ପ୍ରାୟ ୨୫୦୦ ବର୍ଷକେ କୌଟଲ୍ୟଙ୍କ ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର ରଚନା ସମୟରେ ଶବ୍ଦମୋଚନ ଗ୍ରାମ ନଗରର ଅନ୍ତରାଳରେ ଅବତ୍ୟକ୍ତ ଜଗୁଥିଲା ସ୍ୱରୂପ ରହୁଥିଲା । ରାଜା ଶବ୍ଦର ମାନକୁ ସହର ସୀମାର ଓ ବାହାର ଦେଶର ଅନ୍ତରାଳ ଦୁର୍ଗ ନିର୍ମାଣ କରାଇ ଅନ୍ତରାଳ ନାମକ ଅଧ୍ୟକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ଦୁର୍ଗର ଶାସନରେ ନିଯୋଜିତ କରୁଥିଲେ । ଏହି ଦୁର୍ଗମାନଙ୍କର ବ୍ୟବସାୟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କର ଅବତ୍ୟକ୍ତ ଅଧ୍ୟକ୍ଷର ଦୁର୍ଗ ଓ ସହରମାନଙ୍କର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ବ୍ୟୟ, ବେତନ, ସୁବିଧା, ଚଣ୍ଡାଳ ବହୁଳ ଆବଶ୍ୟକ ମାନକୁ ନିୟୁତ କରୁଥିଲା । ଏହିମାନଙ୍କୁ ରାଜା ଦୁର୍ଗୀନ ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୁତ କରୁଥିଲେ । ଏହିମାନେ ହାତୀ ଶତା, ହାତୀଧର, ହାତୀଶିକାର ଏବଂ ହାତୀହାର ସଂସ୍କରଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୁତ କରୁଥିଲେ ।

ସା ଦଶମ ବୃକ୍ଷରେ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କୁ ଦୁଇ ଗୁଣ ଶବ୍ଦର ବୋଲି ପରିଚୟ ଦିଆ ଯାଇଛି । ସେଥିରେ ସେମାନେ ଚଣ୍ଡାମିତ୍ରଙ୍କ ଧୂମକ ବଂଶଧର ବୋଲି କଥିତ ହୋଇଛି । ଚଣ୍ଡାମିତ୍ରଙ୍କ ଧନରାଶି ପିତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଳନ ନ କରିବାରୁ ଅଭିମତ ହୋଇ ବନ୍ଦରେ ବାସ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ ଏବଂ ଶବ୍ଦର ବୋଲି ପରିଚିତ ହେଲେ ।

ବାୟୁରେ ଶବ୍ଦର ହୋଇଛି ଯେ, ମନ୍ତ୍ରଣି ବଶିଷ୍ଠଙ୍କ କାମଧେନୁ ବଳାକାର ଅପହରଣ କରିବା ସମୟରେ ଚଣ୍ଡାମିତ୍ରଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବକ କାମଧେନୁ ନିଜ ଶରୀର ଯେଉଁ ବାୟୁକୁ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲା, ସେମାନେ ଶବ୍ଦ ହେଲା । ଚଣ୍ଡାମିତ୍ର ମାନ ଶବ୍ଦ ବଦଳାଇ ଓ ନୂତନ ଯୁଦ୍ଧ ସାଧନ ବଦଳାଇ ଧୂମରେ ଅଟକିଲା । ଅଥଚ ବେଦରେ ଶବ୍ଦ ବଦଳାଇ ଦେଖାଯାଏ । ବୋଧହୁଏ ଶବ୍ଦ ଚଣ୍ଡା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆଦିବାସୀ ମାନବଙ୍କ ଅନୁକୃତି ଶବ୍ଦ ଆଦିରୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ପରେ ଏହି ବଦଳ ଚର୍ଚ୍ଚା କଲେ । ଅଥଚ ଶବ୍ଦର ଶବ୍ଦର ବଦଳ ଶବ୍ଦ ବଦଳର ସମ୍ଭାବନା ପ୍ରକାଶିତ ଓ ପରିଣାମ ବିନ୍ୟାସେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଚଣ୍ଡାମିତ୍ରଙ୍କୁ ଶବ୍ଦର ଅପର ନାମ ଧୂମକ ବଦଳ ଆଦି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ବଦଳ ବୃକ୍ଷର ନାମ ଅପର ଶବ୍ଦ ଓ କାମଧେନୁ ପାଇଁ ଶବ୍ଦର ମାନବଙ୍କରୁ ଶବ୍ଦବଦଳା ଶିକ୍ଷ କରି କାହାକୁ ଅଧିବ୍ୟବହାର ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହାକୁ ଦେଖି ଆଦ୍ୟ ଅନାଦ୍ୟ ମିଳନର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ।

ସ୍ଥମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଶୁଣି ଓଡ଼ିଶା ଅଧିବାସୀଙ୍କୁ ଶବ୍ଦ ନୋଲି କରି ଅଛନ୍ତି ।
 ଦ୍ଵିତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଡୋଲ୍‌ମୀ ଏମାନଙ୍କୁ ଶବ୍ଦର ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଅଛନ୍ତି ।
 ବୋଲି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବହୁଳ ଭାବରେ ଶବ୍ଦରାଜ୍ୟ ବାସ କରୁଥିବା ଥିବା ନାମ
 ଶବ୍ଦରପୁର ବା ସମ୍ବଲପୁର ହୋଇଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ଏହି ଶବ୍ଦ ବା ସମ୍ବଲ
 ଶବ୍ଦ ଯୋଗରେ ଆର୍ଯ୍ୟାତର ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବୋଡ଼ା ସମ୍ବର ଗଜ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବାର
 ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ।

ଡେକାନାଲ ନାମକରଣ ଡେକାଶବର ନାମରୁ ହୋଇଛି ବୋଲି କିମ୍ବଦନ୍ତୀରୁ
 ଜଣାଯାଏ । କଥିତ ଅଛି ଡେକାଶବର ଏକ ଦୁର୍ଗମ ସ୍ଥାନରେ ପବନ ଉପରେ ଏକ
 ଦୁର୍ଗ ପ୍ରାପନ କରି ଏକହୋଶ ବ୍ୟାପି ଏକନାଲୀ ଖୋଲାଇ ଥିଲା । ଏହି ଡେକାନାଲୀରୁ
 ଡେକାନାଲ ହୋଇ ଅଛି ବୋଲି ପ୍ରବାଦ ରହିଛି ।

“କପିଳାସ ଖୋଲ ନିବାସୀ ଶବ୍ଦର

ରଣରକା ଡେକା ଯାବଣ ଶେଖର ।”

ଡେକା ଶବ୍ଦର ସମସାମୟିକ ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି ପ୍ରତାପରାଜଦେବଙ୍କ ଶାସନ
 କାଳରେ ବସାଳିଆ ଦୁର୍ଗର ଉଦ୍ଧାରଣ ଶ୍ରୀଧର ଭଞ୍ଜ ତାହାର ଲେଖନୀୟ ସନ୍ନିପାତ
 ବଡ଼ଯୋଡ଼ା ନାଳ ପାରି ହୋଇ କୁଟୁମ୍ବିଆ ପବନ ଉପରେ ସୈନ୍ୟ ସମାବଣ କରି
 ତାହାକୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ସର୍ବସୈନ୍ୟ ପୃଷ୍ଠଭଙ୍ଗ ଦେଇଥିଲେ । ଉଦ୍ଧାରଣ ଶ୍ରୀଧର ଭଞ୍ଜ
 ସମ୍ବଲପୁରରେ ଡେକାଶବରକୁ ଜୟ କରିବାର ଅଶା ଫୋପାଟି ନାହାକି ଗୋପନୀୟ
 ହେବା କରିବା ପାଇଁ ଚହାନ୍ତି କଲେ । ରାଜାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନୁସାରେ କେତେକ ସଶସ୍ତ୍ର
 ସର୍ଦାର ଡେକାର ଗଡ଼ ନିକଟରେ ଲୁଚି ରହିଲେ ଏବଂ ଏକଦା ଡେକାକୁ ନିଷ୍ପେ
 ଥିବାର ଦେଖି ତାହାକୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ତାହାକୁ ବନ୍ଦୀ କଲେ । ଡେକାସବର ଭଞ୍ଜ
 ରାଜାଙ୍କୁ ଧକ୍କାର କରନ୍ତେ ସେ ଅପମାନିତ ହୋଇ ତାହାର ଶିରୋଚ୍ଛେଦନ ପାଇଁ
 ଆଦେଶ ଦେଲେ । ଡେକା ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ରାଜାଙ୍କୁ କହିଲା “ମୋର ଗୁରୁଦ୍ରୋହ
 ହେତୁ ମୋର ଏପଣା ଦଣ୍ଡ । ମୋର କଟା ମୁଣ୍ଡକୁ ମୋ ପୀଠ ନିମ୍ନରେ ବସାଇ
 ପୂଜା କରିବୁ ଏବଂ ସେହିଠାରେ ଗଡ଼ ନିର୍ମାଣ କରି ମୋ ନାମରେ ନାମିତ କରିବୁ;
 ନୋହଲେ ତୋ ରାଜ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ କରାଯିବ ହେବ ।” ଶ୍ରୀଧର ଭଞ୍ଜ ବଦ୍ଧ କରି ଏକଥାକୁ
 ହସି ଉଠାଇ ଦେଲେ । ଡେକା ମୁଣ୍ଡ ଭୂତଳରେ ନେଇ ପଡ଼ିଲା । ଡେକାନାଲ ରାଜ୍ୟର
 ସ୍ଥାପନ କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦରିସିଂହ ବଦ୍ୟାଧର ବସାଳିଆ ଗଡ଼େ ଭଞ୍ଜ ନାମ ଶ୍ରୀଧର
 ଭଞ୍ଜଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରୁ କରି ଆହାତ କରିଥିଲେ । ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ଶ୍ରୀଧର ଭଞ୍ଜ ଡେକା
 ଶବ୍ଦରେ ଅନ୍ତିମ ନାମନା ଦରିସିଂହ ବଦ୍ୟାଧରଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ ଦିଅନ୍ତେ ଦରିସିଂହ ସେ
 କଥାରେ ପ୍ରତ୍ୟୟ ସ୍ଥାପନ କରି ନିଜ ଅଧିକାରୀରାଜ୍ୟର ନାମ ଡେକାନାଲ ଦେଖିଲା
 ଏବଂ ପାଣିଆଳ ପବନ କଟିଦେଶରେ ଡେକାର ପୀଠ ସ୍ଥାନରେ ନିଜ ତାଳଧାର ସ୍ଥାପନ
 କଲେ । ଏହି ଦୁର୍ଗ ସମୀପରେ ବଳଭଦ୍ର ମନ୍ଦିର ନିକଟରେ ଡେକାର ପାଷାଣ ମୁଣ୍ଡ
 ସ୍ଥାନନ କରାଯାଇଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି, ଏହି ଶ୍ରୀଧର ଭଞ୍ଜ କ'ଣ ? କେନ୍ଦୁଝରର ଭଞ୍ଜ ରାଜ ବଂଶର କୃଷିନାମାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଏହି ବଂଶର ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ପୁରୁଷରେ ଶ୍ରୀଧର ଭଞ୍ଜ ନାମରେ ଜଣେ ରାଜା ଖ୍ରୀ: ୧୩୫୪ ରୁ ୧୩୬୯ ଖ୍ରୀ: ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେନ୍ଦୁଝରର ରାଜା ଥିଲେ । ଏହି ରାଜା ଶ୍ରୀଧର ଭଞ୍ଜ ତେଜା ଶବ୍ଦର ସହିତ ଯୁଦ୍ଧରେ ଲିପ୍ତ ଥିଲେକି ନା ଗବେଷଣା ସାପେକ୍ଷ ଅଟେ । ମାତ୍ର ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହରେ କୁହା ଯାଇ ପାରେ ଯେ ତେଜାନାଳ ଓ କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟଦ୍ୱୟ ପରସ୍ପର ପଡ଼ୋଶୀ ରାଜ୍ୟ ହୋଇ ଥିବାରୁ ବଡ଼ ସମୟରେ ଉଭୟ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗି ରହିଥିଲା ।

ଶାରଳା ମହାଶ୍ୱେତରେ ଲେଖା ଥିବାଛୁ ଯେ ଶିଖରୀ ନାମକ ଜଣେ ଶବ୍ଦର ବିଶେଷ ଚପସ୍ୟା ପଲରେ ଶିବର ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ କପିଳାସ ପର୍ବତରେ ପୂଜା ପାଉଅଛି ।

“ଶିଖରୀ ହୋଇ କରଣ ଏକଇ ଶବ୍ଦର
ସେହି ମୋତେ ସେବାକଲ ଅନେକ କଠୋର ।
ସେ ଶିଖରୀ ଶବ୍ଦକୁ ଶ୍ରୋତେ ଦେଲି ବର
କପିଳାସବାସୀ ହେଲୁ ସେ ଶିଖରେଶ୍ୱର ।”

ହିନ୍ଦୀ ଓ ଶାନ୍ତି ନାମକ ଦୁଇଜଣ ଶବ୍ଦର ସେହି ଛନ୍ଦଠାରୁ କପିଳାସରେ ଶିବ ପୂଜାର ଅଧିକାରୀ ଅଟନ୍ତି । କପିଳାସ ଭଲ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଦେବଦେବୀ ମନ୍ଦିରରେ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ସେବା ପୂଜା ଅଧିକାର ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପୁର୍ବରୁ ଶବ୍ଦମାନେ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ନିକଟତର ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ଗାନ୍ଧୀର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ସାଲେ ପ୍ରଭୃତି ସମ୍ବଳ ଥିଲା ।

ଦ୍ୱାପର ଯୁଦ୍ଧରେ କରଣବଳ ଶବ୍ଦର ଭଗବାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରାଣ ହରାଇ ଥିଲେ । ରାମ ରାଜା ଯୁଦ୍ଧରେ ବିଜୟ ଭରତର ଆର୍ଯ୍ୟାଧିପତି ଶ୍ରୀରାମ ଦକ୍ଷିଣ ଭାଗରେ ଦ୍ୱାବିତା ଧ୍ରୁବର ରାଜକୁ ବିନାଶ କରିଥିବାରୁ ଦ୍ୱାବିତମାନେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପତି ଅସୁୟା ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ପତି; ଦ୍ୱାପର ଯୁଦ୍ଧର ଆର୍ଯ୍ୟାଧିପତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଶବ୍ଦର ନୃପତି ଜଗାଶବ୍ଦର ହତ୍ୟା କରିଥିବାରୁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କ ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ଶବ୍ଦର ଜାତିକୁ ଦଣ୍ଡା କରିଥିବା କଥା ବିବିଧ ରହିଛି । ଏଥିରୁ ଅନୁମିତ ହେଉଅଛି ଯେ, ଭାରତରେ ଆର୍ଯ୍ୟ, ଦ୍ୱାବିତ ଓ ଶବ୍ଦର ବା ଆଦିବାସୀ ସଂସ୍ପର୍ଶ ମଧ୍ୟରେ ଘଟିବା ହେତୁ ଲାଗି ରହିଥିଲା ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ଯେ, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ କରାତସେନ ନାମକ ଶବ୍ଦର ନୃପତି ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ଥିବା ଶିବ ହୋଇ ଥିଲେ । କରାତସେନର ଦଳବାସୀର ସହାନ ପାଇଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମହାପ୍ରଭୁ କପଟ କରି ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରରେ ତାହାର ଶିରୋଚ୍ଛେଦନ କରିଥିଲେ । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଯୁଦ୍ଧକୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବା ଶବ୍ଦର ବାରିମାନଙ୍କୁ ବଢ଼ଣ କଲେ ନଥିଲେ । ଏହା ଯେ ଆର୍ଯ୍ୟ ମାନଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣବିଶେଷ ମାନିଷ ପ୍ରମାଣ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଦ୍ରୋଣ ଗୁରୁ ଶ୍ରୀନୀଳାୟେ କୁରୁକୁଳକୁ ଧନୁ ବିଦ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିବା ସମୟରେ ଏକଲବ୍ୟ ନାମକ ଶବ୍ଦର ଯୁବକ ଯୁଦ୍ଧ ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଗୁରୁ ଦ୍ରୋଣଙ୍କ

ଆଶଙ୍କା ଶାଳରେ ପଡ଼ିଥିଲେ, ଆର୍ଯ୍ୟ ପୁଅ ସହିତ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଧୂଳି ସମ ଆସନରେ ବସି ଶିକ୍ଷାର୍ଜନ କରିପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ତାହାକୁ ଫେରାଇ ଦିଆଗଲା । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଚରକାଳୀନ ସମାଜରେ ଜାତିଭେଦ ଏପରି ସବଳ ଥିଲା ଯଦ୍ୱାରାକିଶିଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣବିଶେଷତା ମାତ୍ର ଅନୁସୂଚି ହେଉଥିଲା । ମହାଭାରତ ସମାଜରେ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଆର୍ଯ୍ୟର ଏହି ଅକଥ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଧୁରରେ ଶବ୍ଦର ଜାତି ନିଜର ସମ୍ମାନ ଶୀଳତା ଗୁଣର ବଶବର୍ତ୍ତୀନ ହୋଇ ଯେବେ ଆର୍ଯ୍ୟର ଏହି ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାପାଇଁ ଅସ୍ତ୍ର ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତା ତେବେ ଆଜି ହୁଏତ ଭାରତର ଇତିହାସ ବଦଳି ଯାଇଥାନ୍ତା ।

କରୁ ସମ୍ରାଟ ଦୂର୍ଯ୍ୟୋଧନ ନିଜର ଭ୍ରାତୃବର୍ଗିକ ସହିତ ମୃଗୟା କରୁଥିବା ସମୟରେ ମାନ୍ଧବ୍ୟ ପଟ୍ଟଚର ପାଦଦେଶରେ ଏକ ପାଣି ଘାଟଠାରେ ଜରା ଶବରର ସ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀୟାର ରୂପ ଯୌବନ ସମ୍ଭାରରେ ପ୍ରଭୁବଧ ହୋଇଥିଲେ । ଯେଉଁ ସମୟରେ ଭାରତ ସମ୍ରାଟ ଲମ୍ପଟ, ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଶବର ରାଜା କରାତସେନ, ବଣ୍ଟାୟୁଦ୍ଧର ଦୃପଦ ରାଜାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରି ମାଳୁଜାତିକୁ ସମ୍ମାନିତ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ସବୁ ବାଖ୍ୟାରୁ ପାଠକେ ଆର୍ଯ୍ୟ ଅନାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ଖୋଜି ବାହାର କରିବା ଉଚିତ । ଶାବଣ ସଂସ୍କୃତିରେ ମାଳୁଜାତି ପ୍ରତି ଦୟା ଓ ଭଦ୍ର ବ୍ୟବହାର ହେଉଥିଲା କରିବା ଯେ, ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ବିଧି ବିଧାନ ଥିଲା ଏକଥା କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର । ଶବର ଜାତିର ଏହି ମହିଷୀଙ୍କୁ ସୁଗଣ ପାଖରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୋଷ ସନ୍ତୁଷ୍ଟତା ଯେ ଶିରୋନୁତ ହୋଇଯାଏ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏହିପରି ସୁଗୁଣ ସଂପନ୍ନ ଶବର ଜାତିକୁ ଅନାର୍ଯ୍ୟ, ଅସଭ୍ୟ, ବଞ୍ଚର ବୋଲି କହିବା ପଛରେ କି ଯଥାର୍ଥତା ନିହିତ ତାହାହିଁ ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ ଅଟେ ।

ଭୃଗୁ ପାଣ୍ଡବ ଅର୍ଜୁନ ବନବାସ କରୁଥିବା ସମୟରେ ମନ୍ଥାର ଦେଶର ଶବର ସଜା ଚିନ୍ତା କର କନ୍ୟାକୁ ବିବାହ କରୁଥିଲେ । ଏପରିକି ଅଜଗର ଶବର କନ୍ୟା ମୃଗାକ୍ଷୀଙ୍କୁ ଯଜାତ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ପୁରାଣ ଯୁଗରେ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ଶବର ସଜାଙ୍କୁ କ୍ଷତ୍ରିୟୋଚିତ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସାମାଜିକ ବନ୍ଧନ ସ୍ଥାପନ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ପୌରାଣିକ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଶବର ଓ ଆର୍ଯ୍ୟ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାମାଜିକ ବନ୍ଧନ, ସଭ୍ୟତା ଓ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ଦୃଢ଼ ସମ୍ପର୍କ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ।

ପୁରାଣ ଯୁଗକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ଇତିହାସ ଯୁଗରେ ଯେ ଓଡ଼ିଶା ଶବର ଅଧ୍ୟୁଷିତ ସଜ୍ୟ ଥିଲା ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କଳିଙ୍ଗର ଶବରମାନେ ବଣ୍ଟାମିତ୍ରଙ୍କ ବଂଶଧର ବୋଲି ଦାବି କରନ୍ତି । ଐତିହାସିକ ଗ୍ରାହ୍ୟରେ ଶବରମାନେ ବଣ୍ଟାମିତ୍ରଙ୍କ ବଂଶଧର ଓ ବସୁସ ଗୋଷ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବିଶିଷ୍ଟ ସେବକ ସୋଇ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ବୈଶ୍ଣାବେଶୀ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଶବର ମନ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ପୂଜିତ ହୁଅନ୍ତି । ଯଶାସାଏ ଯେ ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ର ପଡ଼ିଥିବା ଅର୍ଜୁନ କଲ । ଶବର ସଜା ବଣ୍ଟାବସୁ ପାଲ୍‌ଗୁନ ଶୁକୁ-ଦାଦଶୀ ତଥିରେ ତାଙ୍କୁ ଜଳରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ମାଳକନ୍ଦର ପଟ୍ଟଚରରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଜଗନ୍ନାଥ ରୂପେ ଆରାଧନା କଲେ ।

ଏହି ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାରମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଦ୍ଧା ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦେଶାତ୍ମକ ଶବ୍ଦରେ ଚିହ୍ନି
ଅଛନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ କୋଶଳର ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରବଳ ବା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଓ
ବିଗ୍ରହର ପ୍ରତ୍ନଶୃଙ୍ଖା ଅଟନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ବିଗ୍ରହ ଓ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପୟିତା ହେଉଛନ୍ତି
ପୁରୁଷ ଓ କମ୍ବଦନ୍ତୀ ଜର୍ଜିତ ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ । ସେ ଶବ୍ଦରେ ବୋଲି ଶିଳ୍ପବିଶ୍ୱକ
ପୂଜିତ ବିଗ୍ରହକୁ ବଳାଜାରେ ଛତାଇ ନେଇଥିଲେ ।

ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହରେ କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ, ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ଜଗତରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ
ସ୍ଥାନ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ପବିତ୍ରତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶ୍ରୀ ସୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ର ପୃଥିବୀରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ
ହିନ୍ଦୁ ମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ଦ୍ୱାପର ଯୁଗର ଦ୍ୱାବଧିକପତି ନନ୍ଦପୁତ୍ର ଭଗବାନ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ବଳରାମ ଓ ସୁଭଦ୍ରା ବଳିଷ୍ଠଗରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀରେ ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର ଓ
ସୁଭଦ୍ରା ରୂପରେ ପୂଜିତ ହେଉଛନ୍ତି । ସୁଦର୍ଶନ ଚନ୍ଦ୍ର ସୁଦର୍ଶନ ମୁଖି ରୂପ ରହ
ସିଂହାସନରେ ପୂଜିତ ହେଉ ଅଛନ୍ତି । ଲୋକେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର
ଶରୀରରେ ପ୍ରାଣ ହରିଜବା ପରେ ପାଣ୍ଡବମାନେ ତାଙ୍କର ମୃତ ଶେଷକୁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ
ଆଣି ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କର ଅପୌତା ସ୍ଥାନରେ ଦାନ କରିଥିଲେ । ଶରୀରର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଂଶକୁ
ଶୂନ୍ୟ ନାଭି ଶୁଣି ସମୁଦ୍ରରେ ଉତ୍ସାର ଦେଲେ । ଏହି ବ୍ରହ୍ମ ପଦ୍ମାଂଶ ଇନ୍ଦ୍ରମାଳ ମୟୀମାଳ
ବୋଲି ବୀମଦେବ ପ୍ରମାଣ କରି ଅଛନ୍ତି ।

ରାଜବେଦରେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସମୁଦ୍ରରେ ଦାରୁ ରୂପରେ ଶ୍ରୀମାନ ହେଉଥିଲେ
ବୋଲି ସାୟଣାଦିତ୍ୟଙ୍କ ଭାଷ୍ୟରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ।

ଭଗବତ୍ ବ୍ରହ୍ମ ପୁରାଣ, ବାମନ ପୁରାଣ, ମଥୁରା ପୁରାଣ, କୁର୍ମ ପୁରାଣ ପ୍ରଭୃତିରେ
ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କର ଦାହତ-ପାଣ୍ଡବୀୟ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ
ଅଶ୍ୱମେଧୀ ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରବଳ ଅଟନ୍ତି । ସେ ସୋମବଶିଷ୍ଠ ରାଜା ଥାଇ କୋଶଳରେ
ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ ।

ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସମେତ ବିଦ୍ୟାପତି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅରଣ୍ୟ ପଥରେ ମାଳ-
ମାଧବଙ୍କର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି କର୍ମିନେଠାରେ ବୃଷାବସୁ ଶବ୍ଦର କନ୍ୟା ଲଳିତାଙ୍କୁ
ବିବାହ କରି ଦିଅଁଙ୍କର ଠାବ କରିଥିଲେ । ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ସ୍ୱପ୍ନରେ ମାଳମାଧବଙ୍କର
ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଇ ଦକ୍ଷିଣ କୋଶଳର ରାଜଧାନୀ ଶ୍ରୀପୁରରୁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀ ଆସି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର
ନିର୍ମାଣ ଓ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହ ପ୍ରତିଷ୍ଠାକରି ନିଜ ରାଜଧାନୀ ଶ୍ରୀପୁର ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ବର୍ତ୍ତମାନ ନାମରେ
ଏହି ସ୍ଥାନର ନାମ ଶ୍ରୀପୁର ବା ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୁର ରଖିଲେ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ସଂସ୍କୃତି ଆର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଆର୍ଯ୍ୟୋଚିତ୍ତେ ମଧ୍ୟରେ
ଏକ ମିଳନ ପୀଠ ଅଟେ । ଆର୍ଯ୍ୟପୁର ବିଦ୍ୟାପତି ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶବ୍ଦର କନ୍ୟା ଲଳିତାର
ଶୁଭପରିଣୟ, ଏହି ମିଳନର ରାଶି ବରନ କହିଲେ ଅଛନ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ପ୍ରାଚୀନ
ଭାରତର ଧର୍ମ ଏବଂ ସାମ୍ବିକ ଇତିହାସରେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଏ ଦାନ ଅତୁଳନୀୟ
ଅଟେ । ଶବ୍ଦର ଦେବତା ମାଳମାଧବ ଶବ୍ଦରେ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଛାଡ଼ି, ତାଜମିଲ ଭୋଗ
ଓ ଆଜମିରପୁରୀ ଗମ୍ଭୀରା ଭିତରେ ପୂଜିତ ହେଲେ । ସାତ ପେନ୍ଦରି ମାଳମାଧବ

ବଣର ପଲ ମୁନ ଖାର ଝରଣାର ସୁଶୀତଳ ଜଳ ପାନ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ନଥିଲେ । ଆର୍ଯ୍ୟ ଅକୁଣ୍ଡିତ ଚିତ୍ତରେ ସୁନ୍ଦର ଆଦିବାସୀ ରମଣୀ ଗ୍ରହଣ କଲପରି, କିମ୍ବା ବଳାକାରେ ଆଦିବାସୀ ଭୂମିକୁଡ଼ି ଦଖଲ କରି ନେଲପରି, ଆଦିବାସୀର ଇଷ୍ଟଦେବତା ମଳମାଧବଙ୍କୁ ନେଇ ଆସି ଜଗନ୍ନାଥ ନାମରେ ସମ୍ମୁଖର ଆର୍ଯ୍ୟ ଧର୍ମ କ୍ଷେତ୍ର ସଂସ୍ଥାପନ କରି ତାହାକୁ ସେହି ମହାନ ମାନବ ଧର୍ମରେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ କରାଇଲେ । ଆଦିବାସୀର ଧର୍ମ ସଂସ୍କୃତି, ଧନ ଜୀବନ ଓ ଯୌବନ ଉପରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଏହା ଯେ ଅକୁଣ୍ଡ ଲୁଣ୍ଠନ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ସବୁ ମନ୍ଦିର ଶିବେନ୍ଦ୍ର କରି ଅଦ୍ୟାବଧି ବିଦ୍ୟମାନ ରହି ଶିଳ୍ପସ୍ଥାପକତାରେ ଜଗତକୁ ଚମତ୍କୃତ କରୁଅଛି, ସେ ସବୁ ନିର୍ମାଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କର ଅବଦାନ ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ।

ଓଡ଼ିଶାର ଶବ୍ଦରମାନେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟକ ପରିଶ୍ରମ କରି ବଡ଼ ଦୂରରୁ ବିରାଟ ପଥର ଶକ୍ତିମାନ ବୋହା ଆଣିଥିଲେ । ସେତା ଯୁଗରେ ବନ୍ୟପଶୁ-ବାନର, ଭଲ୍ଲି କିମାନେ ପଟ୍ଟଚତୁ ପଥର ବୋହାନ୍ତିନେଇ ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଗ୍ରସମାନ ସେତୁବନ୍ଧ ନିର୍ମାଣ କଲପରି, ନରବାନର ଶବ୍ଦରମାନେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ପଥର ଶକ୍ତିମାନ ବୋହା ଆଣିଥିବା ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଆର୍ଯ୍ୟ ଜାତିର ଆତ୍ମ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କର ଅକୁଣ୍ଡ ଧର୍ମ, ଧନ ଜୀବନ ଓ ଶ୍ରମଦାନ ବାସ୍ତବରେ ଜଗତର ହିତ ପାଇଁ ଦଧିର ଗୁଣିକର ଅକାତର ଅସ୍ତିତ୍ବାନଠାରୁ କେଉଁ ଗୁଣରେ ନିଜନ ନୁହେଁ ।

ଆଦିମ ଅଧିବାସୀ ଶବ୍ଦର ମାନଙ୍କର ଦେବଦେବୀ ପୂଜାର ସବିଶେଷ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଜଗନ୍ନାଥ ନାନା ରୂପରେ କୌଣସି କୌଣସି ଆଦିବାସୀ ସଂପ୍ରଦାୟରେ ପୂଜିତ ହେଉ ଅଛନ୍ତି । ଶବ୍ଦରମାନେ ପୂଜା କରୁଥିବା ଜଗନ୍ନେ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଯଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଆଦିକରୁତ ପରି ମନେ ହୁଏ । ଗଞ୍ଜାମ ଓ କୋରାପୁଟର ଶବ୍ଦରମାନେ ଯେଉଁ “କିଞ୍ଜି” ଦେବତାଙ୍କର ପୂଜା କରନ୍ତି ତାଙ୍କର ବିଗ୍ରହ କାଠରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଥାଏ । କିଞ୍ଜି ଅର୍ଥ ଯଗତର ନାଥ । ଏଥିରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହେଉଅଛି ଯେ, ଶ୍ରୀଯଗନ୍ନାଥ ପ୍ରକୃତରେ ଆଦିମ ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ଅଟନ୍ତି । ଆର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦ୍ରାବିଡ଼ମାନେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଆଦିମ ଅଧିବାସୀଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ର ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ଆଦିବାସୀ ଦେବତା ଯଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ପରମ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ରୂପେ ଆରାଧନା କଲେ । ଏହାର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ବରୂପ ଶବ୍ଦର କନ୍ୟା ଲଳିତାରପୁଷ ଦରତାପତି ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ହୋଇ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଭୋଗ ଚନ୍ଦନ ଦାୟିତ୍ବରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଆସି ଅଛନ୍ତି ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଦିଅଁଙ୍କର ସେବାପୂଜା କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପନା କର ଅଛନ୍ତି । ଏଣୁ ଶ୍ରୀଯଗନ୍ନାଥ ଶବ୍ଦର ପୂଜିତ ମଳ-ମାଧବଙ୍କର ହିନ୍ଦୁ ସଂସ୍କରଣ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ହେବ ନାହିଁ ।

“ହରିବଂଶିୟ ବିରୁଦାକଳୀ ଲେଖନ” ପୋଥିରେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବିଷୟରେ ରଚିତ ହୋଇଅଛି ଯେ, ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କୁ ଶୂନ୍ୟବାଣୀ ଆଜ୍ଞାପତେ ବସୁ ଶବ୍ଦର ମଥାରେ ପାଟ ଚାମୁଚା ଥୋଇ ତହିଁ ପରେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ମୁଣ୍ଡାଇ ନିର୍ମମ୍ଭ ଭଜାରଣ କରି

ବାକି ମୁହାଣ ଠାରୁ ବଡ଼ ବେଉଳର ଜଗମୋହନ ଠାକୁ ନେଇ ଆସିଥିଲେ ।

ମନ୍ତ୍ର — ଓଁ ଶବର ଶୁଭ କାରଣ
ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ପ୍ରସିଦ୍ଧ କାରକ
ହୈଷ୍ୟ ଦେବୀ ପୁଷ୍ପ
ବ୍ରହ୍ମ ଦାନା ଧ୍ୟାୟ ।”

ଥେରୁ ଅନୁମିତ ହେଉଛି ଯେ ଆର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦ୍ରାବିଡ଼ ମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଶବର ମାନେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ନିକଟତମ ଓ ଆଦିତ୍ୟ ଅଟନ୍ତି । ତେଣୁ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ସଂସ୍କୃତି ଶବର ସଂସ୍କୃତି ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଅଟେ ।

ବେଦ ପୁରାଣ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଶବର ଜାତି ଆଦିମ ଅଧିବାସୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଏବଂ ଏମାନେ କୈଳାଶୀ ଶିଷ୍ୟବାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହି ସତ୍ୟତା ଓ ଧର୍ମ ଯେ ଆର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ରାବିଡ଼ ସତ୍ୟତା ଓ ଧର୍ମ ଠାରୁ ପ୍ରାଚୀନତମ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଐତିହାସିକ ମତରେ ସତ୍ୟ ଯୁଗର ଯାଜ୍ଞିକ ନୃଷ୍ଟିତ ଶ୍ରେତ ଗଜା କଳ ଯୁଗରେ ଗଜା ଇନ୍ଦ୍ରବଳ ବା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ନାମରେ ଜନ୍ମହୋଇ କୋଶଳ ଦେଶର ନୃପତି ଥାଇ ଶବର ମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ଶ୍ରୀ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ଓ ଶ୍ରୀ ଦାରୁବ୍ରତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ।

ରୁକ୍ ବେଢ଼ରେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଆବର୍ଣ୍ଣବ ବସିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ଯେ ପ୍ରାଚୀ ଆର୍ଯ୍ୟ ଯୁଗରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଏ ବେଢ଼ରେ ପୂଜିତ ହେଉଥିଲେ । ଇନ୍ଦ୍ରମାଳମଣି ନାମୀ ବ୍ରହ୍ମମୁର୍ତ୍ତି ଗଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ଗଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଦ୍ରାବିଡ଼ ବଂଶଧର ଥାଇ କୋଶଳ ଗଜରୁ ଜନ୍ମିତ । ଏହି ସମୟରେ ଶବରମାନେ ଶିବଭକ୍ତ ଥାଇ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଭୈରବ ଭାବରେ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । କଥିତଅଛି ମଳମାଧବ ବ୍ୟାଘ୍ର ଗୁଂଘା ଭିତରେ ରହି ବଶାବସୁ ଶବର ଦ୍ଵାରା ପୂଜିତ ହେଉଥିଲେ ।

ଶବରମାନେ ବ୍ୟାଧି ରୁଗ୍ଧ କଥିତ ହେଲେହେଁ ସେମାନେ ଧନୁବେଦର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଷଡ଼ିୟୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଟନ୍ତି । ତେଣୁ ଶବର ନୃଷ୍ଟିତ ବଶାବସୁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୂର୍ବରେ ଦାରୁବ୍ରତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ସମୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଷଡ଼ିୟୁ ମାନଙ୍କ ପରି ସମ ଆସନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ମୂଳକ ସମାଜର ସୁରକ୍ଷା ଓ ବିକାଶ ଦିଗରେ ବେଦ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଧର୍ମର ଗୁରୁତ୍ଵ ଯେପରି ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଗଜ୍ୟ ରକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଧନୁବେଦୀ ଶବର ମାନଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ର ସେବିତ୍ଵ ଅତୁଳନୀୟ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଶବର ଶକ୍ତି ଦ୍ଵୟ ଧର୍ମ ସଂସ୍ଥାପନ ଓ ଦେଶରକ୍ଷା ପାଇଁ ଗଜଗଜ୍ଞର ଦୁଇଗୋଟି ବାହୁ ସଦୃଶ । ଏଣୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୂଜକ ଓ ଶବର ପାତକ ମଧ୍ୟରେ ନିବିଡ଼ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରା ଯାଇଅଛି । ଏଠାରେ ଶବର

ନିନ୍ଦିତ ପା'ରୁପେ ପୂର୍ଣ୍ଣକରୁ ପ୍ରସ
 ମହାଦେବୀ ଦେବ ଯଜନ ସମ୍ଭବ ।
 ବସନ୍ତ ପାଶରେ ବସେନା ସୁନ୍ଦରୀ
 ମୋର ସ୍ନାତ ସ୍ନେହେ ଯଥା ବିଚ୍ଛେଦିନୀ ।
 ଗୋନାସିନୀ-ଗିରି ପୂର୍ବ ଝରୁ ଜାତ
 ଯାର ସ୍ରୋତ, ମହା ବସନ୍ତ ଆଶ୍ୟାତ ।
 ମହାବିଷ୍ଣୁ ସ୍ଥାନେ ପୂଜ୍ୟ ଯାର ମର,
 ପରଶା ଲଳିତେ ଆଦ୍ୟ ନଭସର ।
 ସେହି ବୈତରଣୀ ଅଗ୍ରତେ ତୁମ୍ଭର,
 ବନ୍ଦ ବସ୍ତ୍ର, ଶୁଦ୍ଧ ଦେବୀଙ୍କ ପୟର ।
 ବାହାରିଲେ ବ୍ରହ୍ମକୁଣ୍ଡ, ବିରଜା ସୁନ୍ଦରୀ
 କେବେଯେ ପୂର୍ବମସ୍ତ ବୈତରଣୀ ଗରେ
 ଆଜ୍ୟପାତ ନିଶ୍ଚୟେ ବାଣୀଦୋଷ କରେ ।
 ବିଜୁଳିର ବେଗେ ଗଲେ ଉତ୍ତେଜ ପଲକେ
 ସେ ଅନଳ ଉପନେଇ ସେ ଆଜ୍ୟେ ମିଶାଇ
 ରବି ଦିବ୍ୟାଞ୍ଜନ ତନ୍ମୁ ଦେବ ଦିବ୍ୟବାହ

× × ×

ଏହି ସେ ଅଞ୍ଜନ, ଯାହା ଏ ଦ୍ଵିପାୟନ ରଖି
 ଦେଇଥିଲେ ସଞ୍ଜସ୍ଵକୁ ଏ ଅଞ୍ଜନ ଯୋଗେ
 ଦୂର କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ରଣ କେଶି ସ୍ଵ ନୟନେ
 କହୁଥିଲେ ବାଣୀ ତୁମ୍ଭ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ତାତ ପଦେ ।

ବିରଜା ଦେବୀ ଯଜନଳରୁ ବାହାରିଥିବାର କଥା ବିରଜା ମହାବ୍ରତରେ
 ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ଏଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ ଯେ ତାଙ୍କ ଆର୍ଯ୍ୟ କାଳରୁ ବୈତରଣୀ
 ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରାଣକେନ୍ଦ୍ର ବିରୋଜା ମଣ୍ଡଳ ପ୍ରଚୀନ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲଭ କରି ସିନ୍ଧୁ-
 ଗାଙ୍ଗେୟ ସଭ୍ୟତା ଠାରୁ ଲଳିତତର ଥିଲା । ଏହି ମହାନ କ୍ଷେତ୍ରର ପ୍ରସିଦ୍ଧି
 ପ୍ରତ୍ୟେକ କବିବା ଆନୁମାନକର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ତୃତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ

କୀର୍ତ୍ତିରାଜି ଭଞ୍ଜଭୂମି

ପ୍ରାଚୀନ କଳିଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟ ଉତ୍ତରରେ ଗଙ୍ଗା ମୁହାଣଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ଗୋଦାବରୀ ମୁହାଣ ଯାଏ ସମୁଦ୍ର ଉପକୂଳରେ ବହୁତ ଥିଲା ଓ ତାହାର କୃଷି ଦେଶରେ ଥିଲା ସନବନ ପର୍ବତ ସମାକର୍ଷଣ ରୂପ ମାଳୟମି । ମାତ୍ର କେତେକ ଆନ୍ତରାତ୍ମିକ ଗଙ୍ଗାନଦୀ ପରିବେଶେ ବୈତରଣୀ ନଦୀକୁ କଳିଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ତର ସୀମା ରୂପେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଥାନ୍ତି । ଗଙ୍ଗା ମୁହାଣ ସମୀପରେ ଲେମ୍ବଣ ଋଷୀ ସୂର୍ଯ୍ୟବିରଜୁ କଳିଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷକରି କହିଛନ୍ତି—“ହେଠାରୁ ହେଉଅଛି କଳିଙ୍ଗ ଜନତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟରେ ବୈତରଣୀ ନଦୀ ପ୍ରବାହିତ ।” ଲେମ୍ବଣ ଋଷୀ ବୈତରଣୀ ନଦୀ ଶରବର୍ଣ୍ଣୀ ଭୂମିରେ ବିଦୁଜନମାନେ ବହୁକାଳରୁ ବାସ କରୁଥିବା ବିଷୟ ବାବୁ କହିଥିଲେ । ମାତ୍ର ବୈତରଣୀ ନଦୀକୁ କଳିଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ତର ସୀମା ରୂପେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ଠିକ୍ ନେବ ନାହିଁ ।

ମହାଶବରତ ପୃଷ୍ଟିନାନ୍ଦସାହର ବୈତରଣୀ ନଦୀ କୂଳରେ ଦକ୍ଷିଣ ପକ୍ଷ ଭଗ୍ନ କରି ଯାଇଥିଲା । ମୟୂରଭଞ୍ଜର ତାମ୍ର ଶାସନରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ‘ଭବଭଞ୍ଜନାଶ’ ରାଜ୍ୟ ବୈତରଣୀ ଶର ଦେଶରେ ଦକ୍ଷ ଅଞ୍ଚଳ ପଞ୍ଚ ଆରମ୍ଭ କରି ଶିବକୁ ବରଣ ନ କରିବାରୁ ଶିବ ହୋଧ ହୋଇ ସେହି ପକ୍ଷ ଭଗ୍ନ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ବୈତରଣୀ କୂଳରେ କାଳିଙ୍ଗମାନଙ୍କ ବାସ କରୁଥିବା କୁହା ଯାଏ । ବୈତରଣୀ ନଦୀ ଶରରେ ଅବସ୍ଥିତ କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟ ସମଗ୍ରୀ ମଣ୍ଡଳ ନାମରେ ଅଭିହିତ ଥିବାର ପ୍ରାଚୀନ ତାମ୍ର ଶାସନରୁ ଜଣାଯାଏ । ସେଠାରେ ‘ସମ’ ସାଧନା କରା ଯାଉଥିଲା । ହେ ସାଧନାରେ ସାଧକର ଶରୀର କାଟି ରକ୍ତପାତ କରାଯାଉ ଥିବାର ଅନୁମିତ ହୁଏ । ଯାହାର ଜଳ ବହୁ ପ୍ରକାର କ୍ଳେମସୁ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ବୈତରଣୀ ଶର ହୋଇ କେନ୍ଦୁ ବାଲୁକାରେ ରମଣୀୟତନ ଭାବି ତାହା ଗତି କରୁଥିବାର ଶବ୍ଦର ଦେଖିଥିବା କଥା ସମୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ପୃଷ୍ଠିର ପୂର୍ବରୁ ଅବଧାନ ଥିଲା ଓ କେବଳ ସମୟ ପୃଷ୍ଠି ଜାତ ବୋଲି ସାବଧାନ ଋଷୀ ନିଜ ସୂକ୍ଷ୍ମରେ ଉଚ୍ଚନା କରିବାରୁ ବୈତରଣୀ ନଦୀ କୂଳରେ ନର ନାଶକ ମଧ୍ୟରେ ଗଙ୍ଗା ବା ଗାଙ୍ଗ ବାବୁ ହେଉଛି ହୋଇଥିଲା । ଶେଷ ପ୍ରମାଣିତ ଶବ୍ଦରେ କୁହା ଯାଇଅଛି ଯେ ସାଙ୍ଗତମା ଋଷୀ ସମଗ୍ରୀ ମଣ୍ଡଳରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ସମ ସାଧନା ପୂର୍ବକ ସମାଜରେ ସର୍ବ ସାମ୍ୟ ଗାଙ୍ଗ ବାବୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଚଳନ କରାଇ ଥିଲେ । ଗୌରୀକି ସୁଗନ୍ଧ ବୈତରଣୀ ଅବବାହକା ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲଭ କରି ସମଗ୍ରୀ ମଣ୍ଡଳ ନାମରେ ଖାତ ଥିଲା ।

ବରାହେଶ୍ୱର

ଓଡ଼ିଶାରେ ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭୌମ ବଂଶ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ଆହୋମ (ଆସାମ) ସହିତ ଏହି ରାଜବଂଶର ବୈବାହିକ ଓ ସଂସ୍କୃତିକ ସମ୍ପର୍କ ରହିଥିଲା । ଆହୋମମାନଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଆସାମର ନାମ ଥିଲା କାମରୂପ । ଭୌମ ମାନଙ୍କ ସମସମୟିକ କାଳରେ ଆହୋମରେ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ର ଶାସନ-ମାତ୍ର ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । କେତେ ଜଣ ସାମନ୍ତଙ୍କ ପରମର୍ଶରେ ରାଜା ଶାସନ ପରିଚାଳନା କରୁଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଭୌମ ଶାସନ କାଳରେ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ର ଶାସନ ମାତ୍ର ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଭୌମ ରାଜା “ଶାନ୍ତକର”ଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଭୌମ କୁଳରେ ପୁଅ ନ ଥିବାରୁ “ସିଂହବନ୍ଦ ଦେବୀ” ଭୌମ ସିଂହାସନରେ ବସିଲେ । ଏହି ବଂଶର ରାଣୀ ବକୁଳ ମହାଦେବୀ ମଧ୍ୟ ଭୌମ ସିଂହାସନରେ ବସିଥିଲେ । ସେ ଭଞ୍ଜ ଜାତି ଜନ୍ମ୍ୟା ଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଭୌମ ରାଜ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣରେ ଶୈଳୋଭବ ଶାସିତ କନ୍ଦୋଦ ମଣ୍ଡଳ ଯାଏ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ “ଗୁଡ଼େଶ୍ୱର ପାଟକ” ବା ଆଧୁନିକ ଯାଜପୁର । ଏହାର ଗୌରବମୟ ରାଜଧାନୀ ଥିଲା । ଏଠାରେ ବରାହେଶ୍ୱର ସମ୍ବନ୍ଧୁ ଅଟନ୍ତି । କେଶରୀ ବଂଶ ଶାସନ କାଳରେ ଏଠାରେ ଦଶାଶ୍ୱମେଧ ଘାଟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ସପ୍ତମାତୃକା ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନ, ଚରୋଜା ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ଓ ଶୁଭଦ୍ରୁମ ଜାତୀରାଜ ଅଦ୍ୟାବଧି ରହିଅଛି ।

ଭାରତର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶତ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଓ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜଧାନୀ ଏହି ଯାଜପୁର ଆଜି ଯେପରି ଅବହେଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଛି ତାହା ଦେଖିଲେ ଏ ଜାତିର ଯେ ମୁକଦ୍ଦୁଆ ଭୂଷଣ ଯାଇଁଛି ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ରହେନାହିଁ । ଏହି ଐତିହ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନର ସାମଗ୍ରିକ ଉନ୍ନତ ଆମର ଧ୍ୟେୟ ହେବା ବିଧେୟ ଅଟେ । ଏହା ଭୌମ ଓ କେଶରୀ ବଂଶର କର୍ତ୍ତି ପ୍ରମୁଖ ମିଳନ ସ୍ଥାନ, ଶୈବଶାକ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରର ପେଣ୍ଠ ଭୂମି ।

ଆଖଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର

ଅନନ୍ତ କୋଶଳିଙ୍ଗ କୋଳରେ ଧରି ବୈତରଣୀ ନଦୀ ସାଗର ସଙ୍ଗମ କରିଅଛି । ଆଖଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ବା ଆଖଣ୍ଡଳମଣି ଶେଷ ପାଦ ଲଙ୍ଗ ଅଟନ୍ତି । ସର୍ବ ସମୟେ ଏହି ଲଙ୍ଗକୁ ଆଖଣ୍ଡଳ ବା ଘେନୁନା କରି ରାଜ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ଲଙ୍ଗଙ୍ଗର ନାମ ଆଖଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ହୋଇ ଅଛି । ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ଭୂଇଁପୁର ଗ୍ରାମ ପଞ୍ଚାୟତ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଆରତି ଗ୍ରାମରେ ଏହି ମନ୍ଦିର ବିଦ୍ୟମାନ । ଏଠାରେ ସର୍ପ ଦଂଶନ କଲେ ନେକେ ଆଖଣ୍ଡଳମଣିଙ୍କ ଗାଦୁକା ପାନ କରାଇ ରୋଗୀକୁ ଭଲ କରିଥାନ୍ତି । ଶୁଣାଯାଏ ଆଲେମଣିଙ୍କ ଶକ୍ତି କୃତ୍ରିରେ ସଞ୍ଚିତ ଥିବା ପାଦୁକା କଂସା ପାତ୍ରରେ ପାନ କରାଇଲେ ବିଷ ହରଣ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଲଙ୍ଗ ପରଶମଣି ଅଟେ । ଆଖଣ୍ଡଳ ଏହି ପ୍ରକାର ମଣି ନିଜର ରାଜମୁକୁଟରେ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି ।

ପ୍ରାୟ ୧୫୦ ବେଶ ଧରି ଆଖଳମଣି ଆଡ଼େ ଗ୍ରାମରେ ପୁରୁଷ ହୋଇ
ଅସୁ ଅଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନର ମନ୍ଦିର କନିକାର ସ୍ୱଳ୍ପ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନାଗପୁଣ୍ୟ ଭଞ୍ଜ
ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଏଠାକୁ ଯିବାକୁ ମଠର ସ୍ୱାମୀ ଓ ଜଳପଥ ରହିଅଛି ।
ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଆପାଦ ମଧୁକ ଶିବଶକ୍ତି ପୂଜାରେ ପରମ୍ପରା ହୋଇଥିବାରୁ
ଭଞ୍ଜ ସ୍ୱଳ୍ପବଶ ଯେ “ଭବଭବାନୀଶ” ଥିଲେ ଏହା ତାହାର ପ୍ରମାଣ ଅଟେ ।

କୋଶଳେଶ୍ୱର

କୋଶଳେଶ୍ୱର ବା କୁଶଳେଶ୍ୱର ମହାଦେବ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ପଲଦାୟକ ଅଟନ୍ତି ।
ଆନନ୍ଦପୁର ଠାରୁ ୮ କି: ମି: ଦୂରରେ କୁଶଭଦ୍ରା ନଦୀ ଉପକୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ
ଦେଉଳୀ ଗ୍ରାମ । କଳକଳ ନିନାଦୀ ଚାରି ପ୍ରବାହମାନା-ଶରସ୍ତୋତା ଗିରି
ନିର୍ଦ୍ଦେଶୀ-କୁଶଭଦ୍ରା ନଦୀର ଶ୍ୟାମଳ କୃଷି କ୍ଷେତ୍ର ପରିଶୋଭିତ ଉପକୂଳ-
ନାଗେଶ୍ୱର, ତମ୍ବୁଳ, ବକୁଳ, ବରଓଡ଼, ଆମ୍ବ, ପତ୍ରପତ୍ର, ନଡ଼ିଆ, କରୁଆ, କରମଜା
ପ୍ରଭୃତି ବୃକ୍ଷ ଶୋଭିତ ଏକ ପ୍ରାକୃତିକ ଉପବନ ମଧ୍ୟରେ କୋଶଳେଶ୍ୱରଙ୍କର
ମନ୍ଦିର ବିଦ୍ୟମାନ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଏହି ଶିବ ଲିଙ୍ଗର ପାଦୁକା ପ୍ରାପ୍ତ କରି
କୁଷ୍ଠ ରୋଗୀ ଭଲ ହୋଇ ଯାଉ ଥିବାର ଜନଶ୍ରୁତି ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି ।

କୁଶଭଦ୍ରା ନଦୀ କେନ୍ଦୁଝର ଜିଲ୍ଲାର କାଳିଆହତା ଗ୍ରାମପଞ୍ଚାୟତର ନେତାସନ
ପଟ୍ଟଚରୁ ବାହାର ପ୍ରାୟ ୮୦ କି: ମି: ପ୍ରାବନ୍ଧ ଭୂମି ଅବସ୍ଥମ କରି ବାଟୋ
ଗ୍ରାମଠାରେ ବୈତରଣୀ ନଦୀ ସହିତ ମିଶି ଅଛି । ଏହି ନଦୀର ଉଭୟ ଖାର ଦେଶ
ଦକ୍ଷିଣ କୁଶ ଶ୍ୟାମ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଥିବାରୁ ନଦୀର ନାମ କୁଶଭଦ୍ରା ଓ ହିମାଳୟ ନାମ
କୋଶଳେଶ୍ୱର ବା କୁଶଳେଶ୍ୱର ହୋଇଅଛି । ଐତିହାସିକ ଦୃଷ୍ଟି କୋଣାର୍କ
କେନ୍ଦୁଝର ପ୍ରାଚୀନ କୋଶଳ ସ୍ୱଳ୍ପ ଅନୁଗତ ଥିବାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶନ ସ୍ୱରୂପ ଏହି
ଲିଙ୍ଗଙ୍କର ନାମ କୋଶଳେଶ୍ୱର ଅଟେ ।

କୋଶଳେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରର ଆକୃତି ସ୍ୱପ୍ନ ହେଲେହେଁ ଠାରେ ଦର୍ଶନ ଯୋଗ୍ୟ
ଓ ଗବେଷଣା ସାପେକ୍ଷ କଳା ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଓ ମୁର୍ତ୍ତିମାନ ରହିଅଛି । ଏହି ଲିଙ୍ଗ
ସ୍ୱପ୍ନମୁଖ ଅର୍ଦ୍ଧଗୋଲକୃତ ଅଟେ । ପାର୍ଶ୍ୱଦେବଙ୍କ ଗହଣରେ ଗଣେଶ, ଦୁର୍ଗା,
କାର୍ତ୍ତିକେୟ, ଭୈରବ ମୁର୍ତ୍ତିମାନ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏଠାରେ ଥିବା ଭୈରବ ଓ
କାର୍ତ୍ତିକେୟ ମୁର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣ କୌଶଳ ବିଚିତ୍ର ପ୍ରକାରର ଅଟେ ।

ଭୈରବ ମୁର୍ତ୍ତି

ଏଠାରେ ଏକ ଗୋଡ଼ରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ପାଷାଣ ଭୈରବ ମୁର୍ତ୍ତିଙ୍କର ନାମ
ଦକ୍ଷାକର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଥିଲେହେଁ କର୍ଣ୍ଣର ଆକୃତି ଦକ୍ଷା ସଦୃଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏହି ଦକ୍ଷା
କର୍ଣ୍ଣ ଭୈରବ ସର୍ବ ବ୍ୟାଧି ନିବାହକ, ସର୍ବପାପହରଣ ସର୍ବହାରକ ଏବଂ ମନ୍ଦିର
ରକ୍ଷକ ରୂପେ କଥିତ ଅଟନ୍ତି । ଏହି ଭୈରବ ମୁର୍ତ୍ତି ଜୈନ ପିତାଙ୍କର ଯେ ନ
ହୋଇଥିବ ଏକଥା କିଏ କହିବ ?

କାର୍ତ୍ତିକେୟ

ଏହି ମନ୍ଦିରରେ ଥିବା କାର୍ତ୍ତିକେୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଅନ୍ୟ କୌଣସିଠାରେ ଦେଖା ଯାଏ ନାହିଁ । କାର୍ତ୍ତିକେୟଙ୍କ ଧ୍ୟାନମୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ନିମ୍ନମତେ କରାଯାଇ ଅଛି :—

“କାର୍ତ୍ତିକେୟଂ ମହାକ୍ରତଂ ମୟୁରୋପିସଂସ୍ଥିତଂ
ଚକ୍ର କାଞ୍ଚନ ବର୍ଣ୍ଣ ଇଂ ଶକ୍ତି ହସ୍ତଂ ବରପ୍ରଦଂ ।
ଦ୍ଵିଭୁଜଂ ଶରଦନ୍ତାରଂ ନାନାଲଙ୍କାର ଭୂଷିତ
ପ୍ରସନ୍ନ ବଦନଂ ଦେବଂ ସର୍ବବିପଦା ସମାବୃତଂ ।”

କାର୍ତ୍ତିକେୟଙ୍କର ଛତ୍ରଗୋଟି ମୁଖଥିକାରୁ ଲାଢ଼ାଙ୍କର ନାମ ଶକ୍ତି ନନ ଅଟେ । ତାହାଙ୍କର ହାତଶ ଦୁଇ ଥାଏ । ମାତ୍ର ମନ୍ଦିର ମାନଙ୍କରେ ଅଙ୍କିତ କାର୍ତ୍ତିକେୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଛତ୍ର ମୁଖ ଓ ଦୁଇ ହସ୍ତ ବଶିଷ୍ଠ ଅଟେ । ଦେବତା ମାନଙ୍କର ମୁଖର ଯେ ଦୁଇଗୁଣ ହସ୍ତତଳକ ସେକଥା ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ । ବ୍ରହ୍ମା ବୃକ୍ଷମୁଖ ହୋଇଥିଲେହେଁ ଅଷ୍ଟ ହସ୍ତ ବଶିଷ୍ଠ ନୁହନ୍ତି । ବିଷ୍ଣୁ ଏକ ମୁଖ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଚତୁର୍ଭୁଜ ଅଟନ୍ତି । ଶିବ ପଞ୍ଚମୁଖ ହୋଇ ଥିଲେହେଁ ଦଶଭୁଜ ନୁହନ୍ତି । ଶିବଙ୍କର ନିଜର ଜନ୍ମନା-ନୁସାରେ ମାନସମୂର୍ତ୍ତିର ରୂପ ଅଙ୍କନ କରିଥାଏ । ମାତ୍ର ଏହି ମନ୍ଦିରରେ ଥିବା କାର୍ତ୍ତିକେୟ ମୂର୍ତ୍ତି କେଉଁ ଧ୍ୟାନ ଧାରଣା ଅନୁସାରେ ନିର୍ଦ୍ଧିତ ତାହା ଗବେଷଣା ସାଧ୍ୟପଣ । ଏହାଙ୍କର ଏକମୁଖ ଓ ବୃକ୍ଷମୁଖ ଅଟେ । ଦକ୍ଷିଣ ପଥମ ହସ୍ତରେ ଶକ୍ତି ବା ଖଡ୍ଗଦ୍ଵାରା ଦ୍ଵିତୀୟ ହସ୍ତରେ ମୟୂର ଚକ୍ର ପ୍ରଣିତ ଗୋଟିଏ ବକଶିତ ପଦ୍ମ ଫୁଲ, ପ୍ରଥମ ବାମ ହସ୍ତରେ ଭୂମି ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥିବା ଗଦା ବା ଲଗୁଡ଼, ଓ ଦ୍ଵିତୀୟ ବାମ ହସ୍ତରେ ଉପବିଷ୍ଣୁ ଗୋଟିଏ କୁଙ୍କୁଟ ଛବି ଲାଗିଅଛି । ମସ୍ତକରେ ଦେବ ପତେ ରହିଅଛି । ମୂର୍ତ୍ତି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଓ ସନ୍ନିକଟରେ ବାହାନ ମୟୂର ମଧ୍ୟ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ।

ହିନ୍ଦୁ ଦେବତା ହାତରେ ଏକ କୁଙ୍କୁଡ଼ା ପକ୍ଷୀ ଧାରଣ କରିବା ଏକ ବିରଳ ବ୍ୟାପାର ପରି ମନେ ହୁଏ । କାର୍ତ୍ତିକେୟଙ୍କର ଅନେକ ନାମ ମଧ୍ୟରୁ “କୁଙ୍କୁବାକୁ-ଧ୍ଵଜ” ଅନ୍ୟତମ ନାମ ଅଟେ । “କୁଙ୍କୁବାକୁ ଧ୍ଵଜ” ଛେର ଅର୍ଥ କୁଙ୍କୁଟ ଏବଂ ମୟୂର ଅଟେ । ମହାଧର ପୁଷ୍ପ ଲେଖିଛନ୍ତି :—

“କୁଙ୍କୁବାକୁ ତାମ୍ର ରୁଚ୍ଚ”

ସବିତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହି ପକ୍ଷୀ ପବନ ଅଟେ । ଯାହାଙ୍କ ଅର୍ଥରେ କୁଙ୍କୁଟ ରାସିର ବିନାଶ ଓ ସବିତାଙ୍କର କାଳାନୁବାଦ ବାଣୀ ପ୍ରଭୃତି କରି ସୁପ୍ତ ଜଗତକୁ ଜାଗ୍ରତ କରୁଥିବାର ଏହା ସୂର୍ଯ୍ୟ-ଙ୍କର ପ୍ରିୟ ପକ୍ଷୀ ଅଟେ । ଏହାର ନାମ କୁଙ୍କୁବାକୁ ହେବାର କାରଣ ଏହି ଯେ ଏହି ପକ୍ଷୀ ପୁରୀ-ଙ୍କେ ଅନୁକରଣ କରେ ବା “କୁଙ୍କୁ” ଶବ୍ଦ କରେ । ସୁତରାଂ କୁଙ୍କୁବାକୁ ଧ୍ଵଜ ଛବିର ଅର୍ଥ ଯେ କୁଙ୍କୁଟ ଧ୍ଵଜ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କାର୍ତ୍ତିକେୟ ଯେ କେବଳ ମୟୂର ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ତାହା ନୁହେଁ,

ମେ ତତ୍ ଜାଣୟ କୁକୁଟ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଅନୁକୃତ ଅଟନ୍ତି । ଶିବଙ୍କ ପରିବାରରେ ଶିବ ଗୁଣ ପାଳିତ ମଣ୍ଡିର କ୍ଷେତ୍ର ଗ୍ରାମରେ, ପାଦୁକା ସିଂହ ପ୍ରଭୃତି ବନ୍ୟ ପଶୁଙ୍କ ପାଳିକା ରୂପେ, ବଡ଼ ପୁଅ କାଶିକେୟ ମୟୂର କୁକୁଡ଼ା ପ୍ରଭୃତି ପକ୍ଷୀ ଜାତିର ପାଳକ ପରି ଏବଂ ସାନ ପୁଅ ଗଣେଶ ମୁଷା, ସରିସୃପ ଗଣଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ର ଅଟନ୍ତି । ଏଣୁ ଶିବ ପରିବାର ପଣ୍ଡା ପକ୍ଷୀ ଶବ୍ଦସ୍ପର୍ଶ ଶେଷେ ପାଳନ କରୁ ଅଟନ୍ତି ।

ଦେଶର ଅନ୍ୟତ୍ର ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି କି ନା ଦେଖଣା ସାପେକ୍ଷ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ଦିର ଗାନ୍ଧରେ କୁକୁଡ଼ା ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାନ ପାଇଲ ପରି ଏଠାରେ କୁକୁଡ଼ା ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାନ ପାଇବା ର ବିଶେଷ ବିଷୟଟା ନାହିଁ । ଏପରି କି ବୈଦିକ କର୍ମକାଣ୍ଡ ଯତ୍ନରେ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞରେ ମଧ୍ୟ କୁକୁଟ ବଳିର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଅଛି । ଧନ୍ୟ କେନ୍ଦୁରେ ଧନ୍ୟ ତୋର ଗୌରବମୟ ଗରିମାଭାବ ।

ଝାଡ଼େଶ୍ୱର

ବୈତରଣୀ ନଦୀର ସମତଳ ଅବବାହିକାରେ ଅବସ୍ଥିତ ପ୍ରାଚୀନ ଆନନ୍ଦପୁର ସହରର ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦକ୍ଷିଣ ଗ୍ରାମର ଝୁଣାନ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଝାଡ଼େଶ୍ୱର ଶିବ ଲିଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ଲିଙ୍ଗ ନାମରେ କଥିତ । ନିରାଶ୍ରୟ ଆତ୍ମକାନ୍ତ ପରିଶୋଭିତ ଏକ ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଷ୍ଟିତା ମଧ୍ୟରେ ଏହି ମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ । ଝାଡ଼େଶ୍ୱର ସ୍ୱୟମ୍ଭୁ ଲିଙ୍ଗ ଅଟନ୍ତି । ଏହି ଶିବ ମନ୍ଦିରର ଦକ୍ଷିଣ ପଶ୍ଚିମରେ ବିଶ୍ୱଗୁରୁ ବାଲ୍ୟା-ପାଗଳା ସିଦ୍ଧପୀଠ ସରଳଙ୍କ ଦ୍ୱଡ଼ ଅବସ୍ଥିତ । ଝାଡ଼େଶ୍ୱର ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଝାଡ଼େଶ୍ୱର ପ୍ରଧାନ ଶୈବକ୍ଷେତ୍ର ଅଟେ । ଲେକଶ୍ଚୁଳ ଅଛିଯେ ୧୮୮୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଆନନ୍ଦପୁରରେ ପାଟବସ୍ତ୍ର ବସୁନ କରୁଥିବା ଏକ ପାଟର ପରିବାରରେ ଆନନ୍ଦ ଓ ପୁଣି ନାମକ ଦୁଇ ଜଣ ବାଳକ ବାଳିକା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ତ ବୈତରଣୀ ନଦୀ ପାର ହୋଇ ଆସି ଝାଡ଼େଶ୍ୱର ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଝାଡ଼େଶ୍ୱରଙ୍କର ସେବା ପୁନଃ କରୁଥିଲେ । ଏକଦା ଆନନ୍ଦପୁରର ଗୋଟିଏ ଶଂଘର ଜାତିର ଦୁଇଜଣ ଦୁଆଳିଆ ଗାଈ ହଜି ଗଲ । ସେ ଗାଈ ଖୋଜିଖୋଜି ଆସି ଦେଖିବ ଝାଡ଼େଶ୍ୱରରେ ଗୋଟିଏ ବନ୍ଧୁ ବୃକ୍ଷ ମୂଳରେ ଅର୍ଦ୍ଧଭ୍ରମୋଚିତ ଗୋଟିଏ ଶିବ ଲିଙ୍ଗ ରହିଅଛି । ଗାଈଟି ସେଠାରେ ଠିଆ ହୋଇଛି ଏବଂ ତାହାର ପଞ୍ଜାରୁ ଶୀର ଝରି ଲିଙ୍ଗରେ ପଡ଼ୁଅଛି । ସଙ୍କର୍ଷଣ ଦାସ ବୁଢ଼ା ଏହି ବିଷୟ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ ଓ ସେହି ଦିନଠାରୁ ଆନନ୍ଦ ଓ ପୁଣି ପରମର୍ଶରେ ଝାଡ଼େଶ୍ୱରଙ୍କର ପୂଜା ଆରମ୍ଭନା କଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଏହି ଆନନ୍ଦ ଓ ପୁଣି ମିଳିତ ନାମରୁ ଅନନ୍ଦପୁର ନାମର ଉତ୍ପତ୍ତି ହେଲା । ଚଳନ୍ଦ୍ରବର ଚନ୍ଦ୍ରକାଳୀନ ରାଜା ସିଲେଟନ ଭଞ୍ଜ ଝାଡ଼େଶ୍ୱରଙ୍କର ପୂଜା ଆରମ୍ଭନା ନିମନ୍ତେ ବନସ୍ତ ପୁରୀରେ ଗୋଟିଏ ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣ କରାଇ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୂଜକ ନୟକ କରାଇଥିଲେ ।

କରିଥିଲେ । କରୁଦିନ ପରେ ନଦୀ ବନ୍ୟାରେ ଏହି ମଣ୍ଡପ ଗଞ୍ଜି ଯିବାରୁ ୧୮୫୦ ମସିହାରେ ଗଜା ଗଦାଧର ଭଞ୍ଜ ଆଉ ଗୋଟିଏ ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣ କରାଇ ଥିଲେ । ୧୮୮୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଗଜା ଧରୁର୍ଜୟ ନାଗରେଭଞ୍ଜ ଏଠାରେ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରାଇ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ୧୯୨୭ ମସିହା ବନ୍ୟାରେ ସେହି ମନ୍ଦିର ଗଞ୍ଜି ଯିବାରୁ ତାହାର ଇଟା ପଥରରେ ଛଟାବସୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ଭଞ୍ଜ ଶ୍ରେୟାନର ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରାଇ ଅଛନ୍ତି ।

ଆନନ୍ଦପୁର ବନ୍ଧୁ ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରୁ ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ଶିକ୍ଷା, ସଂସ୍କୃତି, ଗ୍ରନ୍ଥାକ୍ଷେପରେ ସବିଶେଷ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଅର୍ଜ୍ଜନ କରି ଆସିଛି । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ ମଧ୍ୟରେ ପୁରୁ ଗୁରୁତ୍ବରେ ଅବସ୍ଥିତ ଆନନ୍ଦପୁର ଦେଇ ଛଳ ପଥରେ ବାଣିଜ୍ୟ କାରବାର ହେଉଥିଲା । କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଶାସକଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ିକ ଆନନ୍ଦପୁରଠାରୁ ନଦୀ ପଥରେ ମଧ୍ୟ ଧାମରା ମୁହାଣ ଦେଇ ବଦେଶକୁ ରେଫା ହେଉଥିଲା । ଏତେକ ପ୍ରସାର ଯୁଗରୁ ଓ ଧାତବ ଯୁଗରୁ ଶାଳନ୍ଦୀ ବୈତରଣୀ ଅବବାହିକାରେ ଲୌହ, ତମ୍ବା, ହୋମାଚେ ପ୍ରଭୃତି ଧାତୁର ଆଦ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଗୌରୀକ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଆନନ୍ଦପୁରଠାରେ ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଖାର ଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ସୁବୃନ୍ଧ ବାଲୁକା ଭୂମି ମହାଶୂଣନ ନାମରେ କଥିତ । ଏଠାରେ କବର ଦୈତ୍ୟର ବିନାଶ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ମହାଶୂଣନର ପୂର୍ବରେ ଅନତି ଦୂରରେ ମହାଶକ୍ତି ପେଣ୍ଡୁ ଯାଜପୁର ଅବସ୍ଥିତ । ସପ୍ତମାଳୁକା ବିଗ୍ରହ, ଦଶାଶ୍ବମେଧ ଘାଟ, ବିବେକା ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡ, ଶୁଭସ୍ତମ୍ଭ ସଂମତ ଅସଂଖ୍ୟ ଗୌରୀକ ମନ୍ଦିର ରହିଅଛି । ବରହେଣ୍ଡୁର ନାଭିଲଙ୍କ ଅଟନ୍ତି । ଏହାକୁ ନାଭିଗୟା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଯାଜପୁର ପରି ଆନନ୍ଦପୁର ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଚୀନତମ ଓ ଗୌରବମୟ ନଗ୍ର ଥିଲା ।

ଏହି ମହାଶୂଣନର ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ଉତ୍ତରେଶ୍ବର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ଝାଡ଼େଶ୍ବର ସସ୍ତ୍ରମୁଲିଙ୍କ ଓ ମଧ୍ୟ ଦେଶରେ ବନ୍ଧୁ ରକ୍ତ ରଞ୍ଜିତ ବୈତରଣୀର ଜଳଧାର ପ୍ରବାହିତ ହେଉଅଛି । ଏଠାରେ ଥିବା ବିଶାଳ ତପ୍ତ ବାଲୁକା ରଶ୍ମିରେ ମୁଗୁରୁଶୀମାନେ ପାଦରେ ଚାଲିଚାଲି ଅତିକ୍ରମ କରୁଥିବା ଦୃଶ୍ୟ ରବଣ ଦେଖିଥିଲେ ବୋଲି ରାମାୟଣରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଆନନ୍ଦପୁରରେ ପୂର୍ବରେ ଶାଳନ୍ଦୀ ନଦୀର ଅବବାହିକାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଭାରତର ଅନ୍ୟତମ ଜୈନ୍ୟ ଖର୍ଥ କ୍ଷେତ୍ର “ଚନ୍ଦ୍ରଖର୍ଥ” ଓ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶିଳାଭଲେଖ “ବୈଦାଖ୍ୟା” ବା “ବୌଦ୍ଧ ଆଖ୍ୟା” ଅବସ୍ଥିତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଠାରେ ଶାଳନ୍ଦୀ ନଦୀବର ଯୋଜନା, ବିଦ୍ୟାଧରପୁର ଜଳ ଉତ୍ସାର ଓ ବିଶ୍ୟାତ ବୋଉଳା ହୋମାଚେ ଖଣି ଅବସ୍ଥିତ ।

ଗୌରୀକ ତଥା ପ୍ରାଗ୍ ଐତିହାସିକ ଯୁଗ ବ୍ୟଞ୍ଜିତ ଇତିହାସ ଯୁଗରୁ ମଧ୍ୟ ଆନନ୍ଦପୁରର ଗୌରବମୟ ଇତିହାସ ଭଞ୍ଜ ଗଜ ବଂଶକୁ ଉଜ୍ଜୀବିତ କରିଅଛି ।

କଥିତ ଅଛି ୧୯୮୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଆନନ୍ଦପୁର ବା ଆଠଗଡ଼ ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ଗଜମନ୍ଦିର ପୁରୁଷେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ଦିର ଦେବଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ରାଜ୍ୟରୁ ଅସି ଦେବେନ୍ଦ୍ରପୁରର ରାଜା ଗୋବିନ୍ଦ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଷ୍ଟେଟ ସହିତ ସାମିଲ ହୋଇଥିଲା ।

ଦେବେନ୍ଦ୍ରପୁରର ରାଜା ପ୍ରତାପ ବଳଭଦ୍ର ନାଗପୁରର ରାଜା ଆନନ୍ଦପୁର ରାଜା ବାଟୀରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅମ୍ବିକା ବିଳାସ ରଚନା କରିଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ଓଡ଼ିଶାରେ କେବଳ ଆନନ୍ଦପୁରରେ ଅଭିଧାନିକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା କଥିତ ଭାଷା ଅଟେ । ଏଣୁ ଏହି ପରିମର୍ଦ୍ଦିତ ଭାଷା ଅମ୍ବିକା ବିଳାସର ନିଜସ୍ୱ ଭାଷା ଅଟେ ।

ଭନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗରେ ବ୍ୟାପକତା ପାଇଁ ମୋହନ ଏହି-ଠାରେ ଷ୍ଟେଟର ମେନେଜର ଥାଇ ତାଙ୍କର ‘ଉତ୍କଳ ଭ୍ରମଣ’ କାବ୍ୟ ରଚନା ଓ ମୁଦ୍ରଣ କରିଥିଲେ । ଆନନ୍ଦପୁର ସହରର ମଧ୍ୟ ଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ଆନନ୍ଦପୁର ମନ୍ଦିର ଆନନ୍ଦପୁର ନାମର କଣି ପ୍ରମୁଖ ପରି ମନେ ହୁଏ ।

ଚକ୍ରତୀର୍ଥ

ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ପିରୁଗାଂଜୀୟ ଅବକ ହିକାରେ ଶ୍ରୁତି ପ୍ରତ୍ୟୁକ୍ତି କରି ଶେଷରେ କଳିଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟରେ ଶେଷ ଉପନିବେଷ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ସେମାନେ ପୁରୁଷ କଳିଙ୍ଗରେ ବାସ କରୁଥିବା ଆଦିମ ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କୁ ବଣ ଜଙ୍ଗଲକୁ ଚଢ଼ି ଦେଇ ଥିଲେ ।

ସେତେବେଳେ କଳିଙ୍ଗର ପଡ଼ୋଶୀ ରାଜ୍ୟ “ଚମ୍ପା” ବା “ଚମ୍ପାନଗ୍ର” ଆଧୁନିକ (ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦୁର୍ଗାମନ ଓ ପଦ୍ମାବତୀ ନାମରେ ରାଜାଭାଣୀ ରହିଥିଲେ । ଏକଦା ଗର୍ଭବତୀ ଗୋଟି ପଦ୍ମାବତୀ ଗୋଟିକ ସହିତ ବନ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିବା ସମୟରେ ପଡ଼ିବଣୀ ହୋଇ ରାଜାଙ୍କ ଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ଶେଷରେ କଳିଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟର ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ସେହିଠାରେ ଗୋଟିଏ ପୁଅ ଜାତ କରାଇ ଗୋଟି ନାମ “କରକଣ୍ଡୁ” ରଖିଥିଲେ । ଏହି “କରକଣ୍ଡୁ” କଳିଙ୍ଗର ରାଜା ହୋଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ କଳିଙ୍ଗର ରାଜସିଂହାସନ ପୁରୁଷାରୁ ନିମିତ୍ତ ନହୋଇ ପରନ୍ତୁ ସଶମ ଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଦାସୀଭାବେ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିଲେ । ଲୋକେ ନିଜ ଭିତରୁ ନିଜ ଜଙ୍ଗଲରୁ ନୂଆ ରଜାଟିଏ ବାହୁଥିଲେ । ଯିଏ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଶବ୍ଦ ହାତରେ ରଖା କରି ପାରିବ, ସେଇ ଭଳି ଲୋକ ରାଜା ହେଉଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ହାତୀ ମଥାରେ ପୁନା କଳସ ଥୋଇ ଲୋକେ ନୂଆ ରାଜା ଖୋଜି ଖୋଜି “କରକଣ୍ଡୁ”କୁ ବାହୁ ଥିଲେ । କରକଣ୍ଡୁ କଳିଙ୍ଗର ରାଜା ହେବାପରେ ନିଜର ପିତୃରାଜ୍ୟ ଚମ୍ପା ବା ଚମ୍ପାନଗ୍ର ମଧ୍ୟ ପିତାଙ୍କଠାରୁ ପାଇଥିଲେ । ସେ ଜଣେ ପ୍ରଜାଭଞ୍ଜକ ଓ ଧାର୍ମିକ ରାଜା ଥିଲେ । ସେ ରାଜ୍ୟରେ ଜୀବ ହତ୍ୟା ନିଷେଧ କରି ଜୈନଧର୍ମ ପ୍ରସାର କରିଥିଲେ । ସେ ସ୍ଥାପନ କରିଥିବା ‘କରକଣ୍ଡୁ-ବିହାର’

ବୋଉଲାର ଚନ୍ଦ୍ରଶ୍ୟାମ କି ନା ଗବେଷଣା ସାପେକ୍ଷ ଅଟେ । ମାତ୍ର ଅଧୁନିକ ଉଦ୍ଭିଦ ପ୍ରାଚୀନ ନାମ ଚମ୍ପାନରୁ ଥିବାରୁ ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ରଶ୍ୟାମ ଉଦ୍ଭିଦର ନିକଟତମ ପ୍ରକୃତି ବୋଉଲ ପର୍ବତ ଶ୍ରେଣୀ ବର୍ଗରେ ରାଜା କରକଣ୍ଡୁ ବହାର ନିର୍ମଣ କରି ଥିବା ନିଶ୍ଚିତ ।

ବୋଉଲ ପର୍ବତ ଶ୍ରେଣୀ ଲେଅର କେନ୍ଦ୍ରରେ ଯୁବପୁତ୍ର ଉଦ୍ଭିଦ ପର୍ବତ ଅଟେ । ଏହି ପର୍ବତ ଶ୍ରେଣୀ ଜିଲ୍ଲାର ଉତ୍ତର ପୂର୍ବ କୋଣରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହି ମଧୁରଭୂମି ଓ କେନ୍ଦ୍ରରେ ଶୀମାକୁ ପୃଥକ କରୁଅଛି । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ୨୦୦ ଫୁଟ ଅଟେ ।

ଶାଳନ୍ଦୀ ନଦୀ ମଧୁରଭୂମିର ଶିମିଳିପାଳ ପର୍ବତର କନ୍ୟା ସ୍ୱରୂପା । ଏହି ନଦୀ ମଧୁରଭୂମି କେନ୍ଦ୍ରରେ ଓ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ବୈତରଣୀ ସହିତ ମିଶି ଅଛି । ଏହାର ଘାଟ ଦେଶ ନାଗେଶ୍ୱର, ଚମ୍ପକ, ହୁଣ୍ଡିନା, ଆମ୍ବ, ଅକ୍ଷୟ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ବୃକ୍ଷ ଲତା ଆଦିବାସୀ ପକ୍ଷୀ ବାଳା ମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତ ସ୍ଥାନ, ଜଳକ୍ଷୀତା, କେଶ ମଣ୍ଡନ, ଜଳକୁମ୍ଭ କାଶରେ ଲଳିତ ଗଛରେ ଯାତା, ଚିତଳ, ବେନିତ, ଜହ୍ନାଦି ମଧ୍ୟ ଓ କୁମ୍ଭୀରାଦିକ୍ଷୀତା, ବରାହ, ହସ୍ତି, ଉଲ୍ଲୁକ ବ୍ୟାଘ୍ର, ମୃଗ ପ୍ରଭୃତି ବନ୍ୟ ଜୀବ ପକ୍ଷୀ ଶାସକର ଜଳପାନ, ଶିକାରୀ ମାନଙ୍କର ଶିକାର ଦୃଶ୍ୟ-ପାଳନ ଓ ମାରଣର ଏକ ଅପୂର୍ବ ସମାବେଶ । ଆଦିବାସୀ ଅଧ୍ୟୁଷିତ ଏହି ନଦୀ ଉପକ୍ୟାକା ଶରତ ଋତୁରେ କାଶଗଣ୍ଡି, ହେମନ୍ତରେ ପଶା ଶିଶିରରେ ସପର୍ପ, ବସନ୍ତରେ କଂଶୁଳ ଓ ଅଶୋକ ଭୂଷା ଭୂଷିତା ନବ ଯୌବନଶ୍ରୀ ଓ ନିଦାଘରେ ତାର ହିରମ୍ବର ମୂର୍ତ୍ତି, ଶୁଦ୍ଧ ତପ୍ତ ବାଲୁକା ଶଯ୍ୟା ଓ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭାୟୁର ଝଡ଼ଝଞ୍ଜା ଦର୍ଶକ ମନରେ ଆନନ୍ଦ ତଥା ଆତଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଶାଳନ୍ଦୀ ନଦୀର ସୁଶୋଭିତ ଉପକଣ୍ଠରେ ସୀତାକୁଣ୍ଡ, ବାଲେଶ୍ୱର, ଅଶିଜ, ଅସ୍ତଳ ମଠର ଧୂସାବଶେଷ, ଆଦ୍ୟାବଧି ରହିଅଛି । ବୋଉଲ ପର୍ବତ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ପଥର କୁଙ୍କୁ ଚନ୍ଦ୍ରଶ୍ୟାମ ବୋଲି ଯାଏ । ଲୋକ ଶ୍ରୁତି ଅଛି ଯେ ଦ୍ୱାପର ଯୁଗ ଶେଷରେ ସୁଦର୍ଶନଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞାରେ ତାଙ୍କର ପୁଅ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କର ଶିରୋଛେଦନ କରି ହତ୍ୟୁ ପୁଅ ହତ୍ୟା ଦୁଃଖରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇ ଏହିଠାରେ ପାତାଳ ପୁରରେ ଗୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ରଜ ସଂକ୍ରାନ୍ତି ଦିନ ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଶ ମେଳା ହୋଇଥାଏ । ଲୋକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ରଜସଂକ୍ରାନ୍ତି ଦିନ ଯେଉଁ ଲୋକ ସେହି କୁମ୍ଭ ଜଳରେ ସ୍ନାନ କର୍ପଣ କରନ୍ତି ତାଙ୍କର ପିତୃପୁରୁଷମାନେ ସ୍ୱର୍ଗବାସ କରନ୍ତି ।

“ପାରମ୍ପରିକ ବିଦଗ୍ଧ ଆଭିଜାତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ଉତ୍ସ । ଅଖ୍ୟାତ ଅଞ୍ଚଳକୁ ପ୍ରଖ୍ୟାତ କରାଇଲା, ଅପରିଚିତ ଦୃଶ୍ୟକୁ ଲୋକ ଲୋଚନକୁ ଆକର୍ଷିତ, ଯୌରୁଷ ମଧ୍ୟରେ ଅପୌରୁଷେୟ ଖ୍ୟାତର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଗାନ କରି

ଅଖ୍ୟାତ ଦୂର କରିବା ସାହିତ୍ୟ ସେବାର ଲକ୍ଷ । ବ୍ୟକ୍ତିର ଅଖ୍ୟାତ ବା ଅପବାଦ ବା ନିନ୍ଦାପୂର୍ବି ଗାନ ସାହିତ୍ୟରେ ବର୍ଜନୀୟ” ।

କବି କଲମରୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ —

“ ଶତ ଶତ ପାଣିଦଳ ପୁଲକିତ ମନେ
ଗୁଲିଛନ୍ତି ଅବରତ ଗାଥ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତନେ ।
ବୌଳା ନାମେ ପରଚିତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପଦରେ
ରହିଛି ପ୍ରାଚୀନ କାଳୁଁ କେନ୍ଦୁଝର ପ୍ରାନ୍ତେ ।
ଅତ୍ୟୁକ୍ତ ଅଟଇ ସେହି ନଗ ଶିରୋନୁତ
ଦେଖିଲେ ନୟନ କୋପି ହୁଏ ପରାଭୂତ ।
ପୁଣି ସେହି ବୌଳା ଶୈଳେ ଅତି ପୁଣ୍ୟମୟ
ଚନ୍ଦ୍ରଶ୍ୟାମ ନାମେ ଏକ ସ୍ଥାନ ଶୋଭାମୟ ।
ବରାକେ ଅଦ୍ୟାପି ଶୈଳ ମଧ୍ୟ ବୌଁ ସ୍ଥାନେ
ଯହିଁ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ପ୍ରକଳ ଚିପାସା-
ମେଶାଈବା ପାଇଁ କପ ଶୋଳିଲେ ସ୍ୱହସ୍ତେ ।”

ଲୋକେ କହନ୍ତି, ଯଦୁବର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଘେନି ଏକଦା ମୃଗୟା କରୁଥିବା ସମୟରେ ଯଦୁବର ବାହୁମକୁ ଚୂଷାରୁ ଗୋଟି କରିବା ପାଇଁ ଏହିଠାରେ ଗୁପ୍ତରେ ରହିଥିବା ଏକ କୁମ୍ଭ ମଧ୍ୟରୁ ବ୍ରହ୍ମଶାପ ଭୋଗ କରୁଥିବା କୁଳମ୍ବ ରୁଣି ଘୋମବର୍ଣ୍ଣୀ ଧାର୍ମିକ ରାଜା ନୃଗକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ପାଇଁ ସଙ୍ଗେ ଶୁଭ ସୁକ୍ତ ଜଳ ପାନ କରିବାକୁ ଦେଇଥିଲେ ।

ବୌଳା ପର୍ବତର ମଝିରେ ମଝିରେ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ କେନ୍ଦୁ, ଶାଳ, ପିଆଶାଳ, ଅସନ, ମହୁଳ, ହରିଡ଼ା, ବାହାଡ଼ା, ଅମଳା, ଅଗୁରୁ, ନିମ୍ବ, ମହାନିମ୍ବ, ପ୍ରଭୃତି ବୃକ୍ଷ, ଗୁଡ଼ିକର ସବୁଜ ଶିର ନିର୍ମୁଳ, ଶିଆଳି ପ୍ରଭୃତି ଲତାବୃକ୍ଷ ହୋଇ ବାବନାଭୂତ ପରି ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ପର୍ବତର ପାଦ ଦେଶରେ ଠିଆ ହୋଇ ଉପରକୁ ଚାହିଁଲେ ଅଗ୍ରଦେଶ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଏହି ପର୍ବତର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପରସ୍ତ ପସ୍ତେ ହୋଇ ମାଳ-ଶୈଳ ଶ୍ରେଣୀ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ରହି ଏକ ଶୈଳବର୍ତ୍ତୀ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛି । ଏହି ସ୍ଥାନର ନଗ ଗୁଡ଼ିକର ଶୋଭା ମାଳ ଦସନ ପରିଧାନ କରି ନବ କଶୋରୀର ଅଳସ ଅଙ୍ଗ ରେଖା ଓ ଅନାବୃତ ଧାନପ୍ରମପରି ପ୍ରକଟମାନ ହୁଏ । ଏହି ପର୍ବତ ଶ୍ରେଣୀକୁ ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ର ଆକାରରେ ବେଶ୍ଟନ କରି ରଖିଅଛି ଶାଳଘାଁ ଶାଳଘାଁ ଶୈଳ-ଚନ୍ଦ୍ରାୟମଦୟ । ଦକ୍ଷିଣେ ଶୈଳ ବକ୍ଷ ବିଦାରଣ କରି ସ୍ଥାନ ସ୍ଥାନ ଜଳପ୍ରପାତ ସୃଷ୍ଟି କରି ଜଳ ଭରଣ

ବାଦ୍ୟନାଦରେ ନୃତ୍ୟରତା- ଶାଳନ୍ଦୀ ବନ୍ଧି ଯାଉଛି ସମେ ନମ୍ବକୁ ।

ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ କେନ୍ଦୁଝର ପ୍ରାକୃତିକ, ଐତିହାସିକ ତଥା ଐତିହାସିକ ଗୌରବ ଗରିମାମୟ ହୋଇ ରହି ଆସିଛି । କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟ କଳିଙ୍ଗର ହେଗର୍ଭା ନାମରେ ପ୍ରସରିଗତ । ପ୍ରାଗ୍ ଐତିହାସିକ ଶୁଗରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅଦ୍ୟାବଧି ବହୁ କବି, ମହାପୁରୁଷ, ଧର୍ମ ପ୍ରସ୍ତରକ ପୁଣ୍ୟତୋୟା ବୈତରଣୀ ଖରରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ଖଣି ଧୂଳି ଭଡ଼ାଇ ଅଛନ୍ତି ।

ଭାରତରେ କେନ୍ଦୁଝରର ଭୌଗଳିକ ଅବସ୍ଥିତି ହେତୁ ପୃଷ୍ଠିର ଆବହ- ମାନ କାଳରୁ ଯେଉଁ ସବୁ ଧର୍ମ ପ୍ରସ୍ତରକମାନେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଖର୍ଚ୍ଚ ଦର୍ଶନରେ କଳିଙ୍ଗ ଆସି ଅଛନ୍ତି ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏହି ମଧ୍ୟଦେଶ ବା କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟ ଦେଇ ଉତ୍ତଳ ଜାହାଜ ବୈତରଣୀ କୁଳେ କୁଳେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯାଇ ଅଛନ୍ତି । ଏପରିକି ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରେ ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ ମଧ୍ୟରେ ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ ଏହି କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟ ଦେଇ ସ୍ଥଳପଥରେ ହେଉଥିଲା । ଐତିହାସିକ ତଥା ଐତିହାସିକ ଚିତ୍ରବିମୁଖ ଏହି କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟର ଏକ ପବନ ତଥା ପ୍ରଧାନ ଶର୍ଚ୍ଚକ୍ଷେତ୍ର ହେଉଛି ଆକନ୍ଦପୁରର ଚନ୍ଦ୍ରଶର୍ଚ୍ଚ ।

ଗବେଷକମାନଙ୍କ ମତରେ ଏହି ବୈତରଣୀ ଖର ଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ବରଜା କ୍ଷେତ୍ର ବା ବୈତରଣୀ ଖର୍ଚ୍ଚ ପରି ଶାଳନ୍ଦୀ ନଦୀ ଅବବାହିକାରେ ଯିବିର ଚନ୍ଦ୍ରଶର୍ଚ୍ଚ ଓ ପ୍ରାଚୀନ ଶିଳାଲେଖ ବୌଦ୍ଧ ଆଖ୍ୟା ଅବସ୍ଥିତ । ଚନ୍ଦ୍ରଶର୍ଚ୍ଚ ଜୈନ ଧର୍ମ କ୍ଷେତ୍ରର ଏକ ପ୍ରଧାନ ଶର୍ଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରଥମର ସର୍ବ ପ୍ରଥମ ଧର୍ମ ଜୈନଧର୍ମର ଆଦି ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ରୂପେ ରୁଷଭଦେବଙ୍କର ଏହା ହେଉଛି ଏକ ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ କ୍ଷେତ୍ର । ତେଣୁ ଏହାର ନାମ ଚନ୍ଦ୍ରକ୍ଷେତ୍ର ବା ଚନ୍ଦ୍ରଶର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଅଛି । ଆନନ୍ଦପୁର କଟେରୀ ଠାରୁ ୧୫ କ: ମି: ଦୂରରେ ବଉଳା ପର୍ବତ ମଳା ଶିଖର ଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏହି ଚନ୍ଦ୍ରଶର୍ଚ୍ଚ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରୁ ରଖିରାଖି ଜୈନଧର୍ମ ପ୍ରସାର କରିଥିଲା ।

ଆନନ୍ଦପୁରର ପୋଡ଼ାଝିଙ୍କଡ଼ା ଗ୍ରାମରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ମାଇଲ ପରିମିତ ଏକ ଗୌରୀର ସୁବୃନ୍ଧ ଗୁମି ହେଉଅଛି । ଏହାର ଅପର ପାର୍ଶ୍ବରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚୀନ ଦୁର୍ଗର ଧୁମ୍ବାବଶେଷ ଦେଖାଯାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଠାରେ ଶତାଧିକ ଜୈନ ଶୈଳର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସ୍ତର ମୂର୍ତ୍ତି, ଯକ୍ଷ, ଯକ୍ଷିଣୀ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ଅସଂଖ୍ୟ ସଂଖ୍ୟରେ ପଡ଼ି ରହିଛି । ଅନେକ ଭଗ୍ନପ୍ରାୟ ବହୁ ଜୈନ ଦେବ ଦେବୀ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଆଜି ହିନ୍ଦୁମାନେ ନିଜର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ରୂପେ ପୂଜା କରୁ ଅଛନ୍ତି । ବଉଳା ପର୍ବତର ପାଦ ଦେଶରେ ଏକ ଜୈନମୂର୍ତ୍ତି ବଉଳାଶ୍ରମୀ ଠାକୁରାଣୀ ରୂପେ ପୂଜିତ ହେଉ ଅଛନ୍ତି । କୁଶଳଶୂର ଓ ବାଲୁକଶୂର ମନ୍ଦିର ବେତାରେ ଅନେକ ଜୈନମୂର୍ତ୍ତି ପୂଜା ପାଉ ଅଛନ୍ତି ।

ବଢ଼ିଲା ପବିତ୍ର ଶିଖର ଦେଶରେ ମହାଦାସଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ପୂଜା ପାଉଥିବାର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ।

ଭୈଗଳିକ ଅବସ୍ଥିତିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ କେନ୍ଦୁଝରର ବୋଉଳା ପବିତ୍ର ଏକଦା ତୋଷାଳୀ ରାଜ୍ୟର ଶୈଳପୁର ନାମରେ ଏକ ପବିତ୍ର ଗାଁ ସ୍ଥାନ ଥିଲା । ତୋଷାଳୀରେ ଜୈନ ଋଷିମାନେ ଯେଉଁ ଗୋଟାଏ ପୋଖରୀ ଖୋଳାଇ ଥିଲେ ତାହା ପବିତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରଗାଁ ନିକଟରେ ଥିବା ନୈସର୍ଗିକ ହ୍ରଦ “କୁଦଗଡ଼ଠାରେ” ରହିଥିବା ମନେହୁଏ । ବୋଉଳା ପବିତ୍ର ପ୍ରାକୃତିକ ଶୋଭା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋରମ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଜୈନ ଋଷି ରୁଷଭନାଥ ଚନ୍ଦ୍ରସେବ ସ୍ଥାପନ କରିଥିବା ସ୍ୱାସ୍ଥବଳ । ଦୁଇଶତ ପଞ୍ଚ ଉତ୍ତର କଳ କଳ ନାଦ କରି ନିର୍ଭରଣୀ ଆରାଧନା ହୋଇ ପବିତ୍ର ପାଦ ଧୋଇ ଦେବା ପାଇଁ ଧାଇଁ ଯାଇଛି ନିମ୍ନକୁ । ଘନ ଅରଣ୍ୟ ପରିବେଷ୍ଟିତ ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ବଭୁଲ ପଶୁ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ଏହି ବଢ଼ାର ସ୍ଥଳୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋରମ । ଏହିପରି ଏକ ପବିତ୍ର ଭୂମିରେ ଶୈଳପୁର ନିର୍ମିତ ହେବା ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

ମହାଭାରତ ଯୁଗରେ କେନ୍ଦୁଝର କୋଶଳ ରାଜ୍ୟ ନାମରେ କଥିତ ହୋଇ ସେଠାରେ ରୁଷଭନାଥ ପୂଜା ପାଉଥିବା କଥା ଜଣାଯାଏ । କେନ୍ଦୁଝରର ପ୍ରାଚୀନ ନାମ କୋଶଳ ଥିବା କଥା କୁଶଳେଶ୍ୱର ମହାଦେବ ଓ କୁଶଭଦ୍ରା ନଦୀର ନାମରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ । ମହାଭାରତ ଯୁଗରୁ ଏହି ଚନ୍ଦ୍ରଗାଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲଭ କରି ଜୈନ ସାଧୁ ଋଷି ମାନଙ୍କର ଯଜ୍ଞସ୍ଥାନ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱରୂପ ଏଠାରେ ଜାଗମରା ଗ୍ରାମ ରହିଅଛି । ଜୈନ ସାଧୁମାନେ ଗାଁର ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଥିବାରୁ ଏହି ଜୈନ ବଢ଼ାର ଚନ୍ଦ୍ରଗାଁ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅଟେ ।

ଜୈନ ଧର୍ମସେବ ବୋଉଳା ପବିତ୍ର ଶ୍ରେଣୀର ପାଦ ଦେଶରେ ବୈଦାଖ୍ୟା ନାମରେ ଏକ ସ୍ଥାନ ରହି ଅଛି । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ପଥର ଦେହରେ ଶିଳାଭିଲେଖ ରହିଅଛି । ପଦ୍ମଚନ୍ଦ୍ରବନ୍ ମାନବ ମତରେ ଏହି ଶିଳାଭିଲେଖ ଆର୍ଯ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ନିଦର୍ଶନ ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର କେତେକ ଗବେଷକ ବୈଦାଖ୍ୟାକୁ ବୌଦ୍ଧ-ଆଖ୍ୟା ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଏହା ଗବେଷଣା ସାପେକ୍ଷ ।

କପିଳେଶ୍ୱର

କେନ୍ଦୁଝର ଜିଲ୍ଲାର ଜ୍ୟୋତସୁର ଗ୍ରାମ ପଞ୍ଚାୟତରେ କପିଳେଶ୍ୱର ବିଦ୍ୟମାନ । ପୁରାଣ ଯୁଗରେ ଏହି କପିଳେଶ୍ୱର କପିଳ ମୁନିଙ୍କର ଯୋଗାଣ୍ଡନ ଥିଲା ବୋଲି ଜନଶ୍ରୁତି ରହିଅଛି । ଏହା ଗୋଟିଏ ରମଣୀୟ ସ୍ଥାନ ।

ଅଟେ । ପ୍ରାୟ ଦଶ ଏକର ଜମି ଉପରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏକ ବର୍ତ୍ତୁଳାକାର ପଥର ଚଟାଣକୁ କପିଳେଶ୍ୱର ବୋଲିଯାଏ । ସେଠାରେ ବହୁ ଦେବ ଦେବୀଙ୍କର ଭଗ୍ନାଂଶ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସେଠାରେ ଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଦେବ ଦେବୀଙ୍କର ମଂଦିର ନିର୍ମାଣ ପରିପାଟ ଚଢ଼ି ଚଢ଼ାକର୍ଷକ ଅଟେ । ଏହାର ଜଳବାୟୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର । ଏଠାରେ ପଥର ବନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାକୃତିକ ପୁଷ୍କରଣୀ ରହିଅଛି । କାଠ ଭିତରେ ଅଗ୍ନିର ଅସ୍ଥିତି ପରି ପଥର ବନ୍ଧରେ ଜଳ ଭଣ୍ଡାରର ଅବସ୍ଥିତି ଯେତିକି ସାତ୍ତ୍ୱିକ ସେତିକି ମଙ୍ଗଳମୟ ଅଟେ ।

କପିଳେଶ୍ୱର ଚଟାଣରେ ଅବସ୍ଥିତ “ପିନ୍ଦୁର ପେଟ” ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଦେବୀମାଳ ଅଛି । ଶୁଦ୍ଧା ସ୍ୱେଦାକ୍ରାନ୍ତ କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀ ଦେବୀଙ୍କର ପାଦୁକା ସେବନ କଲେ ସ୍ୱେଦ ଉପସ୍ଥାପନ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଏଠାକୁ ବହୁ ପେଟ ସ୍ୱେଦୀଙ୍କର ଆଗମନ ହୋଇଥାଏ ।

କପିଳେଶ୍ୱର ଚତୁର ଉପରେ ଦେବଶିର ନାମରେ ଗୋଟିଏ ପବ୍ ପାଳିତ ହୋଇଥାଏ । ମହା ସପ୍ତମୀ ଦିନ ଏହି ଉତ୍ସବ ସମାହିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଦିନ ଜ୍ୟୋତିପୁର ଦଣ୍ଡପାଟର ପ୍ରାୟ ପଞ୍ଚୋକ ପରିକାରରେ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଅରୁଆ ଗୁଡ଼ିକ, ଗୁଡ଼ିକ, ମୁର, ଦୁଧ, ବାନ୍ଧ, ଦିଅ, ବାଇଶମସଲ, ହାଣ୍ଡି, କାଠ, ପ୍ରଭୃତି ଏକତ୍ର ମିଶାଇ ଦେଇ ଦେବଶିର ଶିରରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇ କପିଳେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଭୋଗ ଦିଆଯାଇ ସମସ୍ତଙ୍କ ଜନତା ଏକତ୍ର ବସି ଚଟାଣ ଉପରେ ପ୍ରସାଦ ସେବନ କରନ୍ତି । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଗଡ଼ନାୟକଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ ।

କପିଳ ରକ୍ଷିଙ୍କର କାମଧେନୁ ବନଳା ଗାଈକୁ ବାଦ ଏହି ଚଟାଣ ଉପରେ ମାରି ଦେଇ ଥିବାର ସଂକଳ୍ପ ସ୍ୱରୂପ ଏହି ପଥର ବନ୍ଧରେ ଗୋ-ଗୋଜର ଚତୁ ରହି ଅଛି ।

ଖଲି - ଚରୁତି - ଘଟ

ବାରିହା ଥାନାର ପିଡ଼ିଙ୍ଗି ଗ୍ରାମ ପଞ୍ଚାୟତ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଫୁଲ-କଅଁଳେଇ ଗ୍ରାମ ମୁଖ୍ୟତାୟା ବୈତରଣୀ ନଦୀ କୂଳରେ କଅଁଳ ପରିବେଷ୍ଟିତ ମଧ୍ୟରେ ଗ୍ରାମବଧୂ ପରି ଅନ୍ତର୍ବଳରେ ଲୁଚି ରହିଛି । ତାର ମୁଖର ଶାଶୁ ସମାନ କଲରବା ବୈତରଣୀ ନଦୀ କଳକଣ୍ଠରେ କଳ କରି କରି ପ୍ରଖର ଚେତର ବହି ଯାଉଛି । ଏଠାକୁ ଯିବା ପାଇଁ ଯାତ୍ରୀଗଣ ବସର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି ଓ ଏହି ଗ୍ରାମ ଜ୍ୟୋତିପୁରର ଅନ୍ତି ଦୁରରେ ରହିଅଛି । ଫୁଲ କଅଁଳେଇ ଗ୍ରାମଠାରେ ଥିବା ବୈତରଣୀ ନଦୀଘାଟ ଖଲିଚରୁତି

ଘଟ ନାମରେ ପରିଚିତ । କଥିତ ଅଛି ମତ୍ସ୍ୟ ଦେଶର ପାଣ୍ଡବମାନେ ଅଜ୍ଞାନ
କନକାସ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଏଠାରେ ଅଳ୍ପପାକ କରି ପଥର ତଟାଣ ବସିରେ ରଖି
ସେନନ କରିଥିବା ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅନୁଯାୟୀ ପଥର ବସିରେ ଖଲି, ଚବୁଟ
ଓ ଘଟର ଚେନ୍ଦୁ ରହିଛି । ଏଣୁ ଲୋକେ ଏ ସ୍ଥାନକୁ ଖଲି-ଚବୁଟ-ଘଟ ବା ଖଲି-
ଚବୁଟି-ଘାଟ ବୋଲି କହନ୍ତି ।

୫ତ ତା ୨୫ । ୧୧ । ୨୭ ଶିଖ ଦିନ ସେ ଗ୍ରାମର ଜଣେ ଲୋକ ବୃଷ
କରୁଥିଲା ସମୟରେ ଜେଟେ ଗୋଟି ଦେବ ଦେବୀଙ୍କର ପଥର ମୂର୍ତ୍ତି ପାଆନ୍ତେ ।
ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଜ୍ଵଳିତ ହେବା ତାହା ଗାବେଷଣା କରି ଏହି ପଥର ମୂର୍ତ୍ତି
ଖୁଜିବା ଡାଗୀର ପ୍ରସ୍ତର ସ୍ତରର ବୋଲି କହି ଅଛନ୍ତି । ଏହି ସବୁ ମୂର୍ତ୍ତି
ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଛତାଭୂମି ବନ୍ଦୁରୀ ମୂର୍ତ୍ତି ନିଳ ଅଛି । ଏଥିରୁ ଅନୁମାନ
ହୁଏ ଯେ, ଡାଗୀର ପ୍ରସ୍ତର ସ୍ତର ଏଠାରେ ମୂର୍ତ୍ତି ସୁନନ ପଦ୍ଧତି ପ୍ରଚଳିତ
। ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଦୁର୍ଗାପୂଜା ପ୍ରଚାରାଦିକ ଗବେଷଣା କରାଗଲେ ପ୍ରସ୍ତର
ସ୍ତରର ସଭ୍ୟତା ସମେତ ଉତ୍କଳର ସମ୍ଭବତଃ ବହୁ ଗୁପ୍ତ ତଥ୍ୟ ଜଣାଯିବ ।
ଆଦିପୁର ଓ ଜ୍ୟୋତିପୁର ରାଜ୍ୟ ଦ୍ଵୟର ଅନନ୍ତ ଦୂରରେ ଏହି ସ୍ଥାନ ଅବସ୍ଥିତ ।
ବରଟଡ଼ିର ଉତ୍କଳାବଶେଷ, ଶିଳା ମନ୍ଦିର ଓ ଏକାଦଶ ରୁଦ୍ର ମନ୍ଦିର ଏଠାରୁ
ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ରହିଅଛି ।

ଶ୍ରୀ ମୁଗେଶ୍ଵର

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ମୁଗେଶ୍ଵର ମହାଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଯୋଡ଼ା କୁଳ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଦେବଝର
ଗ୍ରାମର ଠାକୁରାଣୀ ଗିରିର ଯାଦ ଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏଠାରେ ପ୍ରବାହିତ
ହୋଇ ଷ୍ଟୁ ଜଳପ୍ରପାତ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ଗିରି ଝରଣା ମହାଦେବ ନିବାସର
ଚୀର ପ୍ରବାହମାନ । ଏହି ଗିରି ନିର୍ଘରଣୀ ଠାକୁରାଣୀ ପଟ୍ଟଚର କୋଳରୁ ବହୁ ଅର୍ପି
ମହାଦେବ ନିବାସରେ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ମୁଗେଶ୍ଵର ମହାଦେବଙ୍କର ପାଦ ପ୍ରସାଳନ କରି
ବିରଜିଲା ଗ୍ରାମଠାରେ ସୁନା ନଦୀ ସହିତ ମିଶି ବୈତରଣୀରେ ପଡ଼ିଅଛି । ମୁଗ
ମହାଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିର ବିମଳ-ରଞ୍ଜିତକଲ ରସାରେ ଅବସ୍ଥିତ ବିଲେଇପଦାଠାରୁ
ମାତ୍ର ୫ କ:ମି: ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହା ବିଲେଇଦୋ-ନୂଆମୁଣ୍ଡି ରସାରେ
ମଧ୍ୟଦେଶରେ ଓଡ଼ିଶା ବିହାର ସୀମାରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଅଛି । ଏହା ଦିନବନ
ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନ ଅଟେ । ଏଠାରେ ଓଡ଼ିଶା ଶକ୍ତି ଉଲ୍ଲାସ ସଂସ୍ଥା, ସମେତ
ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଶକ୍ତି କମ୍ପାନୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁ ଅଛନ୍ତି ।

ଏହି ବନ ମୁଗବନ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ । ଏଠାରେ ମୁଗେଶ୍ଵର ମହାଦେବଙ୍କର
ହୃଦୟ ଲଜା ବିରଜମାନ । ଶିବ ଏହି ବନରେ ବାସ କରୁଥିବା ସମୟରେ ମୁଗ
ରୁଦ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜର ମୃଗୀରୂପୀ କନ୍ୟାକୁ ହରଣ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିବା

ସମୟରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ କନ୍ୟା ସନ୍ଧ୍ୟା ଶିବଙ୍କର ଶରଣାଗତ ହେଲେ । ଶିବ ଏହି ଅନ୍ୟାୟକୁ ସହ୍ୟ ନପାରି ଧନୁଶର ପ୍ରହାରକରି ମୃଗରୂପୀ ବ୍ରହ୍ମାର ଶିବେନ୍ଦ୍ରେଦନ କରିଥିବାରୁ ସେହି ଦିନଠାରୁ ଶିବଙ୍କର ନାମ ମୃଗଧର ଓ କନର ନାମ ମୃଗବନ ହେଲା । ସେହି ଦିନଠାରୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମୃଗୀରୂପୀ ସନ୍ଧ୍ୟା କନ୍ୟା ଏହି ମୃଗବନରେ ବାସ କରି ମୃଗଧର ମହାଦେବଙ୍କର ସେବା ପୂଜା କଲେ । ତେଣୁ ଶିବଙ୍କର ନାମ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଅଛି :—

“କନ୍ଦେ ପଲ୍ଲବ ଭୂଷଣଂ ମୃଗଧରଂ କନ୍ଦେ ପଶୁନା ଗଜମ୍ ।”

ପୁରୁଷ ଏହି କନରେ ଶତ ଶତ ସଂଖ୍ୟାରେ ମୃଗ ତଥା ସର୍ପମାନେ ବାସ କରୁଥିଲେ ଓ ଶିବ ଏହିମାନଙ୍କୁ ପାଳନ କରି ମୃଗଧର ନାମ, ପଶୁପତି କାମ ଓ ପଲ୍ଲବ ଭୂଷଣ ଗୁଣର ସାର୍ଥକତା ପ୍ରତିପାଦନ କରି ଅଛନ୍ତି ।

ପୌରାଣିକ ଯୁଗରୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟପୁରରେ ଗଙ୍ଗା ଜନ୍ମ ହେବାର ଅବ୍ୟବହୃତ ପୁରୁ ଏହି ଗର୍ଭ ସ୍ଥାନର ଉପତ୍ତି ହୋଇଅଛି । କାରଣ ବାମନ ଜନ୍ମ ପୁରୁରୁ ଜୋ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ କମଣ୍ଡଳୁ ମଧ୍ୟରେ ସଞ୍ଚିତ ଥାଇ ଭଗବାନ ବାମନ ଅବତାର ଧରି ବଳୀକୁ ନାଭିବ୍ରହ୍ମ ପାଦରେ ପାତାଳରେ ରୁପିବା ପରେ ବ୍ରହ୍ମା ସେହି ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ବ୍ରହ୍ମପାଦକୁ ଗଙ୍ଗା ଜଳରେ ଧୋଇ ଦେବା ସମୟରେ ଗଙ୍ଗା ବିଷ୍ଣୁ ନଖକୋଣରେ ଗୁପ୍ତ ହୋଇ ଗଲେ ମାତ୍ର ଏହି ବ୍ରହ୍ମପଦ ଧୌତ ସମୟରେ କମଣ୍ଡଳୁରୁ କିଛି ଗଙ୍ଗାଜଳ ଖସିପଡ଼ି ଶୁପ୍ରଗଙ୍ଗା ବା ଗୋନାସିକା ସୋଟରେ ପଡ଼ି ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ବୈତରଣୀ ନାମରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଲେ । ଏହିଘଟଣାର ବାର ବ୍ରହ୍ମ ବର୍ଷ ପରେ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀ ରାଜା ଭଗୀରଥଙ୍କର ତପସ୍ୟାରେ ସନ୍ତୋଷ ହୋଇ ଗଙ୍ଗା ବିଷ୍ଣୁ ନଖ କାଶରୁ ଝରି ଜୋଧରଙ୍କ ଜଟାରେ ପଡ଼ି ହିମାଳୟ ସେ ଦେଶ ଦେଇ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଲେ । ଏହି କାରଣରୁ ବୈତରଣୀ ନଦୀ ଗଙ୍ଗାଠାରୁ ପବନମେ ଓ ବାବ୍ରହ୍ମ ବର୍ଷ ବସୋଜେଷୁ ଅଟେ ।

ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ଗଙ୍ଗା ଜନ୍ମ ପୁରୁରୁ ଶିବ ଗୋ-ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ପାତକରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବା ପାଇଁ ପତିତପାବନୀ ବୈତରଣୀ ଖାର ଦେଶରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ଯୋଗ ସାଧନ କରୁଥିଲେ । ମୃତ୍ୟୁର ନାମ ଧାଣେ ପଳେ ଶିବ ଜୋଧର ନାମ ଧାରଣ କରିଥିବା ମନେ ହୁଏ । ବୈତରଣୀ ନଦୀ ଉପତ୍ତିର ବାବ୍ରହ୍ମ ବର୍ଷ ପରେ ବିଷ୍ଣୁ ନଖକାଶରୁ ଜନ୍ମ ହେବା ସମୟରେ ମୃଗଧର ମହାଦେବ ବୈତରଣୀ ଶର୍ପରୁ ଗୋ-ବ୍ରହ୍ମ ହତ୍ୟା ଦୋଷ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ମସ୍ତକରେ ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ଧାରଣ କରି ଗଙ୍ଗାଧର ନାମ ଧାରଣ କରିଥିଲେ ।

(ଅନ୍ୟ ରଚିତ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ମୃଗ ମହାଦେବ ପୁସ୍ତକ ବ୍ରହ୍ମବ୍ୟ)

ମହାଭାରତ ପ୍ରଭୃତିରେ ଏହି ସ୍ଥାନ ବିନ୍ୟାସକ ବା ଅବୃତ୍ତାତଳ ନାମରେ କଥିତ । ଏହା ଆଦ୍ୟ ଅଧ୍ୟାୟୀ ଅଧ୍ୟୁଷିତ ଅଟନ୍ତି । ମୃଗ ମହାଦେବଙ୍କ ପୂଜକ ଜଣେ ଭୃଷୀ ଅଟେ ।

ଭୀମକୁଣ୍ଡ

ମହାଭାରତ ବର୍ଣ୍ଣନାନୁଯାୟୀ ଦ୍ଵିତୀୟ ପାଣ୍ଡବ ଭୀମସେନ ସତ୍ୟ ରକ୍ଷା କରି ବନବାସ କରୁଥିବା ସମୟରେ ବୈତରଣୀ ତୀର ଦେଶରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସେ ସ୍ଥାନ କରିବା ପାଇଁ ଏଠାରେ ଜଳରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତେ, ଜଳ ଅଳ୍ପ ହେବାରୁ ସେ ଦୁଇ ପବନ ମଧ୍ୟ ଦେଶରେ ଶୋଇ ହେଉ । ତୁ ଜଳଧାର ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯାଇ ସମଶଃ ଗିରି ଘୋଟ ଦେଇ ପାତାଳକୁ ପ୍ରବେଶ କଲା । ତେଣୁ ଏହି ସ୍ଥାନ ଭୀମକୁଣ୍ଡ ନାମରେ ପରିଚିତ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହିଠାରେ ଭୀମକୁଣ୍ଡ ନଦୀବନ୍ଧ ଯୋଜନା ୧୫୭ କୋଟି ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟରେ ନିର୍ମିତ ହେବାକୁ ଯାଉଛି । ଏହା ବନ୍ୟା ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଉତ୍ପାଦନ, ଜଳ ସେଚନ, ମହାବୃଷ ପ୍ରଭୃତି ବହୁମୁଖୀ ଯୋଜନା ଅଟେ । ଏଠାରୁ ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଉତ୍ପାଦିତ ହେବ ତାହା ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଯୋଜନାରୁ ଉତ୍ପାଦିତ ହେଉଥିବା ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ସବନମ୍ ହେବ । ଏହି ଯୋଜନା ଯେଉଁ ଜିଲ୍ଲାର ପ୍ରାୟ ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ଉଚ୍ଚଶ୍ଚ କର୍ମରେ ଜଳ ସେଚନ ହୋଇ ପାରିବ ।

ଜଳ ପ୍ରପାତ

ଅପର କେନ୍ଦୁଝରରେ ୪ କୋଟି ଜଳ ପ୍ରପାତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଯଥା :- ବଡ଼ଦାଗରା, ସାନ ଦାଗରା, ଦାଣ୍ଡିଭଙ୍ଗା ଏବଂ ଖଣ୍ଡାଧାର ।

ଖଣ୍ଡାଧାର ଜଳ ପ୍ରପାତ

ଜଳ ପ୍ରପାତ ମୌଳିକ କେନ୍ଦୁଝର ଗଡ଼ର ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମରେ ପ୍ରାୟ ୫୦୦ କି: ମି: ଦୂରେ କେନ୍ଦୁଝର ବଣେଇ ସୀମାରେ ୩୦୦୦ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚତା ବିଶିଷ୍ଟ ଖଣ୍ଡାଧାର ଜଳ ପ୍ରପାତ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏବଂ ଶିଖରରେ ୧୫୦ ଫୁଟ ତଳେ ଗୋଟିଏ ସମତଳ ସ୍ଥାନରେ ଗିରି ମନ୍ଦିର, ସାଧୁ ଆଶ୍ରମ ଓ ଅବାସ ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡ ରହିଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଠାରେ ଲୁହା ଖଣି କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଅଛି ।

କାଦକଳା ଗ୍ରାମଠାରେ ଏହି ଶୁଭ୍ରଜଳ ଜଳଶିଳ ଶ୍ରେଣୀର ଶିଖର ଦେଖି ପାଦଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହସ୍ତୀ ଶୁଣ୍ଠାକୃତ ଶୁଷ୍କନୋକ୍ତିକୁ ଜଳଧାର ଦର୍ଶନରେ ଦର୍ଶକଙ୍କ ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦେ ଲାସରେ ଆଗୁନ୍ତି ହୋଇଯାଏ । ଏହାର ସୁନ୍ଦର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ବିଶାଳତାରେ ଦର୍ଶକ ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ଵ ଭୁଲି ଯିବା ସ୍ଵାଭାବିକ ଅଟେ । ଦର୍ଶକ

ନିର୍ମିତେଷ ନୟନରେ ଆନନ୍ଦଭୋଗ ହୋଇ ଉଠେ । ବାୟୁ ସଞ୍ଚାଳିତ ଶୀତଳ
 ବାଣି ପୃଷ୍ଠରେ ଶରୀର ଅଙ୍ଗସ୍ଥାପନ ହୋଯାଏ । ଦୂରରୁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ଏହି
 ଜଳ ପ୍ରପାତ ଖଣ୍ଡାଧାର ସଦୃଶ ଦେଖା ଯିବାରୁ ଏହାକୁ ଖଣ୍ଡାଧାର ଜଳ ପ୍ରପାତ
 ବୋଲାଯାଏ । ଖଣ୍ଡାଧାର ପଟରେ ଏହା ବାହାର ଅଛି । ପ୍ରାୟ ୩୦୦ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚରୁ
 ପାଣି ନମ୍ନ ଦେଶରେ ବୁଣ୍ଡରେ ପଡ଼ୁଅଛି । ସେଠାରୁ ଏହି ପାଣି ବୈତରଣୀ ନଦୀ
 ସଙ୍ଗେ ମିଶୁଅଛି । ଏହା ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଶୀର୍ଷ ସ୍ଥାନ ଓ ଏଠାରେ ସ୍ନାନ
 କଲେ ସେମାନେ ନିଜକୁ ପବିତ୍ର ମନେ କରନ୍ତି । ଖଣ୍ଡାଧାର ପଟର ଉପରିଭାଗ
 ସମତଳ । ସେଠାରେ ବର୍ଷର ସବୁ ସମୟରେ ଜଳ-ଦେଖି ଗାକୁ ମିଳେ ଏହି ଜଳ
 ପଟର ମଧ୍ୟ ଦେଇ କିଛି ଦୂରରେ ଦେଖା ଦେଇ ତଳେ ପଡ଼ୁଅଛି । ସତେଅବା
 ଶିବ ଜଟା ଦେଇ ଗଙ୍ଗା ମୁଣ୍ଡଳ ଧାରରେ ନମ୍ନକୁ ଖସି ଯିବୁଛନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ୪୦୦
 ଫୁଟ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାକୃତିକ ପ୍ରସ୍ତର ବସନ୍ତ ଗୋଟିଏ ସ୍ତୂପ ଜଳଧାର ନିର୍ଗତ ହେଉଥିବାରୁ
 ସେଥିରେ ଭୀଷଣ ଭାବରେ ପବନ ଧରି ଜଳଧାର ତଳକୁ ଆସିବା ବେଳକୁ
 ତାହା ବର୍ଷ ଜଳ ସଦୃଶ ସ୍ତୂପ କଣରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । କିଛି କିଛି
 ବ୍ୟବଧାନରେ କୁହାକୁ କୁହା ଜଳ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ନମ୍ନ ଦେଶରେ ସ୍ନାନ କରୁ-
 ଥିବା ଲୋକର ଦେହରେ ପଡ଼ିଲେ ତାହା ସୁରୀବେଧ ସଦୃଶ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ ।
 ମେଘ ବନ୍ଧୁ ଆକାଶରେ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଶିକ୍ଷିତରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇ ସହସ୍ର
 ସଂଖ୍ୟାରେ ଶବ୍ଦଧର ଗୋସ୍ତ ଦୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଚାରି ଦିଗ୍‌ସମ୍ଭା ସବୁଜ
 ବନାମା, ମେଘମେଘର ବାୟୁ ନିର୍ମଳାକାଶ, ଲଳ ପଟ ଶ୍ରେଣୀର ସବୁଜ ଶୋଭା
 ହୁଏ ଜଳଧାର ମଧ୍ୟରେ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁର ରଙ୍ଗସମୟ ପ୍ରକଟ ମଧ୍ୟରେ ଭୀମଭୟଙ୍କର
 ରକ୍ତନ ଅବକ୍ରମ ଅଟେ । ଧନ୍ୟ ସେହି ପ୍ରାୟାସେ ତାର ଏହି ଅବର୍ଣ୍ଣମୟ ଶରୀର
 ନିର୍ମାଣ କରି ଅଛନ୍ତି । ମରଣଶୀଳ ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ଶିକ୍ଷକରର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଇ ତାହାକୁ
 ଅସହ୍ୟ ମନେ କରି ଦୂରକୁ ଚଳାଇ ଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଏହି ପାଷାଣ ଅବରୋଧ ତାର
 ପ୍ରେମ ରସ ଗ୍ରହଣରେ ନିୟୁଣ ହାସ୍ୟକତା ଦେଖାଇ ମାଉଁଶରେ ଶୋଇ ରହିଛି ।
 ପାଷାଣ ବସରେ ଉପଧାର ବାସ୍ତବିକ ବରଷ ମିଳନ ଅଟେ ।

ହେ ! ପ୍ରେମିକ ପ୍ରପାତ ତୁମେ ତୁମ ସାଧନାରେ ନିମଜ୍ଜିତ ଥିଲ ମଧ୍ୟ
 ଶିଷ ଭ୍ରମା ମାନବକୁ ତୁମର ଶୀତବସ୍ତ୍ର ଓ କୋଳକୁ ଟାଣି ଆଣି ନବ ଧର୍ମରେ
 ଦୀକ୍ଷିତ କରି ଛାଡ଼ି ଦେଉଛ । କେତେ ତୁମର ସମ୍ପଦ, ମାତ୍ର କେତେ ତୁମର
 ଦୈନ୍ୟ । ଅତଳ ତୁମକୁ ଶିଖରରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ବୋଲି ତୁମେ ସ୍ବଳୟରେ
 ଅବତରଣ କରି ତାର ପଦ ପ୍ରସାଦନ କରୁଅଛ । ଉପକାରୀ ପ୍ରଭୁପକାର
 କରିବା ଧର୍ମରେ ଦକ୍ଷା ଦେଉଅଛ । ରତ୍ନସମ୍ଭା ପ୍ରକଟର ସେହି ଅଭିନବ
 ଶ୍ରୀ ଗୁଣୀ ଛତି ଆସିବାକୁ କାହାର ବ ମନ ବଳବଦ୍ଧ ।

“ମନର ବସୟ ଦୁହେଁ ଏ ଛବି ?

ହୃଦୟ କେବଳ ପାରେ ଅନୁଭବ ।”

“ଖଣ୍ଡାଧାର ଚଣ୍ଡ ପ୍ରପାତ ଶବ୍ଦଦେ ଝଙ୍କାରିତ ଝେରାର
ଅଟଇ ଯେ ପୁଲୀ ବୈତରଣୀଙ୍କର ନିର୍ଜନ ସୁତକା ଗାର ।”

ବଡ଼ଘାଗରା

ମାଛକାନ୍ଦଣା ନଦୀ ବହି ଆସୁ ଆସୁ ନିକଟତର ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ପ୍ରାୟ ୩ ମାଇଲ ଦୂରରେ ଦୁଇ ଗୋଟି ଜଳ ପ୍ରପାତ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛି । ସେ ଦୁଇଟିର ନାମ ବଡ଼ଘାଗରା ଓ ସାନଘାଗରା । ଉଭୟ ଘାଗରା ନିକଟରେ ଜଳ ଶୁବ୍ ଉଠିବୁ ତଳକୁ ପଡ଼ିବା ଯୋଗୁଁ ଜଳ ପ୍ରପାତର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି ।

ସାନଘାଗରା

ପ୍ରକୃତିପ୍ରିୟା କେନ୍ଦୁଝରର ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଗିରିମାଳା ଦିଗନ୍ତ ବ୍ୟାପୀ ଅନୁଶାଗାନ୍ତ, କଳ କଳ ନିନାଦମା ଗରା ନିର୍ଝରିଣୀ, ରମଣୀୟ ଜଳ ପ୍ରପାତ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପଦ ଅଟେ ।

କେନ୍ଦୁଝର ଗଡ଼ ନିକଟରେ ସାନଘାଗରା ଜଳ ପ୍ରପାତ ଅବସ୍ଥିତ । ଗୋବରା ପାହାଡ଼ର ସନ୍ନିକଟରେ ବନ୍ୟମାନ ପୁରୁଣା ଉଦ୍ଭିଦ ପାଖ ଦେଇ ପାହାଡ଼ର ଗ୍ରସ୍ତା ଯାଇଅଛି । ଗ୍ରସ୍ତାର ଚାରି ଦିଗରେ ପ୍ରକୃତ ଗଣି ଶିଳ୍ପ ଶ୍ୟାମଳ ଶୋଭା ଉଦ୍ଘାର । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ପୁଷ୍ପିତ ଲତାଗୁଳ୍ମ ଗୁଡ଼ିକ ନବ-ପୁଷ୍ପବତୀ ରୂପେ ଲୁଗା ପଥକକୁ ନିଷଳୟ ଗୁଡ଼ି ଉପହାର ଦେଇ ସନ୍ତୋଷ କରନ୍ତି ।

ସାନଘାଗରା ଲୁଗା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ମନୋରମ ଜଳପ୍ରପାତ ଅଟେ । ତାହାକୁ ଘାଗରା ବୋଲି କହିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ଏହି ଛବି “ଘର୍ବର” ଶବ୍ଦରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଅଛି । ପ୍ରାୟ ୯୦ ଫୁଟ ଲଢରୁ ମାଛକାନ୍ଦଣା ନଦୀର କରୁଣର ବସ ଦୋରଣ କରି ଶତଧାରରେ ପ୍ରବାହିତ ଜଳଧାରକୁ ସାନଘାଗରା ବୋଲିଯାଏ ।

ଅଗ୍ରଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି କରଣ ପ୍ରଣବର ଶ୍ୟାମଳ ନୋମାଏ ଶୋଭା ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ଅଟେ । ତନ୍ମଧ୍ୟ ପ୍ରପାତରେ ସହସ୍ର ସଂଖ୍ୟାରେ ନୈନଣୀଳ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଦେଖାଯାଏ । ସେହିପରି ବଡ଼ଘାଗରାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋରମ ଅଟେ ।

ହାଣ୍ଡିଭଙ୍ଗା ଜଳ ପ୍ରପାତ

ପ୍ରପାତ ମାଳିନୀ କେନ୍ଦୁଝରର ଜଣିହାର ଝରୁଛି ନୁହନ ଭବରେ ଧସି ପଡ଼ିଥିବା ହାଣ୍ଡିଭଙ୍ଗା ଜଳପ୍ରପାତ । ଯୋଡ଼ା ବୁଦ୍ଧ ଅନ୍ତର୍ଗତ ବହଳତା ଗ୍ରାମ-ପଟ୍ଟାଭ୍ୟନ୍ତର ହାଣ୍ଡିଭଙ୍ଗା ନାମକ ଗ୍ରାମରେ ଅବସ୍ଥିତ ଅଷ୍ଟାଦ୍ଧ କାଳିଆ ପବନର ବନ୍ଧ ଦେଶରେ ଏନ ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ଗୁପ୍ତରେ ରହିଅଛି । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗୁରୁତା ଖଣି ହାଣ୍ଡିଭଙ୍ଗା ଜଳପ୍ରପାତର ନିକଟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାରେ ପ୍ରବାହିତ ଏକ ସୁନ୍ଦର ଗିରି ନିର୍ମିତ ଶିଖର ଝର ଝର ଗଡ଼ରେ ବହି ଆସି କାଳିଆ ପବନର ବନ୍ଧ ବଦାରଣ କରି ଘରର ନାଦ କରି ପାଏ ୩୦୦ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚରୁ ବୁଣ୍ଡ ମୋଟ ଜଳଧାର ନିମ୍ନ ଦେଶରେ ପଡ଼ୁଅଛି । ପ୍ରପାତର ଜଳ ଯେଉଁଠାରେ ପଡ଼ୁ ଅଛି ତାହା ପ୍ରସ୍ତର ବନ୍ଧରେ ପ୍ରାୟ ପାଚାଳକୁ ଭେଦ କରିଅଛି । ଶୁଣାଯାଏ ଏହି କୁଣ୍ଡ ଭିତରେ ପ୍ରାୟ ବହୁ ସମୟରେ ଏକ ସୁବିଶାଳ କଜ୍ଜପ ଦେଖାଯାଏ । ଲୋକେ ଏହାକୁ ଦେବା ଦର୍ଶନ ବୋଲି ବଞ୍ଚାସ କରନ୍ତି । ଜଳପ୍ରପାତର ଜଳକୁ ଧରି ରଖିବା ପାଇଁ ହାଣ୍ଡି ପାଟଲେ ତାହା ଜଳର ପ୍ରଖର ଘାତରେ ଗାଙ୍ଗି ଯାଉ ଥିବାରୁ ଜଳ ପ୍ରପାତ ଓ ଗ୍ରାମର ନାମ ହାଣ୍ଡିଭଙ୍ଗା ହୋଇଅଛି । ହାଣ୍ଡିଭଙ୍ଗା ଗ୍ରାମ ଗିରି ଜନ ଅଧ୍ୟାସିତ ଅଜ୍ଞତ ଗ୍ରାମ ଅଟେ । ଏହି ଜଳ ପ୍ରପାତର ପ୍ରଖର ଜଳଧାର ସାମକଳାମାଟି ଗ୍ରାମ ଦେଇ ଦୁବୁନା ଖଣିର ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରି ନୟାଗଡ଼ ଗ୍ରାମଠାରେ ବୈତରଣୀ ନଦୀ ସହକ ମିଶିଅଛି ।

ପ୍ରପାତ ମାଳିନୀ କେନ୍ଦୁଝରର ଖଣ୍ଡାଧାର ଜଳ ପ୍ରପାତଠାରୁ ହାଣ୍ଡିଭଙ୍ଗା ଜଳ ପ୍ରପାତର ପ୍ରାକୃତିକ ଶୋଭା, ନୈସର୍ଗିକ ଅରଣ୍ୟଶ୍ରୀ, ଅଧିକ ମନୋରମ ଓ ଉପଭୋଗ୍ୟ ଅଟେ । ଏଠାକାର ପ୍ରାକୃତିକ ଶୋଭା, ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତି ଏକ ଲଭଜନକ ସ୍ଥାନ ଅଟେ । ଆହୁରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ବିସ୍ମୟର କଥା ଯେ ଏନ ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏହି ଗିରି ପ୍ରପାତର ଶୀର୍ଷ ଭାଗରେ ୩୦୦ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚରେ ଅବସ୍ଥିତ ଅବବାହିକା କଦଳୀ, ଆମ୍ବ, ପଣସ, ଗୁରୁଡ଼, ଚାନ୍ଦି, ବରଷ ପ୍ରଭୃତି ଫୁଲ ଫଳ ଉପବନ ଶୋଭିତ ଅଟେ । ବିଭିନ୍ନ ବନ୍ୟ ଜନ୍ତୁଙ୍କର ଜଳ ଘାଟ । ଏହି ସ୍ଥାନ ଯେତେକ ଭୟଙ୍କର ସେତେକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ଆଶ୍ରମ ଅଟେ । ଏହି ସ୍ଥାନର ଉଦ୍ଭୋଦ୍ଭବ ଉଲ୍ଲଟ ଓ ଦର୍ଶନୀୟ ସ୍ଥାନ ରୂପେ ସଂରକ୍ଷିତ ହେବା ଉଚିତ ।

ଛେଳିଆଡ଼ିଆ

ଚଂପୁଆ ସବୁଜଜନ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଚମକପୁର ଗ୍ରାମର ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବୈତରଣୀ ଗରରେ ଛେଳିଆଡ଼ିଆ ଜିଲ୍ଲାର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦ୍ୱେଷ ଅଟେ ।

ଏହି ସ୍ଥାନ ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଶର ଦେଶରେ ଏକ ବସନ୍ତ ନଦୀ ପଠା ଉପରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏଠାରେ ଛେଳିଆଡ଼ିଆ ନାମରେ କୌଣସି ଗ୍ରାମ ନାହିଁ । ଏହା ଏକ ନିର୍ଜନ ବାଲୁକା ପ୍ରାନ୍ତର ଅଟେ । ଏଠାକୁ ଯିବା ପାଇଁ ଉତ୍ତମ ବଡ଼ବଲ ଗ୍ରାମରେ ଅବସ୍ଥିତ ବର୍ତ୍ତମାନପଦାଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଗୋଟିଏ ପାଦତଳ ଗସ୍ତ ଯାଇ ଅଛି । ପଥ ମଧ୍ୟରେ ସୁନା ନାମକ ଗିରିନିର୍ଦ୍ଦେଶୀ ଅବନମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏହା କଲେଇପଦାଠାରୁ ପ୍ରାୟ ୫ କି.ମି: ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

ଛେଳିଆଡ଼ିଆଠାରେ ଏକ ବିପ୍ଳବୀ ବାଲୁକା ପ୍ରାନ୍ତରେ ପ୍ରାଚୀନ ସୁଗର ବଡ଼ ଇଟାପଥର ଖଣ୍ଡ ଉଦ୍ଭବ କଳା ସମ୍ପନ୍ନ ଦେବଦେବଙ୍କ ପ୍ରତିମା ବିଷ୍ଣୁ ଗର୍ଭରେ ପଡ଼ି ରହିଅଛି । ଏହି ଭଗ୍ନ ପ୍ରତିମା ଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ମାଣ ପରିପାଟୀ ସୁସ୍ଥ, ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଥିବା ମୁଣ୍ଡି ଗୁଡ଼ିକ ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଅଟେ । ଏଠାରେ ବିଷ୍ଣୁ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ବୃହତ ପଥର ବକ୍ଷରେ ଏକାଧିକ ଶିଳାଭିଲେଖ ଲେଖା ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ସ୍ଥାନରେ ସର୍ବସ ବୃହତ୍ ଚକ୍ର ପ୍ରସମାନ ରହି ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ସ୍ଥାନ ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ୱଳ୍ପ ସରକାରଙ୍କର ପ୍ରବଳ ବିକ୍ଷେପ ଦୃଷ୍ଟି ଗୋଚରକୁ ଆସି ନଥିବାରୁ ଏଠାରେ ପଡ଼ିଥିବା ଇଟା ପଥର ଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ କୋଡ଼ି ନେଇ ଘର ତିଆରି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇ ଅଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ଭୀମକାଣ୍ଡ ନାମରେ ଏକାଧିକ ବର୍ତ୍ତମାନର ପଥର ଖଣ୍ଡମାନ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପୋତା ହୋଇ ରହିଅଛି । ଏହା ଦ୍ୱାରା ଏହି ସ୍ଥାନର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ମଧ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ପାରୁଛି । ପୁରୁଷ ଏଠାରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ଶିବଲିଙ୍ଗକୁ ଏବେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରି ସ୍ଥାପନ କରି ଅଛନ୍ତି । ଏହି ଶିବଲିଙ୍ଗ ନାମ ଧବଳେଶ୍ୱର ଅଟେ । ମକର ଦିନ ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ମେଳା ହୋଇଥାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକଲୋଚନର ଅନ୍ତରାଳରେ ରହିଥିବା ଏହି ଛେଳିଆଡ଼ିଆ ସ୍ଥାନର ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଗବେଷଣା ନିରାଗତ କେନ୍ଦୁଝର ସ୍ୱଳ୍ପ ଓ ଭଞ୍ଜବିଶ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ବହୁତଥ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇବ ଏକଥା ନିଶ୍ଚିତ ସତ୍ୟଅଟେ । ଏଥିପାଇଁ ସ୍ୱଳ୍ପ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱ ବିଭାଗ ବିହୀନ କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଆମେ ନିବେଦନ କରୁଅଛୁ ।

ଧାନବେଣୀ

କେନ୍ଦୁଝର ଜିଲ୍ଲାର ସଦର ସବ୍ଡିଭିଜନ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଶିରେଇଟାଙ୍ଗିରି ଗ୍ରାମର ପାର୍ଶ୍ୱ ଦେଶରେ ଧାନବେଣୀ ପର୍ବତ ଅବସ୍ଥିତ । ପର୍ବତଟି ବୃଷଭକା ଶୂନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଗୋଲକାର ଟାଙ୍ଗର ଅଟେ । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ପ୍ରାୟ ୫୦୦ ଫୁଟ ହେବ । ସମଗ୍ର ଟାଙ୍ଗରଟି ଗୋଟିଏ ପଥର ଓ ଏହାର ପରିଧି ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ କଲେମିଟର ହେବ । ଏହି ଟାଙ୍ଗରର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ନିର୍ଜନ ଓ ଜଙ୍ଗଲ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଶୁକ୍ରବର୍ଣ୍ଣ

ଦୟାଗ୍ରସ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଶୁଆ ଦଣ୍ଡ ଶୋଭା ପାଇଲ ପରି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ଧରି ସରରେ ଧାନବେଣୀ ପଟ୍ଟର ଶୋଭା ଖୁଆଦଣ୍ଡ ପରି ଦୃଶ୍ୟମାନ ଅଟେ । ଏହି ପଟ୍ଟର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ରହି ଅପ୍ରଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଦର୍ଶନ କରାଯାଇଥାଏ । ତେଣୁ ଏହି ପଟ୍ଟର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ଅଲେଖ ନିରଞ୍ଜନ ପରମବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ନିର୍ଗୁଣ ମଠ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଅଛି । ବିଶାଳ ବର୍ଣ୍ଣିକାକାର ଟାଙ୍ଗର ବକ୍ଷରେ ସ୍ୱଳ୍ପ ଲଳଭଣାର ଓ ନିର୍ଗୁଣ ଉପାସନା ମନ୍ଦିର ରହିଅଛି । ସେଠାରେ ବକୁଳୀ ବାବାଜୀମାନେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ନିରାକାର ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଉପାସନା କରୁଥିବାରୁ ଏହି ସ୍ଥାନ ଅଲେଖ ଧର୍ମ ପ୍ରସ୍ତର କେନ୍ଦ୍ର ଅଟେ । ଏଠାରେ ସଂସାର ତ୍ୟାଗୀ ଅବସ୍ଥାନ କରି ନିରଞ୍ଜନ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ହେବାର ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ ଅଟେ । ଏଠାରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଅଗ୍ନ୍ୟସ୍ତବ ଦିବସରେ ଗୋଟିଏ ଅଲେଖ ମୋଳ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ । ବକୁଳୀ ମାନେ ଶତଶତ ସଂଖ୍ୟାରେ ଧୂଳି ଲଗାଇ ମହିମା ଧର୍ମ ଭଜନ ଗାଉଁନ କରି ସ୍ୱର୍ଗ ଉଚ୍ଚାରଣ ରହନ୍ତି ।

ଗ୍ରାମରେ ଅନ୍ୟତମ ଲୋକପ୍ରିୟ ଧର୍ମ ମହିମା ଧର୍ମ ବା ଅଲେଖ ଧର୍ମ ଡେକାନାଲ ଯୋଡ଼ାଠାରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲା । ଏହି ଧର୍ମର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ମହିମାସ୍ୱାମୀ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମବାଦ ପ୍ରସାର ପାଇଁ ଭୀମଭୋଇ ନାମକ ଜଣେ କନ୍ଧକୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଇଥିଲେ । ଅଲେଖ ଧର୍ମର ନିୟମ ଅନୁଯାୟୀ ଜାତି ଧର୍ମ ବର୍ଣ୍ଣ ନବି ଶେଷର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧର୍ମଦାତା ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲେହେଁ ପରଲୋକରେ ପରିତ୍ୟାଜ୍ୟ ଭଜା, ବିପ୍ର, ନାପିତ, ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ଓ ରଜକକୁ ବାସ୍ତବ ଦେବା କନ୍ଧା ଭକ୍ଷା ବ୍ରହ୍ମଣ କରିବା ନିଷିଦ୍ଧ କରାଯାଇ ଥିବାରୁ ଏହି ଧର୍ମ ଯେ ସାବଜମାନ ନୁହେଁ ଏ ଦେଖା ସତ୍ୟ ଅଟେ । ଏହି କାରଣରୁ ଅଲେଖ ଧର୍ମ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ପରବର୍ତ୍ତୀ ରୂପାନ୍ତର ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ସର୍ବଲୋକ ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ଏହି ଧର୍ମରେ କନ୍ଧାନ୍ତର ବଦ, ଧର୍ମ ପଲରେ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଏକେଶ୍ୱରବାଦ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସର୍ବବ୍ରହ୍ମବାଦକୁ ବ୍ରହ୍ମଣ କରାଯାଇ ନାହିଁ । ଏପରିକି ଅଲେଖ ଧର୍ମରେ ଜନ୍ମାନ୍ତ ଦର୍ଶନ ଓ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବନକୁ ବାରଣ କରାଯାଇ ଅଛି । ଏହି ଧର୍ମ ଯେତେ ସରଳ ଓ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଏଥିରେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ପରମ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକ୍ଷେପେକ୍ତି କରାଯାଇ ସେହେତୁ ଏହି ଧର୍ମକୁ ଓଡ଼ିଶାର ଜାତୀୟ ଧର୍ମ ରୂପେ ବ୍ରହ୍ମଣ କରାଯାଇ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଅଲେଖ ଧର୍ମରେ ଜାତିଭେଦ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦିଆଯାଇ ଥିବାରୁ ଏହାପରେ ଓଡ଼ିଶାର ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଲୋକପ୍ରିୟ ଧର୍ମ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତେଣୁ କେନ୍ଦୁଝରର ସର୍ବସ୍ୱ ଅଲେଖ ଟୁଙ୍ଗୀମାନ ରହିଅଛି । ଅତୀତାତ୍ତ୍ୱ, ନଦୁଆଁର ଟୁଙ୍ଗୀ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଧାନ ଅଟେ ।

ଭଞ୍ଜଭୂମି କେନ୍ଦୁଝରର ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ପ୍ରସିଦ୍ଧି

ଉତ୍କଳର ପୁରାତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଦକ୍ଷିଣାତ୍ତଳର କଳା, ସ୍ଥାପତ୍ୟ, ଐତିହ୍ୟ ସମସ୍ତ ଦେଶର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲେହେଁ ଉତ୍କଳର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କଳା ସ୍ଥାପତ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହା ନିଶ୍ଚିତ ରୂପେ ଜଣା ପାଏ । ଉତ୍କଳ ଓଡ଼ିଶାର ଉତ୍କଳ କବାଟ ରୂପେ ଅବସ୍ଥିତ ଆଧୁନିକ ବଣେଇ, କେନ୍ଦୁଝର, ସିଂହଭୂମି ଓ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଜିଲ୍ଲା ଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରାଚୀନ ଭଙ୍ଗୀ “ଭଞ୍ଜଭୂମି” ଅନ୍ତର୍ଗତ କେନ୍ଦୁଝର ଜିଲ୍ଲାର ଅସନପାଟ, ସୀତାବତ୍ତି ଓ ବଇଦାଖିଆ ପ୍ରଭୃତି ଶିଳାଭିଲେଖ ଓ ଗୌଳ ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ଅଟେ । ଏହି ସବୁ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥାନ ଗୁଡ଼ିକର ଗ୍ରାଥମିକ ଖୋଦନ ଓ ଗବେଷଣାରୁ ଯେଉଁ ସବୁ ଲେଖ, ମୁର୍ତ୍ତି, ଚିତ୍ରାଙ୍କନ, ମୁଦ୍ରା, ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର, ପଥର ମାଳ ପ୍ରଭୃତି ମିଳିଛି, ସେ ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅନୁସନ୍ଧାନରୁ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଉତ୍କଳର ପୁରାତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଦକ୍ଷିଣାତ୍ତଳପରି ଉତ୍କଳର ମଧ୍ୟ ଐତିହ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କଳା ସ୍ଥାପତ୍ୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିଳ ଅଟେ । ତେଣୁ ଭଞ୍ଜଭୂମି କେନ୍ଦୁଝର ଭଙ୍ଗୀର ଏକା ଯେ ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୌରବମୟ ଅଙ୍ଗ ଥିଲା ତାହାର ମୁକ୍ତ ସାକ୍ଷୀ ହେଉଛି ଅସନପାଟ, ସୀତାବତ୍ତି, ଓ ବଇଦାଖିଆ । ଏହି ସମସ୍ତ ସ୍ଥାନ ଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅନୁସନ୍ଧାନ ଓ ଐତିହାସିକ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ନିମ୍ନମତେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରାଯାଇ ଅଛି ।

ଅସନପାଟ ଶିଳାଭିଲେଖ

ଅସନପାଟ ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ଗିରି ପର୍ବତ । ଏହାଝୁମ୍ପୁର ଗ୍ରାମ ପଞ୍ଚାୟତ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅସନପାଟ ଗ୍ରାମ ପଞ୍ଚାୟତର ଅସନପାଟ ଗ୍ରାମ ଅଟେ । ଏହି ଗ୍ରାମରେ ବାଧୁଡ଼ି ଜାତିର ଲୋକ ମାନେ ବାସ କରନ୍ତି ଓ ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ହେଉଛି ୨୦୦୦ (ଦୁଇ ହଜାର) । ଏଠାକୁ ଯିବାକୁ ଝୁମ୍ପୁର ଠାରୁ ୧୫ କି.ମି. କରୁ ରସ୍ତା ଯାଇ ଅଛି । ଯିବାକୁ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ୮ କି.ମି. ଦୂର ଅଟେ ।

ଅସନପାଟ ଗ୍ରାମଟି ଗ୍ରାମ୍ୟ କୁଳବଧୂ ପରି ସଂଗୋପନରେ ଲୁଚି ରହିଛି ବନ ଗିରି ବେଣ୍ଟିତ ନିର୍ଜନ ପ୍ରକଳ୍ପ ଶ୍ରୀ କୋଳରେ । ମହାନ ଐତିହ୍ୟ ଓ ଗୁରୁ ଗୌରବର ଅଧିକାରୀ ଅସନପାଟ ଗ୍ରାମରେ ଏକ ପୁରାତତ୍ତ୍ୱ ଆତ୍ମ କାନନ ମଧ୍ୟରେ ଅସନପାଟ ଶିଳାଭିଲେଖ ରହି ଅଛି ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ୧୭୭ ବର୍ଷରେ ଉତ୍କଳ ଭିତରେ କ୍ଳେଶାଳୀ କୁଶାଳ-ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଶାସନର ବଳେପ ସାଧନ କାଳ ରୂପେ ପରିଗତ ବନ୍ୟାଟଣା ଭଙ୍ଗୀର ନାମ ବଣୀଧୂ ମହାରାଜା ଶେ ଭଞ୍ଜକର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ଅଟେ ।

ଅସନପାଟ ଠାରୁ ମିଳଥିବା ଓ କର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯାଉଥିବା ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ ଏକ ନଟରାଜ ଶିବର ବରାହ ନିର୍ମାଣରେ ଖୋଦିତ ହୋଇଥିବା ସେ କାଳର ଯେଉଁ ଅଭିଳେଖ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇ ଅଛି ତହିଁରୁ ଶତ ଭଞ୍ଜଙ୍କର କୁସା-କଳାପର ସବିଶେଷ ବିବରଣୀ ମିଳେ । ସେହି ଗିରି ଲେଖରୁ ଜଣା ପଡ଼େ ଯେ ଶତଭଞ୍ଜ ବହୁ ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ କୁଶାଣ ମୁରୁଖି (ଦେବ ପୁତ୍ର) କୁ ପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କର ବହୁ ସାମନ୍ତ ସମ୍ଭାଳୁ ବଣିଭୂତ କରି ପାଟଳପୁର, ଗୟା, କର୍ମିଳ, ଦଦାବର୍ଜନ, ପୁଣ୍ଡି-ବର୍ଜନ, ବର୍ତ୍ତମାନ, ଗୌଡ଼ାଟୀ, କାମରୁଜ, ଖରୁଜ ତାମ୍ରଲପ୍ତ ଓ ଭଦ୍ରପୁର ଗୋଷାଳୀ ଠାରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ସଂଖ୍ୟାରେ ଗୋଦାନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଅତୀତ୍ର ଠାରେ ଥିବା ଶଙ୍ଖ-କାରମଠ ଲକ୍ଷେ ଶ୍ୱରାସ୍ତ୍ର ମଣିଉଦ୍ୱା ମଠ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ମଠ ମଧ୍ୟରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ସଂଖ୍ୟାରେ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୁଦ୍ରା ଦାନ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ପାଟଳୀପୁର, ଗୟା ଓ କର୍ମିଳ ସ୍ୱାମୀ ମୁରୁଖି ସାମ୍ରାଜ୍ୟରତ୍ନପତି ଥିଲେ ଏବଂ ସେ ସବୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଶତଭଞ୍ଜ ଆଧିପତି ଥିବାରୁ କେହି ଥିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ସବୁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ ଦର୍ଶିଥିବା ଗୁପ୍ତ ଜଣା ଯାଏ । ମଗଧର ମୁରୁଖି ଶାସନର ବିଲେପ ସାଧନ କରିବାରେ ମଧ୍ୟ ସେ କୃତ୍ତିକ ଅର୍ଜନ କରି-ଥିଲେ ।

ମହାବଳା ଶତଭଞ୍ଜ ଏହି ଅଭିଳେଖର ଶିବୋତ୍ତରଣ ନଟରାଜ ଶିବଙ୍କ ବିଗ୍ରହ ସ୍ଥାପନ କରି ସୁରୁତ ଦେଇ ଅବସ୍ଥିତ ଅଭିଳେଖ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟବସ୍ତୁ ସତ୍ୟ ଅଟେ । ଭଞ୍ଜବଳା ମାନେସେ ରବିବିଶାଳାଣୀ ଥିଲେ ଏହାହିଁ ତାହାର ଶିଷ୍ୟ ପ୍ରମାଣ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଧରୁ କଲେ ଦେଖା ଯାଏ ଯେ ଅସନପାଟ ଶିଳାଭିଳେଖ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ ଇତିହାସରେ ଏକ ନିବାଚ ଆଲୋକ ବଢ଼ିଲା ।

ସେହି ଅଭିଳେଖରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଚତୁର୍ଥ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବିରାଟରାଜ ସ୍ୱାମୀର ଭଞ୍ଜ ଭଗାୟ ଧାରୀ ନାଗ ବଂଶୀୟ ସ୍ୱାମୀ ମାନେ ପ୍ରସବ ଶାଳୀ ଥିଲେ । ଆଧୁନିକ କେନ୍ଦ୍ରରେ, ମୟୂରଭଞ୍ଜ, ସିଂହଭୂମି ଓ ବଣେଇ ଅଞ୍ଚଳକୁ ନେଇ ପ୍ରାଚୀନ ବିରାଟରାଜ ସ୍ୱାମୀ ସଂଗଠନ କରି ତହିଁରେ ମହାବଳା ଶତଭଞ୍ଜ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଶାସନ କରୁ ଥିଲେ । ସେ ମହାବଳା ମାଣଭଞ୍ଜ ଓ ମହାବଳା ଦମୟନ୍ତୀ ଦେବୀଙ୍କର ପୁତ୍ର ଥାଇ ନାଗବଂଶର ଭୌରବ ବର୍ତ୍ତକ ସମ୍ରାଟ ଥିଲେ । ସେ ବହୁ ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ କୁଶାଣ ମୁରୁଖିଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ଥିଲେ ଏବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଭୂମ୍ୟ ତେଜ ଓ ବରୁଣ ତଥା କଳ୍ପବଟ ସଦୃଶ ଅସ୍ତ୍ର ଶୁଣର ଅଧିକାରୀ ଥିଲେ । ପଶ୍ଚିମରେ ଅତୀତ୍ର ଠାରୁ ପୂର୍ବରେ ତାମ୍ରଲପ୍ତ ଓ ଗୌଡ଼ାଟୀ ଯାଏ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ପୂର୍ବରେ ଭଦ୍ରପୁର ଗୋଷାଳୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାମୀ ବିସ୍ତାର କରି ଥିଲେ । ଭାରତରୁ ବୈଦେଶିକ ଶାସନ ହଟାଇବା ନିମନ୍ତେ ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଅଭିଯାନ ହୋଇ ଥିଲା ତହିଁରେ ମଥୁରା, କୌଶାମ୍ବୀ ଓ ପଦ୍ମାବତୀ ସ୍ୱାମୀର ନାଗବଳା ମାନଙ୍କ ସହିତ ବିରାଟରାଜୀ ସ୍ୱାମୀର ନାଗ ରାଜା ଶତଭଞ୍ଜ ସମ୍ଭାଷଣ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରି ଭଦ୍ରପୁରର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ମାନଙ୍କରେ ଗୋଦାନ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଦାନ ପ୍ରଭୃତି କରି ଥିଲେ ।

ମଗଧ ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକ କଳିଙ୍ଗ ବିଜୟ କରିଥିଲେତେ କଳିଙ୍ଗର ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳ ତାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ବିଜିତ ହୋଇ ନଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ କଳିଙ୍ଗର ଅଟବଳ ଅଞ୍ଚଳ ବିଦ୍ୟାଧର ରାଜ୍ୟ ନାମରେ ଅଭିଭବ୍ତ ଥିଲା । ଏହାର ଅପର ନାମ ଅଷ୍ଟାଦଶାଟବା ବା ଅଠର ଗଡ଼ଜାତ ଥିଲା । ପ୍ରଥମ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର କଳିଙ୍ଗର ସମ୍ରାଟ ଶାରବେଳଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ଏହି ଅଞ୍ଚଳ ତୁଳୁଙ୍ଗ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଥିଲା । ଏହାର ଅନ୍ୟ ନାମ ଗିରି-କଳିଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ଏହା ଉତ୍ତର ଚୋଷାଳକୁ ନେଇ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । କାଲିଙ୍ଗର ମୟୂରଭଞ୍ଜ, କେନ୍ଦୁଝର ଓ କଟକର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳକୁ ନେଇ ଉତ୍ତର ଚୋଷାଳୀ ରାଜ୍ୟ ଓ ଗଞ୍ଜାମ, ପୁରୀ, ପୁଲିକାଣୀ, ଭେଙ୍କାନାଳ ଏବଂ କଟକର କେତେକ ଅଂଶକୁ ନେଇ ଦକ୍ଷିଣ ଚୋଷାଳୀ ରାଜ୍ୟ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ମହାନଦୀ ଉତ୍ତର ରାଜ୍ୟର ସୀମା ଭେଦ କାରୀ ରେଖା ଥିଲା । ଅସନପାଟ ଅଭିଲେଖରେ ସେହି ଉତ୍ତର ଚୋଷାଳୀ ରାଜ୍ୟ ଏକ ପୁରୁ ରାଜ୍ୟ ରୂପେ ସଂଚିତ ହୋଇ ଥିଲା । କୃଷ୍ଣାୟ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରାଜବ ଖଣ୍ଡବ୍ୟୁତ ନାମକ ଗୁରୁତର ଉତ୍ତର ଚୋଷାଳୀ ଅମିତ ଚୋଷାଳୀ ରାଜ୍ୟ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇ ସେଠାରେ ମହାରାଜା ଶତ୍ରୁଘ୍ନଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ପ୍ରଗତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ଥିବା ଜଣା ଯାଏ । ଭୁବନେଶ୍ଵର ନିକଟସ୍ଥ ପୁରୀରପଡ଼ା ଗ୍ରାମ ଠାରେ ଯେଉଁ ନାଗ ରାଜାଙ୍କର ବିଗ୍ରହ ଏବେ ପୂଜିତ ହେଉ ଅଛି ତାହା ସମ୍ଭବତଃ ନାଗବଂଶୀ ମହାରାଜା ଶତ୍ରୁଘ୍ନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ଅଛି । ମଗଧ ରାଜ୍ୟରୁ କୁଶାଶ ମୁରୁଖି ଶାସନର ବେଳେ ସାଧନ କବିବୀରେ ଶତ୍ରୁଘ୍ନଙ୍କର ସାମରିକ ଅଭିଯାନ ସେ ସାପଲ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରି ଥିଲା ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହରେ କୁହାଯାଇ ପାରେ । ମହାରାଜା ଶତ୍ରୁଘ୍ନଙ୍କ ପରେ ବିଦ୍ୟାଟବୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ନାଗ ବଂଶ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ଜଣା ଯାଏ ।

ମହାରାଜା ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ଶିବଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ ଥିବା କଥା ଅସନପାଟ ଶିଳାଭିଲେଖର ଅଗ୍ର ଭାଗରେ ଖୋଦିତ ଶିବଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ତାଣ୍ଡବ ବିଗ୍ରହରୁ ସମାଶ ମିଳେ । ରାଜା ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ଶୈବ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଥିଲେତେ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଓ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଥିବା ମଧ୍ୟ ଜଣା ଯାଏ । ତାଙ୍କର ଧର୍ମ ମାତ୍ର ବଡ଼ ଭଦ୍ରର ଭିତ୍ତିରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ଥିବା ଜଣା ପଡ଼ିଛି । କଳିଙ୍ଗ ସମ୍ରାଟ ଶାରବେଳଙ୍କ ପରି ସେ ସମସ୍ତ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ମାନଙ୍କୁ ସମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁ ଥିଲେ । କେବଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମର ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା; ତରଳ ଓ ପରିବ୍ରାଜକ ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନୂହେଁ ଜାତି-ବର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମ ନିର୍ବିବେଷରେ ବ୍ୟାପକ । ସମସ୍ତଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏବଂ ଜୈନ୍ୟ (ଶର୍ମନ୍ତକ) ଓ ବୌଦ୍ଧ (ଭିକ୍ଷୁ) କର ଯେଉଁ ମଠ ଓ ବିହାର ମାନ ନିର୍ମାଣ କରାଗଲା ଥିଲେ । ସେ କାଳରେ ଶତ୍ରୁଘ୍ନଙ୍କର ଧର୍ମ ନିର୍ବିବେଷ ମାତ୍ର ଅତୁଳନୀୟ ଥିଲା ପରି ମନେ ହୁଏ । ବିଦ୍ୟାଟବୀ ରାଜ୍ୟର ନାଗ ବଂଶୀୟ ମହାରାଜା ଶତ୍ରୁଘ୍ନଙ୍କ ଠାରୁ କଳିଙ୍ଗରେ ଓ ପର ଗୋଷ୍ଠରେ ନାଗ ଦେବତାଙ୍କର ପୂଜା ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଥିବା ସୂଚନା ମିଳେ ।

ସେ କାଳରେ କଳିଙ୍ଗରେ ବହୁଳ ପ୍ରଚଳିତ ଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ର, ପୁରାଣ, ମହାଭାରତ, ରାମାୟଣ, ଇତିହାସ, ବ୍ୟାକରଣ, ବେଦ, ଉପନିଷଦ, ନ୍ୟାୟ, ମିମଂସା ସାଂଖ୍ୟ, ଛଡ଼ାଦର୍ଶନ ଶିକ୍ଷା କରିବାରେ ସଜ୍ଜା ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ପାରଦର୍ଶିତା ଲଭ କରିଥିବା କଥା ଅସନପାଟ ଶିଳାଭିଲେଖରୁ ଜଣା ପଡ଼େ ।

ଅସନପାଟ ଅଭିଲେଖର ଶିବ ବିଗ୍ରହ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏଯାଏଁ ଅବିଷ୍କୃତ ହୋଇ ଥିବା ଶିବଙ୍କର ପ୍ରାଚୀନତମ ବିଗ୍ରହ ଅଟେ । ଶିବ ଅଷ୍ଟ ଭୂଜରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଆୟୁଧ ଧାରଣ କରି ଆନନ୍ଦ ରାସ୍ତାବ ନୃତ୍ୟ ରଚନା କରୁ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଉପର ଦୁଇ ହସ୍ତରେ ନିଜର ମଥା ଉପରେ ଏକ ସର୍ପ ଟେକି ଧରି ଅଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଦୁଇ ଡାହାଣ ହସ୍ତରେ ସେ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି ଅକ୍ଷମାଳା ଓ ତମ୍ବୁରୁ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଦୁଇ ବାମ ହସ୍ତରୁ ଗୋଟିକରେ ବିଜୟ ଚତ୍ରାକା ଶୋଭିତ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂଳ ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ବରଦା ମୁଦ୍ରା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁ ଅଛନ୍ତି । ମୁଦ୍ରାରେ ଜଟା ମୁକୁଟ; ଚୂଡ଼ାୟ ନେତ୍ର ଓ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଶୋଭା ପାଉ ଅଛନ୍ତି । ଚଷ୍ଟାଦ୍ୱୟ ଅର୍ଦ୍ଧ ନିମିଳିତ ହୋଇ ଦୃଷ୍ଟି ନାଶିକାରରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବାମ ପାଶ୍ଚାତେ ନନ୍ଦୀ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ମୁଖରେ ବିମୋହିତ ହୋଇ ଚାହିଁରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଡାହାଣ ପାଶ୍ଚାତେ ଜଣେ ଶୈବାଚାର୍ଯ୍ୟ ଗୁରୁ ଉପରେ ଯୁଗ୍ମ ହସ୍ତରଖି ପଦ୍ମାସନରେ ଉପବେଶନ କରିଅଛନ୍ତି । ସମ୍ପଦାୟ ବିଗ୍ରହରେ ଅପୂର୍ବ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗୁରୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଶିବ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୋଗ ମଗ୍ନ ହେଲେ ହେଁ ବାହ୍ୟ ଜଗତ ସହି ଯେ ଉଦାସୀନ ନୁହନ୍ତି ତାହା ତାଙ୍କର ବରଦା ମୁଦ୍ରା, ବାଣ ଓ ତମ୍ବୁରୁ ବାଦନରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ:ପ୍ରତୀତ ହୁଏ । ବିଗ୍ରହ ଖୋଦନରେ ଉତ୍କର୍ଷ କଳାର ପାରଦର୍ଶିତା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ଅଛି । ଶିବଙ୍କର ମୁଖ ମଣ୍ଡଳରେ ଯୋଗୀର ଦୃବତା ଓ ରୁଷିତା ସମ୍ମିତ ଶରୀରର କୋମଳତା ଓ କମଳାୟତା ତଥା ନୃତ୍ୟର ପୌଷ୍ଟବତ୍ତା ସମନ୍ୱିତ ହୋଇ ଏକ ଅନବଦ୍ୟ କଳାର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରେ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଚତୁର୍ଥ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସଜ୍ଜା ଶତ୍ରୁଘ୍ନଙ୍କୁ ପ୍ରାକୃତ ଗ୍ରାସା ଗୁଡ଼ି ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ ସଂସ୍କୃତରେ ନିଜର ଅଭିଲେଖ ଉଦ୍ଘାଟି କରାଇଥିବା କଥା ଅସନପାଟ ଅଭିଲେଖରୁ ଜଣା ପାଏ । ତାହା କଳିଙ୍ଗର ଗ୍ରାସା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ନୂତନ ଦେ ଖେପ । କଳିଙ୍ଗରେ ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରାସାର ପ୍ରଚଳନ ଗୁପ୍ତ ଯୁଗରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ଯାହା କୁହାଯାଏ ତାହା ଏହା ଦ୍ୱାରା ମିଥ୍ୟା ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇ ଅଛି । ପରନ୍ତୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଚତୁର୍ଥ ଶତାବ୍ଦୀ ଠାରୁ ମାଠର ବଂଶର ସଜ୍ଜାମାନେ କଳିଙ୍ଗରେ ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରାସାକୁ ସଜ୍ଜା ଗ୍ରାସା ରୂପେ ପ୍ରଚଳନ କରାଇଥିଲେ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୩୪ ରେ ଖାରବେଳ ଯେଉଁ ତିନିଜଣ କଳିଙ୍ଗ ସମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରାଜ୍ଞାନ କରି ଥିଲେ ତାହା ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଶକ୍ତି ବିଖଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୧୭୭ରେ ସଜ୍ଜା ଶତ୍ରୁଘ୍ନଙ୍କୁ ବିରାଟଦା ରାଜ୍ୟର ଶାସକ ଥିଲେ ସେ ବିଖଣ୍ଡିତ କଳିଙ୍ଗ ସମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ଏକ ସମ୍ରାଜ୍ୟ ଅଧୀନରେ ରଖି ଭୁବନେଶ୍ୱର ଠାରେ ନାଗ ସଜ୍ଜା ମୁର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଇଥିଲେ ।

ସ୍ୱଳ୍ପ ଶତାବ୍ଦୀ କଳିଙ୍ଗର ଦୁର୍ଗାୟ ଶାରବେଳ ଥିଲେହେଁ ଇତିହାସ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି
ଯଥାବେତ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ପାରି ନାହିଁ । ଏହାକୁ ଦେଖି ଏକ ବୈରୋଧ୍ୟମୟ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ସୀତାବିଜି ଶିଳାଭିଲେଖ ଓ ଶିଳା ଚିତ୍ରାଙ୍କନ

କେନ୍ଦୁଝର ଜିଲ୍ଲାର ସୀତାବିଜି ଠାରେ ଯେଉଁ ଚତୁର୍ଥ ଶତାବ୍ଦୀ
ଲଙ୍କା ଅପର ଦୋଳ ପଡ଼ି ରହିଛି, ତାହା ମହାବୀର ଶତାବ୍ଦୀ
କର ବଂଶର ସ୍ୱର୍ଗତ ଦଶାବ୍ଦୀର ଶାସନ କାଳର ସୁଚନା ଦିଏ । କାରଣ ସୀତାବିଜି
ଠାରେ ଥିବା ସ୍ୱର୍ଗତ ଗୁମ୍ଫା ନାମକ ପ୍ରାକୃଷ୍ଟ ଆଶ୍ରୟ ଗୁମ୍ଫାରେ ଥିବା ଇନ୍ଦ୍ର ଗୁମ୍ଫା
ମହାବୀର ଦଶାବ୍ଦୀର ନାମ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହା ଛଡ଼ା ଦଶାବ୍ଦୀର ସମ୍ବନ୍ଧରେ
ବିଶେଷ କିଛି ବବରଣୀ ମିଳିନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀୟ ଚତୁର୍ଥ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବୌଦ୍ଧ ଉପାସିକା “ ବୋଧିଶ୍ରୀ ” ସ୍ୱରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା
କୌଣ ରୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ସାତଗୋଟି ଅପବାରକ ବା ଗୁମ୍ଫା ସ୍ଥାପନ କରାଯିବେ
ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମ ତଳଗୋଟି ଅପବାରକ ବା ପିପିଲି ସୀତାବିଜି ସନ୍ତକଟରେ ଥିବା
ଆଧୁନିକ ପିପିଲିଆ ଗ୍ରାମ ଠାରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀୟ ଚତୁର୍ଥ
ଶତାବ୍ଦୀରେ କଳିଙ୍ଗ ଅଞ୍ଚଳରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମକୁ ଲୋକପ୍ରସାଦ କରି ରଖିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ
ଏ ଗୁମ୍ଫା ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବା ମନେ ହୁଏ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀୟ ଚତୁର୍ଥ-ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସ୍ୱଳ୍ପ ଦଶାବ୍ଦୀର ନେତୃତ୍ୱରେ ସୀତାବିଜି
ଶିଳାଭିଲେଖ ଖୋଦିତ ହୋଇଥିବା ପରି ମନେ ହେଲେହେଁ ତାହାଙ୍କର ଶାସନ କାଳର
ବିଶେଷ କିଛି ଜଣା ପାଏ ନାହିଁ । ଏହା ଗବେଷଣା ସାପେକ୍ଷ ଅଟେ । ଉତ୍ତର ସରକାର
କୁଶାଳ - ମୁରୁଗି ଶାସନ ବଳେପ ସାଧନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତଥା ଦାନପୁଣ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦାନ
କର୍ତ୍ତୃ ପୁଣ୍ୟାତ ଅର୍ଜୁନ କରିଥିବା ନାମ ବଂଶର ସ୍ୱଳ୍ପ ଦଶାବ୍ଦୀର ପରି ସୀତାବିଜି
ଶିଳାଭିଲେଖର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ୱଳ୍ପ ଦଶାବ୍ଦୀର ଦଶାବ୍ଦୀ ପଦ ବକ୍ଷରେ ଅନବଦ୍ୟ ଶିଳା
ନିର୍ମାଣ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ କଳିଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟରେ ଅବିଶ୍ୱାସ୍ୟ ହୋଇ ରହି ଅଛନ୍ତି ।

ସୀତାବିଜି ପର୍ବତ

ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଓ ଆତିବାସିକ ଆଶ୍ରୟାଶ୍ରମ ସୀତାବିଜି ପର୍ବତ କେନ୍ଦୁଝର
ଠାରୁ ୨୫ ମାଇଲ ଦୂରରେ ଦାନବନ ପର୍ବତ ପରିବେଷ୍ଟିତ ଡାଙ୍ଗୁଆ ପର୍ବତ ଗ୍ରାମରେ
ଅବସ୍ଥିତ । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ୨୨୦୦ ଫୁଟ ଅଟେ । ଏଠାରେ ୮୦ ଫୁଟ ଓ
୮୫ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚତାର ଦୁଇଗୋଟି ଶିଳା ଗୁମ୍ଫା ରହି ଅଛି । ସୀତାବିଜି ପର୍ବତ
କେନ୍ଦୁଝର ଠାରୁ ସାନପୁର ରୋଡ଼କୁ ଯାଇଥିବା (ବର୍ତ୍ତମାନ N.H. ୫ ଓ ୬)କୁ ସଂଯୋଗ
କରୁଥିବା ପ୍ରଧାନ ସାଥରେ ଅବସ୍ଥିତ । କଟକ ରୋଡ଼ା ଗ୍ରାମ ଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ୮୮:ମି:
ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ । ସୀତାବିଜି ପର୍ବତର ଶାବ୍ଦିଗରେ, ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିଣୀ

ସୀତା ନଦୀ ସମ୍ମିଳ ଗର୍ଭରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ତାହାର ଜନନୀ - ବୌଦରଣୀ କୋଳରେ ମିଶିଯାଉଛି । ସୀତାନଦୀ ସୀତା ବିଜ୍ଞିଠାରୁ ମାତ୍ର ୧୦ କ: ମି: ଦୂରରେ ଏକ ସମତଳ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ବାହାରି ଅଛି । ଏହି ସ୍ଥଳ ଗିରି ଜଳ ଧାରରୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ରେଶୁ ସଂଗ୍ରହ କର ଯାଇ ଥାଏ । ସୀତା ନଦୀର ନାମାନୁସାରେ ପଦ୍ମଚର ନାମ ସୀତାବିଜ୍ଞି ହୋଇଥିବା ମନେକରାଯିବା ସ୍ୱାଭାବିକ ଅଟେ । ମାତ୍ର ଜନଶ୍ରୁତିରୁ ଜଣାଯାଏଯେ ଶ୍ରୀରାମପତ୍ନୀ ସୀତା ଦେବୀଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ଏହି ପଦ୍ମଚର ନାମ ସୀତାବିଜ୍ଞି ରଖା ଯାଇଛି । ପଦ୍ମଚରନାମ ସୀତାବିଜ୍ଞି ହେଲେହେଁ ଲୋକ ବସନ୍ତ ଗ୍ରାମର ନାମ ଡାକ ଆପଣୀ ଅଟେ । ସେଠାରେ ଚନ୍ଦ୍ର ନାଟର ଲୋକେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ବାସ କରନ୍ତି । ଗ୍ରାମଟି ଏକ ପ୍ରକାଶ ପୁଷ୍କରଣୀ ଉପରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ପୁଷ୍କରଣୀର କେତେକଂସ ବର୍ତ୍ତମାନ ଶୁଷ୍କଜମି ସହର ମିଶିଯାଇ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ଖରାବ ଦିନରେ ପ୍ରାୟ ୮୮୯ ଡାକ ଗର୍ଭୀର ଜଳ ରହେ । ଏହି ପୁଷ୍କରଣୀର ଡାକ ନାମ ରାଣୀବର ଓ ସତ୍ୟବର ଅଟେ । ସାଧାରଣରେ ଲୋକେ ଏହାକୁ ଯୋଡ଼ାବର କୋଳ କହିଥାନ୍ତି ।

ଜନ ଶ୍ରୁତିରୁ ଜଣାଯାଏଯେ ରାମାୟଣ ଯୁଗର ଆରମ୍ଭରୁ ସୀତାବିଜ୍ଞି ରହାକର ଦୟାର ଆଡ଼ିଆ ପୁଲୀ ଥିଲା ଏବଂ ରହାକର ଦୟା ବୁଝାଇ ଠାରୁ ଗୁରୁମନ୍ତ୍ର ଦାଣ୍ଡା ଗ୍ରହଣକରି ରେଭିକୃତ୍ତି ଗୁଡ଼ି ସେହିଠାରେ ବାଲୁକ ମହର୍ଷୀ ହୋଇ ଆଶ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ସେତା ଯୁଗର ଉଗ୍ରବାନ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ରାବଣକୁ ଦମାଣ କରି ଅନ୍ତରାଧ୍ୟାୟରେ ରାଜା ଥିବା ସମୟରେ ରାଜ୍ୟର ଜଣେ ଧୋବଣୀ ମୁଖରୁ ସତୀ ସୀତାଦେବୀଙ୍କର ନିନ୍ଦାଶୁଣି ତାହାକୁ ବନକୁ ପଠାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଅନୁଜ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଅଗ୍ରଜ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ବଦନ କରି ସୀତାଦେବୀଙ୍କୁ ଏହି ସୀତାନଦୀ କୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ବାଲୁକ ମହର୍ଷିଙ୍କ ଆଶ୍ରମ ସନ୍ନିକଟରେ ଗୁଡ଼ି ଦେଇ ଯାଇଥିଲେ । ସୀତାବିଜ୍ଞି ଠାରେ ସୀତାଦେବୀ ଅବସ୍ଥାନ କରି ଲବ କୁଶ ନାମକ ଦୁଇଗୋଟି ପୁତ୍ରର ଜନନୀ ହୋଇଥିଲେ ।

ଏହାର ପ୍ରାରବ୍ଧ ସ୍ୱରୂପ ସୀତାବିଜ୍ଞି ପଦ୍ମଚରେ କବି କୁଶ ନାମରେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଶିଳା ପୂଜା ପାଉ ଅଛି । ଲୌକିକ ବିଶ୍ୱାସ ଅନୁସାରେ ସେଠାକୁ ବନ୍ୟାନାଶ ଆସି ଏହି ଲବକୁଶ ନାମକ ପଥର ଦୁଇଖଣ୍ଡକୁ କାଖରେ କାଖେଇ ସୀତାଦେବୀ ଶାଳର ତରୁପାର୍ଶ୍ୱ ପରିକ୍ରମା କଲେ ତାହାର ବନ୍ୟାୟୁ ଦୂର ହୋଇ ସେ ପୁର ବନ୍ୟାବତୀ ହୋଇଥାଏ ।

ଆଉ କେତେକ କହନ୍ତି ଯେ ରାବଣକୁ ବଧ କରି ଶ୍ରୀରାମ ବାହ୍ୟା ଉତ୍ତରକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ସମୟରେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ ସେହି ସେହି ସ୍ଥାନରେ ସମ୍ପ୍ରଦାନେ ସୀତାବିଜ୍ଞି ପରି ପୁରାଣିକ ପଥର ଘରମାନ ଚୋର କରୁଥିଲେ । ସେ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସୀତାବିଜ୍ଞି ଅନ୍ୟତମ ଅଟେ ।

ଖଣ୍ଡ଼ାଘର

ଲୋକ ପ୍ରବାଦ ଅନୁଯାୟୀ ସୀତାବତ୍ସି ରଜାଙ୍କର ଦୟାର ଆଡ଼ିଆପୁର ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ସ୍ବରୂପ ଏହାର ଅନନ୍ତଦୁରରେ ଖଣ୍ଡ଼ଘର ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମ ଏଯାବତ ରହି ଅଛି । ଏହି ଖଣ୍ଡ଼ଘର ଗ୍ରାମ ନିକଟରେ ପ୍ରାୟ ଏକ କଲେ ମିଟର ପରିଧି ବିଶିଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ ଗୋଲକାର ପଥର ଉପର ଦେଇ ଚାଲି ଗଲବେଳେ ପଥର ଭିତର ସୁଡ଼ଙ୍ଗ ଥିବା ପରି ମନେହୁଏ । ଲୋକେ କହନ୍ତି ଏହି ପଥର ସୁଡ଼ଙ୍ଗ ଭିତକୁ ଯିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସୁଡ଼ଙ୍ଗ ଦ୍ବାର ଅଛି ଓ ସେହି ଗୁମ୍ଫା ଦ୍ବାର ଦେଶରେ ଖିଲଣ ଲଗା ପଥର କବାଟ ଲାଗି ଅଛି । ଏହି ସ୍ଥାନର ନାମ ଖଣ୍ଡ଼ଘର ଅଟେ ।

ଡକେଇତ ହୁଡ଼ି—

ପଣ୍ଡାପତା ଥାନାର ତଳ ମାଲଲ ଦୁରରେ ଡକେଇତ ହୁଡ଼ି ଅବସ୍ଥିତ । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ପଟର ଗୁମ୍ଫା ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଦେବୀ ମୂର୍ତ୍ତି ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି । ଲୋକ କଥାରେ ଏହିସ୍ଥାନ ରଜାଙ୍କର ଦୟାର ଆଖଡ଼ା ଘର ଥାଇ ଏହି ଦେବୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ରୂପେ ପୂଜିତ ହେଉଥିଲେ ।

ପାଟହରା—

ପିଠାଗୋଲା ଗ୍ରାମ ଠାରେ ଚନ୍ଦନ ଗିରି ନାମରେ ଗୋଟିଏ ପଟର ଅଛି । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ୧୦୦୦ ଫୁଟ । ଏହି ପଟରର ବସ ଦେଶରେ ଶାଟହରା ନାମକ ଗୋଟିଏ ଗୁମ୍ଫା ଅଛି । ଗୁମ୍ଫା ଭିତକୁ ପ୍ରବେଶପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସୁଡ଼ଙ୍ଗ ଦ୍ବାର ଅଛି । ଗୁମ୍ଫା ଦ୍ବାର ଦେଶରୁ ଅଳ୍ପ କିଛି ଦୂର ପେଟଟାଇ କରି ଯିବାପଥର ଠିଆହୋଇ ଯିବାର ବାଙ୍କ ବାଙ୍କ ରାସ୍ତା ଅଛି । ଏହି ବାଙ୍କ ବାଙ୍କ ରାସ୍ତାରେ ଗଲ ପରେ ଗୋଟିଏ ପଶୁ ଗୁମ୍ଫା ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ଗୁମ୍ଫାର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ଛତ୍ରାକାରରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ପଥର ବସରେ ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣର ମୂଲ୍ୟବାନ ପଥର ଖଚିତ ଥିବାର ଦେଖା ଯାଏ । ପାହାଡ଼ ପଟର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସ୍ତର ବଜ୍ୟ କେନ୍ଦୁଝରର ଏହାପେ ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନ ଭଣ୍ଡାର ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏହି ଗୁମ୍ଫା ତଥ୍ୟର ଉନ୍ନତତନ ଆହୁରି ଅନୁସନ୍ଧାନ ସାପେକ୍ଷ ଅଟେ । ଏହି ଗୁମ୍ଫାର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ଦୃଷ୍ଟି ନିବଦ୍ଧ କଲେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଏହି ମୂଲ୍ୟବାନ ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡମାନ ଫରପୁର ସହିତ ଖଚିତ ହୋଇ ରହିଅଛି । କୋଣାର୍କ ପୁରୀମନ୍ଦିର ବସରେ ଖିଲଣ ସୁପ୍ତରେ ପଥର ଖଣ୍ଡମାନ ଖଚିତ ହେଲପରି ଏହି ଗୁମ୍ଫାରେ ପଥର ଖଣ୍ଡମାନ ଖଚିତ ହୋଇ ରହିଅଛି । ଖଚିତ ପଥର ଖଣ୍ଡର ଜ୍ୟୋତି ଅଧିକ ରୂପ ପରି ଦ୍ରଷ୍ଟମାନ । ଲୋକେ କହନ୍ତି ରଜାଙ୍କର ଦୟାର ଏହି ସମସ୍ତ ଅମୂଲ୍ୟ ପଥର ଖଣ୍ଡମାନ ସଂଗ୍ରହ କରି ସେହିଠାରେ ସଂଗୋଷ୍ଟ ର ଲୁକାୟିତ କରି ରଖି ଯାଇଅଛି ।

ଏହି ଚନ୍ଦନଗିରି ପର୍ବତରୁ ମୁଷଳନଦୀ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ବୈତରଣୀ ନଦୀ ସହିତ ମିଶି ଯାଇଅଛି ।

ଚନ୍ଦନ ପେଡ଼ି

ସୀତାବିଂଶର ଉତ୍ତରରେ ପିପିଳିଆ ଗ୍ରାମ ଠାରେ ଠାକୁରାଣୀ ନାମରେ ଯେଉଁ ପର୍ବତ ଅବସ୍ଥିତ ତାହାର ଶୀର୍ଷଦେଶ ଗୋଟିଏ ବୃହତ ଗୋଲକାର ଚନ୍ଦନ ପେଡ଼ି ସଦୃଶ ପଥର ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଲୋକେ ଏହାକୁ ଚନ୍ଦନ ପେଡ଼ି ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ପର୍ବତରୁ ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣର ବର୍ତ୍ତୁଳାକାର ପଥର ଖଣ୍ଡ ମାନ ସଂଗ୍ରହ କରି ଗ୍ରାମବାସୀ ମାନେ ତହିଁରୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ମାଳି ଗୁନ୍ଥି ବ୍ୟବହାର କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ପର୍ବତରୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଣୁ ଝରୁ ଥିବାର ପ୍ରବାଦ ଅଛି । ଏହି ପଥର ମାଳି ଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଣୁ ଆକୃତିର ହୋଇଥିବାରୁ ଏହି ପର୍ବତକୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଝରା ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ସୀତା ବିଂଶରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ପଥରମାଳି ଗୁଡ଼ିକ ଏହିଠାରୁ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ ।

ବୁଡ଼ିପାଟ ପର୍ବତ

ସୀତା ବିଂଶର ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ବୁଡ଼ିପାଟ ପର୍ବତ ଗୁଂଫାରୁ ଡାକ୍ତା ଆସିଣି ଗ୍ରାମର ଧନେଶ୍ୱର ନାମକ ଜଣେ ସାଧୁପ୍ରାଣ ଗଣ୍ଡଲୋକ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଶ୍ଟ ଲୁହା ଖଣ୍ଡ ପାଇଅଛି । ଏହି ଖଣ୍ଡରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଲଙ୍କି ଲାଗି ନାହିଁ । ଲୋକେ କହନ୍ତି ଯେହାକର ଦୟାଦଳ ଏହି ପ୍ରକାର ଚରକାସ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ଏହି ଖଣ୍ଡକୁ ଦେଖିଲେ ସେ ଯୁଗର ଲୋକ ମାନଙ୍କର ବଳବାୟୀ-ବରୁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମ୍ୟକ ଧାରଣା କରାଯାଇ ପାରେ ।

ଜାରାସଣୁ ପାହାଡ଼

ଏହାର ଲତ୍ତା ୧୦୦୦ ଫୁଟ । ଏହା ସୀତାବିଂଶ ପର୍ବତର ପୂର୍ବ ଭାଗରେ ଅବସ୍ଥିତ ଅଟେ । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ଗୁଂଫା ଭିତରେ ଚିତ୍ରିତ ଜନ୍ମରୁ ଚିତ୍ତ ପଥର ବକ୍ଷରେ ରହି ଅଛି । ଏଠାରେ ପଥର ଦେହରେ କେତେକ ଅଭିଲେଖ ଥିବାର ଦେଖା ଯାଏ । ଭାବେ ସମୟରେ ଗୁଂଫା ଦ୍ୱାର ଦେଶରେ ମା' ମା' ଧୁନ ଶୁଣାଯାଏ । ଗୁଂଫା ଭିତରକୁ ଯିବାକୁ ଏକ ସୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାର ରହିଅଛି । ଏହାର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରେ ଯୋଡ଼ା ଯୋଡ଼ା ହୋଇ ବାର ଯୋଡ଼ା ପୋଖରୀ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ, ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ଶୁଷ୍କନିରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଅଛି । ପୂର୍ବ ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଶୈବ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କ୍ଷେତ୍ର ଥିଲା ଏଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ ।

ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ମଣି

ସୀତାବତ୍ସର ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳ ଗୋନାୟିକା ପଦ୍ମବତୀ ପାଦଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ବ୍ରହ୍ମଗୁରୁ ମହାଦେବଙ୍କ ବ୍ୟୋମକେଶ ମଧ୍ୟରୁ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତମଣି ସଦୃଶ ଆଦ୍ୟ ବୈତରଣୀର ଜଳଧାର ନିର୍ଗତ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଏହି ପଦ୍ମବତୀର ଅନ୍ୟ ନାମ ଚନ୍ଦ୍ର ମଣ୍ଡଳ ଗିରି ଅଟେ । ପ୍ରବାଦ ଅଛି ଏହି ପଦ୍ମବତୀରେ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ମଣି ପଥର ମିଳିଥାଏ । ଏହି ପଥର ଅଙ୍ଗରେ ଧାରଣ କଲେ ସର୍ବାଭିଷ୍ଟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ । ସଂଧ୍ୟା ସମୟରେ ଏହି ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳ ଗିରିର ଶୀର୍ଷ ଦେଶ ଧବଳ ଚନ୍ଦ୍ର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାବୃତ୍ତି ହୋଇ ସୀତାବତ୍ସର ପଦ୍ମବତୀରୁ ଉଦ୍ଭାସିତ କରାଯାଏ ।

ଫୁଲବାଡ଼ି

ସୀତାବତ୍ସର ଯୋଡ଼ାଗଡ଼ ଠାରେ ଫୁଲବାଡ଼ି ନାମରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ ଅଛି । ପୂର୍ବ ଏହା ବାଲୁକା ମହର୍ଷିଙ୍କ ତପୋବନର ପୁଷ୍ପ ଉଦ୍ୟାନ ଥିଲା । ଏଠାରେ ଶଶିବଳଦ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ପଥର ଅଛି । ଏହି ପଥରରୁ କାଳିଞ୍ଜର ନଦୀ ପ୍ରବାହିତ ହେଉ ଅଛି । ପ୍ରବାଦ ଅଛି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଫୁଲବାଡ଼ିରେ ପଣି ଗୋଟିଏ ସଖି ତାହା ନଷ୍ଟ କରିବାରୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ହୋଧାଗିରିରେ ସଖିର ମୂର୍ତ୍ତି ଛୁଡ଼ିଯାଇ ଗୋନାୟିକାରେ ପଡ଼ିଲା ଓ ତହିଁରୁ ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଉତ୍ପତ୍ତି ହେଲା ଏବଂ ପଦ୍ମବତୀର ନାମ ଗୋନାୟିକା ହେଲା । ଏହି ସଖିର ବକ୍ଷଦେଶ ଫୁଲବାଡ଼ି ଠାରେ ପଡ଼ି ରହି ତହିଁରୁ କାଳିଞ୍ଜର ନଦୀ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ବୈତରଣୀ ନଦୀ ସହ ମିଶି ଅଛି ।

ଡେଙ୍କିକୋଟ

କେନ୍ଦୁଝର-ଜାଜପୁର ପ୍ରଧାନ ରାସ୍ତାରେ କେନ୍ଦୁଝର ଗଡ଼ ଠାରୁ ୨୩ ମାଇଲ ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ଡେଙ୍କିକୋଟ ଏକ ଘାଟି ଯାଗା ଅଟେ । ଏହା ଗୋଟିଏ ପତ୍ତାୟତ ହେଉ କାଟର ଓ ବ୍ୟବସାୟ କେନ୍ଦ୍ର ଅଟେ । ସେଠାରୁ ସୀତାବତ୍ସର ୭ କି: ମି ଦୂର ଅଟେ । ଡେଙ୍କିକୋଟର ଚତୁର୍ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବିଷିପ୍ତ ଭାବରେ ରହିଥିବା ପାହାଡ଼, ପଥର ଶକ୍ତିରେ ବହୁତ ସଂଖ୍ୟାରେ ଭିକ୍ଷିଗାତର ଚଢ଼ରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି ଭଗବତରେ ଲିଖିତ ଅବଧୁତ ଗୁରୁ ଘଣ୍ଟା ପ୍ରଣାଳୀର ସତ୍ୟତା ଜଣାପଡ଼େ ।

ଲୋକେ କହନ୍ତି ଏକଦା ଅବଧୁତ ବୈତରଣୀ ସ୍ଥାନ କରି ବାଲୁକା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଆଶ୍ରମ ପଦ୍ମବତୀରେ ଆସି ଡେଙ୍କିକୋଟ ଠାରେ ପଡ଼ିଥିଲା ମହାମୁଖ୍ୟ ସେହି ସୀତାବତ୍ସର ଅବଧାୟିକାରେ ଦାସ କରୁଥିବା ଗୋଟିଏ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଗୃହରେ ଆଶ୍ରୟ ଉପାକଲେ ।

ହୁଷିକର ଆଗମନରେ ଦ୍ରାଘୁଣୀ ଅଳ୍ପ ଭୋଜନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାହାର କନ୍ୟାକୁ ଡାକ କହିଲା -

ବିରୁର କରି କନ୍ୟା ମାତା
ନିକଟେ ବସାଇ ଦୁହିତା ।
ବୋଲଇ କନ୍ୟା ମୁଖ ଚାହିଁ
ଚଣ୍ଡିକ ଆସେ ଧାନ ଦେଇ ।
ବେଗେତୁ କୁଟ ବେଳେ ଭରି
ତା ଶୁଣି ଦ୍ରାଘୁଣୀ କୁମାରୀ ।
ବେଳେ ମୁଷଳ ଏକ କରି
କୁଟଇ ବେନି କରେ ଧରି ।
ଭୁଜେ ତା ବଳୟ କଙ୍କଣ
କୁଟନ୍ତେ ଶୁଭେ ରୁଣ ଝୁଣ ।
ଶୁଣି କୁମାରୀ ଲଜ୍ଜା ପାଇ
ଅଧେ କଙ୍କଣ ହସ୍ତ ଫେଇ ।
ପୁଣି କୁଟନ୍ତେ ଧୀରେ ଧୀରେ
ହସ୍ତ କଙ୍କଣ ନାଦ କରେ ।

କୁମାରୀ ମନେ ବିରୁରଇ
ସଂଗ ଗହଳେ ଗୋଲ ହୋଇ ।
ଏମନ୍ତ ବିରୁଷଣ ଥୋକେ
ପୁଣି ଫେଇଲା ଏକେ ଏକେ ।
ବେନି କଙ୍କଣ ବେନି କରେ
କୁଟନ୍ତେ ଶବ୍ଦ ନଳରେ ।
ଯହିଁ ଅନେକ ସଙ୍ଗ ମିଳି
ଅବଶ୍ୟ ଉପୁଜଇ କଳି ।
ଏଣୁ କୁମାରୀ ଅନୁରାଗେ
ଗୁରୁ ବଚନ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରାସେ ।
ଏକାନ୍ତେ ଭ୍ରମୁଥାଇ ମୁହିଁ
କେବେହେଁ ସଙ୍ଗ ନକରଇ ।

ଏହି ପ୍ରକାର ଭୋଜ ମୁଷଳ ଡିଙ୍କିକୁ ବ୍ୟାପା ଡିଙ୍କି ବୋଲାଯାଏ । ନାହିଁଦ ମହର୍ଷୀ ଯେଉଁ ଡିଙ୍କି ବାହାନ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ତାହା ପକ୍ଷୀର ଡିଙ୍କି ଅଟେ । ଏହି ପ୍ରକାର ବ୍ୟାପା ଡିଙ୍କି କୁଟା ଚଢ଼ି ଡେଇଁକୋଟର ପଥର ବକ୍ଷରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଯୋଡ଼ାଗଡ଼

ସୀତା ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଶାଳର ଦକ୍ଷିଣ ପୂର୍ବରେ ଅବସ୍ଥିତ ଭଣ୍ଡାରଦେଇ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାୟ ତିନି କି. ମି ବ୍ୟାପୀ ଯେଉଁ ଭଗ୍ନ ପ୍ରାଚୀର ରହି ଅଛି ତାହାକୁ ଯୋଡ଼ା ପ୍ରାଚୀର ବୋଲାଯାଏ । ଏହି ଯୋଡ଼ା ପ୍ରାଚୀର କାନ୍ଥ ଦ୍ଵୟ ମଧ୍ୟରେ ଏକଟି ଦୁଇଜଣ ଲୋକ ଧସ-ଧସ ହୋଇ ଯାତାୟତ କରପାରିବାର ସୁଡ଼ଙ୍ଗ ପଥ ହେ ଅଛି । ଏହାକୁ ଯୋଡ଼ାଗଡ଼ ବୋଲାଯାଏ ।

ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଏକଦା ଏଠାରେ ଏକ ସୁ ବୃହତ ଦୁର୍ଗ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଯୋଡ଼ା ଦୁର୍ଗର ଦକ୍ଷିଣରେ ସୀତାବିଜି ଗଡ଼ର ସିଂହଦ୍ଵାର ଅବସ୍ଥିତ । ଶ୍ଵେତ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଏହି ସ୍ଥାନର ୧୦ ଫୁଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖୋଳାଇ ଦେଖିଲେଯେ ମାଟି ଭିତରେ

୩୪ ଦୁଟି ଆକୃଷ୍ଟ ବୈଷ୍ଣବ ଅକର୍ମ ଶିଳା ଖଣ୍ଡ ମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା କାରୁ ନିର୍ମିତ ହୋଇଛି । ଏହି ଯୋଡ଼ା ଗଡ଼ ଠାରୁ ବଞ୍ଚେଇ ବର୍ଣ୍ଣର ପଥର ମାଳ ସଂଗ୍ରହ କରା ଯାଇଥାଏ ।

ସୀତାବତ୍ସର ଗିରି ପୃଷ୍ଠରେ ଓ ସୁବିପ୍ଳବ ପାଦ ଦେଶରେ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳର ବୃହଦାକାରଙ୍କୁଳ ପ୍ରସ୍ତ, ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରସ୍ତର ଯୁଗର ଅସ୍ଥ ଶସ୍ତ୍ରର ଭଗ୍ନାବଶେଷ, କୌଡ଼ ଓ ତାମ୍ର ସତ୍ତ୍ଵାକାର ସଙ୍କେତ ବହୁଳ ଭାବରେ ମିଳି ଅଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ସୀତାବତ୍ସର ବୋଲି ଯେଉଁ ସ୍ଥାନକୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରା ଯାଉଅଛି ଓ ପ୍ରାଚୀନ କର୍ତ୍ତୃକ ଧୂସାବଶେଷ ଯେତେ ସ୍ଥାନ ମାଡ଼ି ବସିଛି ତାହାର ପରିମାଣ ୨୦୦ ଏକର ଜମିରୁ କମ୍ ନୁହେଁ । ଏତେ ପରିମାଣ ଜମି ଉପରେ ଏହି ବିଶାଳ ଧୂସପ୍ରସ୍ତ ଦେଖିଲେ ଧାରଣା ଜନ୍ମେଇ ପୁରୁଷ ଏହା ଏକ ଶକ୍ତିଧାମୀ କର୍ମା ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଧର୍ମ ବିହାର ଥିଲା । ଏଠାରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ବିସ୍ତୃତକାୟ ପଥର ଖଣ୍ଡ ଦେଖିଲେ ସେ ଯୁଗର ମଣିଷର ବାଢ଼ି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଧାରଣା ଜନ୍ମେ । ଉତ୍ତରକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ସମୟରେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ବାନର ଉଲ୍ଲୁକ ପ୍ରଭୃତି ରାମ ବାହ୍ୟା ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ ସେହି ସେହି ସ୍ଥାନ ମାନଙ୍କରେ ଏହିପରି ପଥର ଘର ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବା ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ।

ଭଣ୍ଡାର ଘର

ସୀତାବତ୍ସର ଠାରେ ଥିବା ଛଅ ଗୋଟି ଟାଙ୍ଗି ବା ପାଦାଡ଼ର ବୈଷ୍ଣବ୍ୟ ଏହିସେ ଏହା ବିନ୍ୟାସିତ ଅଟେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଛି ବାଲିର ଅଣ୍ଟାମରେ ସଂସ୍ଥ ଧନ ହେ ଏହି ଭଣ୍ଡାର ମଧ୍ୟରେ ସଂଚିତ ରହିଅଛି । ପଥରରେ ନିର୍ମିତ ଏହି ପଥର ଭଣ୍ଡାର ଘର ଦୁଇକୁ ଗୋଟିଏ ଦାଡ଼ ଗଢ଼ା ମନ୍ଦିର ପରି ଦେଖାଯାଏ । ଭଣ୍ଡାର ଘରର ଦୁଇ ପାଖରେ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ ବୃହଦାକାର ପଥର ଅଲଗା ଅଲଗା ଲଗାଲଗି ହୋଇ ରହିଅଛି । ଲୋକେ ଏହାକୁ ଭଣ୍ଡାର ଘରର ଯାଉଁଳୀ କବାଟ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଏହି କବାଟର ଉଚ୍ଚତା ୭୫ ଫୁଟ ହେବ ।

ରାନ୍ଧଣୀ ଖନ୍ଦା

ଭଣ୍ଡାର ଘର ନିକଟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଭଗ୍ନପ୍ରସ୍ତକୁ ଅଣ୍ଟାମର ରାନ୍ଧଣୀ ବୋଲି କୁହା ଯାଏ । ଏଠାରେ ବହୁ ପରିମାଣରେ ମୃତ୍ତିକା ପାସର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଅନୁମାନ ଏହି ମୃତ୍ତିକା ପାସ ଗୁଡ଼ିକ ରନ୍ଧନ, ଘୋଜନ ଓ ପାମୟ ପାସ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ଏହି ସ୍ଥାନର ବୃତ୍ତ କୋଣରେ ଯେଉଁ ଭଗ୍ନ ଘରର ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ ରହି ଅଛି ତାହାଭେଷ ଘରର ସଙ୍କେତ ଅଟେ । ଏଠାରେ ମାଟି ଭିତରୁ ମିଳୁଥିବା ଅସ୍ତ୍ର ଭଗ୍ନକଲେ ତହିଁରେ ବହଳ ରକ୍ତ ଧାରର ରେଖା ଦେଖା ଯାଏ ।

ରୁଷି ଗୁଂଫା

ସୀତାବଞ୍ଜି ଠାରେ ରୁଷି ଗୁଂଫା ନାମରେ ଗୋଟିଏ ବୃହତ ପ୍ରସ୍ତର ପ୍ରସ୍ତର ରହିଅଛି । ଏହା ଗୁରୁ ପାଞ୍ଚ ଖଣ୍ଡ ବିଶାଳକାୟ ପଥର ଉପରେ ଥିବା ଦେଲପରି ରହି ଅଛି । ସେହି ପଥର ପାକ ଯାଗାକୁ ଗୁଂଫା ବୋଲାଯାଏ । ଖରା ବର୍ଷରେ ଏହି ଗୁଂଫାରେ ବିଶ୍ରାମ କଲେ କୌଣସି କଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହି ଗୁଂଫାର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରେ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ବଡ଼ ଓସାରୀଆ ତଟା ଖଣ୍ଡ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ୮୧° ଫୁଟ ଉଚ୍ଚରେ ଜମା ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଛି । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଇଟାର ଆକୃତି ୧୮” × ୭” × ୩” ହେବ । ଏହି ଇଟାକୁ ଗ୍ରାଭି ଦେଲେ ତା ଉଚ୍ଚତ୍ରୁ ଚଷ୍ଟ ଆକାରରେ ହିଁ ମାନ ଥିବାର ଦେଖା ଯାଏ । ଏହି ଇଟୁକ ପ୍ରସ୍ତ ନିକଟରେ କଙ୍କରିତ ଆକର୍ମ ଶିଳା ଉପରେ ଅନେକ ଲିପି ଖୋଦିତ ଭୋଇ ଅଛି । ଏହା ଏତେ ପ୍ରାଚୀନଯେ ଚାନ୍ଦ୍ରାର ପାପୋଦାର ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇ ଶାରି ନାହିଁ ।

ସ୍ୱର୍ପଣା

ସୀତାବଞ୍ଜିରେ ଗୋଟିଏ ବିଶାଳ ଶୈଳ ନିକଟରେ ୯ ଇଞ୍ଚ ବ୍ୟାସ ବିଶିଷ୍ଟ ଖଣ୍ଡିଏ ଗୋଲ୍ଲାକାର ମୟୂଷ ପଥର ସୋତା ହୋଇ ରହି ଅଛି । ଭୂମି ଠାରୁ ଏକ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚରେ ଏହି ପଥରର ଶୀର୍ଷାଂଶରେ ଗୁରୁ ଦିଗକୁ ଗୁରୁ ଗୋଟି ମୁଖର ଆକୃତି ଦେଖା ଯାଏ । ଅଗ୍ରଭାଗ ମୁଖପରି ଇସର୍ତ୍ତ ଲମ୍ବାକାର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଖର କୌଣସି ଚିହ୍ନ କର୍ତ୍ତ୍ତ ନାହିଁ । ବରଂ ମୟୂଷ ହୋଇ ଅଛି । ମୁଖର ଶେଷ ଅଂଶରେ (ଚିରୁକର ପ୍ରାନ୍ତ ଭାଗରେ) ଗୋଟିଏ ବେଷ୍ଟନ ରେଖା ଅଛି । ଏହି ପଥରଟି କେତେ ଦୂଳକୁ ଯାଇ ଅଛି ତାହା କେହି କହି ହେବ ନାହିଁ । ହଲ୍ଲାଇଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ହଲେ ନାହିଁ । ଏହା ରୁଷି ଗୁଂଫାର ଶିଳା-ଲିପିର ନିକଟରେ ଅବସ୍ଥିତ । କାଳହମେ ଏହି ମୁଖ ଗୁରୁ ଗୋଟିର ନାସା ଓ କର୍ତ୍ତ୍ତ କେତେକାସରେ ଷୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇ ଥିବାରୁ ଲୋକେ ଏହି ବିକୃତ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ସ୍ୱର୍ପଣା ବୋଲି କହି ଥାନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରଥା ଅନୁଯାୟୀ କେହି ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଏହି ବାଟ ଦେଇ ଜଙ୍ଗଲକୁ ଗଲବେଳେ ସେ ସ୍ୱର୍ପଣାଙ୍କ ପାଇଁ ସୁଆଁଲ ଲଇରେ ଗୋଟିଏ ମୁଦିକା ତିଆରି କରି ଉପହାର ଦେଇ ଥାଏ । ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ଏହି ସ୍ୱର୍ପଣା ଅପ୍ତସ୍ତୁ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ସୀତାବଞ୍ଜିର ଅପୂର୍ବତା ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ଅଟନ୍ତି ।

ମାତ୍ର ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକ ପ୍ରବାଦରେ ଏହି ଅପ୍ତସ୍ତୁ ପଥର ମୂର୍ତ୍ତିଟି ସ୍ୱର୍ପଣାଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ବୋଲି କହିବା ପଛରେ କୋଣସି ପ୍ରାତ୍ନବିଜ୍ଞାନୀ ଥିବା ଜଣା ଯାଏ ନାହିଁ । କାରଣ ସୀତାବଞ୍ଜିର ପ୍ରସ୍ତେ ସହିତ ସ୍ୱର୍ପଣାଙ୍କ କୌଣସି ସଂପର୍କଥିବାର ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ । ପରନ୍ତୁ ଲୋକେ କହନ୍ତି ଏହି ଅପ୍ତସ୍ତୁ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ହେଉ ଚତୁଃମୁଖ ବୃଦ୍ଧାଙ୍କର ।

ସେମାନଙ୍କର ମତରେ ସୀତାବତ୍ତି ପୂର୍ବେ ଘୋର ଦୟାର ଆଡ଼ା ଥିଲା ଏବଂ ଏହାର ଶାସନ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମା ଏହିଠାରେ ଘୋରକୁ ସମ ନାମ ମତା ମନ୍ଦ ବାସୀ ଦେଇ ଯୋଗ ସାଧନ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସମର୍ଗ ଦେଇ ଥିଲେ । ଘୋରର ଦୟା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ-
ଠାରୁ ମନ୍ଦ ବାସୀ ନେଇ ରୁଷି ବୁଝା ଠାରେ ତପସ୍ୟା କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବାଲ୍ମୀକି
ମହର୍ଷି ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଅର୍ଜ୍ଜନ କରି ସମାୟୁଗ ରଚନା କରି ଥିଲେ । ଏହିଠାରେ ବାଲ୍ମୀକି
ଯେଉଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଧର୍ମ ବିହାର ଗଠନ କରି ଥିଲେ ତାହାହିଁ ବାଲ୍ମୀକି ଉପୋଦାନ ନାମରେ
ଖ୍ୟାତ ଥିଲା ।

ରାବଣ ଛାୟା

ସୀତାବତ୍ତି ଠାରେ ଥିବା ରାବଣ ଛାୟା ଆଶ୍ରୟ ସ୍ଥଳୀରେ ଯେଉଁ ଉନ୍ନତ
ବିହାରୀ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ତାହା ଏହି ପ୍ରକାର ଚୋରୀର ବୋଲି ନିରୂପଣ କରାଯାଇ
ଅଛି । ସୀତାବତ୍ତି ପର୍ବତରେ ରାବଣ ଛାୟା ଦେଖିବାକୁ ଏକ ପ୍ରାକୃତିକ ଆଶ୍ରୟ ସ୍ଥଳୀ ।
ଗୋଟିଏ ବିଶାଳକାୟ ପ୍ରସ୍ତର ଉପରେ ୨୨ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ପଥର ରକ୍ତ
ଆଗରୁ ପ୍ରାୟ ୧୫ ଫୁଟ ଯାଏ ମଡ଼ି ଆସି ଏହି ପ୍ରାକୃତିକ ଶୈଳ ଆଶ୍ରୟସ୍ଥଳୀ ସୃଷ୍ଟି
କରି ଅଛି । ବିହାରୀରେ ବାହାରେ ମାଡ଼ି ଆସିଥିବା ଏହି ପଥରର ନିମ୍ନ ପଟରେ ଏକ
ରାଜ୍ୟକୁ ବନ୍ଦୁ ଯାହାର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହୋଇଥିବା ଦେଖାଯାଏ । ସେହି ଚିତ୍ରରେ
ମୁକତ ମାଟିଆ, ଧଳା, ଗେରୁଆ, ଲାଲ ଓ ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗ ପ୍ରଭୃତି ରାବଣରେ ପ୍ରକାଶିତ
ହୁଏ । ଚିତ୍ରରେ ଜଣେ ରାଜପୁରୁଷ ହସ୍ତୀ ଉପରେ ବସି ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତରେ ଅଙ୍ଗୁଳ ଓ
ବାମ ହସ୍ତରେ ଲାଲ କମଳ ଧରି ଯାହା କରୁଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ତାଙ୍କର ପଶ୍ଚାତ
ଦେଶରେ ଜଣେ ଅନୁଚର-ଡାହାଣ ହସ୍ତରେ ବୁଲୁ ଓ ବାମ ହସ୍ତରେ ତାହାଙ୍କ ଉପରେ
ନିଶ୍ଚିତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି ବସିଛନ୍ତି । ତାହା ସମ୍ମୁଖରେ ଜଣେ ଅଶ୍ୱାତ୍ଥେୟ ଦ୍ରୁତ ବେଗରେ
ଅଗ୍ନି ଶୂଳନା କରି ଧାବମାନ । ତାହାଙ୍କ ଆଗରେ ଦଳେ ଲୋକ ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ ଶୂଳ-
ଛନ୍ଦ । ସେହି ପଦାବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ନାରୀ ଓ ବାକିଜଣ ଧୂରନ୍ଧର ଚିତ୍ରା ଯାଇ
ପାରେ । ହସ୍ତୀର ପଶ୍ଚାତ ଗତିରେ ଆଉଁଜଣେ ନାରୀ ଅଶ୍ୱରୁ ଅଶ୍ୱ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରିଧାନ
କରି ଓ ଦେହ ଉପରେ ଧଳାଲୁଗା ଯୋଡ଼ାଇ ଦ୍ରୁତ ବେଗରେ ଶୂଳଛନ୍ଦ ଶୋଭା
ଯାହାରେ । ଆକାଶରେ ବିଦ୍ୟାଧର ମାନେ ବିଚରଣ କରୁଥିବା ଦୃଶ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶିତ
ହୋଇ ଅଛି । ହସ୍ତୀ ଛବିର ଠିକ୍ ତଳେ ଏକ ଶବ୍ଦ ଅଭିଲେଖ ଦେଖା ଯାଏ ଓ ତାହା
“ରାବଣ ବିଶାବତ୍ତି” ବୋଲି ପାଠ କରାଯାଇ ଅଛି ।

ସୀତାବତ୍ସଳୀ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଅଜନ୍ମାର ୧୮ ନମ୍ବର ଗୁଂଫାରେ ଥିବା ଗୁପ୍ତ କାଳୀନ ଚନ୍ଦ୍ର କଳାର ଯୌଷ୍ଠିକ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ଏବଂ ତାହାକୁ ସେହି ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀର ସମସାମୟିକ ବୋଲି କୁହା ଯାଇ ଶାରେ । ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଦୃଶ୍ୟ ଅତି ଆକର୍ଷଣୀୟ ରୂପେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇ ଅଛି । ଚନ୍ଦ୍ରର ଅଳଙ୍କାରର ଆଧ୍ୟକ୍ୟ କନ୍ୟା ବର୍ଣ୍ଣାଦ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାହିଁ । ଏତାଦୃଶ୍ୟ ଉନ୍ନତ ରୂପ କଳା ସେ କାଳର ପୂର୍ବ ଭାରତୀୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅନୁପମ ଓ ଅତୁଳ୍ୟ ଅଟେ ।

ଏହି ଅଭିଳାଷର ଦଶାବତୀକର ନାମୋଲ୍ଲେଖ ରହିଥିବାରୁ ମନେହୁଏ ଉତ୍କଳର ଏହି କଳା ପ୍ରିୟ ରାଣ କୁଶଳୀ ରାଜା ଦଶା ଉତ୍କଳ ଏହି ଶୈଳ ଚିନ୍ତାକଳନ କରିଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରକାର ଶୈଳ ଚିନ୍ତାକଳନରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପୁଷ୍ପପୋଷକତା ନଥିଲେ ୨୦୧୨ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚର ଏକ ପଥର ଛତର ନିମ୍ନ ଭାଗରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଅଙ୍କନ କରି ଯୁକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି କଳାକାର ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତ ଭାବରେ କରି ନଥିବେ । ଏହି ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଅଙ୍କନ କରିବା ପାଇଁ ନିଶ୍ଚୟ ୨୦୧୨ ଫୁଟ ଏକ ମଞ୍ଚ ତିଆରି ହୋଇ ଥିବ ଏବଂ ଏହି ମଞ୍ଚ ଉପରେ ଚନ୍ଦ୍ର-ହୋଇ ଶୋଇ ରହି ଚନ୍ଦ୍ରର ହୃଦ ଅଙ୍କନ କରି ଥିବେ । ଚିନ୍ତାକଳନରେ ଲଳିତ, ବାଲ୍ୟଶିଳ୍ପ ଧୂସର ଓ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଅପ୍ପଷ୍ଟ ଦଳିତ ଆ ରଙ୍ଗର ଢେଙ୍କା ମାନ ଦେଖା ଯାଏ । ଲଳିତ ରଙ୍ଗ ଦିଶେଇ ଶବ୍ଦରେ ସୁପ୍ତ ଅଟେ । ଶବ୍ଦର ଗୁଣ ନିକଟରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ବୃହତ୍ ପଥର ଶକ୍ତିକୁ ମୁଖ ଲିଙ୍ଗ ବୋଲି ଯାଏ । ଏହାର ଗୁଣ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଗୁଣିତ ଶବ୍ଦ ମୁଣ୍ଡର ଶୋଭନ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଏହା ଛଡ଼ା ପୁରାତନ ଭଗ୍ନ ଦୁର୍ଗ ଓ ଏକ ଅନୁର ବେଢ଼ା ଦୃଷ୍ଟି ଗୋଚର ହୁଏ । ଏହି ବେଢ଼ା ମଧ୍ୟରେ ଷ୍ଟୁ ଷ୍ଟୁ ଓ ପ୍ରସ୍ତର ପ୍ରସ୍ତରେ ଅନେକ ଶିଳାଭିଲେଖ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ରହି ଅଛି ।

ଲୋକ ପ୍ରବାଦ ଅଛି ରାବଣ ଗୁପ୍ତା ଶୈଳ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଚିନ୍ତାକଳନ ରହି ଅଛି ତାହା କାଳୀକ ତପୋବନର ରକ୍ଷକ ଲବକୁଶଙ୍କର ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞର ଯଜ୍ଞ ଅଶ୍ୱର ବନ୍ଧନ ଚନ୍ଦ୍ର ଅଟେ । ଧାବମାନ ଅଶ୍ୱ ବନ୍ଧନକାରୀ ଅଟନ୍ତି ଲବକୁଶ ଓ ହସ୍ତୀ ପୃଷ୍ଠରେ ବସିଥିବା ଦ୍ୱାର ପୁରୁଷର ଚନ୍ଦ୍ର ଯଜ୍ଞ ଘୋଟକ ରକ୍ଷକ ଶତ୍ରୁଘ୍ନଙ୍କର ଯୋଦ୍ଧା ବେଶ । ସୈନ୍ୟ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ରାମ ସେନାମା ଅଟନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଯଜ୍ଞ ଅଶ୍ୱ ବାଳୀକ ତପୋବନରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ସେ ବନର ରକ୍ଷକ ଲବ କୁଶ ଦୁଇ ଭାଇ ଯଜ୍ଞ ଅଶ୍ୱ ବନ୍ଧନ କରି ଥିଲେ । ତେଣୁ ଏହି ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଯଜ୍ଞ ଅଶ୍ୱର ଧାବମାନ ଚନ୍ଦ୍ର ଅଙ୍କିତ ହୋଇ ଅଛି ।

ସୀତାବତ୍ସଳୀର ଅନନ୍ତ ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନକୁ ଘୋଡ଼ାବନ୍ଧା ବୋଲି କହନ୍ତି । ଏଠାରେ ଲବ କୁଶ ଯଜ୍ଞ ଅଶ୍ୱ ବନ୍ଧନ କରିଥିବା ଅନୁମାନ । ସେମାନେ ଯେଉଁ ଠାରେ ଘୋଡ଼ାର ତୁଣ୍ଡ ଖୁଲି ଦେଇଥିଲେ ସେହି ସ୍ଥାନର ନାମ ତୁଣ୍ଡ ବେଢ଼ା ବା ତଣ୍ଡି ବେଢ଼ା ନାମରେ ପରିଚିତ ।

ଏହି ଚଣ୍ଡି ବେଢ଼ା ଗ୍ରାମରେ ସୀତା ନାମ କୁଳରେ “ଦଶଧର୍ମ” ନାମକ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ ଅଛି । ପ୍ରବାଦ ଅଛି ଯଜ୍ଞ ଅଶ୍ଵ ରକ୍ଷକ ସମ ଭ୍ରାତା ଶତ୍ରୁ ଯଜ୍ଞ ଅଶ୍ଵ ଅନ୍ୟେଷଣ କରି ଏହିଠାରୁ ଯୋଡ଼ା ବୁଣ୍ଡିର ସନ୍ତାନ ପାଇ ବାଲ୍ମିକି ଆଶ୍ରମରେ ପହଞ୍ଚି ଲବ କୁଶଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରି ପରାସ୍ତ ହୋଇ ଥିଲେ ।

ସୀତା ଠାକୁରାଣୀ ଶାଳର ପୂର୍ବରେ କିଛି ଦୂରରେ ପଥର ନିର୍ମିତ ଗୋଟିଏ ହସ୍ତୀର ଅକ୍ଷତ ମୁର୍ତ୍ତି ଏବେ ମଧ୍ୟ ରହି ଅଛି । ଏହା ଗୋଟିଏ ପଥରରେ ନିର୍ମିତ । ଅନୁମାନ ଯଜ୍ଞ ଅଶ୍ଵ ରକ୍ଷକ ଶତ୍ରୁ ଲବ କୁଶଙ୍କ ଠାରୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ହାର୍ଯ୍ୟାକ ହସ୍ତୀ ବାହାନ ଭୂତ ପଳାଇ ଯିବ ଥିବାର ସଙ୍କେତ ଅଟେ । ଏପରିକି ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଯୁଦ୍ଧରେ ଲବ କୁଶଙ୍କ ଠାରୁ ହାର ଯାଇ ଏହିଠାରେ ସୀତା ଦେବୀଙ୍କର ମାନ ଭଞ୍ଜନ କରି ଥିବାରୁ ଏହି ସ୍ଥାନର ନାମ ସୀତାବଞ୍ଜି ହୋଇଥିଲା ମନେ ହୁଏ ।

ଏହି ସ୍ଥାନକୁ ସକ୍ଷଣ ଗୁମ୍ଫା କହିବାର ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ଏହିପରି ଯେଉଁ ଶ୍ରୀରାମ ଲଙ୍କାର ମହାପରାଜୟମଣାଳୀ ଭାବଣକୁ ନିହତ କରି ଥିଲେ ସେହି ଅନେକ ଧନୁର୍ବର ବୀର ଶ୍ରୀରାମ ଅନାଦୃଷ୍ଟରେ ଦୁଇ ଜଣ ବାଳକଙ୍କ ହାତରେ ପବ୍ଧ ହୋଇ ଥିଲେ । ତେଣୁ ଲୋକ ପ୍ରବାଦରୁ ଜଣା ଯାଏ ଯେ ସୀତାବଞ୍ଜି ଠାରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇ ଥିବା ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରାର ଚିତ୍ର ଯଜ୍ଞ ଅଶ୍ଵ ଦୁଶେର ଚିତ୍ର ଅଟେ ।

ସୀତା ଦେବୀ ଶାଳ

ଏହା ଏକ ଦଶାଳ ପଥର ଉପରେ ଆଉ ଦୁଇ ଡିଗି ଗଣ୍ଡ ପଥରର ଅବସ୍ଥିତ ଦୃଶ୍ୟ ଗଠିତ ହୋଇ ଅଛି । ଚକ୍ର ୨୦/୨୨ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚକୁ ଉଠି ଗଲ ପରେ ଆଉ ଦୁଇ ଗୋଟି ପଥର ପରସ୍ପର ଠେସ ଦେଇ ରହି ଥିବାର ଦେଖା ଯାଏ । ତଳ ପଥରଟି ମସୃଣ । ସେହି ପଥର କୋରଟ ମଧ୍ୟରେ ସୀତା ଦେବୀଙ୍କର ବିଜେ ସ୍ଥଳୀ । ମୁଗୁନ ପଥରରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଶିବ ଲିଙ୍ଗାକାର ପଥରକୁ ସୀତା ଦେବୀ ନାମରେ କଥିତ ଅଟେ । ଅଳ୍ପ ବଡ଼ ସାନ ଦୁଇ ଗୋଟି ଗୋଲକାର ମୁଗୁନ ପଥର ଲବ ଓ କୁଶ ରୂପେ ପୂଜିତ ହେଉ ଅଛନ୍ତି । ଏହାର ପୂଜକ ଜଣେ ଗଣ୍ଡ ଜାତିର ଲୋକ । ଏଠାରେ ଖଣ୍ଡେ ଧଳା ପଥରକୁ ଦସି ଚନ୍ଦନ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରା ଯାଇ ଥାଏ । ଏଠାକାର ପୂଜକ କହନ୍ତିଯେ ଉକ୍ତ ପଥର ଚନ୍ଦନ ଖଣ୍ଡିକ ଘୋର ହୋଇ ଶେଷ ହୋଇ ଗଲେ ଆଉ ଖଣ୍ଡେ ପଥର ଚନ୍ଦନ ଆସେ ଆସେ ଆସି ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଆସ୍ଥାନ ପାଖରେ ଥୁଆ ହୋଇ ଥାଏ । ଏହି ପ୍ରକାର ଘାତୁଳାଳକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆବହମାନ କାଳରୁ ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରଚଳିତ ରହି ଅଛି । ଏହି ପ୍ରକାର ଚନ୍ଦନ ମଧ୍ୟରୁ ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣର ରେଖାଙ୍କିତ ସଙ୍କେତ ଥିବାର ଦେଖା ଯାଏ ।

ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଅନନ୍ତରାମ ଦାସ ଏହି ଅଞ୍ଚଳରୁ ୧୭ ଗୋଟି ତାମ୍ର ମୁଦ୍ରା ସଂଗ୍ରହ କରି ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଏଠାରେ ଥିବା ଶିଳାଲେଖର ସଂଧାନ କରି ଜାଣି ପାରିଛନ୍ତି ଯେ ଭାରତରେ ଆର୍ଯ୍ୟ ସଭ୍ୟତା ଗାନ୍ଧାରୀ ପ୍ରଦେଶରେ ବିକାଶଲାଭ କରି ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ବାଟେ ପୂର୍ବାଭିମୁଖୀ ହୋଇ ଥିଲା ଏବଂ ଉତ୍ତର-ଭାରତ ସହିତ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ଯୋଗା ଯୋଗ କେନ୍ଦ୍ରରୂପେ ସ୍ୱଳ୍ପାବିତ ହେଉ ଥିଲା । ଅନ୍ୟ କେତେକ ଐତିହାସିକଙ୍କ ମତରେ କଳିଙ୍ଗ କୋଶଳ ସ୍ୱଳ୍ପ ସହିତ ଉତ୍ତର ଭାରତର ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ କେନ୍ଦ୍ରରୂପେ ରାଜ୍ୟ ଦେଇ ଚାଲୁ ଥିଲା । ସୀତାବିଜି ଠାରୁ ମିଳିଥିବା ମୁଦ୍ରା ଗୁଡ଼ିକ ତୃତୀୟ ଓ ଚତୁର୍ଥ ଶତାବ୍ଦୀର ଏବଂ ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାଚୀନ ଚଥା ନୂତନ ପ୍ରସ୍ତର ଯୁଗର ଅଟେ ବୋଲି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଦାସ କହୁଛନ୍ତି ।

ସୀତାବିଜିର ଚିତ୍ରାଙ୍କନ

ସୀତାବିଜିର ଚିତ୍ରାଙ୍କନ କେଉଁ ଜାତିର ଏବଂ କି ପ୍ରକାର ଶୈଳୀର, ସେ ସଂପର୍କରେ ଦୂର ପ୍ରକାର ମତ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ଅଛି । ଶ୍ରୀ ଟି. ଏନ୍. ରାମ ଚନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଲିଖିତ “*Tempera Painting in Sitabinji, District Keonjhar, Orissa*” ଶିରୋନାମା ପ୍ରକର ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତାଳୟର “*Institute of Fine Arts*”ର ଏକ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ କରି ସୀତାବିଜିର ଚିତ୍ର ଜଳାକୁ “*ଟେମ୍ପେରା ପେଣ୍ଟିଙ୍ଗ୍*” ବୋଲି ଅଭିହିତ କରାଇ ଅଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଅର୍ଜୁନ ଯୋଶୀ ମଧ୍ୟ ଏହି ଚିତ୍ରାଙ୍କନକୁ ଟେମ୍ପେରା ପେଣ୍ଟିଙ୍ଗ୍ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଅଧ୍ୟାପକ କୃଷ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଏହାକୁ “*Fresco Painting*” ବା ପାଣି ରଙ୍ଗ ଚିତ୍ର ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଅଛନ୍ତି ।

କାନ୍ଥ ବା ଗୁଚ ଦେହରେ ଲଂକ୍ ଅକ୍ସାଇଡ୍ ଏକଦୃଷ୍ଟ ମହାଇ ତା ଉପରେ ଅଣ୍ଡା ଘୋଳରେ ଗୋଳା ହୋଇଥିବା ରଙ୍ଗ ଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ରାଙ୍କନକୁ ଟେମ୍ପେରା ପେଣ୍ଟିଙ୍ଗ୍ କୁହାଯାଏ । ଏହି ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ପଦ୍ଧତି ନବମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଇଉରୋପର କଳାକାର ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁସୂତ ହେଉ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଫ୍ରେ. ସ୍କା. ପେଣ୍ଟିଙ୍ଗ୍ ବା ପାଣି ରଙ୍ଗ ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ଶୈଳି ଭିନ୍ନ ଅଟେ । ଚନ୍ଦ୍ର ଲିପା କାନ୍ଥ ବା ଗୁଚ ଦେହରେ ପାଣିରେ ରଙ୍ଗ ଗୋଳାଇ ତୃତୀୟ ଏହି ଚିତ୍ରାଙ୍କନ କରାଯାଏ । ଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିକୁ ଶିଘ୍ର ଶୋଷଣ କରି ନେଇ ଚିତ୍ରେ ଶୁଖାଇ ଦିଏ । ପୃଷ୍ଠଦଶ ଓ ଶୋଭଣ ଶତାବ୍ଦୀରେ କେତେକ ଇଟାଲିୟ ଚିତ୍ରାଙ୍କନକୁ ପାଣି ରଙ୍ଗ ଚିତ୍ର କୁହା ଯାଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ଅଧ୍ୟାପକ ଇନାମ୍ ଅନସାରୀ ସୀତାବିଜି ଉପରେ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ କରି ଲେଖି ଅଛନ୍ତି ଯେ-

ଉପର ବର୍ଣ୍ଣିତ ଉଭୟ ଶୈଳୀ - କାନ୍ଥ ଚିତ୍ର ବା ପାଣି ରଙ୍ଗ ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ସୀତାବତ୍ସର ଶୈଳୀ ନୁହେଁ । ସେ ଏହି ଚିତ୍ରାଙ୍କନକୁ “ MURAL PAINTING ” ବା କାନ୍ଥ ଚିତ୍ର ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତରେ ଏହା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୁମନ୍ତନ ଓ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଯୋଷୀଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଟେମ୍ପରା ପେଣ୍ଟିଂ ବ. ଡକ୍ଟର ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପ୍ରେମ୍ପୋ ପେଣ୍ଟିଂ ନୁହେଁ । ଏପରି କହିବା ଭ୍ରମାତ୍ମକ ହେବ ଏବଂ ଅମୂଳକ ହିତ ଭିତରେ ଟାଣି ନେବ । ତେଣୁ ଏହା କେବଳ ମୁଗ୍ଧ ଲୋକଙ୍କ ବା କାନ୍ଥ ଚିତ୍ର ଅଟେ ।

ସୀତାବତ୍ସର ଆଖପାଖରେ ଯେଉଁ ବୃକ୍ଷଦାନୀର ଇଟା ଖଣ୍ଡ ଦୃଷ୍ଟି ଗୋଚର ହୁଏ ତାହା ଧାନ ଚଷମ ଓ କାଦୁଅ ମଣ୍ଡ ମିଶ୍ରଣରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇ ଥିବା ଅନୁମିତ ହୁଏ । ତେଣୁ ରବଣ ଗୁମ୍ଫା ପ୍ରସ୍ତର ଗାନ୍ଧରେ ଧାନଚଷମ ଓ କାଦୁଅର ମଣ୍ଡ ଗୁଠି ତା ଉପରେ ଏକ ପତଳା ଚନ୍ଦ୍ର ଆସ୍ତରଣ ଦେଇ ଚିତ୍ରାଙ୍କନ କରାଯାଇ ଥିବା ବିଶ୍ୱାସ ହୁଏ । ଏହା ଯଦି ସତ୍ୟ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ଅଧ୍ୟାପକ ଆନନ୍ଦାଚାର୍ଯ୍ୟ ଅନୁମାନ ଯୁକ୍ତ ଯୁକ୍ତ ମନେ ହୁଏ । କାରଣ ଯେଉଁଠାରେ ମୁଗ୍ଧ ଲୋକ ଦେଖାଯାଏ ସେଠାରେ ଏହିପରି ଆସ୍ତରଣ ଦେଖା ଯାଏ । ଏପରିକି ଅନନ୍ତା ଚିତ୍ରକଳା ମଧ୍ୟ ମୁଗ୍ଧ ଲୋକଙ୍କ ବୋଲି ଅନେକ ମତ ପୋଷଣ କରନ୍ତି ।

ସୀତାବତ୍ସର ଶୈଳ ଚିତ୍ରାଙ୍କନକୁ ଦେଖିଲେ ଦର୍ଶକ ମନରେ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେଯେ ସୀତାବତ୍ସର ଚିତ୍ରାଙ୍କନ କାଳ୍ପନିକ ରଚିତ କଥା ବସ୍ତୁକୁ ନେଇ ସେହି ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ସମ୍ଭବ ହୋଇଅଛି । ସେହି ଭଳି ଚିତ୍ର ଓ ଘଟଣାକୁ ନେଇ ଉପଦ୍ୟ କଲେକି ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ନହୋଇ ରାଜକାୟ ଗୋସ୍ତ ଯାତ୍ରାର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହୋଇଛି କିପରି ? ତେଣୁ ସୀତାବତ୍ସର ଠାରେ ଅଙ୍କିତ ଚିତ୍ରରେ ଶ୍ରୀରାମ ଭ୍ରାତ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ ଦୋଷକ ରକ୍ଷକ ମହାବୀର ଶତ୍ରୁ-କର ଚିତ୍ରବତ୍ସର ଯାତ୍ରାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଟେ । ପୁନଶ୍ଚ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାକୁ ଉଡ଼େଯେ ସୀତାବତ୍ସର ମୁଖଲିଙ୍ଗ ପ୍ରସ୍ତରରେ ଖୋଦିତ ଶିବମୂର୍ତ୍ତି ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନସ୍ୱାର ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ସହିତ ଅସାମ୍ଭବିକ ସମନ୍ୱୟ । ଏଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏଯେ ଏକଦା ସୀତାବତ୍ସର ଶୈଳ ପୀଠରେ କେନ୍ଦ୍ର ପୂଜା ଥିଲା । ଅଗନ ପାଟନର ଉଦ୍ଧାର କର ଯାଇଥିବା ବିଶାଳ ଶିବ ଲିଙ୍ଗ ଓ ବାରାହପର ଠାରେ ପୂଜିତ ହେଉ ଥିବା ଶିବ ଲିଙ୍ଗ ଏହି ମଠକୁ ଅଧିକ ସୁଦୃଢ଼ କରୁଛି । କେବଳ ପ୍ରୋକ୍ତ ସ୍ଥାନ କାନ୍ଥ ଚିତ୍ର ସମଗ୍ର ଜିଲ୍ଲାଟି ମଧ୍ୟ ଶୈବ ଧର୍ମ କ୍ଷେତ୍ର ଅଟେ । ଏଣୁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶୈବ କ୍ଷେତ୍ର ସୀତାବତ୍ସର ଶୈବ ନୃପତି ବିଶା ଇଞ୍ଜୁଙ୍କର ଅସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଖାତ୍ତି ବୋଲି । ସୀତାବତ୍ସର କଳା ଓ ଐତିହ୍ୟ କେନ୍ଦୁଝର ଜିଲ୍ଲାର ଏକ ଗୌରବୋଦ୍ଦିପ୍ତ କେନ୍ଦ୍ରାସର ପରିଚୟ ଦିଏ ।

ଏହି ଚିନ୍ତାକ୍ଷର ସହସ୍ରାଧିକ ବର୍ଷର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଗୌଳକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଅନୁ-
ସନ୍ଧିତରୁ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରି ଥାଏ । ଏହି ଚିନ୍ତାକ୍ଷରରେ କଳା ନୈପୁଣ୍ୟର ଆଦିକ
ସୌଷ୍ଟବ ଯେପରି ପରିପୁଷ୍ଟ ଲଭ କରିଛି ସେହିପରି ମଧ୍ୟ ଏକ ଗଭୀର ଆତ୍ମିକ ଅଭି-
ବ୍ୟକ୍ତି ପୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଛି । ଏହି ଚିନ୍ତାକ୍ଷର ବର୍ଣ୍ଣ ସଂଯୋଜନା ତଥା ହସ୍ତୀ, ଅଶ୍ୱାଦର
ପ୍ରାକୃଷ୍ଟ ପରିପ୍ରକାଶ ନବ ଲିଖନ ସମୟରେ ଯେପରି ଭାବରେ ପ୍ରକଟ ହେଉଥିଲା
ଏବେ ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶକର ହୋଇ ଶକ୍ତି, କଳାଭାଗଳତା ଓ ଚିତ୍ର ଶିଳ୍ପ ନିପୁଣତାର ସମ୍ୟକ
ପରିଚୟ ଦେଇ ଥାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ବର୍ଣ୍ଣ ଗୁଡ଼ିକର ଔଜ୍ଜ୍ୱଳ୍ୟ ନାହିଁ
ସତ୍ୟ ମାତ୍ର ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରକେ ଦର୍ଶକ ପ୍ରାଣରେ ନବ ପୁଲକ ସଂଚାର କରିବାରେ ସକ୍ଷମ
ଅଟେ । ଏକଥା ସତ୍ୟରେ ସୀତାବତ୍ସି ଶିଳାଭଲେଖ ଓ ଗୌଳାକ୍ଷର କଳା କୁଶଳତା
କାର୍ତ୍ତି ମାଳିନୀ କେନ୍ଦୁଝରର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଗୌରବାବହ ସ୍ମୃତି ପ୍ରମୁ ଅଟେ ।

ସୀତାବତ୍ସିର ଲିପି

ଛଷ୍ଟି ଗୁଂଫା ଠାରେ କୃଷ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣ ଅକର୍ମ ଶୀଳା ଦେହରେ ଲିଖିତ ହୋଇଥିବା ଲିପି
ଗୁଡ଼ିକର ଆକାର ପ୍ରକାର ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତୀୟ ଲିପିର ଆକାର ପରି ଅଟେ ବୋଲି କେତେକ
ପରିଦର୍ଶକ ମତ ପ୍ରକାଶ କରି ଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ହେଉଛି ଯେ ଉତ୍କଳର
ଅନୁଶାସନର ନାୟକ ଉକ୍ତ ଦେଶ ମଧ୍ୟ ଦେଇ କୋଶଳ ରାଜ୍ୟକୁ ଗଲବେଳେ ସୀତା-
ବତ୍ସି ଠାରେ ତାଙ୍କର ଅଭିଯାନର ବିବରଣ ସ୍ମୃତି ରେଖା ପାଇଁ ଏ ପ୍ରକାର ବିଷୟ ପଥର
ଖଣ୍ଡ ଦେହରେ ଲିପି ଓ ଚିନ୍ତାକ୍ଷର କଳା ଯାଇ ଅଛନ୍ତି । କାରଣ ଆନ୍ତ୍ରିକ ବ୍ୟତୀତ
ଅପର କେହି ଏପରି ଭିନ୍ନା ପଥର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲିପି ଲେଖିବା ସମ୍ଭବ ପରି ନୁହେଁ । ଯଦି
ଏହି ପଥର ଖଣ୍ଡ ଗୁଡ଼ିକ କୌଣସି ଭଗ୍ନ ଗୁଡ଼ ବା ପ୍ରାଚୀରର ଅଂଶ ବିଶେଷ ହୋଇ ଥାନ୍ତା
ତେବେ ତାହା ମସୃଣ ଓ ଚତୁର୍ଭୁଜ ହୋଇ ଥାନ୍ତା, ତାହା ହୋଇ ନଥିବାରୁ ଓ ଲିପିର
ଆକାର ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତୀୟ ଲିପି ସଦୃଶ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଏବଂ କଳାକ୍ଷର କୋଶଳକୁ
ଯିବା ରାସ୍ତାରେ ଏହା ଅବସ୍ଥିତ ଥିବାରୁ ଉପର୍ୟୁକ୍ତ ଅନୁମାନ କରା ଯାଇ ଅଛି । ଯେ
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକୃତ ତଥ୍ୟ ଅନୁସନ୍ଧାନ ପାଇଁ ଏଠାରେ ଯଥାବିଧି ଗନନ କାର୍ଯ୍ୟ ନହୋଇଛି
ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକୃତ ତଥ୍ୟ ଉନ୍ମୋଚିତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ହୁଏତ ଏହାମଧ୍ୟ ଧାରଣା
କରାଯାଇ ପାରେଯେ ସୀତାବତ୍ସି ଠାରେ ଥିବା ଲିପି ଗୁଡ଼ିକ ଦେବନାଗରୀ, ଗ୍ରାହ୍ମୀ ବା
ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତୀୟ ଲିପି ନ ହୋଇ ଏଠାରେ ଆବିଷ୍କୃତ କାଳରୁ ବାସ କରି ଆସିଥିବା
ଆଦିମ ଅଧିବାସୀ ଗଣ ଜାତିର ନିଜସ୍ୱ ପ୍ରାକୃତ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଟେ । କାରଣ ପରିସ୍ଥାର

ଗରରେ ପଡ଼ି ହୋଇ ପାରୁ ନଥିବା କୌଣସି ଲାଠିକୁ ଅନ୍ୟ ଭାଷାର ଲାଠି ବୋଲି ଥିବା ବାଡ଼ିବା ଦ୍ଵାରା ନିଜ ମାଲିକର ପ୍ରାଚୀନତାକୁ ଅସ୍ଵୀକାର କରାଯାଇ ଅତି ଖୁସି ଭାଷାର ପ୍ରାଚୀନତା ପ୍ରସାରକୁ ସ୍ଵୀକାର କରାଯାଇ ନିଜର ମୌଳିକତାକୁ ଉପେକ୍ଷା କରାଯାଇଥାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ଆର୍ଯ୍ୟବର୍ତ୍ତ ଭାରତ ଭୂମିକୁ ଆର୍ଯ୍ୟ ମାନେ ପ୍ରଥମେ କାନ୍ଧିସ୍ଥାନ ହୃଦ୍ୟ ଠାରୁ ଅସି ଥିବା ଭ୍ରମାତ୍ମକ ତଥା ହୃଦୟ କରଯିବା ଦ୍ଵାରା ନେତୃତ୍ଵ ଭୂମି ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନତାକୁ ଅସ୍ଵୀକାର କରାଗଲା ପରି ସୀତାବିଜୟ ଲାଠି ଓ ଚିତ୍ରାବିଜୟ ଅତିଶୃଙ୍ଖଳିତ ବୋଲି କହିବା ସହିତ ସମାନ ହେବ ନାହିଁ କି? ଯଦି ସୂର୍ଯ୍ୟର ଅଦମ୍ୟ କାଳରୁ ଯେଉଁ ବସବାସ କରି ଅସୁଥିବା ଅଦମ୍ୟ ଅଧିବାସୀ ମାନଙ୍କର ଯେ ପ୍ରାକୃତ ଖେଳ ଲାଠି ନ ହୋଇ ଥିବ ଏକଥା କିଏ କହିବ ? କାରଣ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ କଳିଙ୍ଗରେ ଭାଷା ପାଲି ଭାଷା ଥିଲା ଓ ସେହି ପାଲି ଭାଷାରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ପ୍ରସାରମାନ ରଚିତ ହୋଇ ଚାଲିଥିବା ବେଳେ ଦେଶରେ ପ୍ରସାର ଲାଭ କରି ଥିଲା ।

ମତ୍ୟ ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକଙ୍କ ଶାସନ କାଳର କହୁ ଅଗରୁ ଉତ୍କଳର ଦୁଇ ନିଶ ଭୂସୂତ୍ର ଭ୍ରାତ ପୁତ୍ର ଭାରତରେ ବ୍ୟବସାୟ କରିବାକୁ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ଉତ୍କଳରେ ବନ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତର ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରି ତାଙ୍କର ସବୁପ୍ରଥମ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରି ଉତ୍କଳ ଓ କଳିଙ୍ଗରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ନିଜର କଥୁତ ପାଲି ଭାଷାରେ ପ୍ରଚାର କରି ସାରି ସେମାନେ ସିଂହଲକୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ସବୁ ପ୍ରଥମେ ବୌଦ୍ଧ ଚୈତ୍ୟ ନିର୍ମାଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପାଲି ଭାଷାରେ ଧର୍ମ ପ୍ରସାର କରି ଥିଲେ । ଆସାମର ପଣ୍ଡିତ ବଡ଼ାଆଙ୍କ ମତରେ ସେତେବେଳେ ଏହି ଭୂସୂତ୍ର ମାନଙ୍କର ଭାଷା ଉତ୍କଳଭାଷା ରୂପେ ପରିଚିତ ଥିଲା ; ତେଣୁ ଅଶୋକଙ୍କ କଳିଙ୍ଗ ଶାସନ କାଳରେ ପାଲି ଭାଷାରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ପ୍ରସାର କରା ଯାଇଥିଲା । ଏହିକି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ପ୍ରସାର ଗୁରୁକ ପାଲି ଭାଷାରେ ରଚିତ ହୋଇ ଥିଲା ।

ସେହି ସମୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମର ପଣ୍ଡିତ ମାନେ କଳିଙ୍ଗର ଭାଷାକୁ ପାଲି ଭାଷା ନକହି “ଉତ୍କଳ ଭାଷା” ବୋଲି କହୁ ଥିଲେ । ନାଟ୍ୟକାର ଭଟ୍ଟଙ୍କ ଭାଷାରେ ପୁତ୍ର ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତ ହେଉଛି “ଉତ୍କଳ ସଂସ୍କୃତ” । ସେତେବେଳେ ଯେ ଉତ୍କଳ ପ୍ରାକୃତ ପାଲି ଭାଷାରେ ଅତି ଉନ୍ନତ ଥିଲା ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀୟ ଏକମ ଶତାବ୍ଦୀ ଠାରୁ ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀ ଯାଏ କଳିଙ୍ଗର ଅଭିଲେଖ ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷା ଥିଲେବୋଲି ଧାରଣା କରାଯାଏ । ତେଣୁ ତତ୍ପୂର୍ବ ଚୋରାରେ ରଚିତ ସୀତାବିଜୟ ଶିଳାଭିଲେଖର

କେତକ ଶୁଦ୍ଧ ଅଭିଳାଷ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାରେ ରଚିତ ହୋଇ ଅଛି । ଯଥା -
“ପୁରନ୍ଦର ଛୁଇଁ ମରୁତ” ।

ଏଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏଯେ ୭ମ ଶତାବ୍ଦୀ ଯାଏ କଳିଙ୍ଗର ଭାଷା ପ୍ରାକୃତ ଥିଲା । ସେହି ବକାଶମୁଖୀ ଉଡ୍ର ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାର ହିମୋନ୍ମତ ହୋଇ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଜନ୍ମ ନେଇ କଣ୍ଠେଇ ପୁରାଣ ଅଟେ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୭୦୦ ବର୍ଷରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୫୦୦ ବର୍ଷ ଯାଏ କଳିଙ୍ଗର ଭାଷା ପାଲି ଭାଷା ଥିବାରୁ ଏହି ଉଡ୍ର ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାରୁ ପାଲି ଭାଷାର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା ସତ୍ୟ ମନେ ହୁଏ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୭୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଆ ଲିପି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ଥିବାରୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାରୁପେ ପାଲି ଭାଷାର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିବାର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତେଣୁ ମାତାବଞ୍ଜିର ଭାଷା ଉଡ୍ର ପ୍ରାକୃତ ବା ଉଡ୍ର ବିଭାଷା ଥିଲା ବୋଲି ଅବଧାରଣା କରା ଯାଇ ପାରେ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଅନର୍ଥ୍ୟ ଅଧ୍ୟୁଷିତ ଅଞ୍ଚଳର ଭାଷାକୁ ବିଭାଷାବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଜନ୍ମର ୭୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ୫୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଯାଏ ବ୍ୟାପୃତ ରହିଥିଲା । ଏପରିକି ନବମ ଶତାବ୍ଦୀ ଠାରୁ ଦ୍ଵାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗ ଯାଏ ଅପଭ୍ରଂସ ଓ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାର ଧାରା ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟ ଭାଷା ଥିଲା ।

୧୧ ଶତ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଜାହୋରର ଶିବାୟତ୍ୟ ଭିକ୍ଷୁକପାଦ ଶାନ୍ତି ଦେବଙ୍କ ରଚିତ ବୌଦ୍ଧ ଦୁହା ଯଥା-

ଅମ୍ଭ ପମେତୁ ତନ୍ତ୍ର ବାରହ ଅକ୍ତ
ହେଟଠ କମଳ କରି ଶୟନ ଥାକ୍ତ ।
ସୁନ ଶୁଣି ଶଶି ସମର ସଂଜାତ
ଭାଉତୁ ବୋଲେ ଜର ମରଣ ଭୟା ।

×

×

×

“ଭୁବୁକୁ ଦୁଇଲୋ ଅରୁପମ ଦୁଇା
ଲେହରେ କୁସୁମ ଅନରାଦ ବମୁଣା ।”

ଏହି ସବୁ ବୌଦ୍ଧ ଦୁହା ଗୁଡ଼ିକରୁ ଉଡ୍ର ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାର ଅବସ୍ଥା ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପୂର୍ବ ରୂପର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ।

ସୁରବୀ ଉଡ଼ି ମାଗଧୀ ପ୍ରବୃତ୍ତର ବସ୍ତୁ ନିଉରରେ ନେପାଳରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ କଳିଙ୍ଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏବଂ ପୂର୍ବରେ ବ୍ରହ୍ମ ଦେଶ, ଶ୍ୟାମ ଦେଶ ଠାରୁ ପଶ୍ଚିମରେ ବସୁଭଞ୍ଜ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିରୁପଣ କରାଯାଇ ଅଛି । ଦକ୍ଷିଣ କୋଶଳ, ଚୋଷାଳୀ, (ଉତ୍କଳ) ଉଡ଼ି ପୁଲନ୍ଦ, କଳିଙ୍ଗ କାମରୂପ ବ୍ରହ୍ମଦେଶ ଓ ଶ୍ୟାମଦେଶାଦିରେ ଉଡ଼ି ପବୁରୀ ପ୍ରଭୃତି ଘୋରାୟିବା ପ୍ରାୟ ନିଶ୍ଚିତ ଅଟେ । ଏହି ସବୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଫଳକର ଉଡ଼ି ପ୍ରାକୃତ (ଉଡ଼ି ବସୁଷା) ରୁ ପାଲି ଭାଷାର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ଥିଲା । ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳ ଆର୍ଯ୍ୟ ଅଧିଷ୍ଠିତ ନୁହେଁ ସେହି ସବୁ ଅଞ୍ଚଳର ଭାଷା ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଭାଷା ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇ ଅଛି । ଏଣୁ ଉଡ଼ି ପ୍ରାକୃତ ଭାଷା ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଅତି ଉନ୍ନତ ଭାଷା ଭାବରେ ବିଭିନ୍ନ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥିବା ସତ୍ୟ ମନେ ହୁଏ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀ ଠାରୁ ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀ ଯାଏ କଳିଙ୍ଗର ପ୍ରାକୃତ ଅଭିଲେଖ ଗୁଡ଼ିକର ଉଦ୍ଧୃତରୁ ଏହା ଜଣା ଯାଏ । ତେଣୁ ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରଚିତ ସୀତାବିଜି ଠାରେ ଉଡ଼ି ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାର ଅଭିଲେଖ ରଚନା କରା ଯାଇ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଚତୁର୍ଥାୟ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରଚିତ ଅସନପାଠ ଶିଳାଭିଲେଖରେ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷା ଗୁଡ଼ିକ ସବୁ ପ୍ରଥମେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଅଭିଲେଖ ଉଦ୍ଧୃଷ୍ଟି କରା ଯାଇ ଥିବା ଜଣା ପଡ଼େ । ତାହା କଳିଙ୍ଗର ଭାଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ନୂତନ ପଦକ୍ଷେପ ପରି ମନେ ହୁଏ । ଏହା ଦ୍ଵାରା କଳିଙ୍ଗରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ପ୍ରଚଳନ ଗୁପ୍ତ ଯୁଗୀୟ ସଂସ୍କୃତର ପ୍ରସାର ପରିଚିତ ହୋଇ ଯାହା କୁହା ଯାଉଥିଲା ଶତ୍ରୁଘ୍ନଭଞ୍ଜର ଅସନପାଠ ଶିଳାଭିଲେଖ ତାହା ଅସ୍ପ-ମାଣିତ କରି ଦେଇଛି ।

୭ମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଚିନ ପରିବ୍ରାଜକ ହୁଏନସାଂ ଉଡ଼ି, କଞ୍ଜୋତ ଓ କଳିଙ୍ଗରେ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷା କଥିତ ଭାଷା ଥିଲା ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଅଛନ୍ତି । କାଳକ୍ରମେ ସେହି ବିକାଶ ମୁଖୀ ଉଡ଼ି ପ୍ରାକୃତ ଅବସ୍ଥାର ବିବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇ ନୂତନ ରୂପରେଖ ଗ୍ରହଣ କରି ଏବଂ ଅପଭ୍ରଂଶ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ରୂପେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ।

ଖାରବେଳଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ରଚିତ ହାତୀ ଗୁଂଫା ଶିଳାଭିଲେଖରୁ ଜଣା ଯାଏ ଯେ ପାଲି କଳିଙ୍ଗରାଜନଶ୍ଚ ଭାଷା ଓ ସେହି ଭାଷାରରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଗ୍ରନ୍ଥ ତ୍ରୁପିଟକ ରଚିତ ହୋଇ ଅଛି । ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆସାମର ଦେବକାନ୍ତ ବଢ଼ିଆ ଉତ୍କଳ କଳିଙ୍ଗରେ ପାଲି ଭାଷା ନଥିବା ଦର୍ଶାଇ ତାହାକୁ ଭାଷା ବୋଲି କହିବା ଭ୍ରମାତ୍ମକ ମନେହୁଏ ।

ଏବେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଆଦମ ଅଧିକ ସୀ ମାନେ ବଣ ଜଙ୍ଗଲରୁ ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣର ରଙ୍ଗ ମାଟି ସଂଗ୍ରହ କରି ଆଣି ଚଢ଼ିରେ ନିଜର ବାସ ଘର କାନ୍ଥରେ ବଢ଼ାଇ ପ୍ରକାର ଚିତ୍ରାଙ୍କନ କରି ଥାନ୍ତି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଭିନ୍ନ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ସୀତାବଞ୍ଜିର ଶୈଳ ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ହେଉଛି ଆଦମ ଅଧିବାସୀ ମାନଙ୍କର ନିଜସ୍ବ କଳା କୃତ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହି ଦୃଷ୍ଟି କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନରେ ଯେ ଭଲ ପୃଷ୍ଠ ପୋଷକତା ଅପହୋର୍ଯ୍ୟ ଏକଥା ସର୍ବ ସମ୍ମତ ଅଟେ । ଯେତେବେଳେ ସୀତାବଞ୍ଜିର ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ଚତୁର୍ଥ-ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀର ବୋଲି ଧରାଯାଇଛି ସେତେବେଳେ ଏହା ନବମ ଶତାବ୍ଦୀର ଭଉଁସେପରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିବା ଟେମ୍ପଲ ସେଣ୍ଟ୍ରି କମ୍ପା ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଭଟ୍ଟାଳୀ ଦେଶରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିବା ଫ୍ରେସ୍କୋ ସେଣ୍ଟ୍ରି ନୁହେଁ । ଏହା ହେଉଛି ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କର ଅନବଦ୍ୟ କାନ୍ଥ ଚିତ୍ରାଙ୍କନ କୌଶଳର ଅଭିନବ ପର ପ୍ରକାଶ ।

କେନ୍ଦୁଝର ଜିଲ୍ଲାର ଅସନପାଟ ଶିଳାଭିଲେଖ ଓ ଶୈଳ ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ଏଯାବତ୍ ଐତିହାସିକ ମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇ ଥିବାରୁ କେନ୍ଦୁଝର ସ୍ବର୍ଣ୍ଣଯେ ଭଞ୍ଜ ଭବନ ଦ୍ବାରା ଉତ୍କଳ ଶେଷ “ଭଞ୍ଜାଦ୍ୟଭୂମି” ଅଟେ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ତପସ୍ବିନୀ କେନ୍ଦୁଝରୀ

ସାତକିଣ୍ଡି ଆଶ୍ରମ

ପବତ ମାଳିନୀ, ଉପବନ ପରିଶୋଭିତ ପ୍ରକୃତର ଚନ୍ଦ୍ରାଘର କେନ୍ଦୁଝରର ଗରମାର୍ଦ୍ଦନ ପବତ ସ୍ବାୟଂଶ୍ରୀ ତଥା ପୁରାଣ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରି ଆସିଅଛି । ଗୌରୀଶଙ୍କର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରୁ ଜଣା ଯାଏ ଯେ ତ୍ରେତା ଯୁଗରେ ଶ୍ରୀରାମ-ରାବଣ ଯୁଦ୍ଧରେ ଅନୁଜ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କର ଶକ୍ତି ଭେଦ କାଳରେ ଏହି ପବତରୁ ମୁକ୍ତ ସଞ୍ଜିବିନୀ ଓ ବିଶଲ୍ୟ କରିଣୀ ମହୌଷଧି ମହାବୀର ହନୁମାନ ସଂଗ୍ରହ କରି ନେଇ ଥିଲେ ।

ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଯୁଗଳ ବନସ୍ପତିରେ ଏହି ପବତ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ଗରମାର୍ଦ୍ଦନ ହୋଇଥିବା ମନେ ହୁଏ । ବିଶଲ୍ୟକରିଣୀ, ମୁକ୍ତସଞ୍ଜିବିନୀ, ଭ୍ରମରମୋଷୀ, ଅନନ୍ତଜିହ୍ବାତ, ସାତାଳଗରୁଡ଼ ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ମହୌଷଧି ଗୁଡ଼ିକୁ ଜଗ ରକ୍ଷିତ କରିବାକୁ, ବାଘ, ହାଲୁ, ବାର୍ହା, ସର୍ପ, ମୟା, ମାଛ ଡାଆଁସ ପ୍ରଭୃତି ଗଭୀର ମାନେ । ଏହି ପବତର

ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ଏକ ସୁବିଶିଷ୍ଟ ସମ୍ପଦକ ପଥର ଚଟାଣ ଉପରେ ସୃଷ୍ଟିର ଅବଦାନ କାଳରୁ ସାବିତ୍ରୀ ପୃଷ୍ଠାରେ ରହି ଅଛି । ଏହାର ନଳ ସୁମିଷ୍ଟ ଓ ସୁଶୀଳେ ଅଟେ । ଏହି ସପ୍ତ ପୃଷ୍ଠାରେ ସାବିତ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ର ଦୁଇ ଦୁଇ ଥର ଶୁଣା ଯାଏ । ମାତୃକା ଛାତ୍ରଙ୍କର ଆଶ୍ରମ ଅଟେ ବୋଲି ଜନଶ୍ରୁତି ରହିଅଛି । ଏହିଠାରେ ପୁରାଣ ସୁନ୍ଦର ସାଧ ସନ୍ନି ମାନେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ଆସିଥିବା ଶୁଣାଯାଏ ।

ଏହି ଉପବନରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ଗଛର ଉପକୁ ସାଧୁମାନେ ସୁମିଷ୍ଟ ଦୁଗ୍ଧ ରୂପେ ଓ ଅନ୍ୟ ଏକ ଗଛର ପତ୍ର ଓ ଦୁଇକୁ ଖୁ ପତ୍ର ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ଥାନ୍ତି ।

ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନ ପର୍ବତର ବକ୍ଷ ଦେଶରେ ବହୁତ ଗୁମା ରହି ଅଛି । ସେ ଗୁମ୍ଫା ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟାଘ୍ର ଗୁମା ସବ ପ୍ରଧାନ ଅଟେ । ଏହି ବ୍ୟାଘ୍ର ଗୁମା ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଚତୁର୍ଭୁଜ ନାରାୟଣ ମୂର୍ତ୍ତି ଭଗବାନରେ ପଡ଼ି ରହିଛି । ଲୋକେ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ମାରଣ ମୂର୍ତ୍ତି ବୋଲି କହନ୍ତି । ପ୍ରବାଦ ଅଛି ଯେ ଦର୍ଶନ ସମୟରେ ଯଦି ଦର୍ଶକର ଛୁପା ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି ଉପରେ ପଡ଼େ ତେବେ ତାହାର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇ ଥାଏ । ତେଣୁ ଲୋକେ ସେ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାକୁ ଭୟ କରନ୍ତି । ଏହି ଗୁମାର ନାମ ବ୍ୟାଘ୍ର ଗୁମା ଅଟେ ।

ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନ ପର୍ବତର ପାଦ ଦେଶରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିବା ପୁଣ୍ୟତୋୟା କୈତରଣୀ ନଦୀର ସୁଶୀଳ ଉପତ୍ୟକା ମଧୁକନ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଅଛି । ଏଠାରେ ଜାଗମଣ ନାମକ ସ୍ଥାନରେ ମୁକ୍ତି ଛାନ୍ଦ ମାନେ ଜଗ ଯଜ୍ଞ କରୁଥିବା ପ୍ରବାହରୁ ଅଛି ।

ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତ ପୁରାଣର ପଦ୍ମ ଶାସ୍ତ୍ର ପଠନରୁ ଜଣା ଯାଏ ଯେ ଏହି ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନ ପର୍ବତର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ସାବିତ୍ରୀ ଛାତ୍ରଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ଜଗତ ପିତା ବ୍ରହ୍ମା ଧର୍ମଦେବଙ୍କ ଠାରୁ ଜଗତ ମାତା ମହା ସରସ୍ବତୀଙ୍କର କବଚ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଯଥା-

“ ଯେଉଁ କବଚକୁ ବ୍ରହ୍ମା ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନରେ
ଭୁଗୁକୁ ବଢାଇ ଥିଲେ ହରଷ ମନରେ ।
ସେହି ବଣ୍ଟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବଣ୍ଟ ଜୟ କବଚକୁ
ଶୁଣ ମନ ଦେଇ କରି କହୁଛି ତୁମ୍ଭକୁ ।
ଧର୍ମ ମୁଖ ପ୍ରଦାନେ ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନରେ
ଶୁଣିଥିଲି ମାତ୍ର ମୁଁ ଏକ ସମୟରେ ”

ଧନ୍ୟ ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନ ଧନ୍ୟ ତୁମର ମହିମା । ତୁମେ ଜଗତକୁ ଆହୁରି ସୁଗନ୍ଧମୟ କରି

- ଏହା ପ୍ରାର୍ଥନା ଅଟେ ।

ଯେପରି ଭୂମର ପବନ ଗର୍ଭରୁ ଜଗନ୍ନନୀ ମହାସ୍ବୟଂଶଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନମୟ କବଚ ଜନ୍ମଲଭ କରିଛି, ତୋର ଗର୍ଭ ଗହ୍ବରରୁ ବନସ୍ପତି ଓ ଲୁହାପଥର ବଣ୍ଟକୁ ଚଳାମୂଲ୍ୟରେ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛୁ । ସେହିପରି ତୋର ଜ୍ଞାନ ଦେବୀ ଅଶିଷିତ ଅନୁଭବ ସନ୍ତାନ ମାନଙ୍କୁ ଚିନ୍ତାପୂ ଜ୍ଞାନ ସମ୍ପଦ ଭୂଷ୍ଟି ପୁଷ୍ଟି ପ୍ରଦ ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କର ଏତକ ପ୍ରାର୍ଥନା ।

ଆଶ୍ରମ ଚର୍ଚ୍ଚନା

ସୀତାବତ୍ସି ଯେପରି ବାଲ୍ମିକ ରୁଷିକ ଆଶ୍ରମ ସେହିପରି ଶୀର୍ଷ ବୈତରଣୀ ଶର୍ଥ ଗୋନାସିକା ଦେଉଛି ଜହ୍ନୁ ଓ ଭର୍ଗବ ରୁଷିକର ଆଶ୍ରମ ସୁଲୀ ଅଟେ । ଗଙ୍ଗା ଓ ବୈତରଣୀ ନଦୀ ଦୁଇଟି ସପତଣୀ ଅଟନ୍ତି । ଗଙ୍ଗାଙ୍କର ଜନ୍ମ ଦେବୀର ବାଉଁଶ ବୃକ୍ଷ ବର୍ଷ ଆଗରୁ ବୈତରଣୀଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୋଇଛି । ଭଗବାନଙ୍କର ବାମନ ଅବତାରରେ ବଳୀକୁ ପାତାଳରେ ରୂପିବା ପରେ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜ କମଣ୍ଡଳୁ ମଧ୍ୟରୁ ଗଙ୍ଗାକୁ ବାହାର କରି ବାମନ ବୃକ୍ଷରୁ ବ୍ରହ୍ମାପାଦ ଧୋଇ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ଗଙ୍ଗା ପ୍ରଭୁଙ୍କର ବାମ କନିଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗୁଳ ମଧ୍ୟରେ ଗୁପ୍ତ ହୋଇ ଗଲେ । ବ୍ରହ୍ମା କମଣ୍ଡଳୁରୁ ପାଦରେ ଗଙ୍ଗାଜଳ ଡାଳିବା ସମୟରେ ଯେଉଁ ଜଳ ପୃଥିବୀରେ ଖସି ପଡ଼ିଲା ତାହା ଗୋନାସିକା ପର୍ବତର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ପଡ଼ି ଗିରି ବକ୍ଷରେ ଗୁପ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଆହୁରି ବସ୍ତୁସ୍ବର କଥାଯେ ଯେଉଁ ସମୟରେ ପର୍ବତ ବକ୍ଷରେ ପଡ଼ିଥିବା ଗଙ୍ଗା ଜଳର ଯେଉଁ କେତେକ ଜଳ ପର୍ବତ ଖୋଲରେ ରହୁଲା ତାହା ସେଠାରେ ଚରୁଥିବା ଷଣ୍ଢ ପାନ କରି ଦେଲା । ସେହି ଷଣ୍ଢଟି ଯେତେ ପୁରା ଗଙ୍ଗା ଜଳ ପାନ କରି ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ବୁଲି ବୁଲି ଏକଦା ବାଲ୍ମିକ ରୁଷିକର ସୀତାବତ୍ସି ଆଶ୍ରମର ପୁଷ୍ପ ଉଦ୍ୟାନ ନଷ୍ଟ କରି ଦେବାରୁ ରୁଷିକ ହୋଧରେ ତାହାର ଶିର ଶଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଗୋନାସିକାରେ ମୁଣ୍ଡ ପଡ଼ିଲା । ସେହି ଗୋ ମୁଣ୍ଡର ଦୁଇଗୋଟି ନାସା ଧୂଡ଼ାର ଗୋଟିଏ ଢେରୁ ଜଳ ଓ ଅନ୍ୟଟିରୁ ରକ୍ତ ଝରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଯେଉଁ ସମୟରେ ଏ ଘଟଣା ଗୁଡ଼ିକ ଘଟିଥିଲା ସେତେବେଳେ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଗୋଟିଏ ନୁଆଳ ପରିବାର କେତେଗୋଟି ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ମାରି ଚାହାଡ଼ି ନିଆଁ ଜାଳି ଯୋଉ ଥିଲେ ।

ହଠାତ୍ ଗୋଟିଏ ଗୋରୁ ମୁଣ୍ଡରୁ ଅଞ୍ଜସ୍ତ୍ର ପରିମାଣରେ ଜଳ ଓ ରକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ନିଆଁ ଲିଗାଇ ଦେଇ ମୁସଲ ଗଡ଼ରେ କିଛି ବାଟ ଧାଇଁ ଯାଇ ପଟ୍ଟ ବକ୍ଷରେ ଗୁପ୍ତ ହୋଇ ଗଲ । ସେହି ସ୍ଥାନର ନାମ ହେଉଛି ଗୁପ୍ତ ଗଙ୍ଗା ଗିରି ଓ ଗ୍ରାମର ନାମ ଗୁପ୍ତ ଗଙ୍ଗା ଜୁଆଙ୍ଗ ପଲ୍ଲୀ ।

ଏହି ଜୁଆଙ୍ଗ ମାନେ ଜହ୍ନୁ ଛୁଷିଙ୍କର ଅଙ୍ଗଜ ବୋଲି ଦାବୀ କରନ୍ତି । କାରଣ ସମଗ୍ର ଛୁଷିପୁଷାଃ । ଏଣୁ ଗୋନାସିକା ଜହ୍ନୁ ଛୁଷିଙ୍କର ଆଶ୍ରମ ଥିବା ମନେହୁଏ । ସେହି ପରି ଗଜମାଦ ନ ପଟ୍ଟ ସାତକଣ୍ଠି ଛୁଷିଙ୍କର ଆଶ୍ରମ ଅଟେ । ବୈତରଣୀଙ୍କର ଅନ୍ୟ ନାମ “ ଜହ୍ନୁ କନ୍ୟା ” ଅଟେ ।

ସପ୍ତପର୍ଣ୍ଣି ବା ସାତ ଗୋଟି ବନୌଷଧିରେ ପରପୂର୍ଣ୍ଣ ଗଜମାଦ ନ ହୋଇ ଥିବାରୁ ତାହାର ନାମ ସାତକଣ୍ଠି ଆଶ୍ରମ ବା ଉପକନ ରୂପେ ପୁରଣ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରହି ଆସିଛି । ଏକ ପୁରୁଷ ଚାପସିକ ଉପବନରେ ସୀତାବଞ୍ଜି ଯେ ସୀତାଦେବୀଙ୍କର ନିବାସନ ବିଳାସ ସ୍ଥଳ ହୋଇ ନଥିବ ଏକଥା କିଏ କହିବ ? ସେହି ବିଳାସିତ ସଙ୍ଗ ଚନ୍ଦ୍ରୀ ସୀତାଦେବୀଙ୍କର ତସ୍ତ ମାରୁଛୁ ସୀତା ନଗର କଣ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ନଥିବ !!

ଇତିହାସର ମାପ କ.ଠରେ ମପାଯାଇ ସୀତାବଞ୍ଜି ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରସ୍ତର ଯୁଗ ବା ଆହମ ମାନବ ଯୁଗର ବୋଲି ହସାବ କଲାଯାଉ ଥିଲେହେଁ ଏହାସେ ଆହୁରି ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ବା ପୁରଣ ଯୁଗର ସେହି ସୀତା ନିବାସନ ଉପାଖ୍ୟାନ ହୋଇନଥିବ ଏକଥା କେବଳ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଛଡ଼ା ଅଉ କେହି ସଠିକକହି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଏହା କାହାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ତାହା ଠିକ୍ କହି କହିବା ଦ୍ଵିତୀୟ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ତଥାପି ବୁଝି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ମା କହେ ନାହିଁ ନାକୁଣୀ ତାକୁ ଶୁଣନ୍ତି ଓ ବିଶ୍ଵାସର ସହିତ ମନେ ରଖନ୍ତି । ପୁଣି ସେମାନଙ୍କର ନାହିଁ ଅଣନାକୁଣୀକୁ ଶୁଣାନ୍ତି । “ ଉଞ୍ଜଭୂମି କେନ୍ଦୁଝର ” କାହାଣୀ ଠିକ୍ ସେହିପରି ।

କେନ୍ଦୁଝରର ନିଜସ୍ଵ ସାହିତ୍ୟ ଉଞ୍ଜଭୂମି ନାଟକରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛିଯେ -

ଭାରତ ବର୍ଷର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଖ୍ୟାତ୍ ସେବ ହେଉଛି ନଦ ନଦୀ ନଗର ଶୋଭିତ କେନ୍ଦୁଝର ଗୋନାସିକା ଖ୍ୟାତ୍ ସେବ । ଏଠାରେ ଶ୍ରୀ ବୈତରଣୀ ପୁର ତରଙ୍ଗିଣୀର ଜନ୍ମ ଭୂମି ଗୋନାସିକା ଦୃଷ୍ଟି ଗୋବର ଦ୍ଵିତୀୟ । ଜନ୍ମ ଦ୍ଵୀପ ଭୂଷଣ ଭାରତ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଚିତ୍ରାକର୍ଷକ ଖ୍ୟାତ୍ ସେବ ଅନ୍ୟତମ କେନ୍ଦୁଝର ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଏଠାରେ ସକଳ ଦୂରତ ଦାରଣୀ ପୁରରଙ୍ଗୀଣୀ ଶ୍ରୀ ବୈତରଣୀ ଦେବୀ ବିଗଜନମାନ କରି ଅଛନ୍ତି । ଏହାର ନାମ ସୀପଥ ଗାମିନୀ ଅଟେ । ସେହି ଦେବୀବୈତରଣୀ ଦୁର୍ଗମ ଗିରି ଗହ୍ଵର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୋନାସିକା ପ୍ରବଚ କମରରେ କପରି ଆଦିଭୂତ ଦେଲେ ତାହାର ଇତିକଥା ଶ୍ରବଣ କର ।

ପୂର୍ବ କାଳରେ ବ୍ରହ୍ମା ବିରୋଜା ଯଜ୍ଞର ଧୂସ୍ରାଧା ହୋଇ ମର୍ତ୍ତ୍ୟମଣ୍ଡଳରେ ପଡ଼ି ଗୁପ୍ତଗଙ୍ଗା ଗିରି ଘୋଟରେ ଗୁପ୍ତ ରହିଥିବା ଗଙ୍ଗାଦେବୀଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞ ପୀଠକୁ ଆଗମନ କରିବାକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ।

ଦେବୀ ପଶୁରିଲେ ହେ ପିତାମହ ଆପଣଙ୍କର ଯଜ୍ଞ କ୍ଷୀୟା କେବେ ଆରମ୍ଭ ହେଉ ଅଛି ?

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ ହେ ଦେବୀ ଯେଉଁ ସମୟରେ ବାଦ୍ୟ ଧ୍ବନି ଆପଣଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣ ଗୋଚର ହେବ ସେତେବେଳେ ଯଜ୍ଞ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ବୋଲି ମନେକରି ଆପଣ ଯାଗକୁ ଶୁଭାଗମନ କରିବା ହେବେ ।

କିଛି ଦିନ ଗତ ହୋଇ ଗଲା, ଦିନେ ଗୁପ୍ତ ଗଙ୍ଗା ଗିରିର ପାଦ ଦେଶରେ ବାସ କରୁଥିବା ଗୁପ୍ତ ଗଙ୍ଗା ଜୁଆଁଜୀ ପଲ୍ଲୀର ଜୁଆଁଜୀ ମାନଙ୍କର ପବ୍ ପଡ଼ିଲା । ସେମାନେ ହାଣ୍ଡିଆ ପାନ କରି ଆନନ୍ଦରେ ବାଦ୍ୟ ବୋଇ ନାଚିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଜୁଆଁଜୀ ମାନଙ୍କର ଶୁଣୁ ବାଦ୍ୟ ନାଦ ଶୁଣି ଗଙ୍ଗାଦେବୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ବିରୋଜା ଯଜ୍ଞ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ବୋଲି ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ି ବ୍ୟଗ୍ର ଗନ୍ତରେ ଗଲେ ଘୋଟରୁ ନିସ୍ସୃତ ହେଲେ । ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ପୁରରେ ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଥିବା ଏହି ଗଙ୍ଗା ଜଳ ଧାର ଶ୍ରୀ ବୈତରଣୀ ଧାର ରୂପେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ହେଲା । କାରଣ ଗଙ୍ଗାଙ୍କର ନବ ବିଧି ଗନ୍ତରୁ ଆଦ୍ୟ ଗ୍ରହ ହେଉଛି ବୈତରଣୀ ଜଳ ଧାର । ଏହି ବୈତରଣୀ ସାକ୍ଷାତ ସୁରତଲେଖିଣୀ ଅଟେ । ଆଦ୍ୟ ବୈତରଣୀ ଧାର ଶିବଙ୍କର ଜନା ଜୁଟି ମନ୍ତ୍ରକରେ ବିଦ୍ରବଣ କରୁ ଅଛନ୍ତି । ଦେବୀ ବୈତରଣୀ ଶଙ୍କରଙ୍କର ଗଉଁ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦାୟନୀ ତଥା କଳୁପ୍ର ବା ସୂର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିବା ଭଞ୍ଜ ସ୍ତବ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣର ପ୍ରାବନ କାରିଣୀ ରୂପେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉ ଅଛନ୍ତି ।

ନମୋଽସ୍ତୁତେ ବିଷ୍ଣୁ ପଦପ୍ରଭୁତେ

ନମଃ ପବନୀକୃତସର୍ବଭୂତେ

ଗୋନାସିକାବାସିନୀ ନନ୍ଦ୍ୟପୁତ୍ର

ନମୋଽସ୍ତୁତେ ଭର୍ତ୍ତୃତ ଯାମଦୁତେ ।

ହେ ବିଷ୍ଣୁ ପଦ ପ୍ରଦାୟନୀ ଦେବୀ ବୈତରଣୀ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କୃତାଞ୍ଜଳୀପୂର୍ବକେ ନମସ୍କାରକରୁ ଅଛି ।

ହେ ସର୍ବଭୂତ ପବନ କାରିଣୀ ଗୋନାସିକା ବାସିନୀ ନନ୍ଦ୍ୟପୁତ୍ର ତୁମ୍ଭକୁ ନମସ୍କାର ।

ଯେଉଁ ଦେବୀଙ୍କର ନାମ ସୁରଶରେ ଓ ପବନ ଉଦକ ପାନରେ ଯମ ଦୁତ ନନ୍ଦିତ ହୋଇ ପଳାୟନ କରେ । ମୁଁ ସେହି ଦେବୀ ବୈତରଣୀଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁ ଅଛି ।

ହେ ପତିତ ପାଦିନୀ !

ଯଦ୍‌ୟଃ - ପ୍ରଣାମାସେଶ

ବହୁଜନ୍ମସୁ ସଞ୍ଜଠେ

ଦୁରିତଂ କ୍ଷୀୟତେ ତଂ ।

କ୍ଷାନ୍ଦେ ବୈତରଣୀଂ ମୁଦଃ ।

ଯାହାର ଜଳ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାସେକେ ବଡ଼ ଜନ୍ମନ୍ତୁ ସଞ୍ଚିତ ଦୁଇଟି ମାନ ଖଣ୍ଡନ ହୋଇ ଆସ,
ସେହି ଦେବୀ ବୈତରଣୀକୁ ନମସ୍କାର ।

ପ୍ରିୟା: — ବସୁସ୍ୟ ! ତଦୁଦନ୍ତଃ ଶ୍ରୁୟତାଂ ।
ଶୁଭାୟ ତାଂ ସର୍ବବସୁଭବୟାଃ
ଗୋନାସିକା ପବତ କନ୍ଦରୟାଃ
ଜ୍ଞାୟାଦକଶ୍ୟାଂ କରୁଣୋଦପୂର୍ଣ୍ଣାଂ
ରୂପଂ ବସୁର୍ନେତୁମିହାଜଗମ ।

ଗୋନାସିକା ଗିରି ଶୋଟରେ ପବନ ପାବନୀ ଦେବୀ ବୈତରଣୀଙ୍କର ଶୁଭ ଆବର୍ତ୍ତାବ
କାର୍ତ୍ତା ପାଇ ବ୍ରହ୍ମା ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବଗଣ ତଥା ବ୍ରହ୍ମଣୀ ଯୋଗୀ ମୁନି ଗଣ ଦ୍ରବ ପରିବେଷ୍ଟିତ
ହୋଇ ଗୋନାସିକା ଗିରି ଶିଖରରେ ପଡ଼ନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ହଂସାରୁଡ଼ି ତରୁମୂଳ ବ୍ରହ୍ମା ବେଦ
ପୁରାଣ ବାକ୍ୟରେ ଦେବାଙ୍କର ଯେଉଁ ରୂପ ଗୋଟି ପ୍ରକ ଗାନ କଲେ ତାହା ଶ୍ରବଣ କର ।

ଯଥା — ବନ୍ଦ୍ୟୟମସ୍ୟାଂ ଭୃବ ଜଡ଼ୁକନ୍ଦ୍ୟ
ଧନ୍ୟେତ ବାସେନ ତବାଦ୍ୟ ମନ୍ଦ୍ୟ
ଏଣାଦବନ୍ଦ୍ୟ ଅପି ବର୍ଦ୍ଧୟାଃ
ପାପାପଦେ ବୈତରଣୀ ପ୍ରସୀଦ ।
ଅମୀଗ୍ରୁମା ଧନ୍ୟତମା ଜଗତ୍ୟା—
ମମୁକକୁଳା ଜଳସିକ୍ତମୁକାଃ ।
ମୀନା ଅପି ଭୁକ୍ତଲପ୍ତୁଲ୍ଲକାଃ
ପାପାପଦେ ବୈତରଣୀ ପ୍ରସୀଦ ।
ଅଂହଃସମୁଦ୍ରେ କୃତଭଦ୍ରମୁଦ୍ରେ
ନମଃକତ୍ୟା ବୈତରଣୀସ୍ତ୍ରୁମେବ ।
ତବାସ୍ତୁ ତଦ୍‌ବୈତରଣୀତ ସଂଜ୍ଞ
ପାପାପଦେ ବୈତରଣୀ ପ୍ରସୀଦ ।
ଆଗତ୍ତ ମାତଃ କରୁଣାଂ ବଧସ୍ତୁ
ପ୍ରୟତ୍ତ ମେ ବାଞ୍ଛିତମକ୍ତତୋୟେ !
ସତ୍ରଂ ମଦାୟଂ କୁରୁ ତତ୍ ପବନଂ
ପାପାପଦେ ବୈତରଣୀ ପ୍ରସୀଦ । ଇତ ।

ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବ ଗୁପ୍ତି ଗଣଙ୍କର ପ୍ରବ ଓ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ଦେବୀ ସନାତନା ବୈଚରଣୀ ପୁସ୍ତସନା ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସହଚର ବନସ୍ତଳୀନ୍ନ ଯଜ୍ଞ ପୀଠକୁ ଯିବାକୁ ଆଗ୍ରସର ହେଲେ । ତାପରେ ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମା ଦେବୀଙ୍କର ପ୍ରୀତିର୍ଥରେ ତାଙ୍କର ଆବର୍ତ୍ତାବ ସ୍ଥଳୀରେ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ଵର ନାମକ ଶିଳାମୟୀ ଲଙ୍କା ସ୍ଥାପନ, ପୂଜନ ଓ ଅର୍ଚ୍ଚନ କରି ଯଜ୍ଞ କୁଣ୍ଡିଶୋଳାଇ ଯାଗ କଲେ ।

ତତଃ - ଶୋଶଂ ଶୋଶଂ ସପଥ ସବନସ୍ଥାନପର୍ଯ୍ୟନ୍ତମସ୍ମାନ୍
 ଚେପ୍ତୀଚ୍ୟର୍ଥଂ ବିଷମଗହନେ ଶୈବଲଜାନି ବେଧାଃ
 ଭକ୍ତିଶ୍ରଦ୍ଧାଭରତ୍ଵେନମତଃ ସଂପ୍ରତିଷ୍ଠାପ୍ୟ ତେଷାଂ
 ପୂଜାଂ କୁର୍ବନ୍ ତଟନିକଟଭୂଦେଶତସ୍ରାଂ ନିନାୟ ।
 ତାପରେ ବ୍ରହ୍ମା ଦେବୀଙ୍କର ପ୍ରତି ନିମନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ଵରଙ୍କର ପୀଠ ଠାରୁ ଯଜ୍ଞ କ୍ଷେତ୍ର ଯାଏଁ ସମଗ୍ର ଗହନ ବନ ପ୍ରଦେଶରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶୋଶ ଦୂରଭ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କୋଶ ଲଙ୍କା ସ୍ଥାପନ କରି ଭକ୍ତି ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହଚର ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନ କରି ଥିଲେ ।

ସଖେ ! ପିତାମହାଭ୍ୟର୍ଚନ କାଳତୋୟଂ
 ତଦାଞ୍ଜୟାଃଫେସ୍ତେମରଚମ୍ପକଦ୍ରୁଃ ।
 ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ଵରୋଦ୍ୟାପି ହି ଯତ୍ପ୍ରସୂନୋଃ
 ପ୍ରପୂଜ୍ୟତେ ବୈଚରଣୀ ଚ ନିତ୍ୟଂ ।
 ତଦାଗଚ୍ଛ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ଵରଂ ଦକ୍ଷାଂବଃ ।

ବ୍ରହ୍ମା ଯେଉଁ କାଳରୁ ସେଠାରେ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ଵରଙ୍କର ପୂଜା କରିଥିଲେ ସେହି କାଳରୁ ଏଠାରେ ଏହି ଚଂପକ ଦୃକ୍ଷି ପୁଣ୍ୟତୋୟା ବୈଚରଣୀ ତଟ ଦେଶରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଯେଉଁ ସଦ୍ୟ ସୁସ୍ଥ ବୈଚରଣୀ ଜଳ ଧାରରେ ମୁଞ୍ଚନ କରେସେହି ମୁଷ୍ଟରେ ଦେବୀ ବୈଚରଣୀ ଶ୍ରୀବ୍ରହ୍ମେଶ୍ଵରଙ୍କର ସେବା ପୂଜା ଅଦ୍ୟାବଧି କରି ଆସୁ ଅଛନ୍ତି । ଏହା ସ୍ଥାନର ଦୃଶ୍ୟ ଅତି ମନୋରମ ତଥା ସୁଶୀତଳ ଅଟେ । ହେ ବନ୍ଧୁ ଏବେ ଆସ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ଵରଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରିବା । ଏହାପରେ ସେମାନେ କଳିତ ଅଞ୍ଜଳି ହୋଇ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ଵରଙ୍କ ଲଙ୍କା ସନ୍ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ।

ମଦର ପରିବେଷ୍ଟିତ ଗୋନାସିକା ପଦ୍ମର ପାଦ ଦେଶରେ ଶ୍ରୀ ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଚଟ ଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ବ୍ରହ୍ମକୁଣ୍ଡ ସନ୍ନିକଟରେ ଯଜ୍ଞ ସମୟରେ ବ୍ରହ୍ମା ସ୍ବେପଣ କରିଥିବା ଚମ୍ପକ ଦୃଷ୍ଟ ସମେତ ଚନ୍ଦନ ପ୍ରଭୃତି ବନସ୍ପତି ଗଣ ଏକ ସୁରମ୍ୟ ଉପବନର ଶୋଭା ନିଳୟ ନିର୍ମାଣ କରି ନବକଷଳୟ ଦ୍ବେଶରେ ଦୋଳାୟିତ ହୋଇ ଅସ ସେବାଧିପତି ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ବର ମହେଶଙ୍କର ପାଦରେ ପୁଷ୍ପ ଉପହାର ପ୍ରଦାନ କରୁ ଅଛନ୍ତି । ଯସ ଗ୍ରାହଦୃଶ୍ୟ ବଜ୍ରାଞ୍ଜଳୀପୁଟ ହୋଇ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ।

ନିର୍ଦ୍ଦଶ୍ୟସ୍ତୁ ପୁଷ୍ପପୁରସ୍ତୁ ଶମିକାନନ୍ଦୀକୃତୋ ଦର୍ପକଃ

ଜ୍ଞାନାଶୋଽପିବନସ୍ତୁଦାର୍ଦ୍ଦମହମା ପୀତଂ ବିଷଂ ଭୀଷଣଂ ।

ଦୀର୍ଘାୟୁସ୍ତୁ କୃତୋ ମୃକଶ୍ଚ ତନୟୋ ଯେନ ହ୍ରୀବୋ ଲଳୟା ।

ଗୋନାସାହୁ ନିବାସିନଂ ଶିବମିମଂ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ବରାଂ ଭଜେ ।

ହେ ଶିପୁରାୟ ନଧନକାଶ୍ବ; ହେ ଅନଙ୍ଗ ଦର୍ପ ଦହନକାଶ୍ବ; ହେ ଅସୁର ସଂହାରକାଶ୍ବ; ହେ ଭୀଷଣ ବିଷପାୟୀ; ହେ ମୃକଶ୍ଚନେୟ ଦୀର୍ଘାୟୁକର ପ୍ରଦାୟକ ଗୋନାସିକା ନିବାସୀ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ବର ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଅଛି । ଚତୁର୍ପରେ ସେମାନେ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ବର ମହାଦେବଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ବିରଜିତ

ପ୍ରଚଣ୍ଡତାଣ୍ଡବାଜମୁରପ୍ରଚଳିତାଶଶ୍ଚକ୍ରମଳଶ୍ରୀପ୍ରଭୁରାଜାଶ୍ଚରନ୍ୟସ୍ତଚନିପଞ୍ଚଶା-

କାଶ୍ଚକ୍ୟଧିବକୁଣ୍ଡଳକୁଳାଶଶ୍ଚଳସ୍ତୁତାଂ ଦଶଦୋର୍ଦ୍ଦଶମନ୍ତ୍ରୀତାଂ ଚଣ୍ଡିକାଂ” ।

ଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ।

ହେ ଦେବୀ ! ନମସ୍ତେ ନମସ୍ତେ —

ଚରଚରଶ୍ଚରପ୍ରକୃଦବସୁରଭିମର୍ଦ୍ଦନ —

ହରିଭରମ ଏକ ହୃଦି ବଳବତ୍ତବର୍ଗଦେ

ଧାରାଧାରଧରଜାପଦେ ବରମବନ୍ଧିତ

ଧୁରୁଭରମୁନାଦନୀପରାବରବଳବଳରେ ।

ଏଠାରେ ଦେବୀ ବୈତରଣୀ ପତ୍ତଚପାବିମ୍ବ ନଗର କରିଣୀ “ତାରଣୀ” ନାମରେ ଶିବଧ ପୂଜା ପାଉ ଅଛନ୍ତି । ସେ ପରମ ବୈଷ୍ଣବୀ ହୋଇ ଥିଲେହେଁ ଶାକ୍ତ ଓ ଶାକ୍ତ ସମ୍ପର୍କରେ ପୂଜିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଅବକାଶ୍ଚକା ମହାଶାବଣ ସଂସ୍କୃତିର ଉତ୍ପତ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରର ପ୍ରମାଣ ସୁରୂପ ଭଞ୍ଜଭୂମିରେ ଦେବୀ ତାରଣୀ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବମୟୁକର୍ତ୍ତା । ଦେବୀ ବୈତରଣୀ ତାରଣୀ ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇଥିବା ବୈଦାନ୍ତକ ସମୀକ୍ଷାରୁ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତ । କାରଣ ମହାଶାବଣ କ୍ଷେତ୍ର ହେଉଛି “ତାରଣୀ ପୀଠ” । ସେଠାରେ ଦେବୀ ତାରଣୀ ମହାଶାବଣ ମତରେ ପୂଜିତ ହେଉ ଅଛନ୍ତି । ଘଟ ଗ୍ରାମଠାରେ ବିରଜିତ ଦେବୀ ତାରଣୀଙ୍କ ପୀଠର ପୂଜକ କିଛି ଜାତିର ଲୋକ ହୋଇଥିବା ସମୟରେ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ବରଠାରେ ତଥା ଗୁପ୍ତଗଙ୍ଗା ଗ୍ରାମ ଭିତରେ ଅବସ୍ଥିତ ଜଆଙ୍ଗମାନେ ବୈତରଣୀଙ୍କର ପୂଜକ ହେଉଛନ୍ତି ଜୁଆଙ୍ଗ ଜାତି । ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଓ ବୈତରଣୀ ନଦୀର ସୁରମ୍ୟାଦ୍ବିଉପତ୍ୟକାରେ ବିରଜିତ ଶ୍ରୀ ବାଣେଶ୍ବର ଓ ଶ୍ରୀ ମୁଗମହାଦେବ ଭୂପୂଜାତମାନଙ୍କ ଦ୍ବାରା ପୂଜିତ ହେଉଥିବା ସମୟରେ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ବର ତଥା ତାରଣୀ ପୀଠର ପୂଜକ ହେଉଛନ୍ତି ଯଥା କ୍ରମେ

ଜୁଆଁ ଓ କର ନାଚର ଲେକ । ଏମାନେ ଶବ୍ଦ ଅଟନ୍ତି । ଏଣୁ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଓ ବୈତ-
ରଣୀ ନଦୀର ଅମଗ୍ନ ପାବତ୍ୟ ଉପତ୍ୟକା ଶୈବଶାକ୍ତ ପୀଠ ରୂପେ ଖ୍ୟାତ ଅର୍ଜ୍ଜନ କର
ମହାଶାବ୍ଦ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରାଣକେନ୍ଦ୍ର ଥିବା କଥା ଜଣାଯାଏ ।

ନିଷ୍ଠାମାଃ ଫଳମୁଳଜାତରୁଚୟଃ ଶୂନ୍ୟାରସୋଽହୋଧନା

ଯେହେଲୁଧାଃ କନକାବବୋଧରହିତା ମୁକ୍ତାଶ୍ଚ ମୋହେନ ଯେ

ଗୁଞ୍ଜାର୍ଥା ଇମଦା ଜନାର୍ତନପସ୍ତ ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟସ୍ତାନାଶ୍ଚ ଯେ

ଦୁଶ୍ୟନ୍ତେ ଶବ୍ଦରାଖ୍ୟପିତ୍ତବତସାଂ ତେଷାମମୀ ପଦ୍ମଣାଃ ।

ଏହି ଜୁଆଁମାନେ ନିଷ୍ଠାମୀ ଅଟନ୍ତି । ସେମାନେ ଗଛର ଫଳମୁଳ ଖାଇ ସବୁଜ
ବୃକ୍ଷ ତଳରେ ବାସ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଅହୋଧ ସ୍ୱରାବ ବଶିଷ୍ଠ ଓ ସୁନା, ରୂପା, ମଣି
ମାଣିକ୍ୟ ବୋଧ ସହିତ ଅଟନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବୃକ୍ଷ ଦେଶକୁ ରୁଞ୍ଜି
ମାନ ଦାସ ଆଦୁଞ୍ଚ କରି ରଖିବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ବେଶଧାରୀ
ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଦେଲେହେଁ ସବଦା ସରଳ ପ୍ରାଣ ଓ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ ଅଟନ୍ତି । ସେମାନେ ଶ୍ରୀ
ବୈତରଣୀ ଓ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଭକ୍ତ ଅଟନ୍ତି ।

ଏତାଃ ପ୍ରଣ ସମାନପାଦତଳନାସ୍ତୁ ଲୁପ୍ୟବିନମ୍ରାନନା—

ପ୍ରୁଲ୍ୟାବସ୍ତିତରୂପବେଶବୟସଃ ପ୍ରୁଲ୍ୟଂ ଚ ସଂକ୍ରୁକୃତା ॥

ଯାତାୟାତବଧାନିରୂପନଟନଂ ବାଦସଗୀତୋଦ୍ଧତି—

ସୂକ୍ଷ୍ମଃ ସ୍ତୈରମଣ୍ଡେସ୍ତପାଦରହିତଃ କୃଷ୍ଣନ୍ତ ବନ୍ୟାଙ୍ଗନାଃ ॥

ସେମାନେ ପୁଣି ଦେଖିଲେ ସମାନ ବୟସ୍କା ବନ୍ଦାଙ୍ଗନାମାନେ ସମତାଳରେ ପାଦ
ମିଳାଇ ଗମନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମାନ ସ୍ୱତରେ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କରି ଆନନ୍ଦରେ
ଭବବନ ଭ୍ରମଣ କରୁ ଅଛନ୍ତି ।

ଭ୍ରମନ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟବସନା ଗୁଞ୍ଜାୟୁଜ୍ଞେ କମଣ୍ଡନାଃ

ଅନାବୃତପ୍ରନାଃ ପୀନା ବଦାନ୍ତଃ ଶବ୍ଦରାଜନାଃ ।

ସେମାନେ ପୁଣି ଦେଖିଲେ ଗଛର ପତ୍ର ପର୍ଯ୍ୟାନ୍ତ କରିଥିବା ଓ ସବାଙ୍ଗ ରୁଞ୍ଜି
ମାଳରେ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିବା ଅନାବୃତ୍ତ ପୀନ ପ୍ରନା ତରୁଣୀ ଶବ୍ଦରୁଣୀମାନେ ବନ
ପ୍ରଦେଶରେ ନିର୍ଭୟରେ ଭ୍ରମଣ କରୁ ଅଛନ୍ତି ।

ପାଷଙ୍ଗାସକ୍ତପୃଷ୍ଠାଃ ଶିତପ ରଶୁଲସଂସ୍ପର୍ଶମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶା —

ଗାୟୋଦ୍ୟଂ କର୍ପଟୀକାଃ ପ୍ରକଟିତଜଳଂ ବାଃ କାଣ୍ଡକୋଦଣ୍ଡଦ୍ରୁମାଃ

ଘୋରଃ ପଶ୍ଚାନ୍ତ ଲଭନ୍ତି ଚିତରଗତିଃ ପୁଲ୍ଲମାକୁଳକୃଷ୍ଣୋଽପୌଃ

ବ୍ୟଗ୍ରା ଗୁଡ୍ଡାନମୁଗାଦାନତିଦନତଦନାନ୍ୟନ୍ତରାଂ ଦେଷୟନ୍ତି ।

ପୃଷ୍ଠ ଦେଶରେ ଧନୁ, କୁଣ୍ଡର ପରଶୁ, କୁଠାର ଧାରଣ କରି କଟି ଦେଶରେ
କାନ୍ଥୁଆ ପରିଧାନ କରିଥିବା ଭୃଷ୍ମ । ଯୁବକମାନେ କୁକୁର ଦଳଧରି ଜଠର ଉଦରରେ
ଘୋରବନ ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇଦୁଇ ଖାସ କୁକୁଡ଼ା ପ୍ରଭୃତି ପକ୍ଷୀ ଶିକାର କରିବା ସଙ୍ଗେ
ସଙ୍ଗେ ମୁଗାଦ ଶିକାର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରୁ ଅଛନ୍ତି ।

ଘୋରବେଶାନ୍ତମୁରଭୟକରେ ଭୋଧପିନାୟି ଭୀତିରେତେଭ୍ୟଃ, ପତଃ

ଏତେ ଯତ୍ୟପି ସର୍ବଜୀବକଳାଃ ପଞ୍ଚାସ୍ୟରିଜକଳା -

ପ୍ରୀକ୍ଷେଣୈକୈଷୁ-ସମାଦୃତିପ୍ରମଥୁତପ୍ରୋକ୍ତଭବନାବଳାଃ ।

ଶସ୍ତ୍ର ସାସଦକାଣ୍ଡମଣ୍ଡିତ ମହେଷ୍ଠାସୋଲ୍ଲସପାଶୟୋ

ଭୀମାଙ୍ଗାସ୍ରଦପି ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣଭସ୍ମତୋ ନ ଦୁନ୍ନ ପାମ୍ପାନତ

ଭୟଙ୍କର ବେଶ ଧାରଣ କରିଥିବା ଏହି ବନ୍ୟ ପ୍ରବେଶ ବ୍ୟାଘ୍ର, ଭଲ୍ଲୁକ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥାଇ ଯାନ୍ତି ମନରେ ଭୟ ସଂଚାର କରେ ।

ଅହୋ ବାଘହାକଳତମେତତ୍ ସ୍ଥଳଂ ।

ଯଶୈତନ୍ନେ-କସତ୍ତାକରଚରପତିତାନ୍ତି ଗିତାସ୍ତାନ ସୁବସ୍ତାନ

ନାନାସତ୍ତାସ୍ତି ଶ୍ଵେତ ପିଣ୍ଡିତଲବାନ୍ ମଣି କାଲସ୍ତୁକାନ୍ ।

ଉଦ୍ୟତ୍ତାଟୌଦଭୁକ୍ତାନପି ବକଟରଦାଃ ସାରଭୁକ୍ତାରମେୟାଃ

ଜାଟୀୟାୟାଂ ଦନ୍ତେ ମୁକ୍ତଚନ୍ଦ୍ରମାନା ଧୂବସୁଜ୍ଞାଲହନ୍ତ ।

ଚତୁପରେ ଯକ୍ଷ ବନ୍ଧୁ ଦ୍ରବ୍ୟ ଶବର ପକ୍ଷୀ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଦେଖିଲେ ଯେ ବୃନବାସୀମାନେ କୁକୁର ବୈଷ୍ଣବ ହୋଇ ଶୁଖିଲା ଶାଳ ଫଳ ଶରଙ୍ଗୀ କଲେଇ ପୋକ ଭକ୍ଷଣ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ମନେହେଲ ଗରତର ଅନ୍ୟସ୍ତ ତେଉଁଠି ଏପରି ପ୍ରାକୃତିକ ତଥା ଆଦିମ ମଣିଷର ଜୀବନ ଯାପନର ଚିତ୍ରାଙ୍କନା ଦେଖା ଯାଏ ନାହିଁ ।

ଜାଟ ସ୍ଥଳଂ ସୁନ୍ଦରଶୋଲ୍ଲିଖିତଂ ଜନନ୍ୟାଃ

ହଂସୁର୍ବିକାନ୍ତ ଚଗତାଚତୁପପକ୍ଷାଃ

ଲକ୍ଷ୍ୟଂ ଶବ୍ଦ ଭବ ଜବା (୧) ସ୍ତୁରିତଂ ସ୍ତୁବନ୍ତୋ

ଲେଳା ମିଳନ୍ତି ଶିଶବଶ୍ଚଶେୟୁଧାନାଂ ।

ଏତେ ରାମଚିଲିଃ ପୁଲିନ୍ଦକଳିତୋଃ ସାନ୍ତ୍ରୀକୃତୋଃ ପୁଷ୍ଟିତୋଃ

ଶୋଭତ୍ୟା ଗିରୟୋ ହରନ୍ତି ପରିତୋଃ କାନ୍ତଂ ସୁମେରୋଃ ପରାଂ

ଏତେଷାଂ ପରିତୋଃ ପୁଲିନ୍ଦବନଦା ସୁଦୋରୁରାଃ କୋଃଶଃ

ପ୍ରୋକ୍ତାଃ ପରପକ୍ଷକକ୍ଷଦହନେ ଦାବାଗ୍ନିକନ୍ତାଃ ସ୍ଥିତାଃ ।

ଏହା ଦେଖି ଅନଙ୍ଗ ନାମକ ଯକ୍ଷ ଭୟ ବିହୀନତା କଣ୍ଠରେ ପରୁଲେ ହେ ବନ୍ଧୁ ! ବରାହ, ଗଜ, ଶାର୍ଂଗ ପ୍ରଭୃତି ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରାଣୀମାନେ ସର୍ବଦା ବିଚରଣ କରୁଥିବା ଏହି ଘନବନ ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ କପରି ବାସ କରନ୍ତୁ ? ପ୍ରିୟ ନାମକ ଯକ୍ଷ କହିଲେ ହେ ବନ୍ଧୁ ! ସାରା ସଂସାର ମଧ୍ୟରେ ବାସ ଓ ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ଭକ୍ଷ ଭକ୍ଷକ ସମ୍ପର୍କ ଦେଖା ଯାଉଥିଲେ ହେଁ ଏଠାରେ ତାହାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ପରି ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । କାରଣ ଏହା ହେଉଛି ଏହି ରାଜ୍ୟର ରାଜ ଧର୍ମ । ଅନଙ୍ଗ ବସୁଧା ହୋଇ ପରୁଲେ ହେ ବନ୍ଧୁ ! ଅଶବ ସଂଖ୍ୟାରେ ପବିତ୍ର ପରିବେଷ୍ଟିତ ସର୍ବ ଶକ୍ତ ପ୍ରବେଶର ସୁଦୂରମ ବନ୍ୟ ପ୍ରବେଶର ରାଜା କିଏ ? ସେ କେଉଁଠି ରହନ୍ତି ? ରାଜ୍ୟର ନାମ କଣ ? ପ୍ରିୟ ନାମକ ଯକ୍ଷ କହିଲେ ହେ ବନ୍ଧୁ ! ଶୁଣ ।

ରମ୍ୟ ସାଗର କନ୍ୟାକୈକସତ ଦୁର୍ଗୋଃ ପରୈର୍ଦୁର୍ଜ୍ଜ୍ଵା

ଭବଭ୍ରାତୃରକକୁଞ୍ଜରବରୈଃ କାଣ୍ଡୀର କାଣ୍ଡୈର୍ଦୁର୍ତ୍ତା

ଏଷା ଭୁବଳସୁପ୍ତିକପଣସାଂ ଶ୍ରୀଭଞ୍ଜଭୂମୀଭୂନାଂ

ସିଂଶଦୋପଜନବୟୁତା ବସୁମଣ ସଜନୁଶା ବାନଚେ ।

ସୁରମ୍ୟ ପୁର ସାଗର ଶର ଯାଏଁ ବ୍ୟାପ୍ତ ଅବା ଏହି ଦୁର୍ଜ୍ଜ୍ଵା ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଭୁବ
ଗିରୀଦୁର୍ଗ-କନକ ନଗର-ସବଦା କୁରଙ୍ଗ କୁଞ୍ଜର ଓ କାଣ୍ଡୀର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ସୁଦଶାଳ
ଯଶ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଧାରଣ କରି ଶ୍ରୀଭଞ୍ଜଭୂମି ନାମରେ ବନ୍ଧୁ ବନ୍ଧ୍ୟାତ ଅଟେ । ସିଂଶଯୋଜନ
ବୟୁତ ଏହି ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଭଞ୍ଜ ରାଜ ବଂଶ ଦ୍ଵାରା ଶାସିତ ହେଉଅଛି ।

କିଂନାମଧେୟେୟଂ ନଗରା ?

ହେ ବନ୍ଧୁ ! ଏହି ନଗରର ନାମ କଣ ?

ନିତ୍ୟଂ ଶ୍ରୀରେବଣକାନ୍ତଂ ସେବିତୁଂ ଦୈବଚୈତୁର୍ତ୍ତଃ

ସାମସ୍ତୁର୍ ପ୍ରଭୁରାୟତ ପୈଷା କେନ୍ଦୁଝରା ସଖେ ।

ପୈଷା କେନ୍ଦୁଝରା ନାମ ? ଯଦି କଲ ଭ୍ରମରମାଣନାମୌଷଧିବ୍ୟବେ ?

ଏହି ମହାନ ନଗରର ନାମ ହେଉଛି କେନ୍ଦୁଝରା । ଏଠାରେ ଶ୍ରୀରେବଣକାନ୍ତ
ଦେବଗଣ ପରିବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ସୁଦଶାଳ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ନିତ୍ୟ ପୂଜା ପାଉ
ଅଛନ୍ତି । ସମଗ୍ର ବନ୍ଧୁ ଦୁର୍ଜ୍ଜ୍ଵା “ଭ୍ରମରମାଣ” ନାମକ ମଘୌଷଧି ଏଠାରେ ମିଳେ ।
ବିଶଲ୍ୟବରଣୀ ମଧ୍ୟ ଗରମାର୍ଦ୍ଦନରୁ ମିଳିଥାଏ ।

କେନ୍ଦୁଝରା ନଗରା ନଗରାଭ୍ୟା ଗରାୟତୀ

ସଂସାରସିନ୍ଧୁ ସୁରଶିର୍ଜାତା ବୈତରଣୀ ଯତଃ ।

ତଦାଗଚ୍ଛ ସକଳଦୁଃଖପ୍ରବତ ଦମ୍ଭୋଳକଳ୍ପମସତ୍ୟଂ ସାବୁଜଂ

ହଳଧରମକଲେକପୁଷ୍ପାବଃ ।

ହେ ବନ୍ଧୁ ଏବେ ଶୁଭ ସକଳ ନଗ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଗରାୟତୀ ତଥା ସଂସାର ସିନ୍ଧୁ
ସାଗକର୍ତ୍ତ୍ତ୍ଵୀ ଶ୍ରୀବୈତରଣୀର ଜନ୍ମଭୂମି କେନ୍ଦୁଝରା ନଗରା ତଥା ତାହାର ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବତା
ସକଳ ଦୁଃଖ ହରଣ କର୍ତ୍ତ୍ତା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀ ହଳଧରଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା । ତାହାଛଡ଼ା
ଯଦି ବନ୍ଧୁଦୟ ପରମାନନ୍ଦ ବସ୍ତ୍ରର ହୋଇ ଦୁର୍ଗମ ଗିରୀତହୁର ଭେଦ କରି ଜନ
ପ୍ରଦେଶରେ ଭ୍ରାତୃ ଭ୍ରାତୃ ଶିର ପୁର୍ଣ୍ଣା ଶ୍ରୀ ବଳଦେବ ଶାଞ୍ଜକର ମନ୍ଦିର ଦର୍ଶନ କଲେ ।

ନାନାଶିଳ୍ପବିବିଧସଦୃଶନାଟୋପପ୍ରଭୁତଦ୍ୟୁତିଃ

ପାଷାଣପ୍ରତିମାଽତିମାସୁରୁଚିକ୍ଷ୍ଣୁଃସୈଂପରଂ ଶ୍ରୀସୁଃ

ପ୍ରୋତ୍ତୁଙ୍ଗଃପ୍ରଳୟାଽବନାଶିତବର୍ମନୀଳାମ୍ବରାଧୃଷ୍ଟିଃ

ପ୍ରାସାଦଃ ସୁଧୟୋଜ୍ଞୁଲଃ ସୁବିମ୍ବୁଲୋ ଦୁରାଦପି ଦ୍ୟୋତତେ ।

ନାନା ଶିଳ୍ପ ବିବିଧ ସନ୍ଦୃଶନ ନାଟ୍ୟରତ୍ନ ପ୍ରଭୃତଦ୍ୟୁତି ପଟ୍ଟଚିତ୍ର ପାଷାଣ ପ୍ରତିମା
ଗୁଡ଼ିକ ଅତିମାତ୍ରାରେ ରୁଚିକର ଓ ସୁତେଜସ୍ଵ ଶ୍ରୀସୁର ହୋଇ ଉଠୁଛନ୍ତି । ପ୍ରଳୟ ଅବନାଶୀ
ପ୍ରୋତ୍ତୁଙ୍ଗ ମାଳାମ୍ବର ଏଠାରେବସୁ ଧାରଣ କରି ବସି ଅଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରୋତ୍ତୁଙ୍ଗ ଭୁବ
ମନ୍ଦିର ପ୍ରାସାଦର ଙ୍ଗୁଳି ଜ୍ୟୋତି ସୁଦୃଶ୍ୟ ଅଧିକାର ସୁଦନା ଦୂରରୁ ଦେଖାଇ ଦିଏ ।

ଏହି ସୁବିଶାଳ ପ୍ରାସାଦ ମଧ୍ୟରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀ ରେବତୀକାନ୍ତ ପ୍ରଭୃତ ମନ୍ତ୍ରମା ବିସ୍ତାର କରି ଅନୁକମ୍ପା ପୂର୍ବକ ବରାଜମାୟା କରି ଅଛନ୍ତି । ଯାହାଙ୍କର କୃପା ସାମ୍ବିଧ୍ୟ ଲଭ କରି ଦର୍ଶକର ଗତ ଜନ୍ମର କଳୁଷ ଦିନାଶ ହୋଇଥାଏ । ସେ ସଂସାର ରୂପକ ବାସନ୍ତିକୁ ଗୋପ୍ତ ପ୍ରାପ୍ତ ଅଟନ୍ତି ମନ କରି ଯାଇଥାଏ । ଶ୍ରୀ ଶେଷଶାଳା ଏଠାରେ ବଡ଼ଠାକୁର ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ଅଟନ୍ତି । ଏହି ବଡ଼ବେଞ୍ଚଳର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅବର୍ଣ୍ଣୟ ଅଟେ । ଏହାର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଓ ପୁରକଣ ଆକାଶ ଭୂମୀ ଅଟେ । ଏହି ସୁରମ୍ୟ ପ୍ରାସାଦ କକୁପୁକୁଳ ସଂଭୂତ ଭଞ୍ଜ ଗଜ ବଂଶର ମହୋଦ୍ଭୁଜ କର୍ତ୍ତା ସୌର ଅଟେ । ମନେହୁଏ ସତେ ଯେପରିକି ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଭଞ୍ଜଭୂମି କେନ୍ଦୁଝର ସୁବିଖ୍ୟାତ ଚେତ୍ରାସର ବାଞ୍ଛାବଡ଼ ନେଉଛି ଏହି ବଡ଼ଦେଉଳ । ଶ୍ରୀ ଭଞ୍ଜଭୂମି ଗଜ୍ୟର ଗଜଧାମା ଅତି ପ୍ରାଚୀନ ଅଟେ । ଗଜବାଟୀର ଗଣ୍ଡି ମ ପାଶ୍ଚାତ ଅଭୁତ ପବତ “ଈନ୍ଦ୍ରପ” ଦ୍ଵାରା ଆବୃତ ହୋଇ ସୁସୁର୍ଗମ ଅଟେ । ସେହି ପବତରେ ମୁକ୍ତିମାଣ ପଥରଶିଳ୍ପ ସ୍ଵରୂପ ପବତ ମଧ୍ୟଦେଇ ଗମନ ନଲେ ପଥକ ମୁକ୍ତି ହୋଇଥାଏ ।

ଶ୍ରୀ ଭଞ୍ଜଭୂମି ଗଜ୍ୟର ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ଗଜଧାମାର ଜ୍ୟୋତି ଅରୁଣୋଦୟ ସମୟରେ ଗୌରବ ରୂପ ସମ୍ଭାର ଶୋଭିତ ହୋଇଥିଲା ପରି ପ୍ରତ୍ୟୟମାନ ହୁଏ । ମନେହୁଏ ସତେ ଯେପରିକି ଏହି ଗଜଧାମାର ଭଞ୍ଜ ଗଜାମାନେ ଶସ୍ତ୍ର କଳର ଦର୍ପ ଭଗ୍ନ କରି ସେମାନଙ୍କର ଉକ୍ତରେ ଗଜବାଟୀକୁ ଆରକ୍ତ କରି ଅଛନ୍ତି । ଏହି ନଭୁଷ୍ଟୁ ମୀ ସୁବିଶାଳ ସୌରର ଶୋଭାପ୍ରୀ ଦୃଷ୍ଟି ନିମନ୍ତେ ଅରୁଣୋଦୟ ସମୟରେ ଉଷା ଚନ୍ଦ୍ରଣୀ ତାର ଆରକ୍ତ କରପଞ୍ଜରର ଘନପନ ଓ କାଳସୂର୍ଯ୍ୟର ମଧୁ ରମ୍ଭନରେ ଆଦୃଷ୍ଟ ଅଧିକ ଆରକ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଛି ।

ଭଞ୍ଜ ଗଜା ମାନଙ୍କର ଏହି ସୁବିଶାଳ ଗଜସଭା ଶରଣାଗତ ରକ୍ଷଣ, ଅଭୟ ବର ପ୍ରଦାୟନ, ଦୁଃଖୀ ଦୁଃଖ ହରଣ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟାଶୀଳ ଭାବ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ସ୍ଵଭାବ ଲକ୍ଷଣ ଅଟେ ।

ବିଷୟ ବିରାଟ କାହାୟନ ବ୍ୟୁତ ବିଭୂଷିତ, ଦୁର୍ଗମ ବନ ଶୋଭା ବିବଳିତ ନଦ-ନଦୀ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହି ବିଶାଳ ନଗର ଦେଉଳ ଶ୍ରୀ ଭଞ୍ଜଭୂମି କେନ୍ଦୁଝର ଗଜଧାମା । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ଏହି ମାନସୀ ଭଞ୍ଜଭୂମି କେନ୍ଦୁଝର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଭଞ୍ଜ ବଂଶର ଇତିବୃତ୍ତି ବିଷୟରେ ସମ୍ୟକ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ଗଉଡ଼ର ଗଜବଂଶ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭଞ୍ଜ ଗଜବଂଶ ପ୍ରାଚୀନତମ ଗଜବଂଶ ବୋଲି କହିଲେ ଅଭୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଗଜବଂଶର ଧାରବାହିକ ଶାସନକାଳ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ବଡ଼ ଆଗରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ୧୯୩୮ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସ ୧ ତାରିଖ ଯାଏଁ ଅବ୍ୟାହତ ଥିଲା ।

ବୌଦ୍ଧ ଶାସ୍ତ୍ର ପଠନରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ଅଦେଇ ହଜାର ବର୍ଷରେ

ଭଞ୍ଜ ରାଜବଂଶ

ଉତ୍କଳ ରାଜ୍ୟର ବହୁସ ଓ ଭଞ୍ଜମାନେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପ୍ରଭାବର କୌଣ ଧର୍ମର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଗରେ ସେହି ଧର୍ମକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । “ମହାତ୍ମା ନିକାୟ” ନାମକ ଧର୍ମ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉତ୍କଳର ବହୁସ ଓ ଭଞ୍ଜ ଏହି ଦୁଇ ଜାତିର ଲୋକେ ପ୍ରଥମେ ଗ୍ରହଣ ଓ ଗ୍ରହଣ ପୂର୍ବକ ଧର୍ମ ଥାଇ “ନିରାଶ୍ରମ ଓ ଅକଳ୍ପାଶ୍ରମ” ଥିଲେ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପଞ୍ଚମ ଜଗତୀରେ ରାଜତ ଦଶ୍ୟାତ କୌଣ ପଣ୍ଡିତ ବୁଦ୍ଧ ଘୋଷ ବହୁସ ଓ ଭଞ୍ଜ ନାମରେ ଉତ୍କଳରେ ଦୁଇଗୋଟି ଜାତିର ଲୋକେ ବାସ କରୁଥିଲେ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଅଛନ୍ତି । ସେହିପରି “ଅଜ ଗୁର ନିକାୟ” ନାମକ ଧର୍ମ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବହୁସମାନେ ଗ୍ରାହଣ ଜାତି ରୂପେ ଓ ଭଞ୍ଜମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜାତି ରୂପେ କଳିଙ୍ଗର ଧୃବଜନ ଅଧିବାସୀ ଥିଲେ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । କଥିତ ଅଛି ଯେ ଏକଦା ମୁଖ୍ୟତଃ ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରି ଗୋବତ୍ସର ଏକ ମୁର୍ତ୍ତିର ବାଳକକୁ ବହୁସ ବଞ୍ଚାଇ ଦେଇଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ନବଜାତନ ପ୍ରାୟ ସେହି ଗୋବତ୍ସରୁ ଭଞ୍ଜ ବଞ୍ଚବଂଶ ପ୍ରାପନ କରିଥିବା ମନେ ହୁଏ ।

କୌଣ ମଣ୍ଡଳରୁ ଭଞ୍ଜରାଜା ମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ତାମ ପଲଙ୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯେ : —

“ଦୁର୍ବାୟ ବାରଣ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ପକ୍ଷାତ୍ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହଂହରଣ କଳାୟୁ ।

ପ୍ରସୂତ ଭଞ୍ଜ ନରାଧୀପୋ ତୟୋ ବହୁବୋ ବତୁଃ ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ଦୁର୍ବାୟ ରାଜ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ହୋଇଥିବା ସିଂହ ପକ୍ଷର ନାରୀ ମାନଙ୍କୁ ଗୋବତ୍ସ ବଳରେ ହରଣ କରିବାରୁ “ବହୁଭଞ୍ଜ” ନାମକ ରାଜାଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ।

କନିକାର ଭଞ୍ଜ ରାଜବଂଶ ସମ୍ବଳରେ ନିମ୍ନମତେ ଲିଖିତ ଅଛି . —

“ଭଞ୍ଜ ବରୁଦ ଶ୍ରବଣ ସୂର୍ଯ୍ୟ ବଂଶୀୟ ରାଜାନାଃ ବହୁକାଳ ଦାସତ୍ଵ୍ୟ ଦେଶ ମିତଂ ଶାସତ ଆସତେ । ତେଣାଂ ବଂଶାନୁଚରତ ଦର୍ଶନା ବାସତର କର୍ତ୍ତ୍ତିକା (କନିକା) ସାନବଂଶୋଦ୍ଭବ ହରିଚନ୍ଦନେନ ପୁତ୍ରଗତ “ସର୍ବୀତ ରସ ମୁକ୍ତ୍ୟା ବଲ୍ୟାଂ ଲିଖିତଂ ।”

କଶିଷ୍ଠ ମୁନି ପାଳିତା ଶ୍ରୀତ ମୟୁରକା ନିର୍ଗତା ।

ନୃପତ୍ଵମନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମିତାଃ ସ୍ତୃତ ମୁଖନ ସୀତଭୂତା ।

ଗଣେଶ ବର ଦର୍ଶିତାଃ ସକଳ ଧର୍ମ କର୍ମନୁତା ।

ନୃପା ସମ ଭବନ ଶିତା ବରୁଦନ ସୁବୀର ବୃତାଃ,

ଭଞ୍ଜୋପାଧିପତିବିଷୟେଷ୍ୟସ୍ମିନ୍ ଗ୍ରନ୍ଥେ ଉକ୍ତଂ —

ଭଞ୍ଜନାତ୍ କ୍ରତୁ ସୈନ୍ୟାନାଂ କମ୍ବା ଶମ୍ଭବ୍ୟ ଭଞ୍ଜନାତ । ।

ତେ ଭଞ୍ଜାଭିତ ବଶ୍ୟାତାଃ ଶ୍ରୀୟ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶଯାଃ ”

ଅର୍ଥାତ ଉଞ୍ଜନ କସ୍ତାଭୟବା ମୟୂର ଉଞ୍ଜନ ଜାତ ହୋଇଥିବା ବା ଶବ୍ଦ ମୈତ୍ର୍ୟ ମାନଙ୍କର ଗର୍ବ ଗଂଜନ ବା ଉଞ୍ଜନ କରି ଉଂଜ ଉପାଧାର 'ଉଞ୍ଜି' ହୋଇଥିବା କଥା ଏଇଥିରୁ ଜଣାଯାଏ । “ଉଞ୍ଜନାଚ୍ଛନ୍ଦଃ ସୈନ୍ୟାନାଂ”ର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯେ ଉଞ୍ଜି ରଜାନାମେ ସେମାନଙ୍କର ଶବ୍ଦ ମାନଙ୍କର ଗର୍ବଗଂଜନ କରିବାରେ ସିଦ୍ଧହୁଏ ଥିଲେ ।

“ଡମ୍ବସ୍ୟ ଉଂଜନାଚ୍ଛନ୍ଦଃ କୋଲି ଯାହା ଲେଖା ଅଛି ତାହାର ବାଖ୍ୟା “ଉଂଜ ବଂଶୀରୁ ଚରିତ” ପୁସ୍ତକରେ ନିମ୍ନମତେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ମେତସ୍ତା ସୁଗ ଶେଷେ ବଶିଷ୍ଠ ମହାର୍ଷି
ତପ କରୁଥିଲେ ପୁଷ୍କଳ ଶର୍ପେ ବସି ।

×	+	+	+
			—
+	+	+	+

ତପଶେ ସେହି ତଟେ ଦୁଇଗୋଟି ଡମ୍ବ
ଜାତ କରି ମୟୂର ଚଳିଲା ନକରି ବିଳମ୍ବ

ଏମନ୍ତ ବିରୁଦ୍ଧ ଦୁଇଗୋଟି ଡମ୍ବ ଦେଖିଗଲେ ଆପଣା ଆଶ୍ରମେନେଇ ସେ ରଖିଲେ ।

ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରବର୍ଣ୍ଣ ଭାବୁ କରଣରେ ଦୁଇଗଣ୍ଡ ଦେଲ ଏକ ଅଣ୍ଡା ଦୁଇ ଭାଗରେ
ଜନ୍ମିଲା ତଡ଼ୁ ଏକ ବାଳକ ଧୂସର ରୂପ ସମ ନାହିଁ ତାର ପଞ୍ଚସଖ
କଟଣ୍ଡ ଜାତ ସେ ହେବାର ଦେଖି କରି ‘ରଣା ବଂଶ ନାମକୁ ଉତ୍ତର
ମଦନ ବୋଲି ତାକୁ ନିଜ ନାମ ଦେଲେ, ମନେ, ମନ୍ଦର୍ଷି ଦରଷ ହୋଇଲେ ।
ଆଉ ଡମ୍ବ ଗୋଟି ନଈକାରୁ ଫାଟି ଆଉ ଦିନ ଋଷି ଯଶ୍ବିରେ ଦେଲେ ପିଟି ।
ଜାତ ହେଲା କୁମର କି ଅବା ଅମର ଦେଖି ଋଷି ନାମ ଦିଲେ ତାଙ୍କର
“ଉଂଗନ” କରିବାରୁ ଜନମିଲି ଦେଖି ‘ଉଂଜ’ ବଂଶ ନାମ କଲେ ମହାମୁନି ।
ମୋଦକୁ ଦେବାରୁ ମୋଦକ ବୋଲି ତାର ନିଜ ନାମ ଗୋଟି ଦେଲେ ଋଷିବର ।

×

ପୂର୍ଣ୍ଣ୍ୟ କରଣରେ ପାଳ ହେବା ଦେଖି ‘ସୂର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ବଂଶୀ’ ତୁମ୍ଭେ ବୋଲାଇବ ପୁଣି
ମୟୂର ଅଣ୍ଡାରୁ କାହାର ହେବାରୁ ଖ୍ୟାତ ହେବ ମୟୂର ବଂଶ ବୋଲିବାରୁ
ଉଦୟପୁର ଦେଶ ନିଜ ବାହୁବଳ କରି ମଦନରଣା ଦେଲେ ଦୁହିଁ ଦଣ୍ଡିଆଣା
ସାନନ୍ଦର ମୋଦକ ଉଂଜ ତଡ଼ୁ ତଳ ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା ନଦୀ ତଟେ ଯାଇଁ ମିଳି
ଉଂଜଭୂମି ନାମରେ ହୋଇଲେ ସେ ଜାତ, ଦଶହରସୁର ନାମ ତା ଦିବିତ ।”

ଏହି ଢେର ପ୍ରଗତିରୁ ମନେହୁଏଯେ ବଶିଷ୍ଠ ଋଷିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ରଣା ଯାତଥିବା ପ୍ରଥମ ଡମ୍ବଟି ସୂର୍ଣ୍ଣ୍ୟ କରଣରେ ଫାଟି ଯାଇ ତଡ଼ୁରୁ ଯେଉଁ ପତ୍ର ଜାତ ହେଲେ ତାହାଙ୍କର ନାମ ମଦନ ରଣା ରଖାଗଲା ।

ସେହି ମଦନ ରଣା ଭଜସ୍ଥାନର ଉଦୟପୁରରେ ରଣା ବଂଶ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ।
“ସୂର୍ଣ୍ଣ୍ୟ କରଣୀ” ଏହି ପାଞ୍ଚ ଅକ୍ଷରର ଶେଷ ଦୁଇ ଅକ୍ଷର ‘ରଣା’ ହୋଇଥିବାରୁ

ମଦନ ରାଜା ହେବା ପରେ ନିଜ ବଂଶକୁ ରାଣା ବଂଶ ରୂପେ ପ୍ରଘୋଷା କରିଥିଲେ ।

ରାଣା ବଂଶ ଓ ଭଞ୍ଜ ବଂଶ ଗୋଟିଏ ବଂଶର ଦୁଇଭାଇ ହୋଇଥିବାରୁ କେନ୍ଦ୍ରସ୍ତରେ ସୀତାବଂଶ ଶିଳାଭିଲେଖରେ “ରାଣକ ଦଶା ଭଞ୍ଜ” ବୋଲି ରଚିତ ହୋଇଅଛି । ଏପରିକି ଓଡ଼ିଶାରେ ଇଂରେଜ ଶାସନ କାଳରେ ଭଞ୍ଜ ରାଜାମାନେ ନିଜର ବଂଶ ଉଦୟସ୍ଥର ରାଜ୍ୟର ରାଣା ବଂଶରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିବା ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ଦତ୍ତ ବଂଶାବଳୀ କୃଷି ନାମାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ତାହା ପରେ ଆଲୋଚିତ ହେବ ।

ଉଷା କାବ୍ୟରେ ଭଞ୍ଜ ବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶାଳୁଳୀ ଶୈଳେ ହେମପୁର ନାମେ ଥିଲା ବସନ୍ତ
ଦେବୁଁ ଚର୍ଚ୍ଚି ରାଜପଣ କରୁଥିଲେ ରାଜା ବାହାନ ପତି
ଜୟନ୍ତ ପ୍ରତିମ କୁମର ତାଙ୍କର ଜୟନ୍ତ ନାମ
କଲେ ଶକ୍ତିଧର ଜଣିଥିଲା ସେହି ଲବଣ୍ୟ କାମ ।

ସେହି ଜଳ ପ୍ରାନ୍ତେ ବିରାଟ ଜୟନ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୁଟୀର
ମୃଗୟା ବେଶନେ ଥିଲା ନିମଗନ ନିରତେ ବାର
ମହେନ୍ଦ୍ର ଅଟଳେ ଭାର୍ଗବ ଋଷିଙ୍କୁ ଭେଟିବା ଆଶେ
ଯାଉଥିଲେ ଦିନେ ଶିଖିଧୂଜ ଶିଖିପୁଷ୍ପେ ଆକାଶେ ।
ବନଦେବୀ ଅନୁରୋଧେ ଶିଖିଧୂଜ ଶୈଳେ ଓହ୍ଲାଇ
ଗୁଡ଼ି ଦେଲେ ଶିଖି ବଳାଙ୍ଗୀ-ନିର୍ଦ୍ଦେଶେ ଚରିବା ପାଇଁ ।

ଭାବେ ଲୁଚିଥିବ ଲେଉଟି ହେଲେ ସେହି କଳାପ ଦେଖି
ମନେ ମନାସିଲେ ବଧୂବେ ହସିଲେ ଅପୁର କେଶ
ଗୁଣେ ଶରଙ୍ଗୀ ଆକର୍ଷଣ ଶିଖିନୀ ଟାଣିଲେ ଧର
ଶର ଆଶେ ଉଭା ହୋଇ ନିବାରିଲ ନୃପ କୁମାର
ଶରବନ-ଭବ ଦେବ ଜାଣି ଏହା ଜୟନ୍ତ ପ୍ରତି
ବାହନ ବଞ୍ଚିଲ ଅନୁର୍ଗତେ ହେଲେ ପ୍ରସନ୍ନ ଅତି ।

ବାହନ ଶିଖରୁ ପଡ଼ିଲା ସେକାଳେ ବର୍ଷ ରୁଚାର
ମହାଦରେ ତୋଳି ନେଇ ସେ କଳାପ ଜୟନ୍ତ ବାର ।
ଭେଟିଲ ଭୂପତି ଗୁମୁରେ ତା' ନେଇ ନୃପ ସନ୍ତତି
ମୁକୁଟର ଭୂଷା କଲେ ସେ ବର୍ଷକୁ ବାହାନ ପତି ।

ପୃ ୧୧୨ ଓ ୧୧୩ର ସଂଯୋଗ ପଢ଼.

ଦେଖିଲେ “ମୟୂରଧ୍ବଜ” ଗଦ ସେହିନୁ ରଚନ
ସେହିହିନୁ ରଚନା ମୟୂର ନିଧନ ହେଲା ବାରିଣ ।”

ପୁସ୍ତକର ପାଦ ଟିକାରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି “ମୟୂରଧ୍ବଜ” ବଂଶୀୟ ରାଜାମାନେ
ମୟୂରଭଞ୍ଜର ପୂର୍ବତନ ରାଜାଥିଲେ । ସେହି ରାଜବଂଶର ଗର୍ବ ଭଞ୍ଜନ କରି ରାଜପୁତନା
ବାସୀ ଜୟସିଂହଙ୍କର ପୁତ୍ର ଆଦିଭଞ୍ଜ ଓ ଜ୍ୟୋତିଭଞ୍ଜ ଯଥାକ୍ରମେ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଓ
କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟ ଗଠନ କରିଥିଲେ ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ଭଞ୍ଜ ରାଜବଂଶର ସ୍ଥାପୟିତା
ଗଣଦଣ୍ଡପତି ବାରିଭଦ୍ର ଆଦିଭଞ୍ଜ ଓ ଜୟସିଂହଙ୍କର ପୁତ୍ର ଆଦିଭଞ୍ଜ ଯେ ଏକ ନଥିଲେ
ଏକଥା କେବେ ବୁଝାଯାଏ ।

ଭାରତରେ ରାଜନ୍ୟ ମଣ୍ଡଳୀର ବଂଶାନୁଚରଣ ବିଷୟରେ ଥିବା ଗୌରବର
ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଜଣାଯାଏଯେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଗୁଣଭୁଜର ସାଦୃଶ୍ୟ ନେଇ ଐଶ୍ବର୍ୟ ଦ୍ରଷ୍ଟୀର
ଗୁଣଦନ୍ତର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ।

ଏହି କାରଣରୁ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତର ସ୍ୱଳ୍ପମାନେ, ବଣିଷ୍ଠ-କୃପା ଶିଷ୍ୟ, ପରଶର ଓ ଭୃଗୁ ଏହି ଗୁଣ ଋଷିଙ୍କ ବଂଶରୁ ପ୍ରତିହାର, ପ୍ରମାଣିକ, ସଂଠାର ଓ ଚୌଦାନ ନାମକ ଗୁଣ ଗୋଟି ସଜବଣ ଜାତ ହୋଇ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ ଶାସନ କଲେ ।

“ଜନ୍ମିତେ ସବେ ଏହି ଗୁଣବାର କୁଳେ, ସ୍ୱରତର ନାନା ସନ୍ତେ ସଜପଣ ଗୁଳି, ଏ ବାରଳ ବଂଶଧରେ ରଖିବେ ଜଗନ୍ନ ନବ୍ୟ-ବଦ୍ଧ ଗ୍ରାସୁ ସ୍ୱରତ ଚନ୍ଦ୍ରମା” ମହାଯାତ୍ରା କାବ୍ୟରୁ ଏହି ପଂକ୍ତିର ‘କାଶ୍ୟାନ୍’ ଭଞ୍ଜବଂଶର ଉତ୍ପତ୍ତି ବଣିଷ୍ଠ ଋଷିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ମଂଚକ୍ଷିତ ମୟୁରଅଗ୍ରାରୁ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । ମହାଭାରତରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଭରଦ୍ୱାଜ ଋଷିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ସଂରକ୍ଷିତ ଦ୍ରୋଣ ପଣ୍ଡାର ଡମ୍ବରୁ କୁରୁକୁଳ ଗୁରୁ ଦ୍ରୋଣଙ୍କର ଜନ୍ମ ଉପାଖ୍ୟାନ ସହିତ ଭଞ୍ଜ ବଂଶର ଉତ୍ପତ୍ତି ଉପାଖ୍ୟାନ ପ୍ରାୟ ସମାନ ଅଟେ ।

ସେହିପରି କିଏ ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ସ୍ମରଣର କାବ୍ୟ କବିତାରେ ନିଜ ବଂଶର ଉତ୍ପତ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ।—

କ) “ସେ ବଂଶେ ଲକ୍ଷ୍ମ ଦୁର୍ଗ ଦେବୀ
ବରଦ୍ଧ କୋଷରୁ ସମ୍ଭବ ।”

ଖ) ବରଦ୍ଧ ବଂଶେ ଉତ୍ତର ନୂଆ ଧନଞ୍ଜୟ
ବଣିଷ୍ଠେ ଦମ୍ଭସର ଅଧିକ ଗୁଣାଳୟ ।

ଏହି ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଜଣାଯାଉଛିଯେ ଭଞ୍ଜ ସଜବଣ “ମୟୁରଭୂମି”ରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଅଛି । ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଭଞ୍ଜ ସଜବଣ ହାସ ପ୍ରଭୃତି ବହୁଳ ତାମ୍ର ଶାସନରେ ଭଞ୍ଜ ମାନେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ବଂଶ ଓ କାଶ୍ୟପ ବା କଳପ ଗୋତ୍ରୀ ହୋଇ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ।

ଭଞ୍ଜ ଓ ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କ

ଉତ୍ତରାୟ ଶାସନର ରଚିତ “ପାଗ-ସାମ୍-ଜନ-ଜନ” ପୁସ୍ତକରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛିଯେ, ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଗୁପ୍ତା ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଣିଷ୍ଠ ଋଷିଙ୍କ କୋଟିପୁରାଣରେ ସଂରକ୍ଷିତ ଗୋଟିଏ ମୟୁର ଡମ୍ବ ସୂର୍ଯ୍ୟ କରଣରେ ପାଟିଯାଇ ତହିଁରୁ ଏକ ପୁଅ ଜାତ ହୋଇ ସ୍ୱରତରେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରାପନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର କାଶ୍ୟପ ଗୋତ୍ର ଥିଲା । ମହାବଂଶ ପୁସ୍ତକର ରଚନାରୁ ଜଣାଯାଏଯେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ରାଟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମୌର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ବଂଶୋତ୍ପତ୍ତି ସହିତ ଭଞ୍ଜ ବଂଶାବଳୀ ପ୍ରାୟତଃ ସମାନ ହୋଇଥିବାରୁ ଉଭୟ ବଂଶ ମଧ୍ୟରେ ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ଥିବା ମନେ ହୁଏ ।

ସାହିତ୍ୟିକ ବେଗଲରଙ୍କ ମତରେ ଓଡ଼ିଶାର ଭଞ୍ଜ ସଜବଂଶ ସ୍ୱରତର ପୁରପୁର ମୌର୍ଯ୍ୟ ସଜ ବଂଶରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁ ବଂଶରେ ମହାମନସି

ଧର୍ମାଶୋକ ଅଂଶୋକ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲେ । ବେଗଲୁରଙ୍କ ମଠରେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ଓ ମୟୁର ଶବ୍ଦ ଦ୍ଵୟ ମଧ୍ୟରେ ଶାବ୍ଦିକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ପଟ୍ଟଲକ୍ଷିତ ହେଉଥିବାରୁ ଏକ ଉଭୟ ଶବ୍ଦବିଶେଷ ମୟୁର ଅଶ୍ଵିନ ବଂଶ ପ୍ରଭବ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଏହିପରି ମୀମଂସାରେ ଲପମତ ହୋଇଥିବା ମନେହୁଏ । ମାତ୍ର ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶର ଉତ୍ପତ୍ତି ବହୁତ ଆଗରୁ ଉତ୍କଳର ଭଞ୍ଜମାନେ ଶୁଭ ଶର୍ମାୟ ଜାତି ରୂପେ ପ୍ରଚ୍ଛଦିତ ହୋଇଥିବା ଦୃଷ୍ଟି କୋଣରୁ ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶରୁ ଭଞ୍ଜ ବଂଶର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିବା ଧାରଣା ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇପାରେ ।

ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଆଦିତ୍ୟାବିଜୟ ଚିନ୍ତାମଣି ମିଶ୍ର ଓ ପରମାନନ୍ଦ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମଠରେ ବଶେଇ ମଣ୍ଡଳର ମୌର୍ଯ୍ୟ ଓ ଶିଳା ମଣ୍ଡଳର ରାଜାଜାମାନେ ମୟୁର ବା ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିବା କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଅଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ମତକୁ ସମର୍ଥନ କରି ଆଦିତ୍ୟାବିଜୟ ଦ୍ରବପ୍ରସାଦ ଶାସ୍ତ୍ରୀ କହନ୍ତୁଥିବା ଭଞ୍ଜ ରାଜ ବରଦ, ମୌର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ମୟୁର ଶବ୍ଦ ସ୍ଵରୂପ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଅଛି । ତେଣୁ ବଶେଇ ମଣ୍ଡଳର ବରଦ ନିଜକୁ ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶଧର ବୋଲି ପଟ୍ଟଚୟ ଦେବାକୁ ଯାଇ ସେମାନେ ବାମକୁ ମୁଣ୍ଡ କରିଥିବା ଏକ ମୟୁର ପକ୍ଷୀକୁ ଗୁଳିମୟ ସଙ୍କେତ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ କହନ୍ତୁଥିବା ସେମାନଙ୍କର ପୂର୍ବ ପୁରୁଷ ଚନ୍ଦ୍ରକୂଟ ଠାରୁ ସେଠାକୁ ଆସିଥିଲେ । ଆଦିତ୍ୟାବିଜୟ କହନ୍ତୁଥିବା ସେମାନଙ୍କର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ଚନ୍ଦ୍ରକୂଟ ଠାରୁ ସେଠାକୁ ଆସିଥିଲେ । ଆଦିତ୍ୟାବିଜୟ ଚନ୍ଦ୍ରକୂଟ ଠାରୁ ବଣାଇ ମଣ୍ଡଳକୁ ପଳାଇ ଆସି ସେଠାରେ ଶାସନ କ୍ଷମତା ହସ୍ତାର କରିଥିଲେ ।

ବଣାଇ ମଣ୍ଡଳରୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ତାମ୍ର ଫଳକରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଉଦୟ ବଂଶୀନ ନାମକ ଜଣେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶଧର ଚାକକୁମାର ଚନ୍ଦ୍ରକୂଟ ଗୁଳି ବଶିଷ୍ଠ ଗଣେଶ କୋଟିପୁଣ୍ଡ୍ରରେ ପଳାଇ ଆସିଥିଲେ । ତାହାର ମଣ୍ଡଳ ତାଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା ଓ ତାହାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ନାମ ତେଜ ବରଦ ଥିଲା ।

ଏକଥା ସତ୍ୟ ଯେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶଧର ବରଦ ମାନେ ଯେଉଁ ସମୟରେ ବଶେଇ ମଣ୍ଡଳରେ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରୁଥିଲେ ସେହି ସମୟରେ ଭଞ୍ଜ ଚାକମାନେ ତାହାର ପଡ଼ୋଶୀ ରାଜ୍ୟ ଶିଳା ମଣ୍ଡଳରେ ରାଜତ୍ଵ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଉଭୟ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବା ସ୍ପଷ୍ଟବଦ୍ଧ ଅଟେ ।

ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଗ୍ରନ୍ଥ ଚନ୍ଦୟ ପିଟକ ପଠନରୁ ଜଣାଯାଏ ଖ୍ରୀ: ପୂ: ୭୦୦ରେ ଶିଳା ମଣ୍ଡଳ ଉତ୍କଳ ରାଜ୍ୟର ଅଙ୍ଗ ବିଶେଷ ଥିଲା ଉଂଜ ବଂଶ ଦ୍ଵାରା ଶାସିତ ହେଉଥିଲା ସେତେବେଳେ ଉତ୍କଳବାସୀ ପାଟକ୍ୟ ବଂଶୀ ବା ବିଷ୍ୟବାସୀ ବୋଲି ପରିଚିତ ଥିଲେ ।

ଖିଜିଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳରୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ଖିଜିଙ୍ଗକୋଟ ତାମ୍ର ପାତକରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳେଯେ ସେଠାରେ ସଜା ସ୍ୱୟ ଉତ୍କଳ ଶାସନ କାଳରେ ‘ବଣେଇ’ ମଣ୍ଡଳର ସଜକୁମାର ଧରଣୀ ବସନ୍ତ ତାହାଙ୍କ ଧର୍ମପତ୍ନୀ ଧୂର୍ତ୍ତୀ ଦେବୀଙ୍କ ଶ୍ରବଣରେ ସଜଧାମା ଖିଜିଙ୍ଗକୋଟ ଠାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତକେଶର ମର୍ଦ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରି ବହୁତ ପଡ଼ିଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ।

ଜୈନ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଉଗବଟା ସ୍ୱସ୍ତରେ ଲେଖାଅଛିଯେ ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପ ଭାବେବର୍ଷରେ ତାମ୍ରଲିପ୍ତ ନାମକ ସଜଧାମାରେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶୋଦ୍ଭବ ତାମିଲ ମୌର୍ଯ୍ୟ ନାମକ ଯଶ ରାଧା ଥିଲେ

“ଦଶରଥ ଓଡ଼ିଶା” ପୁସ୍ତକରେ ଲେଖାଅଛିଯେ, ପ୍ରାଗ ଯାଜ୍ଞଦାସିକ ଭାବରେ ତାମ୍ରଲୁକ ବା ତାମ୍ରଲିପ୍ତ ବସ୍ତ୍ରର ଏକତା କଳିଙ୍ଗର ସାମୁଦ୍ରିକ ବନ୍ଦର ଓ ବହିର୍ବାଣିଜ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀ ଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଖିଜିଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳର ଜନୈକ ଉତ୍କଳି ତାମ୍ରଲୁକ ମୌର୍ଯ୍ୟ ନାମରେ ନିଜକୁ ପରିଚିତ କରାଇ ମୟୂରଧନ ବା ଶିଖିଧନ-ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କରାଇଥିଲେ । ଏହାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ବଂଶଧରମାନେ ହମାନୁସ୍ତରେ ବର୍ତ୍ତିତ ପୁରୁଷ ଯାଏ ସେଠାରେ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ । ଏଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏଯେ ଏକତା ବଣାଇ ମଣ୍ଡଳ ଠାରୁ ଖିଜିଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳ ସମେତ ତାମ୍ରଲିପ୍ତ ଯାଏ ସମଗ୍ର ପୂର୍ବ ଉପକୂଳରେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ଓ ଉତ୍କଳମାନେ ଶାସନ ଶ୍ରମତା ବିସ୍ତାର କରିଥିଲେ । ମୌର୍ଯ୍ୟମାନେ ନିଜକୁ କାଶ୍ୟପ ଗୋତ୍ର ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଉଥିବା ସମୟରେ ଖିଜିଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳର ଉତ୍କଳ ସଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ କହପ ଗୋତ୍ରୀ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଉଭୟ ବଂଶ ଯେ “ମୟୂର ଅନ୍ତର ପ୍ରଭବ” ଏଥିରେ ଦ୍ୱିତ ମତ ନାହିଁ । ଏହି କାଳରୁ ମୌର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭଗତ ଧର୍ମର ଶିଳାଭିଲେଖରେ ମୟୂର ବଧକୁ ନିଷେଧ କରାଯାଇ ଅଛି ଓ ସଜାଙ୍କର ଖଦା ନିମନ୍ତେ ମୟୂର ମାଂସ ଉତ୍ତମ ବଦ କରାଯିବା ପାଇଁ ପରଶୁରୁ ଦିଆଯାଇଛି । ମୟୂର ବାହନ କୁମରଙ୍କ ସହିତ ନାଗ ବଂଶର ବିବାହର ସମାଧାନ ନିମନ୍ତେ ଏହିପରି ପରଶୁରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ମନେହୁଏ ତେଣୁ ବଣେଇ ମଣ୍ଡଳର ବସନ୍ତ ଓ ଖିଜିଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳର ଉତ୍କଳ ରାଜାମାନେ ମୟୂରକୁ ରାଜଜ୍ୟ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ ମୟୂର ବଧକୁ ନିଷେଧ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାର ଉତ୍କଳ ରାଜାମାନେ ନିଜକୁ ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶଧର ବୋଲି କହିବାର ନିମ୍ନ ମତେ ଧାରଣା କରାଯାଇପାରେ ।

ମୌର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକ କଳିଙ୍ଗ ବିଜୟ କରିଥିଲେହିଁ ସେ ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ଆଟବିକ ରାଜ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୟ କରି ପାରିନଥିଲେ । ସେତେବେଳେ କଳିଙ୍ଗର ଏହି ମାଳଭୂମିରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ସାମନ୍ତ ରାଜା ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍କଳରାଜବଂଶ ଅନ୍ୟତମ ଅଟେ । ଯୌଳି ପାହାଡ଼ରରେ ଭଗତ ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁଶାସନରେ ଲେଖା ଅଛି . —

ଅପରାଜିତ ସୀମାନ୍ତବାସୀ ମାନେ ସବୁର ପାରନ୍ତି “ରାଜା ଆମ ପାଇଁ କ’ଣ କରୁଛନ୍ତି ?” ତାହାର ଉତ୍ତରରେ ମୁଁ କହେ :—

“ରାଜାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଉପ ନକରନ୍ତି । ସେମାନେ ମୋ ଠାରୁ ସୁଖ ପାଇବେ, ଦୁଃଖ ନୁହେଁ, ରାଜା ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସହନଶୀଳ ହେବେ ଓ ମୋ ଖ୍ୟାତିରେ ସେମାନେ ଧର୍ମ ଆଚରଣ କରି ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକରେ ସୁଖ ଲଭ କରୁବେ । ଏ ଦୁଇଟି ସତ୍ୟ ସେମାନେ ଦୃଢ଼ ହୃଦରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ । ସେହି ଅନୁସାରେ ମୁଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଉଅଛି ଯେ ମୋର ଅଟଳ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଓ ଇଚ୍ଛାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଇ ମୋର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଳନ କରି ମୋ ପ୍ରତି ଚାଣ-ମୁକ୍ତ ହୁଅ ।

ତଦନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଉକ୍ତ ସୀମାନ୍ତବାସୀଙ୍କ ମନରେ ମୋ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମାଅ ଓ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଏ ଧାରଣା ବଢ଼ିଯିବ କରାଅଯେ ରାଜା, ଆମର ପିତା ସଦୃଶ ।

ସେ ନିଜକୁ ଯେପରି ସୁଖ ପାଆନ୍ତି; ଆମକୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସୁଖ ପାଆନ୍ତି । ଆମେ ରାଜାଙ୍କ ସନ୍ତାନ ସଦୃଶ ।

ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇ ମୋର ଧୃବ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଓ ଇଚ୍ଛା ଯଶାର ମୁଁ ଆଶା କରେ ଯେ ମୋର ସ୍ଥାନସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀମାନେ ତଦନୁସାରେ ଗୁଣ ଦେବେ । ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ବିଶ୍ୱାସ ଯନ୍ତ୍ରାଳବା ପାଇଁ ଚିତ୍ତ ଓ ପରସ୍ପର ସୁଖ ବିଧାନ କରିବା ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଅଛ, ସେ କାର୍ଯ୍ୟକଳେ ତୁମ୍ଭେମାନେ ସ୍ୱର୍ଗଲଭ କରିବ ଓ ମୋ ଚାହୁଁ ମୁକ୍ତ ନେବ ।

ସେଥିପାଇଁ ଏହି ଧର୍ମାନୁଶାସନ ଲିପିରେ ହେଉଛି ଯେ ମହାପାତ୍ର ମାନେ ସୀମାନ୍ତ ବାସୀ ମାନଙ୍କ ମନରେ ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମାଇବା ପାଇଁ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମ ପଥରେ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଅବଶ୍ୟକ କେଣ୍ଟା କରିବେ ।”

ରାଜା ଅଶୋକଙ୍କର ପ୍ରତନ୍ତ କଳିଙ୍ଗ ଅନୁଶାସନ ସୀମାନ୍ତବାସୀ ବନଜାତ ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ଗରି କଳିଙ୍ଗର ସେହି ଗିରିଜନମାନେ ଏ ଯାବତ ଅବହେଳିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ଦର୍ଶନ ଗର୍ଭ ଶୂନ୍ୟତା ଅତିକ୍ରମ କରି ଆଜି ମଧ୍ୟ ଗରି ଗହ୍ୱରର ଅଶୋକଙ୍କର ଡାକ ଶୁଭୁଛି ।

ସୀମାନ୍ତବାସୀ ଅବିଶ୍ୟକ ମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମ ମାର୍ଗକୁ ଅଣାଅ । ଯଦି ଶାସନ ଓ ସମାଜ ସେ ଡାକ ନଶୁନେ, ତେବେ [ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହେବ ।

ଯାହାହେଉ ମୌର୍ଯ୍ୟ ରାଜବଂଶର ଏହିପରି ପବିତ୍ର ଶାସନ ପଦ୍ଧତି ସମଗ୍ର ଭାରତର ହିନ୍ଦୁ ରାଜବଂଶ ଦ୍ୱାରା ଉଚ୍ଚ ଅଧିକେ ଅନୁସୂଚି ହୋଇ ଆସିଅଛି । ସେହି ଶାସନ ପ୍ରଣାଳୀ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମୌର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ବିରାଜିତ ମନ୍ତ୍ରୀ କୌଟିଲ୍ୟଙ୍କ ‘ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର’

ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଓ ତାହାହିଁ ଚରକାଳ ଯାଏଁ ଘରଗୟ ଶାସନ ଭର ଆଦର୍ଶ ହୋଇ ରହିଥିବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ରାଜାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଟଲ୍ୟଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ହେଉଛି—

“ପ୍ରଜାଙ୍କ ସୁଖରେ ରାଜାଙ୍କର ସୁଖ ନିହିତ ଅଛି । ସେମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳରେ ରାଜାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ । ରାଜାକୁ ଯାହା ସୁଖ ଲାଗିବ ତାକୁ ମଙ୍ଗଳ ବୋଲି ମନେ କରାଯାଉ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଜାକୁ ଯାହା ସୁଖ ଲାଗିବ ତାହାହିଁ ସାଧୁ ବୋଲି ମନେ କରାଯାଉ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।”

ଏଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏଯେ କୌଟଲ୍ୟଙ୍କ— ପରକଳ୍ପିତ ହିତବାଣ ରାଜତନ୍ତ୍ର ଆଧୁନିକ ଗଣତନ୍ତ୍ର ଠାରୁ ବହୁ ଗୁଣରେ ଶ୍ରେୟ ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ।

ମୌର୍ଯ୍ୟ ରାଜବଂଶର ଏହି ମହାନୁଭବତାରେ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ଭଞ୍ଜ ରାଜା-ମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବଂଶ ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିବା କଥା କହିବାରେ ବିଶେଷତା ନାହିଁ ।

ଭଞ୍ଜ ଓ ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶ ମଧ୍ୟରେ ସୁସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହେବାର ଅନ୍ୟତମ କାରଣ ହେଉଛିଯେ ଜଗତ ସବୁକାରୀ ଲୋକ ଦୂର୍ଗତ ବଳଙ୍ଗ ସୁଖର ଅବସାନ ପରେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ରାଟ ଚଣ୍ଡାଗେ କ କୌତସର୍ମୀ ଗ୍ରହଣକରି ଧର୍ମଶୋକରେ ପରିଣତ ହେବାରୁ କଳିଙ୍ଗର ଭଞ୍ଜମାନେ କୌତସର୍ମୀବଳୟା ଥାଇ ଅଶୋକଙ୍କୁ ଗୁରୁଭାଇ ରୂପେ ଲାଭକରି ନିଜକୁ ଗର୍ବିତ ମନେ କଲେ । ଫଳରେ କଳିଙ୍ଗରେ ଭଞ୍ଜ ରାଜବଂଶ ଓ ମୌର୍ଯ୍ୟ ରାଜବଂଶ ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ବୟ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇପାରିଥିଲା ।

ବସନ୍ତ ଲଞ୍ଜ ଓ ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶର ଉତ୍ପତ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସହିତ ବଣାଲ ମଣ୍ଡଳର ଅନ୍ୟତମ ଗୁରୁତ୍ବ କଦମ୍ବବଂଶ ମଧ୍ୟ ମୟୂର ପକ୍ଷୀକୁ ସ୍ବଜନାୟ ସମ୍ମାନ ଓ ପ୍ରଦାନ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରିଅଛନ୍ତି । କଦମ୍ବ ଗାଥା ନାମକ ରଚନାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ସିଂହଲର ବନା ଭୀରୁ ଭ୍ରାତାଗଣ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ଶ୍ରୀନଗରାଧ୍ୟ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସିଂହଲରୁ ଆସି ଶ୍ରୀରାମେଶ୍ବର ସେତୁବନ୍ଧ ଠାରେ ପଡ଼ିଥି ସେଠାରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଶ୍ବ ପୃଷ୍ଟରେ ବସି ଯାହାତନ୍ତ୍ର କରି ପଥ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଲଙ୍କାଗତ ଶ୍ରୀ ସୀତାଗୋସାଳ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ଦିର ଦର୍ଶନ କରି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀର ଅଠରନଳା ଠାରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଅଠରନଳା ଠାରେ ଶ୍ରୀଯାତ୍ରୀ କରି ସଂସ୍କୃତ କରୁଥିବା ଗଜପତିଙ୍କର ବନ କର୍ମରୂପ ମାନେ ବନା ଭୀରୁଙ୍କୁ ମହାପୁର ମରବାରୁ ବନା ଭୀରୁ ଜଗନ୍ନାଥ ମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ :—

“ବଠୋର କଠୋର ହଞ୍ଜ ସପ୍ତ ଉତ୍ତମ
କଦମ୍ବ ବଂଶିକ ଆମ୍ଭେ ନୋହୁ ଅଧମ ।

ନକରୁ ଭକତି କାରେ ପ୍ରଣାମ ନୋହୁଁ
 ଅଧୀନତାରେ ନରହୁଁ ବାର ବୋଲୁଛି ।
 କେବଳ ଦର୍ଶନ କରି କମଳ ଧାରୀ
 ବାହୁଡ଼ଣ ଯିବୁ ଆମ୍ଭେ ନିଜ ନଗରୀ ”;

ସଜା ଭୀରୁଙ୍କର ଏହିପରି ଦମ୍ଭପୂର୍ଣ୍ଣ ବାଣୀ ପାଇ ଗଜପତି ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ :-

“କରତ ପଥରେ ତୁମ୍ଭେ କସାଇ ଦିଅ
 ଏହି ପଥେ ଯାଅ ବୋଲି ତାହାଙ୍କୁ କୁହ ।
 ଯେବେ ସେହି ପଥେ ଯିବେ ଚଳାଇ ଅଶୁ
 ଜାଣିବ ସଂଘର ଛଟୀ କଦମ୍ଭ ବଂଶ ।

ପ୍ରହର ମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସଜା ଭୀରୁ ଏହିପରି କଠିନ ପରୀକ୍ଷାର ବାଣୀ ପାଇ ନିଜ ବଂଶର
 ମର୍ଯ୍ୟଦା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ମାନଙ୍କ ସହିତ ଅଶୁପୁରୁଷରେ ବସି କରକେନ୍ଦ୍ର ପଥରେ
 ଚାଲିଯିବା ସମୟରେ ରାଜା ଭୀରୁ ଓ ତାଙ୍କର ଦୁଇଜଣ ପ୍ରାଣ ଡାକ କଲେ ।
 ଗଜପତି ସିଂହଲର ବାର ମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ଭାବ ପାଇ ବହୁ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ ଓ
 ଅନ୍ୟ ଭାଇମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟରେ ବରଣ କରି କହିଲେ—

“ଶୁଭ ଶପ୍ତେୟ ଅଟ ତୁମ୍ଭେମାନେ
 ବଧୁ ନିତି ସେବା କରିବ ରହ ମୋର ଭବନେ ।”

କେନ୍ଦୁଝର କାଦମ୍ବ ବଂଶୀୟ ରାଜପୁତ୍ର ମାନେ ଦର୍ଶନ, ପୂଜନ, ଅର୍ଚ୍ଚନ
 ଓ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବନ କରି ପୁଣ୍ୟରେ କିଛି କାଳ ଅବସ୍ଥାନ କରି ସେଠାରୁ ଶ୍ରୀ-
 ବାରଜା କ୍ଷେତ୍ର ଦର୍ଶନ କରି ସିଂହଭୂମି ସାଜ୍ୟ ଗଠନ କରି ସେଠାରେ ରାଜା ହେଲେ ।
 ସିଂହଭୂମି ଭଞ୍ଜ ଭୂମିର ଭିତ୍ତିରେ ଅବସ୍ଥିତ ଅଟେ । ତାହାର କିଛିକାଳ ପରେ
 ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ନାମକ ଗୋଟିଏ ରାଜକୁମାର ସିଂହଭୂମି ରାଜ୍ୟର ପଶ୍ଚିମକୁ ଯାଇ
 ଗ୍ରାହ୍ୟାଣୀ ନଦୀ ଆବବାହିକାରେ ବଣାଇ ରାଜ୍ୟ ଗଠନ କରି ସେଠାରେ ରାଜା
 ହୋଇଥିଲେ ।

କାଦମ୍ବ ଗାଥାରେ ଲେଖା ଅଛି—

“ଶୁଣିଲେ ବଣାଇ ନଗରେ ବାଣ ଶିଶୁର ଲଜ
 ଅକର୍ମିଗଣ ଦୁଃଖ ଦେଖି ଦିଅନ୍ତୁ ଅପବର୍ଗ ।”

ତେଣୁ କାଦମ୍ବ କୁମାର ବଣାଇ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ବାଣେଶ୍ୱର ଲଜଙ୍କର ପୂଜା
 ଆରାଧନା କଲେ ।

ସେହି ସମୟରେ ବଣାଇ ମଣ୍ଡଳର ଅଧିପତି ଥିଲେ ବାଣେଶ୍ୱରଙ୍କର ପରମ
 ପ୍ରିୟଭକ୍ତ ଦୈତ୍ୟପତି ବାଣାୟୁର । ଏକଦା କାଦମ୍ବ କୁମାର ବାଣେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପୂଜା
 କରୁଥିବା ସମୟରେ ବାଣାୟୁର ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ଯିବାରୁ ରାଜକୁମାର ପ୍ରାଣହୀନ ହେଲେ

ଦହଡ଼ି ଯାଇ ଦେ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ କଦମ୍ବ ଚଢ଼ର ହୋଇ ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚି ରହିଲେ । ଦେବ ଥୋଗେ ଗୋଟିଏ ମୟୂର ପଦ୍ମଂଶ ଗଜକୁମାରଙ୍କର ବାହାରକୁ ଦିଶୁଥିବା ପାଦ ଦୁଇଟିକୁ ଆବୃତ୍ତ କରି ଗଣି ପକ୍ଷ ମେଲି ନାଟକକୁ ଆରମ୍ଭ କଲ । ବାଣୀପୁର କାଦମ୍ବ କୁମାରୀକୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ନପାଇ ସେଠାରୁ ପଳାଇ ଗଲ ପରେ ଗଜକୁମାର କଦମ୍ବ ଗଛର କୋରଡ଼ରୁ ବାହାରିଥିଲେ ଓ ମୟୂରଟି ଗଜକୁମାରଙ୍କୁ ନୃତ୍ୟ ଛଳରେ ଅଭିନୟନ ଜ୍ଞାପନ କରିଥିଲା । କଦମ୍ବଗଛ ଓ ମୟୂରପକ୍ଷୀ ଗଜକୁମାରଙ୍କର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରୁଥିବାରୁ କାଦମ୍ବ ବଂଶୀୟ ପକ୍ଷୀୟମାନେ କଦମ୍ବ ବୃକ୍ଷକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିନ୍ତି ନାହିଁ ଓ ମୟୂର ପକ୍ଷୀର ପୁରୁକୁ ଭଜନୀୟ ସଙ୍କେତ ରୂପେ ମୁକୁଟରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି ।

ଭଗବାନ ବାଣେଶ୍ଵର ରାଜକୁମାର : ଭକ୍ତିରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ସ୍ଵପ୍ନରେ କହିଲେ :-

“କାଲି ଏ ବଣାଇ ରାଜ୍ୟରେ ଦେବୁ ନରକ୍ଷଣୁର
କେବଳ ମୋହର ସେବାରେ ଥିବୁ ନିଜ ଦବସ ।”

ତତ୍ ପରେ ସଙ୍ଗେ ଭୂପୁ । ରାଜାଙ୍କୁ ସ୍ଵପ୍ନାବଦନ ଦେଲେ —

ବୋଇଲେ ମୋହର ମନ୍ଦିରେ ଅଛି ମହାପୁରୁଷ
କାଳକୁ ବଣାଇ ରାଜ୍ୟରେ ତାକୁ କର ନରେଶ ।
କହୁ ବାଣୀପୁରେ ପ୍ରବେଶି ତାକୁ କହିଲେ ଜର
କାଲି ଭୁକ୍ତ ଏହା ନବରୁ ତାକୁ ଦୁଅ ବାହାର
ଭୈରବ ସ୍ଵରୂପ ରହିବୁ ଯାଇଁ ବରାଣସୀରେ
ନହେଲେ ଗୋହର ନିପାତ ଦେବ ଏହି ନବରେ ।

×

+

+

ଶୁଣି ବଣୀପୁର ନିଜ କୁଟୁମ୍ବ ଧରି
ପଳାଇ ପଶିଲ ଯାଇଁ ବାଣୀପୁର ଧରି
ଭୈରବ ସ୍ଵରୂପେ ଆଜି ଯାଏ ଅଛି ରହି
ଭକ୍ତି ଦେନ ପାଶେ ରଖିଛନ୍ତି ଭୟ ଯାଇଁ ।

ପରଦିନ ସକାଳୁ କାଦମ୍ବ କୁମାର ପ୍ରତାପ ଦେବ ଭୂପୁ । ରାଜାଙ୍କ ସତ୍ତାପୁତ୍ରା-
ରେ ବଣାଇ ନଗରେ ରାଜା ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରଦେବ ନାମରେ ସେହିଦିନ ଠାରୁ କାଦମ୍ବ
ବଂଶ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ । କାଦମ୍ବ ବଂଶରେ ମଧ୍ୟ ମୟୂର ପକ୍ଷୀର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଥିବା
ପରମ୍ପରାରୁ ମନେହୁଏଯେ ମୌର୍ଯ୍ୟ; ଭଞ୍ଜ, ବରାହ ଓ କାଦମ୍ବ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ
ଦନ୍ତସ୍ଥ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା । ଏଣୁ ଶିବଜୀ ମଣ୍ଡଳରେ ଭଞ୍ଜ ବଂଶ ଓ ବଣେଇ ମଣ୍ଡଳର
ବରାହ ଓ କାଦମ୍ବ ରାଜବଂଶୀୟ ମାନେ ମୟୂର ପକ୍ଷୀକୁ ରାଜନୀୟ ସମ୍ମାନ ଦେଇ
ଆସିଛନ୍ତି ।

କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ ବାହୁଣୀ ନଦୀ ଅବବାହିକାରେ ଦୁଇ ଗୋଟି ସାମାଜ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇ ଉଭୟ ରାଜବଂଶ “ଭବ ଭବମାଣସ” ହିଲେ ।

“ପୁରୁଷ ମାନଙ୍କର ପତ୍ନୀ କଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାୟ ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ରାଜାମାନେ ନିଜର ବଂଶକୁ ସେହି ପୁରୁଷ “ସୂର୍ଯ୍ୟ” ବଂଶାବଳୀ ସହିତ ମିଶାଇବା ପାଇଁ ଓ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନ ବଂଶକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଦେବତା ସହିତ ଯୋଗ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳତା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଏଣୁ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ବଂଶାବଳୀ ବାପୁବତା ତ୍ୟାଗ କରି କଳ୍ପନାର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । ଏହିପରି ସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜବଂଶ ଗୁଡ଼ିକ ପରି ଝଞ୍ଜୁବଂଶର ଉତ୍ପତ୍ତି ଲକ୍ଷଦ୍ୱାରା କ୍ୟାବକ ଛଦ୍ମ ଅନୁସୂଚ ହୋଇଥିବା ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ ।

କଦଂବ ବଂଶର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ବର୍ଷରେ ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସରେ ଲେଖା ଅଛି ଯେ ମହାଶୂରରୁ ଗଙ୍ଗ ବଂଶ ଯେତେବେଳେ ନିଜର ରାଜ୍ୟ ଖୋଜି ଖୋଜି କଳିଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟକୁ ଆସିଥିଲେ ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ କଦମ୍ବ ବଂଶୀୟ ମାନେ ଆସିଥିଲେ । ମହାଶୂରର ପୁନାତ ଓ ପଲ୍ଲବ ବଂଶୀୟ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କଦମ୍ବ ମାନଙ୍କର ରାଜ୍ୟ ଥିଲା । କଳିଙ୍ଗରେ ଗଙ୍ଗ ବଂଶର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ବେଳେ କଦମ୍ବ ମାନେ ଗଙ୍ଗ ବଂଶର ସାମନ୍ତ ରାଜା ଓ ପଦପ୍ର କର୍ମରୂପ ଥାଇ ନୂତନ ରାଜ୍ୟର ଆଧିପତ୍ୟକୁ ଉଭୟେ ଭୋଗ କରୁଥିଲେ । ଗଙ୍ଗ ଓ କଦମ୍ବମାନେ ବାହୁଣୀ ଥାଇ ଶତ ଶତ ବର୍ଷ ରାଜତ୍ୱ କଲପରେ ଶସ୍ତିୟ ହୋଇଯାଆଥିଲେ । ଚକ୍ରମ ଶତାବ୍ଦୀ ଠାରୁ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଙ୍ଗ କଦମ୍ବମାନେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜା ଥାଇ ଓଡ଼ିଆ, ଗୁଡ଼ା ଓ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଗଠନ କରିଥିଲେ ।

ଶିଳିଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳ

ଶାରଳା ମହାତ୍ମାରତ ପଠନରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଅଜକୁ ପ୍ରାୟ ୫୩୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ହାପ୍ରତ ଯୁଗରେ ଆଧୁନିକ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଓ କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟ ଦ୍ୱୟ ମଧ୍ୟ ଓ ମଧ୍ୟ ଦେଶ ନାମରେ ଚିହ୍ନିତ ଥାଇ ମାଣିକ ମାନଙ୍କର ମନ ରାଜ୍ୟ ଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଦେଶରେ ବିଷଟ ବଂଶ ଓ ମଧ୍ୟ ଦେଶରେ ଗୁଡ଼ା ବା ଶବର ମାନେ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ । ମହାତ୍ମାରତ ଯୁଗର ଅବ୍ୟବହୃତ ପଦ୍ମରୁ ମଧ୍ୟ ଦେଶର ଗୁଡ଼ା ରାଜା ମଧ୍ୟ ଦେଶ କୟ କରି ବିଷଟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ମଦାନତ କରିଥିଲେ । ତାହାର କିଛି କାଳ ପରେ ରାଜା ବିରାଟ ତାଙ୍କର ଶତ ଜାତିକ ଶାଳକ ମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ପୁନର୍ବାର ନିଜ ରାଜ୍ୟ ଲାଭ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟଦେଶକୁ ମଧ୍ୟ ଜୟ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଏହି ଅଞ୍ଚଳ ଅବଦୂତଲ ନାମରେ କଥିତ ହେଉଥିବା ମନେ ହୁଏ ।

ଶିଳିଙ୍ଗ ଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଦେବୀ ଜାତକଶିଳା ଶତଜାତକଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ମଦେବୀ ଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଯୁଦ୍ଧରେ ବିରାଟ ବଂଶର ପତ୍ନୀ ହୋଇ

ଏହି ଅଞ୍ଚଳ କାଚକେଶୁରୀ ନାମାନୁସାରେ କାଚକ ମଣ୍ଡଳ ବା ଶିଳଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳ ନାମରେ କଥିତ ହେଲା । ଏହାର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା ଶିଳଙ୍ଗ ନଗ୍ର । ଏହି ଶିଳଙ୍ଗ ଗ୍ରାମ କରଞ୍ଜିଆ ଠାରୁ ୨୫ ମାଇଲ ଦୂରରେ ପଶ୍ଚିମରେ ପୁଣ୍ୟତୋୟା ବୈଦେହୀ ନଦୀ ଉପକୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଶିଳଙ୍ଗ ଗ୍ରାମରେ କାଚକେଶୁରୀ ବିଶାଳ ମନ୍ଦିର ଓ ବିଭିନ୍ନ ବିରଜମାନ କରାଯିବ । ଏହା ଶିଳଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା । ଐତିହାସିକ ମାନଙ୍କ ମତରେ ଶିଳଙ୍ଗକୋଟ ଉଞ୍ଜିରାଜା ବନାଟ ଉଞ୍ଜିରର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା ।

ଶିଳଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳ

ଓଡ଼ିଶାରେ ଉଞ୍ଜି ରାଜବଂଶର ରାଜତ୍ବ ଅନୁସନ୍ଧାନରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଶିଳଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳ ହେଉଛି ବାସ୍ତବରେ ଉଞ୍ଜିରାଜା ମାନଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବାସଭୂମି । ଏହାର ଅପର ନାମ ଉଞ୍ଜିଭୂମି ଅଟେ । ଏହି ଶିଳଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳର ଉଞ୍ଜିରାଜ ବଂଶର ଗୋଟିଏ ଶାଖା ଭଉରରୁ ସମଗ୍ର ଛତ୍ତୀଶ ଗଜପତି ମାଳ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରେ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରି ପ୍ରାୟ ୮୨୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାରେ ଶିଖିଲି ମଣ୍ଡଳ ନାମକ ସୂଦୃଢ଼ ଉଞ୍ଜି ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଗଠନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଶିଖିଲି ମଣ୍ଡଳ ବୌଦ୍ଧ ଦୁର୍ଗମରକୁ ନେଇ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ମନେହୁଏ ।

ଐତିହାସିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ସୋମବଂଶର ରାଜା ଜୟାଧି ପୁଣ୍ୟପୁର ବା ଆଧୁନିକ ସୋନପୁର-ବୌଦ୍ଧ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଉଞ୍ଜିରାଜା ମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଦେବାରୁ ସେମାନେ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାରେ ଦୁର୍ଗମର ଠାରେ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ରାଜ୍ୟର ନାମ ଶିଖିଲି ମଣ୍ଡଳ ରଖିଥିଲେ । ତାହାର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା କୁଳଡ଼ ।

ବୌଦ୍ଧରୁ ଗ୍ରାସ୍ତ ନେଟ ଉଞ୍ଜିରାଜ ତାମ୍ର ଶାସନରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଅଙ୍ଗଲକ ପତ୍ତନ ବା ଅନୁଗୁଳରୁ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିଥିଲେ । ଏଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ ଯେ ଶିଳଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳର ରାଜବଂଶର ଗୋଟିଏ ଶାଖା ଅଙ୍ଗଲକ ପତ୍ତନକୁ ପଳାଇଯାଇ ସେଠାରେ ରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଅରବିନ୍ଦୀ ସମୟରେ ସେମାନେ ସୁଲୁକ ବଂଶ ଦ୍ୱାରା ସେଠାରୁ ବିଚାଡ଼ିତ ହୋଇ ପୁଣ୍ୟପୁର ବା ସୋନପୁର-ବୌଦ୍ଧ ମଣ୍ଡଳକୁ ପଳାଇ ଯାଇଥିଲେ । ପୁନଶ୍ଚ ସୋମବଂଶ ଶାସନ କାଳରେ ଏହି ଉଞ୍ଜି ରାଜାମାନେ ସେଠାରୁ ତତ୍ତାଳାଇ ଦୁର୍ଗମର ଠାରେ ରାଜା ରାଘୁରାଜ ୮୨୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଶିଖିଲି ମଣ୍ଡଳ ନାମରେ ନୂତନ ଉଞ୍ଜି ରାଜ୍ୟ ଗଠନ କରି ତାହାର ରାଜଧାନୀ କୁଳଡ଼ ରଖିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ରାଜା ନେଟ ଉଞ୍ଜିରାଜ ପ୍ରବନ୍ଧ ତାମ୍ର ଶାସନରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଦୁର୍ଗମ ରାଜବଂଶର ୯୯ ପୁରୁଷର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଦୁର୍ଗମ ବଂଶୀୟ ଥାଇ ଉଞ୍ଜି ଉପାଧି ଧାରଣ କରିଥିଲେ ।

କେନ୍ଦୁଝରର ଅପନଗାଟ ଶିଳାଭିଲେଖରେ ପ୍ରମାଣିତ ଉଞ୍ଜି ରାଜା ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ଶିଖିଲି ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସମଗ୍ର ପୁରୀ ଭାଗରେ ନିଜର ରାଜତ୍ବ ବିସ୍ତାର କରିବା ସଙ୍ଗେ

ସଙ୍ଗେ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସାର ହେଉଥିଲା । ସେ ବନ୍ଧ୍ୟାବିଦ୍ୟା ସ୍ୱଳ୍ପ ବା ଗଣରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ନିଜର ଅଧୀନରେ ରଖି ସେ ନାଗବଂଶୀୟ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ତତ୍ତ୍ୱର୍ଥ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏହି ନାଗବଂଶ ଓ ଗଣରାଷ୍ଟ୍ର ମଗଧର ଗୁପ୍ତ ଶାସନ କାଳରେ ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ।

ସେହିପରି ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରାଜତ ସୀତାବତ୍ତୀ ଶୈଳବିହାରୀ ଓ ଶିଳା-ଭଲ୍ଲେଖରୁ ଶିଳାବତ୍ତୀ ମଣ୍ଡଳର ଉଠିବଂଶର ପ୍ରାଚୀନତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମ୍ୟକ ଧାରଣା କରାଯାଇ ପାରେ ।

ଐତିହାସିକ ରାଖଲ ଦାସ ବାନାର୍ଜୀ ଶିଖିଲି ମଣ୍ଡଳ ମହାନଦୀ କୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛନ୍ତି । ଏହି ମହାନଦୀୟା ମହାନଦୀ କୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ବଡ଼ଦ ଓ ଦଶପଲ୍ଲୀ ରାଜ୍ୟ ଶିଳିଲି ମଣ୍ଡଳର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥିବା ଜଣାଯାଏ ।

ଭଂଜଭୂମିର ପୂର୍ବରେ ବୈତରଣୀ ନଦୀର ପାଦ ଦେଶରେ କଣ୍ଟିକା ବା କନିକାର ରାଜବଂଶ ନିଜକୁ ଭଞ୍ଜ ବଂଶ ବୋଲି ଦାବି କରନ୍ତି । କନିକାର ଭଂଜ ରାଜବଂଶର କଣି ନାମାରୁ ଜଣାଯାଏଯେ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଉତ୍କଳରୁ କନିକା କଳହରୁ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ରାଜକୁମାର ଭଞ୍ଜବଳ ଭଞ୍ଜ ପଲ୍ଲୀ ଯାଇ ସେଠାରେ ଭଂଜ ରାଜ୍ୟ ଗଠନ କରିଥିଲେ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ସେଠାରେ କୈବର୍ତ୍ତ ଜାତିର ଦାସ ରାଜା ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରମାଣ ଶାରବେଳଙ୍କ ଶାସନ କାଳରୁ କନିକା କଳିଂଗର ପ୍ରଧାନ ଲୌକାଣିକ୍ୟ ପେଶୁ ଥାଇ ସୌଦାଗର ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଧିଷ୍ଠିତ ଥିଲା ।

ରାଜା ଭୁବନେଶ୍ୱର ଠାରୁ ରାଜା ବଳଭଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଯାଏଁ କନିକାର ସର୍ବ-ମୋଟ ୨୮ ଜଣ ଭଂଜ ରାଜା ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରିଥିଲେ । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଆଗାଦ ମନ୍ତ୍ରକ ସମଗ୍ର ଅଞ୍ଚଳ ଭଂଜ ରାଜ୍ୟ ବା ଭଞ୍ଜଭୂମି ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଥିଲା । ବୈତରଣୀ, ବଳାଙ୍ଗୀ, ଶାଳନ୍ଦୀ, ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା ପ୍ରଭୃତି ନଦୀ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ଭଂଜଭୂମିର ପ୍ରାଣ ସମ୍ଭାରକ ।

ଭଂଜ ବଂଶୋପାଧି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖାଅଛି ଯେ ଏହି ବଂଶର ଆଦ୍ୟ ନରପତି “ଗଣଦନ୍ତ ଶରଭଦ୍ର ଆଦି ଭଂଜ” ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଶାସନ କାଳ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରୂପେ ଜଣାଯାଇନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଐତିହାସିକମାନେ ଏହା ନବମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ହୋଇଥିବା ମନେ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ଗୁରୁଗୋଷ୍ଠ ଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ଭଂଜ ରାଜାମାନେ ଓଡ଼ିଶାର କେନ୍ଦୁଝର, ମୟୂରଭଂଜ, ଅନୁଗୁଳ, ବୌଦ୍ଧ-ସୋନପୁର, ଦମୁସର, ଦଶପଲ୍ଲୀ ଓ କନିକା ପ୍ରଭୃତି ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକରେ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେହେଁ ମୂଳ ଭଂଜ ରାଜବଂଶ ପ୍ରଥମେ ମୟୂରଭଂଜ-କେନ୍ଦୁଝର ବା ଆଦିପୁର ରାଜ୍ୟରେ ବସବାସ କରି ସେମାନଙ୍କର ତାମ୍ର ଶାସନ ଗୁଡ଼ିକ ବାମନଦାହି

ଦେଉଳୀ, ଶଶି, ଉଷଣ୍ଡା, କେଶରୀ ଓ ଆଦିପୁର ଠାରୁ ସ୍ତମ୍ଭାନ ଲକ୍ଷ୍ୟୁଲେ । ଏହି ସବୁ କାମ ଶାସନ ପ୍ରଠନରୁ ଜଣାଯାଏଯେ ଭଞ୍ଜବଂଶର ଆଦି-ନରପତି “ଗଣଦଣ୍ଡ ଆଦିଭଞ୍ଜ ମୟୂର ଅଶ୍ରୁରୁ ଜାତ ହୋଇ ବଶିଷ୍ଠ ଋଷିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ପାଳିତ ହେଇଥିଲେ ।

“ଆସୀର ମୟୂରଶ୍ରୀ ଭଞ୍ଜା ଗଣଦଣ୍ଡ ବୀରଭଦ୍ରାଶ୍ୟ ପ୍ରତିପତ୍ତ ନଧନ ଦକ୍ଷୋ ବଶିଷ୍ଠ ମୁନି ପାଳିତ ନପତିଃ ।”

ଆଦି ଭଞ୍ଜଙ୍କ ବଂଶୀର ନାମ ଆଦିପୁର ଥିଲା । ଏହି ଆଦିପୁର ବୈରବଣୀ ଓ ଭଞ୍ଜବଞ୍ଚଣ୍ଡା ନଦୀର ସଙ୍ଗମ ସ୍ଥଳରେ ଅବସ୍ଥିତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହା ରତ୍ନଆଁ ଥାନାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅଟେ । ରାଜା ଆଦି ଭଞ୍ଜ “ଭବଭବାନୀଶ” ଥିବାର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ବରୂପ ସେଠାରେ ଏକାଦଶ ଚୁଡ଼ ନାମରେ ୧୧ ଗୋଟି ଶିବ ମନ୍ଦିର ରହି ଅଛି । ଏହି ଆଦି ଭଞ୍ଜଙ୍କ ବଂଶ ଉତ୍ତରରେ ଗଙ୍ଗା ଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ମହେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରବଳ ଚର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପିତ ଥାଇ ସମଗ୍ର ଉତ୍ତର ପୂର୍ବ ଭାଗରେ ଏକ ବିଶାଳ ଗଣଭଞ୍ଜ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର ତାହାଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶାସନକାଳ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇପାରି ନାହିଁ ।

ଗଣ ଦଣ୍ଡପତି

ଗଣ ଦଣ୍ଡପତି ଶଙ୍କର ଅର୍ଥ ହେଉଛନ୍ତି ଗଣତନ୍ତ୍ର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା । ଭଞ୍ଜ ବଂଶରେ ଶେଷାଦି ରାଜା ବୀରଭଦ୍ର ଆଦି ଭଞ୍ଜ ଗଣ ଦଣ୍ଡପତି ଅଟନ୍ତି । ଭଂଜ ବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ମୁଳରେ ଯେ ଗଣତନ୍ତ୍ର ଚେତନା ନିହିତ ଥିଲା ଏହା ବେଶ୍ ବୁଝା ଯାଏ । ଏଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏଯେ ରାଜ୍ୟର ସାଧାରଣ ଲୋକ ମିଳିତ ଭାବରେ କଣେ ଭନପୁରୁଣ ସମ୍ମାନ ସୁଦକ୍ଷ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ସମାଜର ରକ୍ଷଣା ବେକ୍ଷଣ ନିମନ୍ତେ ନିଯୁକ୍ତ କରୁଥିଲେ । ତତ୍ପରେ ସେହି ମନୋମାନ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଶଜ ନିଧର କ୍ଷମତା ସମଶ୍ଚ ବିଦ୍ରାବ କରି ଶେଷରେ ରାଜା ବା ମହାରାଜା ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ ହେଉଥିଲେ । ପୃଥିବୀର ମାନବ ଯାତିର ଚେତାସର ରାଧାର ସୃଷ୍ଟି ଏହିପରି ଗଣ ଚେତନାରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ମନେହୁଏ ।

ଭଂଜଭୂମିର ଅନ୍ତମ ଅଧିବାସୀ ଭୂପୁଁ । ମାନଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ଚେତନାରୁ ଭଂଜ ରାଜବଂଶର ଶାସନତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବା ଯଶାଯାଏ । କାରଣ ଯାଗୀନ କାଳରୁ ରାଜ୍ୟ ଗଠନର ମୂଳଭୂମି ବିବାହ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପର୍କ ନାମକ ଦୁଇ-ଗୋଟି ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ଉପରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ହୋଇ ଆସିଛି ।

ରାଜଗଣ୍ଡର ଉତ୍ପତ୍ତି ଏହି ଦୁଇଗୋଟି ମୌଳିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ପାଇଁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ଥାଏ । ତେଣୁ ରାଜଗଣ୍ଡ ଓ ସମାଜ ମାନବ ସହିତ ସୁଗପର ଅବସ୍ଥିତ । ସମାଜକୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେଲେ ଏବଂ ସାମାଜିକ ବ୍ୟୁ ସମନ୍ୱୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଲେ ଗୋଟିଏ ରାଜଗଣ୍ଡର ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼େ । ପ୍ରଧାନକୁ ପାଳନ କରିବା ରାଜଗଣ୍ଡର

ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼େ । ପ୍ରଯାକୁ ପାଳନ କରିବା ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଧର୍ମ ଅଟେ । ତେଣୁ ପ୍ରାଚୀନ ମାନବ ସମାଜରେ ଲୋକେ ସମାୟର ତଥା ବ୍ୟକ୍ତିର ସୁରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଜଣେ ଦିନପୁ । ଗୁଣ ସମ୍ପନ୍ନ ଭଲବାନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ରୂପେ ମାନୁଥିଲେ । ଏହି ବ୍ୟକ୍ତି ବସ୍ତ୍ର, ଚାଟୁ, ଗୋଟିଏ ଜାତି, ଗୋଷ୍ଠୀ ବା ପରିବାରକୁ ନେଇ ଗଠିତ ହେଉଥିଲା । ପ୍ରଜାଗଣଙ୍କର ସିମ୍ବଲ ସମ୍ମତିରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଉଥିଲା ତାହାକୁ ଗୋଷ୍ଠୀର ମଙ୍ଗଳ ନିଦେଶ୍ୟାରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ପାଇଁ ସେହି ଜାତି ବା ଗୋଷ୍ଠୀର କେତେକ ମୁଖ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ପରାମର୍ଶଦାତା କମିଟି ବା ମନ୍ତ୍ରୀସଭା ରହୁଥିଲା । ଏହିପରି ଏକ ଚଣ୍ଡିଗଣ୍ଡ, ଦରବାରରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ପରାମର୍ଶଦାତା ମାନେ ନିଜ ନିଜ ଜାତି ଗୋଷ୍ଠୀ, ବର୍ଣ୍ଣ, ଧର୍ମ, କର୍ମ ସାମାଜିକ ଆଚାର ବ୍ୟବହାର ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପତ୍ତି ସୁରକ୍ଷା ଦିଗରେ ଗଣ ଦଣ୍ଡପ୍ରତିଷ୍ଠା ବିଚ୍ଛିତ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଥିଲେ । ଏହା ଦ୍ୱାରା ଗଣ ଦଣ୍ଡପ୍ରତି ନିଜ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବାସ କରୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଜାତିର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସରକାରୀ ଚାହିଦା କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ ।

ଗଣ ଦଣ୍ଡପ୍ରତିଷ୍ଠା ଶାସନ ଅଧୀନରେ ବାସ କରୁଥିବା ପ୍ରଜାଗଣ ସମାଜରେ ଏକପରି ଗୁଣାଳିତ ଜୀବନ ଯାପନ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଚଳି କରୁଥିବା ପାଇଁ ଜଣ ବୁଝା ନିୟୁତ ରହୁଥିଲେ । ଏହି ବୁଝା ବସ୍ତ୍ର ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଥିଲେ । ସେ ରାଜାଙ୍କର ଧର୍ମ ପ୍ରତିନିଧି ରୂପେ ଚଣ୍ଡିଦଣ୍ଡ ବ୍ୟବସ୍ଥାପନ ସାମାଜିକ ମାନ ନିୟମ ଗୁଡ଼ିକ ତଦାରଖ କରୁଥିଲେ ।

ଅପର ଦିଗରେ ଗଣଦଣ୍ଡପ୍ରତିଷ୍ଠା ମାମଲ ଗୁଡ଼ିକ ବାସ ପ୍ରତି ବାଦୀଙ୍କ ଯବାବ ସୁଆଲ ଶୁଣିବା ପରେ ରାଜା ନିଜ ଭୂମିରେ ଯେଉଁ ବିଭାଗ ଦେଉଥିଲେ ତାହା “ଭୂମିଦଣ୍ଡ” ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଥିଲା । ଏହି ଭୂମିଦଣ୍ଡ ପାଇଁ ପ୍ରଜାମାନେ ସନ୍ତୋଷ ରହୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗଣଦଣ୍ଡପ୍ରତି ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାନୁଯାୟୀ ରାଜା ପ୍ରଜା ଓ ରାଜପ୍ରତିନିଧି ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ରହୁଥିଲା । ଏହି ରାଜ-ପ୍ରତିନିଧି ମାନେ ରାଜାଙ୍କୁ ମାନନେଇ ସମାଜରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଉଥିଲେ ଏବଂ ଲୋକ ସମାଜର ଆପତ୍ତି ଅଭିଯୋଗ ଗୁଡ଼ିକୁ ରାଜ ଦରବାରରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରି ସମାଧାନ କରାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଏମାନେ ସମାଜରେ ଦୁଇପାର ତରବାସ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲେ ହେଁ ଆଜିକାଲି ଲୋକପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ପରି ପ୍ରଜାତ ଚାହିଦା ନଥିଲେ । ଏପରିକି ଏହି ରାଜପ୍ରତିନିଧି ମାନେ ସୁରକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନିକ ରାଜ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାଧାନରେ ନିୟୁତ ରହୁଥିବାରୁ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଜାତି ବା ଗୋଷ୍ଠୀର ସଦ୍‌ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିବାରୁ ରାଜାଙ୍କ ଆଦେଶକୁ ସଫଳରେ ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଉଥିଲେ । ତାହା ଦ୍ୱାରା ରାଜା ପ୍ରଜାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁସମ୍ପର୍କ ରହୁଥିଲା ।

ପ୍ରାଚୀନ ସମାଜରେ ଜାତ, ଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣ ଚ୍ୟୁତ, ସ୍ଥାନ, ଶୌଚ, ସୂଚି-ବ୍ୟ, ବିବାହ-ଦ୍ରବ୍ୟ, ପୁଣ୍ୟ-ଅପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ନିୟମିତ ଭାବରେ ଗ୍ରାମାଧିପତିଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପୁରସ୍କୃତ ହେଉଥିଲା । ସେ ତାଙ୍କର ବେତନ ସ୍ଵରୂପ ଗୋଟିଏ ଦଳର ଗୁଣ ପରିମାଣ ଜମି ନିଷ୍କର ଭୋଗ କରୁଥିଲେ ଓ ମାଗଣାରେ ଜଙ୍ଗଲଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ କର ବୋଲି କିଛି ନଥିଲା । ପଶୁ ଓ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ ମୂଲ୍ୟର ଷଷ୍ଠ, ଅଷ୍ଟମ ବା ଦାଦଶ ଭାଗ କର ସ୍ଵରୂପ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଥିଲା । କାଞ୍ଚଗର ଶିଳ୍ପୀ ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମାସରେ ଏକ ଦିନର କାର୍ଯ୍ୟ କର ସ୍ଵରୂପ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଥିଲା । ଅର୍ଥ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଶସ୍ୟ, ଚଣୁ, ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ ଓ ଶ୍ରମକୁ କର ସ୍ଵରୂପ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉ ଥିଲା ।

ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟ

ଶାସ୍ତ୍ରାଭିଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ମନ୍ତ୍ରଣା କୁଶଳୀ ମନ୍ତ୍ରୀ ମାନେ ରାଜାଙ୍କର ବିଶ୍ଵାସ ପସନ୍ଦରେ ବସୁଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ମାନେ ଅତିଶୋକେଷକର ଓ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଜୁଷ୍ଟର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ରାଜା ସ୍ଵୟଂ ଦରବାରରେ ବସି ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ରାଜ୍ୟର ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ରଜାଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତି ଅସମ୍ଭବ ହେଉଥିବାରୁ ସୁବିଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ବିଚାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୁକ୍ତ ରହୁଥିଲେ । ରଜା ଦରବାରରେ ଅପରାଧୀର ଦଣ୍ଡାଦେଶ ଦେଉଥିଲା ଏବଂ ଯୁଗ୍ମେଷ୍ଠିତ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଅପରାଧୀର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ଦେଉଥିଲା । ମିଥ୍ୟା ସାକ୍ଷ୍ୟ ପାଇଁ କଠିନ ଦଣ୍ଡର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ କେବଳ ଫୌଜଦାରୀ ମୋକଦ୍ଦମାର ବିଚାର ଦେଉଥିଲା ସମ୍ଭବତଃ ଦଣ୍ଡର କଠୋରତା ଦ୍ରାସ ପାଇଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବିଚାର ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଉତ୍ତରୀ ହୋଇ ଥିଲା । କୋଥେ ଅପରାଧୀ ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଦୋଷ ସ୍ଵୀକାର କରି ରଜାଙ୍କ ସ୍ଵ କଠୋର ଦଣ୍ଡରୁ ନିଷ୍କୃତ ଲାଭ କରୁଥିଲା । ବାକୀ ହତବାସ ବା ସାକ୍ଷୀଙ୍କର କୌଣସି ଦରକାର ନଥିଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୁରୋହିତ ଜାତି ନୂଳଧର୍ମ, ଶ୍ରେଣୀଧର୍ମ ଓ ଦାନପଦ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ସର୍ବଦା ଗାଢ଼ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଉଥିଲେ ।

ଗଣଦଣ୍ଡପଣ ଶାସନ କାଳରେ ଅପରାଧ ଗୁଡ଼ିକର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ଭୃଷ୍ଟି, ବାକ୍‌ଦଣ୍ଡ, ଧୂକ୍‌ଦଣ୍ଡ, ଧନଦଣ୍ଡ ଓ ବ୍ୟବଦଣ୍ଡ (ବେପାଦାତ, ବ୍ରହ୍ମଅକନ ଅଭିହେଦନ ଓ ପ୍ରାଣନାଶ) ପ୍ରଧାନ ଥିଲା ।

ପ୍ରାଚୀନ ସମାଜରେ ବ୍ୟବସାୟ ଜାତି ଧର୍ମ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ଥିଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣ ମାନେ ବେଦ କର୍ମ କରିବା, ଷଷ୍ଠିୟ ମାନେ ରାଜ୍ୟ କ୍ଷୋ କରିବା, ବୈଶ୍ୟ ମାନେ ଶିଳ୍ପକାର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରଯୁଗାଳନ ଓ କର୍ଷିକର୍ମ କରିବା ଏବଂ ଶୂଦ୍ରମାନେ ଏହି ଲିନି ଜାତିର ସେବା କରିବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା । ଏହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଶ୍ରାବଣଭୂମି କେନ୍ଦ୍ରୀୟର ଆଦିମ ଅଧିବାସୀ ଥିଲା । ମାନଙ୍କର ଗଣତନ୍ତ୍ରିକ ଚେତନାରୁ ଉଠି ରାଜତନ୍ତ୍ର ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଏହି ଚର୍ଚ୍ଚାର ପ୍ରମାଣ ସ୍ଵରୂପ କେନ୍ଦ୍ରୀୟରେ ନୂତନ ରାଜା ଅଭିଷେକ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଧୂଆଁ ସରଦାର ପିଠିରେ ବସି ଅଭିଷେକ

ହୋଇଥାନ୍ତୁ । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ସଜା ଜ୍ୟୋତି ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଅଦ୍ୟାବଧି ରହିଅଛି । ପୃଥିବୀର ମାନବ ସମାଜରେ ଏହିପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନ୍ୟେ କୁହାଯି ଅଛି କି ନା ସନ୍ଦେହ ? କେନ୍ଦୁଝରରେ ଭଞ୍ଜ ବଜ୍ରବ୍ରତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦିଗରେ ଭୃଷ୍ଟ । ମାନଙ୍କର ସହଶସ୍ତ୍ର ଅବଦାନ ଥିବା କଥା ଏଥିରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହେଉଅଛି । ଜନଶ୍ରୁତି ଅଛିଯେ ଭଞ୍ଜ ବଜ୍ରବ୍ରତ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଗଣଦଣ୍ଡପତି . ବାଘଭଦ୍ର ଆଦି ଭଞ୍ଜଙ୍କର କନିଷ୍ଠ ଭ୍ରାତା ଜ୍ୟୋତି ଭଞ୍ଜଙ୍କୁ ଭୃଷ୍ଟାମାନେ ବେଢ଼ାର ଆଶି କେନ୍ଦୁଝରରେ ଗୋଜା କରାଇଥିଲେ । ଏହି ଜ୍ୟୋତି ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଠାରୁ କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା କଥା ଐତିହାସିକ କ୍ଷେତ୍ର ମୋହନ ମିଶ୍ର ଲେଖି ଅଛନ୍ତି । ଭଞ୍ଜ ମହୋଦୟଙ୍କ ନାଟକରେ ଲେଖାଅଛି :—

“ଆଦୌ ଶ୍ରୀକେନ୍ଦୁଝର୍ୟାମିଦ ନୁହେଁରଭୁରୁ ଜ୍ୟୋତିରାଦିତ୍ୟ ଭଞ୍ଜ”

କେନ୍ଦୁଝରର ନିଜସ୍ବ ସାହିତ୍ୟ କୃତି ଅମ୍ଭିକା ବିଳାସ . କାବ୍ୟରେ ରାଜାବଦି ପ୍ରତାପ ବଳଭଦ୍ର ନାରାୟଣ ଭଞ୍ଜ କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି—

ଅର୍ଜ ବାଣେ ଜାତ ଶିବିଏ ବିହତ

ଭଞ୍ଜ ସଜ୍ଜା ଶିବି ଖ୍ୟାତ

ଅସି ବକ୍ତ କର ଯେହୁ କେନ୍ଦୁଝର

ରାଜ୍ୟେ ହେଲେ ମରନାଥ

ଅନୁ ପୁରୁଷେ ପୃଥ୍ବୀକ ଭୋଗ କଲେ

ଯଥା ବିଧି ଜାଜ ରୁଣେ ।

କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟର ଭୌଗଳିକ ଅବସ୍ଥିତି ହେଉଛି :—

ଅନୁନିଧି ତଟ ବଟ ନିକଟେ

ପ୍ରକଟ ଶ୍ରୀ ଶୁକ୍ଳସାଗର ସେତ ଭିତ୍ତି ।

ଅଛି ଏହି ପୂର୍ଣ୍ଣ ସେତ ଉତ୍ତରେ ସୁବିତ

ରାଜ୍ୟେ ନାମ କେନ୍ଦୁଝର

ଅହ ଅରଣ୍ୟ ଆଦୃତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ

ଶତ୍ରୁ ଅଲଘିତ ସୁସ୍ଥ ।

ଅନୁକମ୍ପା ଶତ୍ରେ ବନ୍ଧି ସୈନ୍ୟାଳୟ ଗୋସାଇଁ

ବଳଭଦ୍ର ପ୍ରଭୁ ସହି ବିଜେ

ଅବଜ, କର୍ପୁର; ସୁନ୍ଦର ଆନନ୍ଦ କନ୍ଦର

ଅଟନ୍ତି ଦେବାଧିପତି ଦେବରାଜେ ।

ଅନୁର୍ଯ୍ୟାମୀ ଅଭିଷ୍ଟ ପ୍ରଜା ଦାତା କଷ୍ଟ

ନାଶନ ମଳ ବସନ ବଳ

ଅନ୍ୟ ଆଶ୍ରା କରି ଦୁର ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମର

ବଳଭଦ୍ର ଭଞ୍ଜ କରେ ମୁକ୍ତ ।

ଅସିନ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ବୈଦରଣୀ ନଦୀ
 ଯେଉଁ ପ୍ରଳୟ ଉଦ୍ଧୂର
 ଅନୁକର ଚଣ୍ଡିକର ଦକ୍ଷ ଖଣ୍ଡ
 ନାମ ଗୋନାସିକା ଶର୍ଥ
 + + +
 ଅଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ମାନଙ୍କ ନିଶାଣୀ
 ସ୍ୱର୍ଗ ଅପବର୍ଗ ମାନଙ୍କୁ ଯେ,
 ଅମ୍ଭ ସ୍ଥାନ ପାନ କରି ସୁଖ କେନ୍ଦ୍ରୁଷ୍ଟି
 ନମ୍ର ବଳଭଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ମନେ ।”

ଏହି ଦେଉଳ ମୋର ମାନସୀ “ଶ୍ରୀଭଞ୍ଜଭୂମି କେନ୍ଦ୍ରୁଷ୍ଟି” । ଏହି ମନୋଜ୍ଞ ମୁଖ୍ୟ ଶ୍ରୀବଳଭଦ୍ର ବନ୍ଧ୍ୟା ଗଠନ ଓ ରଜା ଜ୍ୟୋତି ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଠାରୁ ଭଞ୍ଜ ବଳ-
 ବଂଶର ଶାସନ ଚକ୍ର ବିଷୟରେ ସମ୍ୟକ ଆଲୋଚନା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଶାର ଭଞ୍ଜ
 ବଳବଂଶର ଇତିହାସିକ ରାଜପୁତ ବଂଶଧରରୁ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନାପାତ
 କରିବା ।

ଗୌରବ ମାଳିନୀ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଭଞ୍ଜ ରାଜବଂଶ ୧୯୧୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ
 ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କୁ ଦେଇଥିବା ନିଜ ବଂଶର କୃଷିନାମାରେ ୪ଜଣ ରାଜପୁତ
 ବଂଶଧର ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । କାଳ୍ପନିକ ଗନ୍ତର ଅବତାରଣା କରିବାକୁ
 ଭୁଲିଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ଐତିହାସିକ ଘଟଣାବଳୀରେ ଏହି ସବୁ କଳ୍ପନା ନିତାନ୍ତ
 ଅସାର ଓ ଅସମର୍ଥନୀୟ ଅଟେ ।

ଐତିହାସିକ ରାଜାଲଦାସ ବାନାର୍ଜୀ ମହୋଦୟ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜବଂଶ ବର୍ଗିକର
 ରାଜପୁତ ବଂଶଧରରୁ ସମାଲୋଚନା କରୁଅଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଆ ରାଜ ମାନେ ନିଜନିଜର ରାଜପୁତ ବଂଶଧରରୁ ବୋଲୁଥିବା ଶାରି
 ଏହି ଯେଉଁ ଐତିହାସିକ ଇଚ୍ଛା ମୋ ମତରେ ତାହାର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ଏହିଯେ,
 ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମୋଗଲ ଶାସନ ଅଧୀନରେ ରାଜପୁତମାନେ ଅତି ବହୁଳ
 ସଂଖ୍ୟାରେ ଯୋଦ୍ଧା ଓ ପେଷାଦାର ସୈନିକ ରୂପେ ନିଜର ଯଶ ବିସ୍ତାର କରିଥିଲେ ।
 ମାଳବର ରାଜପୁତମାନେ ଅରମ୍ଭବାଦ ଓ ଗୋଲକୁଣ୍ଡାର ପରାଜାତ ରାଜାମାନଙ୍କର
 ସେନାବାହିନୀରେ କାର୍ଯ୍ୟକରି ଜାତିକାର୍ଜ୍ଜନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସାମରିକ ଖ୍ୟାତି
 ଅର୍ଜ୍ଜନ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ରାଜପୁତ ଜାତିର ସାରଭାଗ
 ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଦେଶୀୟ ରାଜାମାନେ ନିଜ ବଂଶ ସେହି ସାର ରାଜପୁତ ବଂଶରୁ
 ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଅଛି ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରାଯାଇଅଛି । ଏପରିକି ରାଜପୁତ ଜବାନ
 ଦେହରେ ଚଢ଼ିଆଟି ବୋଲି ହୋଇ ଅସଂଖ୍ୟ ଦେଶରେ ବୁଲୁଥିବା ବେଳେ ସାରଗାୟ
 ରାଜବଂଶବର୍ଗିକ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁ ମାନଙ୍କ ଧର୍ମରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ଶୁଦ୍ଧତମ ରକ୍ତ

ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା, ସେମାନଙ୍କର ଆଧୁନିକ ବ୍ୟବହାର ଏହି ପ୍ରକାରରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଭୁଲିଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଗରକରେ ପ୍ରାଚୀନର ଶୁଦ୍ଧ ଶମୀୟ ବ୍ୟବହାର ପୁଣ୍ୟାତ ଅର୍ଜନ କରିଥିବା ମୟୂରଭଞ୍ଜର ବଜ୍ରବ୍ୟବହାର ପୁଣ୍ୟାତ ମହାବଳୀର ମରଦ୍ଦ ଉଠି ଦେବ ଇଂରେଜ ପରକାରକ ନିଜ ବ୍ୟବହାର ଯେଉଁ ବ୍ୟବହାର ବଳୀ ଶ୍ରମଣୀ ଦେଇଥିଲେ ସେଥିରେ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ଉଠି ଗଜାମାନେ ଗଜପୁର ବ୍ୟବହାର ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଥିଲେ । ସେହିପରି କେନ୍ଦୁଝରର ଉଠି ବ୍ୟବହାରରେ ଗଜପୁର ବ୍ୟବହାରରୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇଅଛି । ଉଠି କୃଷ୍ଣନାମରେ ଜୟସିଂହଙ୍କ ପୁତ୍ର ଆଦି ଉଠି ଓ ଯୋଗ ଉଠି ବୋଲି ଯାହା ବୁଝାଯାଇଛି ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସାର ଓ ଭ୍ରମପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ । ଏହି ସବୁ ତଥ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସାର ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଉଠି ଗଜାମାନଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ି ଦେଲେ ଅନ୍ୟ ଗୁଡ଼ି ଗୁଡ଼ି ଗୁଡ଼ିକର ଗଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟ ରାଜପୁତ ଆଭିଜାତ୍ୟ ବ୍ୟୋମହରେ ପଡ଼ି ନିଜର ପ୍ରକୃତ ରାଜାପୁତ୍ରଙ୍କ ବିପ୍ଳବ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ।

ଏଠାରେ ସୁଦ୍ଧା କରାଯାଇ ପାରେନା ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ ରାଜପୁତର ଇତିହାସ ଠାରୁ କୌଣସି ଅଂଶର କମ୍ ଗୌରବମୟ ହୋଇନଥିବା ସମୟରେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ରାଜାମାନେ ନିଜର ବ୍ୟବହାରକୁ ଭୁଲିଯିବା ବଡ଼ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଅଟେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରାକୃତିକ ଅବସ୍ଥାର ବସିଷ୍ଟତା ହେତୁ ଓଡ଼ିଶାର କାହା ବିଷୟ ବା କାଳ ଯାଏଁ ସନ୍ଦେଶର ଚତୁର୍ଥୀମା ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ଥିଲା । ଏପରିକି ବେଳେବେଳେ ମଧ୍ୟ ମହାବଳୀରୁ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆରାଜା ମାନଙ୍କର କରୋଡ଼ ହୋଇଥିବା ସମୟରେ ସାରା ଗରକ ନିଜର ସ୍ୱାଧୀନତା ହରାଇ ଯେଉଁ କାଳରେ ମୋଗଲ ଓ ଇଂରେଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟାଧୀନ ଥିଲା ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ସ୍ୱାଧୀନଥିଲା । ଓଡ଼ିଆମାନେ ମହାପ୍ରଭୁଥିଲେ ସେମାନେ ଶେଷ ଦ୍ୱାର ସୈନ୍ୟରୂପେ ଅନ୍ୟର ଗୋଲ୍‌ମାଲ୍‌ରେ ଜଡ଼ିକାନ୍ତି କରୁନଥିଲେ । ରାଜପୁତ କାଳର ଗୌରବ ମୁକୁଟ ରାଣୀ ପ୍ରତାପ ସିଂହଙ୍କର ପଞ୍ଜାବ ଓ ମିର୍ଜା ପତ୍ତନ ହୋଇଥିଲା ବେଳେ ଦିଲ୍ଲୀର କାଦିଆହା ଆକର ବେଳେ ବଜୟ ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱାଧୀନ ଓ ସୁଦୃଢ଼ ଭକ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଗଜପତିଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟସ୍ୱାର୍ଥୀ ହୋଇଥିଲେ । ଇଂରେଜ ଶାସନ ସମୟରେ ସେହି ବାପେସୁ ଭକ୍ତର ରାଜନ୍ୟବର୍ଗ ନିଜ ବାପା ପ୍ରାଚୀନ ବ୍ୟବହାର ଓ ଆଭିଜାତ୍ୟକୁ ଭୁଲିଯାଇ ରାଜପୁତ ଆଭିଜାତ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଥିବା ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନ୍ୟବର୍ଗଙ୍କର ଏକ କଳଙ୍କମୟ ଅଧ୍ୟାୟର ପଟ୍ଟେରୁ ଦିଏ । ଏକଥା ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ୍ତ ଯେଉଁ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନ୍ୟବର୍ଗ ସମ୍ମାନର ହିମାଳୟ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ ସେତେବେଳେ ରାଜପୁତ ଜାତି ଯାଜନର ଗୁଡ଼ିର ଅଥବା ମୋକ୍ତ ଦୁଃଖ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ନଥିଲା । ଏହା ଇତିହାସର ଅଭ୍ରାନ୍ତ ବାଣୀ ଅଟେ । ଏପରି ଶେଷରେ ଗଜପତି ରାଜ କୁଲର ମଉଜ୍ଜମଣି ଉଠି ରାଜାମାନେ ନିଜର ବ୍ୟବହାର ରାଜପୁତ ବ୍ୟବହାର ସହିତ ହୋଇଥିବା କଥା ଦାବୀ କରିବା ଅଜ୍ଞାନତା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କଣ ହୋଇପାରେ ? ଏହି ପରିସେଷୀରେ କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟ ଗଠନର ପୁରୋଧା ରାଜା ଜ୍ୟୋତି ଉଠିକ ଠାରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତର ଦୃଢ଼ତା ଗର ଆରମ୍ଭ କରିବା ।